887

ΠΕΡΙ

ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ ΤΩΝ ΚΟΡΑΣΙΩΝ.

ΥΠΟ

ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ DE REMUSAT.

Μεταφρασθὲν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ ἐκ τῆς δευτέρας ἐκδόσεως

ὑπὸ

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ.

Χάρις γυναικὸς τέρψει ἄνδρα αὐτῆς·
καὶ τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ πιανεῖ ἡ ἐπιστήμη αὐτῆς.

(Σειράχ. κεφ. κς'. — 13.)

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ.

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ε. ΛΑΖ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μ. ΦΑΛΤΑΙΤΣ

Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ἰδιόχειρον ὑπογραφήν μου θεωρεῖται ὡς ἐκ τυποκλοπίας προερχόμενον.

Α. Σκιαγιανός

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι μετὰ παρέλευσιν μικροῦ χρόνου αἱ φαινόμεναι μεταβολαὶ ἐξαφανίζονται, καὶ ἡ αἰωνιότης τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας διαμαρτύρεται κατὰ τῶν ἐφημέρων καινοτομιῶν· ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ μεταβολαὶ διαρκεῖς, ἡ δὲ πεῖρα ἀποδεικνύει ὅτι, τῶν καιρῶν μεταλλασσομένων, ἁρμόζουσι καὶ ἄλλαι ἰδέαι καὶ ἄλλη γλῶσσα. Κατὰ λόγον τῶν ἐπικρατουσῶν ἀρχῶν τὰ πνεύματα χρήζουσι ποτὲ μὲν τόλμης, ποτὲ δὲ καταστολῆς, ἄλλοτε μὲν ἠρεμίας, ἄλλοτε δὲ ἐξεγέρσεως· καὶ ἐξ ἀρχῆς τοῦ αἰῶνός μας οὐδεὶς σχεδὸν ἐκ τῶν ἠθικολόγων ὑπάρχει, ὅστις νὰ μὴν ὤφειλε νὰ σκεφθῇ, ὁποῖον μέλλον παρεσκεύαζε διὰ τὴν αὔριον ἡ ἐπανάστασις τῆς χθὲς, ἢ τὸ ἐπικρατοῦν τῆς ἡμέρας κυβερνητικὸν σύστημα.

Ἡ μήτηρ μου συνέγραψεν ἐν καιρῷ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν Βουρβόνων· Εἶχεν ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς κοινωνίαν ταλαντευομένην μεταξὺ ἀναμνήσεων καὶ ἐλπίδων, ζητοῦσαν νὰ ἐναγκαλισθῇ ἐξίσου καὶ τὰς παραδόσεις της καὶ τὰς κενοτομίας της, τυφλῶς ἀναδεχομένην τύπους τινὰς τοῦ παρελθόντος, πειρωμένην νὰ ἀναλάβῃ πᾶν ὅ,τι ἐδύνατο νὰ παγιώσῃ τὴν ἡσυχίαν της· ἀλλ' ὅμως βασανιζομένην ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος καὶ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης νέας ζωῆς, τέλος πεπληρωμένην ὑπὸ σκοτεινῆς τινὸς πίστεως εἰς τὴν ἄδηλον τύχην της, ἥτις καὶ τὴν περιέργειαν αὐτῆς παρώξυνε καὶ τὴν ἐνέργειάν της ἐτάραττε. Ἐπὶ παντὸς πράγματος ἡ Γαλλία ἐζήτει τότε τὴν τάξιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν, καίτοι ἐνδοιάζουσα ὡς πρὸς τὰ ἀσφαλιστικὰ μέτρα τὰ ἁρμόζοντα εἰς ἀμφότερα. Εἰς τὴν ἠθικὴν τάξις εἶναι τὸ καθῆκον, ἐλευθερία δὲ ὁ λόγος· ὅ,τι δὲ ἀληθεύει εἰς τὴν ἠθικὴν, ἀληθεύει καὶ εἰς τὴν ἀνατροφήν· καὶ ὅταν πρόκηται περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῆς ἀσθενεστέρας καὶ ὑποδεεστέρας μερίδος τῶν ἀνθρώπων, τὸ καθῆκον καὶ ὁ λόγος καθίστανται ἴσως καὶ ἀναγκαιότερα ἐνταυτῷ καὶ δυσκολώτερα.

Αἱ γυναῖκες, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των, τρέχουσι περισσότερον κίνδυνον νὰ μεγαλοποιῶσι καὶ τὴν ὑποταγήν των καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Πλέον παρὰ μία δύναμις διάφορος τῆς ἀληθείας ἀπειλεῖ νὰ τὰς ὑποδουλώσῃ, καὶ πλέον παρὰ μία ἀπάτη ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ ἀγαθοῦ ἑτοιμάζεται νὰ τὰς ἀποπλανήσῃ. Φεῦ πόσον εἶναι πλησίον των καὶ ἡ δυναστεύουσα

πρόληψις καὶ ἡ ἐπαγωγὸς πλάνη! Νὰ τὰς ἀπολυτρώσῃ τις τοῦ ἑνὸς, καὶ νὰ τὰς προφυλάξῃ τοῦ ἑτέρου, εἶναι τὸ αὐτὸ, ὡς νὰ ζητήσῃ νὰ συμβιβάσῃ ἐν αὐταῖς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν τάξιν. Ἡ μήτηρ μου συνέγραψεν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ. Νομίζω δὲ ὅτι οὐδὲν ἀληθὲς καὶ σπουδαῖον σύγγραμμα οἱουδήποτε εἴδους θέλει ἐπιχειρισθῇ τις ἐπὶ τῆς ἐποχῆς μας, μὴ στηριζόμενον εἰς τὴν ἰδέαν ταύτην, καὶ πᾶν ὅ,τι φαντασθῶσιν ἢ πειραθῶσιν, ἵνα διχοτομήσωσιν αὐτὴν καὶ ἀπορρίψωσι τὸ ἕτερον τῶν στοιχείων της, δὲν θέλει εἶσθαι εἰμὴ χίμαιρα ἐπικίνδυνος, πλὴν εὐτυχῶς καὶ ὀλιγοχρόνιος. Κρίνω ἀξίους λύπης τοὺς ὀπαδοὺς τῶν ἄκρων πολιτικῶν συστημάτων· ἐπειδὴ τοὺς βλέπω ἀγωνιζομένους ἄνευ ἐλπίδος ἐπιτυχίας, καὶ μὴ συλλογιμένους ὅτι ὁ καιρός των ἤδη παρῆλθεν.

Εἰς μάτην κατώρθωσάν τινες ἐξ αὐτῶν διὰ τῶν πομπωδῶν ἐπιδείξεών των νὰ παράξωσι φαινόμενα ἐναντία. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ δικαία ἀηδία τὴν ὁποίαν προξενοῦσι τὰ χυδαῖα καὶ τετριμμένα, ἡ περιφρόνησις πρὸς τὰς ἤδη πεπαλαιωμένας ἐθιμοταξίας, ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ κάμῃ τις ἐντύπωσιν εἰς τὸ κοινὸν, ἴσως δὲ καὶ ψευδής τις φιλοκαλία δύνανται ἀκόμη νὰ μεταδώσωσιν εἰς τὰς ἰδέας καὶ εἰς τὰ κατὰ καιροὺς δημοσιευόμενα βιβλία τύπον τινὰ παράδοξον, ἕνεκα τοῦ ὁποίου τρομάζουσιν οἱ μικρόψυχοι ἄνθρωποι, καὶ τοιοῦτοι ὑπάρχουσι πολλοί· ἀλλ' οἱ περισσότεροι φοβούμενοι τὴν ἐπιρροὴν τούτων τῶν νέων συστημάτων εὐτυχῶς διστάζουσι νὰ τὰ ἀσπασθῶσιν. Οὐδεὶς ἀποφασίζει πλέον νὰ ἀκολουθήσῃ ἰδέαν τινὰ ριψοκίνδυνον, καὶ αἱ ψυχαὶ τῶν σημερινῶν ἀνθρώπων ἔχουσιν ὑπέρ ποτε ἀνάγκην νὰ ἐνθαρρυνθῶσι. Δὲν μᾶς λείπει ἡ ὀρθὴ κρίσις, ἀλλ' ἡ πεποίθησις· διστάζομεν ὡς πρὸς τὰ φρονήματα ἡμῶν, καὶ καταντῶμεν εἰς ἀδιαφορίαν. Ἐντοσούτῳ ἡ ἐλευθερία τῆς ἐποχῆς μας ἐρεθίζει τὰς δυσχεραινούσας φαντασίας, τὰ παράδοξα πνεύματα καὶ τὴν ἀναπτέρωσίν τινων ἐμπαθῶν ψυχῶν, αἵτινες ἀντεστάθησαν εἰς τὰς ἐπιρροὰς τῶν τελευταίων δοκιμασιῶν μας. Εἰς τρόπον ὥστε ἡ κατάστασις ἐν γένει τῶν πνευμάτων τὴν σήμερον δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ ὑπερβολικαί τινες παραδοξολογίαι εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ἐσωτερικῶς δὲ ἔμφοβος Πυρρωνισμός.

Τολμῶ λοιπὸν νὰ πιστεύσω ὅτι πᾶν σπουδαῖον σύγγραμμα, συντεταγμένον μετὰ ἔμφρονος ἐλευθερίας, μετριοπαθὲς ἄνευ ἀδυναμίας, σεβόμενον τοὺς αἰωνίους νόμους καὶ περιφρονοῦν τοὺς ἐφημέρους τύπους, ἐπιδιῶκον τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀποστρεφόμενον τὰς προλήψεις, ἔσεται εὐπρόσδεκτον καὶ σήμερον, ὡς καὶ πρὸ εἴκοσιν ἐτῶν, καὶ εὑρήσει τὰ πνεύματα οὐχ ἧττον διατεθειμένα πρὸς ὑποδοχὴν αὐτοῦ· ὅ, τι δὲ τότε ἐφαίνετο ὡς ἀντιπολίτευσις, δύναται σήμερον νὰ θεωρηθῇ ὡς φρόνησις. Αἱ φολλογικαὶ ἰδέαι τῆς κοινωνίας μετεβλήθησαν, καὶ περὶ παντὸς πράγματος, ἰδίως δὲ περὶ τῆς θέσεως τῶν γυναικῶν ἐπρεσβεύθησαν θεωρίαι χιμαιρικαὶ, παριστάνουσαι ὡς δόξας μετριόφρονας ἰδέας νομιζομένας πρότερον ὁπωσοῦν τολμηράς. Πλὴν δὲν βλάπτει· ἡ ἀλήθεια δὲν μεταβάλλεται ὡς ἐκ τοῦ σημείου, εἰς ὃ τίθεται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἵνα θεωρήσῃ αὐτὴν, καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα στρέφεται, ὅταν νομίζῃ ὅτι στρέφεται ἡ ἀλήθεια. Ἡ ἱστορία τοῦ Γαλιλαίου καὶ τοῦ ἱεροῦ δικαστηρίου καθεκάστην ἀνανεόνονται.

Μὲ ὅλας τὰς περὶ μεταρρυθμίσεως ἀξιώσεις τινῶν ἡ συζυγία καὶ ἡ οἰκογένεια ὑπόκεινται εἰς ὀλίγας μεταβολὰς, καὶ ὑποπτεύω δυστυχῶς ὅτι πᾶσα ἰδέα νεωτερίζουσα ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ παίγνιον τῆς φαντασίας. Κατ' οὐσίαν λοιπὸν ἡ κατάστασις τῶν γυναικῶν ἔσεται πάντοτε ἡ αὐτή. Τὸ δὲ μεταβαλλόμενον ἐν αὐταῖς εἶναι τὰ αἰσθήματα καὶ αἱ ἰδέαι ἃς πρεσβεύουσι, καὶ αἱ ὁποῖαι τὰς βοηθοῦν νὰ ὑπομένωσι τῆς ἀναλλοιώτου αὐτῶν θέσεως τὰ δεινὰ, νὰ ἐπαυξάνωσι τὰς γλυκύτητας, καὶ νὰ διατηρῶσι τὴν ἀξιοπρέπειαν αὐτῶν. Ἐπὶ τούτου τοῦ ἀντικειμένου εἶναι καλὸν νὰ συγγράψῃ τις. Ὁ ἐσωτερικὸς βίος τοσοῦτον συναισθάνεται τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἐξωρετικῶν τοῦ κόσμου μεταβολῶν, ὥστε αἱ καταπραϋντικαὶ ἰδέαι εἶναι πάντοτε ἐπωφελεῖς εἰς τὰς γυναῖκας, ἐὰν ἦναι ἱκαναὶ νὰ τὰς ἐννοήσωσι· καὶ πρέπει οἱ διδάσκοντες ἢ συμβουλεύοντες αὐτὰς νὰ στηρίζωσι τὴν διδασκαλίαν των εἰς ταῦτα τὰ δύο πράγματα, τὴν συζυγίαν καὶ τὴν οἰκογένειαν· πλὴν ἀναλόγως τῆς τάξεως, ἣν μέλλουσι νὰ κατέχωσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ.

Ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐπεκράτησεν ἡ ἰδέα τῶν ἀρχαίων ὅτι ἡ

κοσμιότης, ἡ τοσοῦτον ἁρμόζουσα εἰς τὰς γυναῖκας, ἔπρεπε νὰ ἐπιβάλληται εἰς αὐτὰς διὰ τῆς ὑπακοῆς καὶ διὰ τῆς ἀμαθείας· ἡ δὲ ἐντολὴ τῶν γυναικῶν κατὰ τοὺς ἀρχαίους δὲν ἦτον ἄλλη, εἰμὴ νὰ κλώθωσι τὸ μαλλίον ἢ τὸ λινάριον. Κατὰ συνέπειαν τῶν ἀρχαίων τούτων παραδόσεων ἐνίοτε ἐπειράθησαν νὰ ἐμποδίσωσι τὸ φῶς ἀπὸ τὰς γυναῖκας, διὰ νὰ τὰς προφυλάξωσιν ἀπὸ τοῦ νὰ θαμβωθῶσι, καὶ περιέφραξαν τὰ παράθυρα τῶν οἰκιῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὤφειλον νὰ ζῶσι καὶ νὰ ἀποθνήσκωσι. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἁπλοϊκότης τις σεβασμία καθωραίζει ταύτην τὴν περιωρισμένην καὶ εἰρηνικὴν ζωὴν τῆς γυναικὸς, ἐντὸς τῆς ὁποίας οὐδεμία κίνησις εἰσχωρεῖ, οὐδὲ κἂν ἡ κίνησις τοῦ στοχασμοῦ· οὐδὲ νομίζω ὅτι ἐν τῷ μέσῳ τῶν μεριμνῶν, ὅσας ἀπαιτεῖ ὁ οἶκος καὶ τὰ τέκνα, δὲν ἔχουσι χώραν αἱ καθαρώτεραι καὶ συγκινητικώτεραι ἀρεταί. Ὡς τύπος τῆς εὐγενοῦς ταύτης ἁπλοϊκότητος δύναται, νομίζω, νὰ θεωρηθῇ ἡ ἔξοχος ἐκείνη σύζυγος τοῦ Ῥακίνα, ἥτις ὡς λέγουσι, δὲν παρευρέθη ποτὲ εἰς τὴν παράστασιν τῶν τραγῳδιῶν τοῦ συζύγου της, καὶ ἐάν ποτε τὰς ἀνέγνωσε, βεβαίως ἔσπευσε νὰ τὸ φανερώσῃ εἰς τὸν πνευματικόν της ὡς ἁμαρτίαν. Ἀλλ' ὑπὸ τοὺς ὅρους τούτους παριστανόμενος ὁ γυναικεῖος χαρακτὴρ δύναται ἆρά γε νὰ ἦναι ἀρεστὸς τὴν σήμερον; καὶ ἐὰν ἐκρίνετο δίκαιον καὶ πρέπον, ἤθελεν εἶσθαι τοὐλάχιστον δυνατὸν νὰ περιστείλωμεν εἰς τοιαῦτα ὅρια τὴν διάνοιαν τῆς συζύγου ἑνὸς ἐξόχου καὶ μεγαλοφυοῦς ἀνδρός; καὶ ἐὰν ὅλα τὰ λοιπὰ παρατρέξωμεν, ὁ περιορισμὸς οὗτος δὲν ἤθελεν εἶσθαι προφανὴς παραβίασις τοῦ γενικοῦ νόμου τῆς ἰσότητος; ἡ κοινωνία ἥτις ἔδιδε τοιαῦτα παραδείγματα ἀναμφιβόλως δὲν ἐπεριορίζετο εἰς αὐτά. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς καὶ αὐτοῦ τοῦ Λουδοβίκου ιδ'. ὅλαι αἱ γυναῖκες δὲν ἦσαν εἰς ταύτην τὴν κατηγορίαν. Ἐὰν πρέπῃ νὰ πιστεύσωμεν εἰς ἀπομνημονεύματά τινα ἐσχάτως δημοσιευθέντα, οὐδὲ ὁ ὄχλος δὲν παρεδέχετο καθ' ὁλοκληρίαν ἓν τοιοῦτον αὐστηρὸν σύστημα· ἐκτὸς δὲ τῶν τάξεων τοῦ ὄχλου, ἡ ἀγχίνοια, ἡ ἔπαρσις, ἡ ὑπερηφάνεια, πᾶν ὅ, τι μᾶς διεγείρει καὶ μᾶς ἀποπλανᾷ δὲν παρέσυρεν ἐπὶ μιᾶς λαμπροτάτης σκηνῆς τὰς γυναῖκας ἐκείνας, εἰς τὰς ὁποίας οἱ ἐν ἰσχύϊ τότε κοινωνικοὶ θεσμοὶ ἐσυγχώρουν τὴν ἐλευθερίαν;

Δὲν ἦτο δὲ μεγάλη ἀντιστάθμισις τῆς ὑπερβολικῆς ἁπλότητος τῶν περιωρισμένων τούτων ὄντων ὁ ἐξαίσιος ἐκεῖνος χαρακτὴρ τῶν μεγάλων κυρίων τοῦ κόμματος τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐπὶ καρδιναλίου Μαζαρίνου, ἢ τῶν μέχρι βαθυνοίας καὶ μέχρι πανουργίας ἐπιδεξίων ἐκείνων γυναικῶν, τῶν ὁποίων ὁ δοὺξ de Saint Simon μᾶς ζωγραφίζει μὲ τόσην ἐνέργειαν τὰς φοβερὰς εἰκόνας;

Ἐδείξαμεν ἴσως τὰ δύο ἀντίθετα ἄκρα τῆς τῶν γυναικῶν καταστάσεως, δι' ἐκείνας τοὐλάχιστον, ὅσαι ἔλαβον ἀνατροφήν τινα. Ἡ κοινωνία τοῦ λοιποῦ δὲν θέλει τὰς κατατάξει εἰς τὸ ἕτερον τῶν δύο ἄκρων, ἢ εἰς τὸν ἐρημικὸν βίον ἢ εἰς τὸν βίον τῆς αὐλῆς· δὲν θέλει ταῖς προσφέρει ὡς παράδειγμα ἔνθεν μὲν τὴν Κυρίαν Μοντεσπὰν ἐν τῇ δόξῃ αὐτῆς, ἔνθεν δὲ μίαν καμηλίτιδα κλαίουσαν· ἀλλ' ἀνοίγει δι' ὅλας τὰς γυναῖκας μέσην τινὰ σφαῖραν διηνεκῶς εὐρυνομένην, ὅπου δὲν τὰς περιμένει οὔτε ἡ δόξα οὔτε ἡ δουλεία, οὔτε αἱ εὐφημίαι οὔτε ἡ περιφρόνησις. Ὁ δὲ συγγραφεὺς, ὅσις θέλει νὰ μεταβάλῃ τὴν τύχην των διὰ τῆς ἀνατροφῆς των, δὲν πρέπει νὰ παραβιάσῃ, ἢ νὰ ταπεινώσῃ τὸ πνεῦμά των, ἵνα κρατήσῃ αὐτὰς εἰς τὴν θέσιν, ἥτις εὐκολώτερον προστατεύει τὴν ὑπόληψιν καὶ τὴν εὐημερίαν των. Ἂς τὰς θέσῃ νοερῶς ἐν τῷ μέσῳ τῆς οἰκιακῆς ζωῆς, χωρὶς νὰ ταῖς ἐπευχηθῇ τὰ συμβάντα, ἅπερ δύνανται νὰ τὰς ἀποσπάσωσιν ἐκεῖθεν, οὐδὲ νὰ τὰς προσκολλήσῃ μὲ τὸν φόβον τῶν προλήψεων· ἀλλ' ἂς τὰς παρασκευάσῃ διὰ τῆς ἐπιμελῶς ἀναπτυσσομένης σκέψεως πρὸς ὅλας τὰς δοκιμασίας, οὐ μόνον πρὸς ἐκείνας τῆς μονοτονίας τῆς ἀφανοῦς αὐτῶν ὑπάρξεως, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐκείνας τῆς ἐνδεχομένης αὐτῶν κλήσεως εἰς τὸ μέγα θέατρον τοῦ κόσμου. Εἰς προφύλαξιν δὲ αὐτῶν κατὰ τῶν πολυειδῶν κινδύνων ἂς προσπαθήσῃ νὰ τὰς περιφρουρήσῃ μὲ τὸ ὅπλον τῶν φώτων, τῆς ἐρασμιότητος καὶ τῆς ἀρετῆς, ἀπομακρύνων αὐτὰς, εἰ δυνατὸν ἀπὸ τὴν ἀδράνειαν τῆς φαντασίας, τὴν μητέρα ὅλων τῶν καχεξιῶν, αἵτινες δύνανται νὰ κατασταθῶσιν ἐγκλήματα. Ἡ γυνὴ ἡ ἀνατραφεῖσα ἐκτὸς τῶν προλήψεων τῆς παρελθούσης ἐποχῆς καὶ τῆς σημερινῆς πλάνης, ἔξει τὸ πνεῦμα ἐλεύθερον καὶ πιστόν· ἡ καρδία αὐτῆς θέλει ὑπακούει ἄνευ χαμερπείας, ἢ θέλει

ἀντιτείνει ἄνευ αὐθαδείας εἰς τὸν ζυγὸν τῆς τύχης της. Καὶ ἐὰν κατ' ἐξαίρεσιν ἔλθωσι μεγάλα συμβεβηκότα, νὰ τὴν ἀφαιρέσωσιν ἐκ τοῦ οἴκου της, ἵνα μεταφέρωσιν αὐτὴν κατόπιν τῶν οἰκείων της εἰς τὴν χώραν ἐκείνην, ὅπου γίνεται ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου, τότε αὕτη δὲν θέλει μιμηθῆ τὰς γυναῖκας, τὰς ὁποίας ὁ καρδινάλιος Ρὲζ ἐλάμβανεν ὡς συνεργοὺς εἰς τὰ βαθύσκεπτα πλὴν ἀνωφελῆ αὐτοῦ σχέδια, μήτε ἐκείνας, αἵτινες ἐκλόνιζον τὴν πίστιν τοῦ Τουρένου, μήτε ἐκείνας, αἵτινες ἐξηπάτων τὴν πίστιν τοῦ Λαροσεφουκόλδου, μήτε τέλος πάντων ἐκείνας, αἵτινες συνετάραττον τὴν αὐστηρὰν ἀρετὴν καὶ αὐτοῦ τοῦ μεγάλου Ἀρνόλδου. Ἡ ἐποχή μας μὲ τὴν ὀρθὴν κρίσιν αὐτῆς δὲν θέλει ἀναζητήσει μεταξὺ τῶν λαμπρῶν κυρίων τῆς αὐλῆς τοῦ μεγάλου Λουδοβίκου τὰ παραδείγματα, ἅτινα ὀφείλει νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν σήμερον γυνή τις, τὴν ὁποίαν μεταβολὴ πολιτικὴ ἀφαρπάζει ἐπί τινα στιγμὴν ἀπὸ τὴν οἰκιακὴν αὐτῆς εὐδαιμονίαν.

Ἐὰν δὲ μεγάλαι περιστάσεις τὴν ἀναγκάσωσι νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ σκότους τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς, καὶ νὰ γράψῃ τὸ ὄνομα αὐτῆς εἰς τὴν αὐτὴν σελίδα, εἰς ἣν ἐγράφη ἐκεῖνο τοῦ πατρὸς, τοῦ συζύγου ἢ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, τότε θέλει ὁμοιάζει μᾶλλον τὴν κυρίαν Οὐτοινσῶνα, ὁποία φαίνεται εἰς τὸν ἀφελῆ στοϊχισμὸν τῶν ἀπομνημονευμάτων αὐτῆς· θέλει ὁμοιάζει τὴν κυρίαν Ῥοῦσσελ ἐκπληροῦσαν τὰ καθήκοντα τοῦ γραμματέως τοῦ συζύγου αὐτῆς ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, τὸ ὁποῖον εἶχε καταδικάσει αὐτὸν εἰς θάνατον· θέλει τέλος πάντων ὁμοιάζει τὴν κυρίαν Λαφαϋὲτ, συνοδεύουσαν τὸν σύζυγον αὐτῆς εἰς τὴν εἱρκτὴν τοῦ Ὀλμυτσίου.

Εἰς τοιαύτας ἀρχὰς ἐφαντάσθη ἡ μήτηρ μου νὰ καθυποβάλῃ τὴν ἀνατροφὴν τῶν γυναικῶν· ἂς κρίνωσι δὲ ἐὰν αὗται ἦναι ἀληθεῖς καὶ ἐφαρμοστέαι εἰς τὴν ἐνεστῶσαν τῆς κοινωνίας κατάστασιν, καὶ ἡ παρατήρησις αὕτη θέλει ἀποφασίσει, ἐὰν τὸ βιβλίον τοῦτο διατηρῇ εἰσέτι τὴν ἀξίαν αὐτοῦ καὶ σπουδαιότητα. Ἡ μήτηρ μου εἶχε συγκινηθῇ ἐκ τῆς ὀλιγωρίας, εἰς ἣν ἄφινε τὸ πνεῦμα τῶν γυναικῶν ἡ κούφη καὶ ἀνεπιστήμων ἀνατροφή των, ἥτις οὐδεμίαν ἔδιδεν εἰς αὐτὰς ἐγγύησιν τῆς εὐδαιμονίας ἢ τῆς ἐγκαρτερήσεως. Ἡ μήτηρ μου ἐσκέπτετο, ἐφ

ὅσον ἦτο δυνατόν, νὰ τὰς προφυλάξῃ ἐκ τῆς ἀηδίας, εἰς ἣν φέρει ἡ ἀδράνεια τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ἀσθένεια τοῦ κενοῦ πνεύματος. Ἐπεθύμει νὰ καθιδρύσῃ ἐν αὐταῖς ἓν κέντρον ἐσωτερικῶν αἰσθημάτων καὶ ἐμβριθῶν στοχασμῶν, διατηρηθησομένων ἐν τῷ μέσῳ τῶν μεταβολῶν τῆς τύχης των καὶ τῶν γενικῶν τῆς κοινωνίας ἀλλοιώσεων. Ὥστε ἅπασαι αἱ ὀδύναι καὶ ἅπαντα τὰ καθήκοντα νὰ εὑρίσκωσιν αὐτὰς παρεσκευασμένας, ἡ δὲ ἀνατροφὴ νὰ ἐνσταλάξῃ εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς των ἐν ἐλλείψει ὅλων τῶν λοιπῶν, τὴν τελευταίαν τοὐλάχιστον παρηγορίαν, τουτέστιν ἐκείνην τοῦ νὰ ἐννοήσωσιν ὅτι πρέπει νὰ πάσχωσι. Πάντα ταῦτα δύνανται νὰ λεχθῶσι καὶ σήμερον; ἢ αἱ μεταβολαὶ τῆς κοινωνίας μετήλλαξαν τοσοῦτον τὴν σκηνὴν τῶν πραγμάτων, ὥστε εἶναι ἀνάγκη νὰ γράψωμεν νέους χαρακτῆρας διὰ τὰ πρόσωπα; Δὲν νομίζω τοῦτο. Ἡ μήτηρ μου μοὶ ἔγραφεν ὅταν συνέταττε τὸ βιβλίον της· « Κατέστην ἐμπαθὴς πρὸς τὸ βιβλίον τοῦτο· ἀγνοῶ ποῦ θέλει μὲ καταντήσει. Δὲν δύναμαι νὰ σοὶ ἐξηγηθῶ πόσον ἐπανέρχονται εἰς τὸ πνεῦμά μου τὰ μεγάλα περὶ τῶν ἀθλίων γυναικῶν ζητήματα, ὅσα συζητοῦνται σήμερον, καὶ περὶ ὧν τοσοῦτον ἐνδιαφέρεσαι. Μοὶ φαίνεται ὅτι δὲν δύναμαι νὰ γράψω τι περὶ συζυγίας, περὶ οἰκογενείας, περὶ ἀνατροφῆς τῶν τέκνων, χωρὶς νὰ ἐγγίσω ἐν μέρει ὅλα τὰ λοιπὰ ζητήματα τὰ λεγόμενα πολιτικά. Ὑπάρχουσι στιγμαὶ, ἐν αἷς σχεδὸν πιστεύω ὅτι καὶ ἐγὼ γράφω σύγγραμμα πολιτικὸν, καὶ ὅμως ἤθελα δυσχεράνει πολὺ, ἐὰν τὸ σύγγραμμά μου ἐλάμβανε χρωματισμόν τινα πολιτικῆς μελέτης. Ὄχι ἐπειδὴ ἀρνοῦμαι εἰς τὰς γυναῖκας τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ σκέπτωνται περὶ τῆς πατρίδος των· τοῦτο ἤθελε τὰς καταστήσει ἀναισθήτους πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν καὶ πρὸς τὴν ἀξιοπρέπειαν τῶν συζύγων των καὶ τῶν τέκνων των· ἀλλὰ διότι ἡ εὐδαιμονία καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια αὐτῶν δὲν πρέπει ποσῶς νὰ ἐξαρτῶνται ἐντεῦθεν. Ἐπεθύμουν νὰ σχηματίσωσιν ἐν ἑαυταῖς ἐνδόμυχόν τινα κόσμον ὑψηλῶν ἰδεῶν, ἐμβριθῶν αἰσθημάτων καὶ ἱερῶν δοξασιῶν, ὅστις νὰ τὰς ἀπομονόνῃ καὶ νὰ τὰς προφυλάττῃ· ἡ δὲ ψυχὴ νὰ ζῇ ἐν τῷ ἐνδομύχῳ τούτῳ κόσμῳ, καὶ ἐὰν τὸ σῶμά των ὑπῆρχεν ἀλλαχοῦ. Ἐπεθύμουν χωρὶς νὰ φαίνωνται ἀγέρωχοι

ὡς αἱ Ῥωμαῖαι, νὰ δύνωνται νὰ εἴπωσι πρὸς πᾶσαν ἐπανάστασιν, πρὸς πάντα δεσποτισμὸν, « ἡ καρδία τῆς Ἐμιλίας » εἶναι ἐκτὸς τῆς δυναστείας σου. » Ἀγαπῶ τὸν στίχον τοῦτον, ὅταν τὸν ἐκλαμβάνω κατὰ τὴν ἐμὴν ἔννοιαν· ἐνίοτε τὸν ἐπανέλαβον σιωπηλῶς εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Αὐγούστου, καὶ ὅμως δὲν συνώμνυον ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας... Ἐπειδὴ αἱ γυναῖκες ἐνεργοῦσι μόνον ἐπὶ τῶν οἰκιακῶν πραγμάτων, διὰ τοῦτο ἡ ἐλευθερία αὐτῶν εἶναι πλέον ἐξησφαλισμένη ἐκείνης τῶν ἀνδρῶν· ὅθεν δὲν δύνανται νὰ τὴν ἀπολέσωσιν, εἰμὴ ὅταν θέλωσιν αἱ ἴδιαι νὰ τὴν θυσιάσωσιν ὑπὲρ ἄλλων συμφερόντων. »

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ.

Αἱ γυναῖκες μεμψιμοιροῦσι πρὸς τὴν ἐνεστῶσαν ἐποχὴν· νομίζουσιν ἑαυτὰς πολὺ ἠδικημένας ἐκ τῶν γενομένων μεταβολῶν εἰς τὰς σχέσεις, εἰς τὰ ἤθη καὶ εἰς τὰς δοξασίας τῆς κοινωνίας. Ἐὰν ἡ ἰδέα αὐτῶν ἦναι ψευδὴς, πρέπει νὰ τὰς φωτίσωμεν, ἐὰν δὲ ἦναι ἀληθὴς ὀφείλομεν νὰ τὰς παρηγορήσωμεν.

Ἡ μήτηρ μου παρετήρησεν ἐγκαίρως τὴν ἀθυμίαν των, καὶ αὐτὴ ἴσως ἐνίοτε τὴν ἐδοκίμασε, καὶ αὐτὴ ἴσως μετέσχε θλίψεων αἴτινες, εἰ καὶ παράλογοι, δὲν ἦσαν ὅμως καὶ ἀναιτιολόγητοι. Εἴτε ποθοῦσα τὴν ἀλήθειαν, εἴτε προνοοῦσα περὶ τῆς τῶν γυναικῶν εὐδαιμονίας, ἠθέλησε νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὰς θλίψεις ταύτας καὶ νὰ ἐξακριβώσῃ, ἐὰν ἡ ἐνεστῶσα καὶ μέλλουσα τῶν γυναικῶν κατάστασις ταῖς ἦναι τόσον ἐναντίαι, ὅσον αὗται νομίζουσιν· ἤθελε νὰ πληροφορηθῇ τίς ἐκ τῶν δύο αἱ γυναῖκες ἢ ὁ αἰὼν των ἔχει ἄδικον, καὶ αὕτη ἡ ἔρευνα τὴν ἔφερεν εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ ὁποίου σήμερον δημοσιεύω τὰ διασωθέντα.

Ἡ κατάστασις τῆς κοινωνίας εἶναι ἀλλόκοτος· ὁ πόλιτισμός μᾶς ἐπιδαψιλεύει τὰ εὐεργετήματα αὐτοῦ· τὰ ἤθη καθαριζόμενα γλυκύνονται· ὅλοι οἱ δεσμοὶ καὶ ὅλα τὰ φυσικὰ αἰσθήματα εἶναι ἐλεύθερα καὶ σεβαστά· οὐδεμία παντοδύναμος πρόληψις δυναστεύει οὐδὲ διαφθείρει τὰ πνεύματα. Οὐδέποτε ὑπῆρξεν εὐκολώτερον νὰ ζῶσιν οἱ ἄνθρωποι ἐν τάξει καὶ κοσμιότητι· ἐὰν δὲ αἱ ἀρεταὶ κατέστησαν γενικώτεραι, ὅ, τι χάνει τις κατὰ τὴν ἀξίαν, τὸ κερδίζει κατὰ τὴν εὐδαιμονίαν. Καὶ ὅμως οὐδεὶς ὁμολογεῖ ἑαυτὸν εὐημεροῦντα· ἕκαστος αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ μεμψιμοιρῇ εἴτε πρὸς τὸ ἐνεστὼς εἴτε πρὸς τὸ παρελθόν. Καὶ τὸ μὲν, διότι ζητοῦμεν παρὰ τῆς ζωῆς ὅ,τι δὲν δύναται νὰ μᾶς χορηγήσῃ, τὸ δὲ διότι τὸ πνεῦμα ἡμῶν δὲν ἐκτιμᾷ τὴν εὐδαιμονίαν, νομίζον αὐτὴν τυχηρὰν μᾶλλον ἢ βεβαίαν, ἕκαστος ἡμῶν οὐδεμίαν αἰσθάνεται ἐνδόμυχον καὶ πραγματικὴν εὐχαρίστησιν· τὸ πᾶν κύκλῳ ἡμῶν

φαίνεται ἀτελὲς, στιγμιαῖον, ἀντιφατικόν· ἐν ἑνὶ λόγῳ ἡ κοινωνία οὐδεμίαν ἔχει πίστιν ἐν ἑαυτῇ. Τῇ ἐλλείπουσιν αἱ ἀνάλογοι πρὸς τὴν θέσιν της ὀοξασίαι, δοξασίαι ἱκαναὶ νὰ στερεώσωσι καὶ νὰ συναρμολογήσωσιν αὐτήν. Πρὸ πάντων εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τῆς κοινωνίας, οἱ ἄνθρωποι προφυλάττονται ἐκ τῶν νέων ἰδεῶν, καὶ προσπαθοῦσι νὰ προσκολληθῶσιν εἰς τὰς ἀρχαίας, τὰς ὁποίας ὅμως δὲν ἐκπληροῦσι. Ζῶσι κατὰ τὸ ἐνεστὼς καὶ σκέπτονται κατὰ τὸ παρελθόν· καὶ δυνατὸν εἰπεῖν ἐν γένει περὶ τῆς κοινωνίας, ὅτι δὲν ἔχει τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς της.

Αἱ γυναῖκες ἔτι μᾶλλον ἢ οἱ ἄνδρες δυσχεραίνουσι νὰ ἐξοικειωθῶσι μὲ τὴν νέαν μεταβολὴν τῆς καταστάσεώς των· ἐκπλήττονται, τρέμουσι βλέπουσαι τὴν κοινωνίαν τοιαύτην, ὁποίαν ἀλληλοδιαδόχως τὴν μετεμόρφωσαν αἱ ἰδέαι, οἱ θεσμοὶ καὶ αἱ μεταβολαὶ τῶν συμβάντων· καὶ ὅμως οἱ κυριώτεροι χαρακτῆρές της εἶναι ἡ πραότης καὶ ἡ ἰσότης· τὸ ἀσθενέστερον λοιπὸν φῦλον ἔπρεπε νὰ μεμψιμοιρῇ πρὸς τοῦτο; Τί λοιπὸν ἐμπνέει εἴς τινας τῶν γυναικῶν τοσαύτην λύπην διὰ τὴν ςέρησιν τοῦ παρελθόντος; μήπως εἶναι ἄρά γε ἡ ἐξιστόρησις ἢ ἡ ἀνάμνησις τῶν ἀπολαύσεων καὶ τῶν ἐπιτυχιῶν, ὅσας ἐσυγχώρει εἰς αὐτὰς ὁ παρελθὼν αἰών; Ἀλλ' ὅσαι τὸν εἶδον δὲν λυποῦνται πραγματικῶς εἰμὴ τὴν ἀπολεσθεῖσαν αὐτῶν νεότητα, τὴν ὁποίαν κἀνὲν πρᾶγμα δὲν δύναται νὰ ταῖς ἐπαναφέρῃ· ὅσαι ὅμως ἐξ ἀκοῆς γνωρίζουσαι αὐτὸν τὸν θρηνοῦσι, ταύτας δὲν πρέπει νὰ ἀκροασθῶμεν· διότι ἢ ἡ παράδοσις καὶ ἡ φαντασία τὰς καταπλήττει, ἢ οὐχὶ αὐταὶ ἀλλὰ τὰ ἐλαττώματα αὐτῶν κλαίουσι τὴν ἀπώλειαν τοῦ παρελθόντος. Ὅμως πρέπει νὰ ἀκροασθῶμεν ἐκείνας, αἵτινες λογικώτεραι οὖσαι εἰς τὰς μεμψιμοιρίας των διαστέλλουσι καὶ ἀποχωρίζουσι τὸ παρελθὸν ἐκ τῶν ἀτελειῶν καὶ τῶν καταχρήσεων, αἵτινες τὸ παρεμόρφωσαν. Ὅ,τι αὗται ποθοῦσιν, εἶναι ἓν σύνολον ἠθῶν καὶ δοξασιῶν ἀρεσκουσῶν εἰς τὸ πνεῦμα καὶ εἰς τὴν ἀδυναμίαν των· εἶναι ἡ ἱεραρχία ἐκείνη καὶ ἡ ὑπαλληλία εἰς τὰς σχέσεις τῶν διαφόρων κλάσεων καὶ φύλων καὶ ἀτόμων, καὶ τέλος ἡ γενικὴ τοῦ λαοῦ ἐπιδοκιμασία εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ χρόνου καθιερωμένας δοξασίας.

Ταῦτα εἶναι πρὸς ἐκείνας ὡς τὰ μόνα δυνατὰ ἐχέγγυα τῆς εὐημερίας τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου καὶ τῆς κοινωνικῆς τάξεως. Ταῦτα εἶναι περιστάσεις, τὰς ὁποίας οὐδὲν πρᾶγμα δύναται νὰ ἀντικαταστήσῃ, πρὸ πάντων διὰ τὰς γυναῖκας, τῶν ὁποίων τὸ πνεῦμα ἀβέβαιον ἐνταὐτῷ καὶ εὔπιστον ἔχει χρείαν στηρίγματος καὶ παγιώσεως· αὗται λογίζονται εὐτυχεῖς ὅταν αἱ παραδόσεις καὶ τὸ καθῆκον ἀπαλλάττωσι τὸ ἀσθενὲς πνεῦμά των τῆς βαρείας εὐθύνης, ἣν συνεπάγεται ἡ ἐκλογὴ τῆς ἐλευθέρας γνώμης καὶ αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως.

Ὁ ἔρως τῆς τάξεως εἶναι πρᾶγμα τοσοῦτον ἠθικόν, ὥστε καὶ ἐν τῇ ἀποπλανήσει αὐτοῦ πρέπει νὰ ἦναι σεβαστόν· καὶ ἔπρεπε νὰ παύσωμεν πᾶσαν προσπάθειαν τοῦ νὰ δικαιώσωμεν τὸν αἰῶνά μας ἐνώπιον τῶν γυναικῶν, ἐὰν ἦτο παντάπασιν ἐστερημένος ὅλων τῶν ἀγαθῶν, δι' ὧν ἡ φαντασία των ἐπλούτισε τοὺς παρελθόντας αἰῶνας. Πλὴν ἀφ' ἑτέρου αἱ γυναῖκες ἀδικοῦσιν ἑαυτὰς, τοσοῦτον διστάζουσαι εἰς τὰς δυνάμεις των καὶ εἰς τὸ μέλλον των, ἐπειδὴ τὸ γυναικεῖον φῦλον καὶ ἡ ἐνεστῶτα ἐποχὴ ἀξίζουσι πολὺ περισσότερον, ἀφ' ὅ, τι αὗται φαντάζονται. Ἡ ἐποχὴ αὕτη, ἥτις φαίνεται ἐνώπιόν των ἐποχὴ παραλυσίας καὶ ἀταξίας, ἐπιδέχεται καὶ ἐπικαλεῖται μάλιστα ἠθικὴν ὑψηλοτέραν, λεπτοτέραν καὶ αὐστηροτέραν, ἀφ' ὅσον φαντάζονται· καὶ ἐὰν ἦναι ἀληθὲς, καθὼς στοχάζομαι, ὅτι ἡ πρόοδος εἰς τὸ εἶδος τοῦτο καθίσταται ἤδη ἐπαισθητὴ, αἱ γυναῖκες ἴσως ἔπρεπε πρῶτον νὰ τὴν ὁμολογήσωσιν, ἐπειδὴ αὗται πρῶται ἔδοσαν τὸ παράδειγμα.

Ἀλλὰ ποία εἶναι αὐτὴ ἡ πρόοδος; ποῖα τὰ τεκμήρια αὐτῆς; πῶς ἐφανερώθη; πῶς δύναται νὰ ἀπαρτισθῇ; ἐφ' ἁπάντων τῶν ζητημάτων τούτων θέλει διαχύσει φῶς τὸ βιβλίον, ὅπερ μέλλομεν νὰ ἀναγνώσωμεν· θέλομεν εὑρεῖ ἐν αὐτῷ καθ' ὁλοκληρίαν ἐπικρατοῦσαν τὴν ἰδέαν ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ ἰδίως αἱ γυναῖκες κατέστησαν ἤδη ἄξιαι, ὥσε νὰ ἀπαιτῇ τις παρ' αὐτῶν περισσότερον παρὰ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἐποχήν· ἡ ἀξίωσις αὕτη εἶναι ἡ ἔκφρασις σεβασμοῦ ὀφειλομένου πρὸς τὸν σημερινὸν αἰῶνα, καὶ ἓν καλὸν περὶ ἀνατροφῆς σύστημα ἤθελεν ὁλοσχερῶς τὴν θεραπεύσει.

Ἡ μήτηρ μου λοιπὸν ἀνεγνώρισε τὴν ἀνάγκην τῆς βελτι-

ώσιως τῆς ἀνατροφῆς τῶν γυναικῶν, οὐχὶ διότι ἔκρινεν αὐστηρῶς περὶ τῆς ἐποχῆς της καὶ περὶ τῶν γυναικῶν, ἀλλὰ τοὐναντίον, διότι καλῶς προοιωνίζετο περὶ αὐτῶν· ἐνόμισεν ὅτι πᾶν τὸ ὑπολειπόμενον πρὸς ἀπαρτισμὸν τῶν πλεονεκτημάτων, τῆς εὐημερίας καὶ ἀξιοπρεπείας αὐτῶν, ἐκρέματο οὐσιωδῶς ἐκ τῶν συνηθειῶν καὶ προλήψεων, τῶν μὴ συναδουσῶν πρὸς τὰς νέας τῆς κοινωνίας τύχας, καὶ ἐπεχείρησε νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν νεολαίαν τοῦ ἐπαχθοῦς κληροδοτήματος τῶν συνηθειῶν τούτων καὶ προλήψεων. Πρὸς τούτοις ἐνόμισεν ὅτι ἡ ἀνατροφὴ δὲν ὠφελεῖ μόνον εἰς τὸ μέλλον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ παρὸν πραγματοποιεῖ ἓν μέρος τῶν ἀγαθῶν, ὅσα ὑπόσχεται· ἐπειδὴ οἱ γονεῖς φωτίζονται καὶ βελτιοῦνται ἐνίοτε ἐκ τῶν μαθημάτων, ἃ διδάσκουσι τὰ τέκνα των.

Ἀφοῦ ἡ μήτηρ μου κατελήφθη ὑπὸ τῆς ἰδέας τῆς περὶ τὴν ἀνατροφὴν βελτιώσεως ἐνησχολήθη παντὶ σθένει εἰς τὴν σπουδὴν ἑνὸς τοσοῦτον ὑψηλοῦ καὶ ἐκτεταμένου ζητήματος. Ἀνεκάλεσεν ὅλας τὰς ἀναμνήσεις της, διηρεύνησε τὴν ἰδίαν αὐτῆς πεῖραν, ἀνεζήτησεν ὅλας τὰς συμβουλάς· αἱ μελέται της, αἱ ἀναγνώσεις της, καὶ αὐταὶ αἱ συνομιλίαι της ἀπέβλεπον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον· καθ' ἑκάστην αἱ ἰδέαι της τὴν ἐκυρίευον περισσότερον, ἐκεῖ ἀπετείνοντο ὅλαι αἱ παρατηρήσεις τοῦ καθημερινοῦ βίου της. Καθ' ὅσον τὸ ἔργον της προὐχώρει, ἡ ὠφέλεια καὶ ἡ σπουδαιότης αὐτοῦ ἐφαίνοντο αὐξάνοντα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς της, καὶ, ἵνα μεταχειρισθῶ τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἰδέαν καὶ φράσιν, τὴν συνεχῶς εἰς τὸ σύγγραμμά της ἐπαναλαμβανομένην, κατήντησε νὰ θεωρῇ τὸ ἔργον της τοῦτο ὡς ἓν τῶν καθηκόντων τῆς ἀποστολῆς της.

Δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκπληρώσῃ εἰμὴ τὸ ἥμισυ τοῦ διαγραφέντος σχεδίου της· ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ εἰς τὸ πρῶτον μέρος μετὰ τῶν γενικῶν περὶ μεταῤῥυθμίσεως τῆς γυναικείας ἀγωγῆς σκέψεων ἐπισυνάπτονται καὶ αἱ μέλλουσαι νὰ καθοδηγήσωσι τὴν μεταῤῥύθμισιν ταύτην ἀρχαί, φρονῶ ὅτι τὸ μέρος τοῦτο ἀρκεῖ νὰ καταπείσῃ τὰ προσεκτικὰ πνεύματα καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς μεταῤῥυθμίσεως καὶ περὶ τῆς μονιμότητος τῶν ἀρχῶν αὐτῆς. Τὸ δὲ ὑπολειπόμενον μέρος ἤθελε πιθανῶς ἀφιερωθῆ εἰς τὴν πρᾶξιν καὶ εἰς τὴν ἐφαρμογήν. Προσέτι τὸ

πρῶτον τοῦτο μέρος δὲν εἶναι ποσῶς ἁπλοῦν σχεδίασμα· διότι ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐμελέτησε, καὶ πολλάκις μετὰ συντόνου ἐπιμελείας ἐπεθεώρησεν αὐτὸ ἡ συγγράψασα αὐτό. Ὥστε δύναμαι νὰ στοχασθῶ, ὅτι τὸ βιβλίον τοῦτο εἶναι, ἐκτὸς τῶν λεπτομερειῶν του, ὅ,τι ἤθελεν εἶσθαι εἰς τὴν ὁλοσχερῆ αὐτοῦ συμπλήρωσιν. Εἶχον λοιπὸν δίκαιον νὰ τὸ δημοσιεύσω, ἐπειδὴ ἐνόμισα ἐμαυτὸν τοιουτοτρόπως ὑπηρετοῦντα ὅ,τι ἔχω εἰς τὸν κόσμον ἐρασμιώτερον, τὴν μνήμην τῆς μητρός μου καὶ τὴν ἀλήθειαν.

Ὁμιλῶ περὶ ἀληθείας, καὶ ὅμως δὲν ἀγνοῶ ὅτι τινὲς ἐκ τῶν ἰδεῶν, αἱ ὁποῖαι ἐνέπνευσαν τὸ σύγγραμμα τοῦτο, δὲν θέλουν φανῇ πρὸς ὅλους τόσον ἀληθεῖς, ὅσον εἶναι εἰλικρινεῖς. Τοιαύτη εἶναι ἡ τύχη παντὸς νέου πράγματος, τὸ νὰ ἀμφισβητῆται· αἱ καθιερωμέναι δοξασίαι δὲν ὑποχωροῦσιν ἀμαχητί. Πλὴν οὔτε ἐκπλήττομαι διὰ τοῦτο, οὔτε παροργίζομαι!

Καὶ ἐξ αὐτῶν ἀκόμη, πρὸς οὓς τὸ βιβλίον τοῦτο θέλει φανῇ ἀρεστόν, πολλοὶ θέλουν ὑποπτευθῇ κεκρυμμένην τινὰ πλάνην. Σήμερον ὁ κόσμος εἶναι κατ' ἐξοχὴν δειλός. Ἡ δυσπιστία μετήλλαξεν ἀντικείμενον, καὶ φέρεται ἐπὶ τῶν καινοφανῶν πραγμάτων· περισσότερον δὲ φόβον ἐμπνέει ὁ λόγος παρὰ ἡ πρόληψις. Ὥστε τοιουτοτρόπως ἕκαστος νομίζει, ὅτι δίδει δίκην τῆς ἄλλοτε ὑπερβολικῆς αὐτοῦ εὐπιστίας.

Ἂν ὅμως πρᾶγμα πρέπει νὰ ἐνθαρρύνῃ τὸν ἔμφοβον καὶ περιδεῆ ἀναγνώστην· ὅτι δὲν εὑρίσκει ποσῶς ἐνταῦθα τὸν ἀλαζονικὸν ἐκεῖνον τόνον, τὴν ἀγέρωχον ἐκείνην πικρίαν, τὴν ἀμαυρόνουσαν καὶ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, δι' ἧς ἡ φιλοσοφία πολλὰ συνεγῶς ὡπλίσθη. Τοὐναντίον εὑρίσκει μετὰ τῶν ἀρχῶν καὶ θεωριῶν τοῦ ἐλευθέρου πνεύματος ἰδέας τινας μεσολαβούσας, συνδιαλλακτικά τινα αἰσθήματα διευκολύνοντα τὸν συμβιβασμὸν τῶν ἀντιθέτων δοξασιῶν. Ἐὰν δέ ποτε καθάπτηται τοῦ κόσμου, τοῦτο γίνεται μὲ τὸν τόνον τῆς μεμψιμοιρίας μᾶλλον παρὰ μὲ ἐκεῖνον τῆς κατηγορίας. Οὐδεμία ὑπάρχει ἐν αὐτῷ δυσφημία, οὐδὲν σκῶμμα, οὐδεμία ἐξ ἐκείνων τῶν μεγαλαυχιῶν ἑνὸς πνεύματος κατεχομένου ὑπὸ τῆς προλήψεως τοῦ παραδόξου. Σχεδὸν μετὰ λύπης καὶ ὑπὸ τῆς

πεποιθήσεως ἀναγκαζομένη ἡ μήτηρ μου, φαίνεται ἐγκαταλιμπάνουσα τὰς ἰδέας, αἵτινες συνώδευσαν καὶ παρηκολούθησαν τὴν νεότητα αὐτῆς· καὶ πανταχόσε βλέπει τις πόσον, ἐνῷ προσβάλλει τὰς ἐφημέρους συνηθείας, τὰ μόνα ἐχέγγυα τῆς κοινωνίας, ἔχει τοὐλάχιστον τὴν εὐτυχίαν νὰ στηρίζηται πάντοτε ἐπὶ τῶν δύο ἀναλλοιώτων νόμων τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας.

Βεβαίως τὸ σύγγραμμα ἐγράφη μετὰ πνεύματος ἀνεξαρτήτου· ἡ δὲ κοινωνία καίτοι οὐδέποτε ἐπέτρεψεν ὡς σήμερον, νὰ παραδεχθῇ τις καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ καθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς συνεπείας οἱονδήποτε περὶ ἀνατροφῆς σύστημα, ὅμως αἱ θεμελιώδεις ἰδέαι τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος συστήματος στηρίζονται εἰς μεγάλας παραδόσεις τοῦ παρελθόντος. Ὁ γενικὸς χαρακτὴρ αὐτοῦ εἶναι οὐσιωδῶς νὰ ἀντικαταστήσῃ διὰ τῆς φύσεως τὴν συνήθειαν, διὰ τῶν ἀρχῶν τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας τοὺς τύπους, οἵτινες τὴν καταστρέφουσιν· ἐν ἑνὶ λόγῳ σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι νὰ καταστήσῃ ἐπὶ τῆς ἀνατροφῆς, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ λοιποῦ βίου, τὸν λόγον ἀνώτερον τῆς αὐθαιρεσίας. Ἀλλὰ μήπως τὸ σύστημα τοῦτο δὲν ἐμπεριέχεται ὁλόκληρον εἰς τὰς ἐφεξῆς λέξεις ἑνὸς συγγράμματος περὶ ἀνατροφῆς τῶν χορασίων, πρὸ δύο περίπου αἰώνων δημοσιευθέντος ; « πρέπει νὰ τὰς ὁδηγῶμεν ὅσον ἔνεστι διὰ τοῦ λόγου. » (*). σκοπὸς τοῦ πονήματος τούτου εἶναι νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι καὶ πολὺ καὶ συνεχῶς δυνάμεθα νὰ κατορθώσωμεν τοῦτο, καὶ ὅτι τὸ ὀφείλομεν μάλιστα, ὁσάκις δυνάμεθα· ἡ δύναμις τοῦ λόγου τωόντι δὲν παραδέχεται ἄλλο ὅριον εἰμὴ τὸ τῆς ἀνάγκης.

Μεγάλη καὶ ἰσχυρὰ εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Φενελῶνος. Ἐὰν θέλῃ τις νὰ διέλθῃ τὸ μικρὸν καὶ ὡραῖον αὐτοῦ πόνημα, εὑρίσκει ἀφειδῶς ἀνεπτυγμένας καὶ προσηρμοσμένας εἰς τὸν αἰῶνά του ὅλας τὰς μέμψεις, εἰς τὰς ὁποίας εἶναι εἰσέτι ἐκτεθειμένη ἡ ματαιότης, ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ ὑποκρισία· θέλει τὸν ἰδεῖ νὰ ζωγραφίζῃ μὲ δριμύτητα τὸ ἀνεπαρκὲς τῆς δουλικῆς καὶ ἐπιπολαίου ἀνατροφῆς, ἥτις ἐδίδετο εἰς τὰς νεάνιδας τῆς ἐποχῆς του. Πρὸς δὲ θέλει ἰδεῖ τὸ καινοτόμον ἐκεῖνο

(*) Fénélon sur l'éducation des filles, ch. III.

πνεῦμα, τὸ ὀρεγόμενον τὴν καλλονὴν καὶ ἁπλότητα εἰς τὰ παραμικρότερα πράγματα, ἀποστρεφόμενον τὸ ἀφιλόκαλον, ἐπιτετηδευμένον καὶ ἐπίπλαστον μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ καλλωπισμοῦ τῆς ἐποχῆς του, καὶ ἀναφέρον ὡς παράδειγμα ἱματισμοῦ τὰ πλατέα καὶ μεγαλόπτυχα ἐνδύματα καὶ τὰ ἀμελῶς περιτυλιγμένα μαλλία τῆς κεφαλῆς τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων. Βεβαίως ἡ πρότασις ἦτο τολμηρά· καὶ δὲν γνωρίζω ποῖος νεωτερισμὸς πρέπει νὰ ἐφάνη χιμαιρικώτερος, ὁ ἀρχαῖος συρμὸς οὗτος, συνιστώμενος εἰς τὰς Κυρίας τῆς Αὐλῆς τοῦ μεγάλου Λουδοβίκου, ἢ τὸ πολιτικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἀναπτύσσων εἰς τὸν Τηλέμαχον ἐπρότεινεν εἰς αὐτὸν τὸν δεσποτικὸν μονάρχην;

Ἀλλ' ἴσως εἴπῃ τις, ὅτι ὁ λόγος, ὢν κληροδότημα τῆς ἐλαχίστης μερίδος τῶν ἀνθρώπων, δὲν δύναται νὰ κατασταθῇ κοινὸν τῆς κοινωνίας δικαίωμα, καὶ πρὸ πάντων τῶν γυναικῶν. Δὲν γνωρίζω· πλὴν ὅταν ἡ ἄλυσσος τῶν συντηρητικῶν παραδόσεων καὶ ἠθῶν θραυσθῇ, ποῖον ἄλλον χαλινὸν παρὰ τὸν λόγον δυνάμεθα νὰ δώσωμεν εἰς τὰ πνεύματα; καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ αὐτοσχεδιάζωμεν περὶ τῶν ἕξεων καὶ τῶν προλήψεων τοῦ λαοῦ, ποῖον ἄλλο μέσον ὑπάρχει, εἰμὴ νὰ διαχύσωμεν καὶ νὰ καταστήσωμεν δημώδη τὴν ἀλήθειαν; Ἐκτὸς τούτου, ἀμφιβάλλω ἐὰν αἱ γυναῖκες, ἢ πᾶς τις ἄλλος ἐκτὸς τῶν γυναικῶν ὠφελῆται πολὺ ἀγνοῶν τὴν ἀλήθειαν, καὶ οὐδὲν μέρος τῆς γῆς ὑπάρχει, ἐν ᾧ ἡ ἠθικὴ ὑποδούλωσις ἡ δεισιδαιμονία καὶ ἡ ἀμάθεια δύναται παντάπασι νὰ προφυλάξῃ τὴν διαγωγὴν τῶν γυναικῶν, καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὰς ἀξιωτέρας τῆς εὐνοίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ συζύγου των. Ὀρθῶς δὲ καὶ ὁ Μολιέρος λέγει: «καὶ πῶς θέλει δυνηθῇ »γυνὴ ἀμαθὴς νὰ διατηρήσῃ ἐν γνώσει χρηστὴν διαγωγήν; »(*)

Οἱ ἁπλοῖ οὗτοι καὶ τετριμμένοι λόγοι ἐμπεριέχουσιν ὑψηλὴν ἀλήθειαν· πρὸ πάντων δὲ εἰς ἐποχὴν τὰ πάντα ἐρευνῶσαν, ὡς ἡ ἐνεστῶσα, διὰ νὰ ἦναί τις κόσμιος, πρέπει νὰ γνωρίζῃ τί ἐστι κοσμιότης.

Τινὲς θέλουσι θαυμάσει ἴσως, διατὶ κοπιάζω νὰ δικαιολο-

(*) École des femmes, acte 1, scène 1.

γήσω πράγματα τοσοῦτον ἁπλᾶ· θέλουσιν εἰπεῖ, ὅτι τὸ περὶ ἀνατροφῆς τῶν γυναικῶν τοῦτο πόνημα εἶναι παρ' αὐτοῖς εὐπρόσδεκτον δι' αὐτὴν μάλιστα τὴν ἰδιοτροπίαν, ἣν πειρῶμαι νὰ δικαιολογήσω ἐν αὐτῷ· καὶ δὲν θέλουν ἐννοήσει ποσῶς τὴν μεγάλην προσοχὴν καὶ προφύλαξιν, μεθ' ἧς θέλουν εὕρει περιεστοιχισμένας τὰς ἰδέας, τὰς ὁποίας ἀρέσκουσι, πρὸ πάντων ἕνεκα τῆς καινοτομίας αὐτῶν. Δὲν θέλουσι κατὰ πρῶτον αἰσθανθῇ πόσην δύναμιν καὶ πόσην παῤῥησίαν ἐχρειάσθη ἓν πνεῦμα μεμορφωμένον εἰς τὴν ἐμπειρίαν τοῦ κόσμου, ἵνα σείσῃ τὰ δεσμὰ αὐτοῦ, καὶ, ἀναλαμβάνον τὰ δίκαια αὐτοῦ, νὰ ὑψωθῇ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων νόμων εἰς ἐκείνους τῆς φύσεως, ἐκ τῶν προλήψεων εἰς τὸν λόγον. Ἡ μήτηρ μου ἐγνώρισε τὸν κόσμον, τὴν αὐλὴν, τὴν ἐρημίαν· ἡ πεῖρα ἥτις καθυποτάσσει σχεδὸν ὅλα τὰ πνεύματα, ἀπηλευθέρωσεν ἐξ ἐναντίας τὸ ἰδικόν της· Ἡ προσδεύουσα ἡλικία της τὴν ἐπανέφερεν εἰς τὰ καθαρὰ καὶ γενναῖα φρονήματα, τὰ ὁποῖα ἐγκαταλείπονται συνήθως ὡς ἀπατηλαὶ ὀνειροπολήσεις εἰς τὸν ἐνθουσιασμὸν τῆς ἀπεριτσκέπτου νεότητος. Ὅσῳ περισσότερον ἐγνώριζε τὴν κοινωνίαν, τόσῳ μᾶλλον ἀπεσπᾶτο ἀπὸ αὐτὴν, καὶ εἰσήρχετο ἐντὸς ἑαυτῆς· φαίνεται ὅτι μὲ τὴν πρόοδον τοῦ χρόνου ἀπελύετο καθ' ἑκάστην περισσότερον ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῶν χυδαϊκῶν συμφερόντων καὶ ἰδεῶν, ἵνα περιορισθῇ εἰς ὅ, τι ὑπάρχει ἀναλλοίωτον καὶ ἀθάνατον ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει· ὅσον ἡ ζωὴ τὴν ἐγκατέλειπε, τοσοῦτον ἡ ἀλήθεια τὴν κατελάμβανε.

Δὲν δύναταί τις νὰ φαντασθῇ πόσον εἶναι δύσκολον νὰ ἀποσπάσῃ τις τὸν νοῦν ἀπὸ τὸ κράτος ἑνὸς κόσμου, τὸν ὁποῖον ἀγαπᾷ καὶ ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἀνταγαπᾶται. Μὴ κρίνετε λοιπὸν τὴν ἀξίαν τοιαύτης ἀποπείρας, ὡς ἐκ τῆς μικρᾶς θυσίας, ἣν μέλλετε νὰ δοκιμάσητε σεῖς, τοὺς ὁποίους ἡ ἡλικία, τὸ φῦλον καὶ ὁ προορισμὸς συνδέουσιν ἀμεταστρεπτὶ μὲ τὰς νέας ἰδέας Σεῖς προωρισμένοι ὄντες νὰ λαλήσητε παῤῥησίᾳ τὴν ἀλήθειαν ἐνώπιον ὅλων τῶν ἀρχῶν, καὶ ἕτοιμοι ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ νὰ ῥιφθῆτε εἰς τὴν πλέον ἐμπροσθίαν τάξιν, δύνασθε εὐκολώτερον νὰ ἀντισταθῆτε εἰς τὰς ἐχθρικὰς δοξασίας, ὑπὸ οἱανδήποτε αὐθεντίαν καὶ ἂν ἦναι περιβεβλημέναι. Τοιούτους δὲ ἔχετε τοὺς ἀντιπάλους, ὥστε ἡ θαῤῥαλεότης καὶ ἡ ὀξύτης

τοῦ λόγου σᾶς συγχωρεῖται ἴσως εἰς ὑπόθεσιν, ἥτις πρέπει νὰ ἐλπίζῃ μᾶλλον ἐκ τῆς καταχτήσεως παρὰ ἐκ τῆς παραχωρήσεως τῶν ἀντιπάλων.

Ἐνταῦθα ὅμως δὲν ἔχει οὕτως, οὔτε τὸ ἀντικείμενον, οὔτε ἡ θέσις, οὔτε οἱ δικασταὶ, πρὸς οὓς ἀποτεινόμεθα, εἰσὶν οἱ αὐτοί. Πρόκειται δὲ περὶ ζητήματος, τὸ ὁποῖον, μακρόθεν μόνον συδεόμενον μὲ τὰ μεγάλα τῆς πολιτικῆς καὶ φιλοσοφίας ζητήματα, δύναται εὐκόλως νὰ διαμείνῃ εἰς τὸ βασίλειον τῆς ἠθικῆς, ἐπὶ τῆς ὁποίας τὰ πνεύματα εἶναι πάντοτε ἐπιῤῥεπέστερα νὰ συνεννοῶνται. Δὲν φαίνεται ποσῶς ἐνταῦθα φιλόσοφός τις κατειλημμένος ὑπὸ τῶν δογμάτων αὐτοῦ καὶ ζηλοτυπῶν νὰ θριαμβεύσῃ· ἀλλὰ τοὐναντίον γυνή τις ὑπὸ τῆς σκέψεως ἀναγκασθεῖσα νὰ παραδεχθῇ μετὰ παῤῥησίας ἰδέας τινὰς ἀτελῶς πως μέχρι τοῦδε παραδεδεγμένας, καὶ προτείνουσα μεταῤῥύθμησίν τινα, τῆς ὁποίας τὰ μὲν μέσα δυνατὸν νὰ ἀπαρέσκωσιν, ὁ δὲ σκοπὸς εἰς οὐδένα δύναται νὰ ᾖναι ἀπαράδεκτος.

Δὲν ἀποτείνεται ποσῶς εἰς ἐξουσίαν τινὰ ζηλότυπον, ὑπερήφανον καὶ ἄσπλαγχνον, ἀλλ' ὁμιλεῖ πρὸς τὰς μητέρας, ἀείποτε εὐμενεῖς, ἀείποτε εὐαισθήτους, ὅταν πρόκηται λόγος περὶ τῶν τέκνων των· ὁμιλεῖ πρὸς τὸν κόσμον, δύναμιν ἐλαφρὰν καὶ εὐκίνητον, ἥτις εὐκόλως συγχωρεῖ εἰς τὸν λόγον νὰ τῇ ἀντιτείνῃ, ἀρκεῖ μόνον εἰς τοῦτο νὰ ἐνδιαφέρηται. Καὶ τωόντι τὸ μόνον ἁρμόδιον ἐνταῦθα ἦν ὁ τόνος τῆς λύπης καὶ ὁ μετὰ φειδοῦς ἔλεγχος· ἔπρεπε νὰ γράψῃ μὲ πραότητα, νὰ μεταχειρισθῇ τὸν τόνον τοῦ χαρίεντος ἐκείνου διασταγμοῦ, ὅστις καθιστᾷ τὸν λόγον ἐράσμιον καὶ πειθήνιον. Ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι ἀρέσκονται βλέποντες τὴν γυναῖκα διστάζουσαν νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἔχει δίκαιον ἐναντίον τοῦ κόσμου ὅλου· ἡ δὲ πειθὼ ὡς ἐκ τούτου οὐ μόνον δὲν ἐξασθενεῖται, ἀλλὰ καὶ ἀπολαμβάνει ἔτι μεγαλήτερον θέλγητρον.

Μία μόνη παρατήρησις ἀπομένει τελευταία. Τὸ σύγγραμμα ἤρχισε πρὸ τεσσάρων περίπου ἐνιαυτῶν, γίνεται δὲ ἐκεῖ μνεία καὶ περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Γαλλίας καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῆς· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ κατάστασις αὕτη μετεβλήθη, φαίνεται ὅτι προμηνύει καὶ ἄλλο μέλλον· ὤφειλον ὅμως νὰ σεβασθῶ τὴν ἐμφαντικὴν ἐκείνην πεποίθησιν, μεθ' ἧς ἐλάλει

ἡ μήτηρ μου περὶ τῶν προσδοκωμένων ὑπ' αὐτῆς ἡμερῶν· ἀρκεῖ δὲ νὰ ἀναφέρω τὴν ἐποχὴν τῆς συγγραφῆς, ἵνα δικαιώσω τὰς σκέψεις τῆς μητρός μου. Δὲν βλάπτει ἐὰν αἱ ἐλπίδες αὐτῆς δύνανται σήμερον νὰ φανῶσι χιμαιρικαί· ὀλίγον ἐνδιαφέρει, ἐὰν δύο ἢ τρεῖς ἐνιαυτοὶ ψεύσωσιν ἐκεῖνο, ὅπερ μετὰ ταῦτα ὁλόκληρος ὁ αἰὼν δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ ψεύσῃ.

Παύω μετὰ λύπης τὸν πρόλογον τοῦτον, ὃν εὑρήσουσιν ἴσως περιττόν. Πλὴν ὤφειλον δι' αὐτοῦ νὰ προλάβω καὶ τὰς παραμικρὰς ἐπικρίσεις, καὶ τὰς ἐλαχίστας ἀντιλογίας, τὰς ὁποίας ἐπεθύμουν νὰ στρέψω κατ' ἐμοῦ. Μὲ ὅλην δὲ ὅσην ἔχω πεποίθησιν περὶ τῆς ἀξίας τοῦ πονήματος καὶ περὶ τῆς ὠφελείας τῆς δημοσιεύσεως αὐτοῦ, μὲ ὅλην ὅσην ἔχω βεβαιότητα, ὅτι ἐκπληρῶ καθῆκον ἱερόν, δὲν δύναμαι ὅμως χωρὶς φρίκην μου νὰ ἀφήσω νὰ ἐκφύγῃ ἀπὸ τὰς χεῖράς μου ἡ παρακαταθήκη αὕτη τῶν ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων, τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν ἀείποτε ἀντικείμενα τοῦ σεβασμοῦ μου! Παραδίδω λοιπὸν εἰς τὴν κοινὴν κρίσιν, εἰς τὰς τύχας τῆς δημοσιότητος ἓν ὄνομα, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπροφέρετο μέχρι τοῦδε εἰμὴ μετ' εὐμενείας, στοργῆς καὶ λύπης! Ἐπεθύμουν, εἰ δυνατόν, νὰ καταστήσω τὰς ἰδέας καὶ τοὺς λόγους τῆς μητρός μου τοσοῦτον ἱερὰς, ὅσον ἱερὸν ὑπάρχει δι' ἐμὲ πᾶν ὅ, τι προέρχεται ἐξ αὐτῆς.

Ἀλλ' ὅμως ἂς ἐλπίζω, καὶ ἂς ἐνθαρρυνθῶ τοὐλάχιστον ὑπὸ τῆς λυπηρὰς ἰδέας ὅτι ἡ εὐθύνη δὲν θέλει ἀνατεθῇ εἰμὴ εἰς ἐμὲ μόνον. Ἂς ἐνθαρρυνθῶ ἀναλογιζόμενος τὸ καθαρὸν, ὑψηλὸν καὶ εὐσυνείδητον αἴσθημα, ὅπερ ἐμπνέει ὁλόκληρον τὸ σύγγραμμα τοῦτο. Εἴθε νὰ ἀπομείνῃ ὡς μνημεῖον τοῦ πλέον ἀληθοῦς πνεύματος καὶ τῆς γενναιοτέρας καρδίας! Εἴθε νὰ ὑπομιμνήσκῃ τὴν μητέρα μου εἰς τοὺς φίλους της, καὶ νὰ τὴν καταστήσῃ γνωστὴν εἰς τοὺς μὴ εἰδότας αὐτήν! Ἐγὼ δὲ προσφέρω μεθ' ἡδονῆς τὸν φόρον τοῦ σεβασμοῦ μου εἰς τὴν μνήμην της, ἐπειδὴ ἡ τύχη μὲ κατεδίκασε νὰ μὴν ἔχω ἄλλο εἰμὴ τὴν ὑπερηφάνειαν μόνον ἐκείνου, ὅπερ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀπετέλει τὴν ἀγαλλίασίν μου!

CH. de Rémusat.

ΔΟΚΙΜΙΟΝ

Περὶ ἀνατροφῆς τῶν Γυναικῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Περὶ τῶν γυναικῶν ἐν γένει.

Πολὺ ἐνησχολήθησαν ἐν Γαλλίᾳ περὶ τῶν γυναικῶν· παντὸς εἴδους βιβλία συνεγράφησαν ὑπὲρ αὐτῶν, τὰ μὲν πρὸς διδασκαλίαν τὰ δὲ πρὸς τέρψιν αὐτῶν. Εἰς οὐδὲν μέρος ἐφάνησαν εὐτυχέστεραι, εἰς οὐδὲν ὑπῆρξαν ἰσχυρότεραι· Καὶ ὅμως, ἐὰν ἀναλογισθῶμεν τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐλάλησαν περὶ αὐτῶν, τὴν διδομένην αὐταῖς ἀνατροφὴν, καὶ τὴν θέσιν, ἣν ὁρίζουσιν ἢ ἐπιβάλλουσιν αὐταῖς ἐν τῇ κοινωνίᾳ, φαίνεται ὅτι ἐν Γαλλίᾳ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, οὐδαμῶς ἐδικαιώθησαν.

Μεταξὺ τῶν φιλοσόφων, ὅσοι ἔγραψαν περὶ τῶν γυναικῶν, ὀλίγοι ἠδυνήθησαν νὰ ἐκφύγωσιν ἢ τὴν μειρακιώδη περιφρόνησιν ἢ τὸν μειρακειώδη περὶ αὐτῶν ἐνθουσιασμόν. Ἄλλοτε θεωρήσαντες ἡμᾶς ὡς ὄντα ἀνίκανα ἐμβριθῶν ἰδεῶν, καὶ ἑπομένως σοβαροῦ προορισμοῦ, μᾶς ἔθεσαν εἰς βαθμὸν ὑποδεέστερον τοῦ δέοντος, ἡ δὲ ὀλίγωρος αὐτῶν ἀψηφησία ἐνεθάρρυνε τὰ ψυχρὰ σκώμματα ὅλων ἐκείνων, οἵτινες δὲν κρίνουσιν εἰμὴ διὰ τῆς εἰρωνίας. Ἄλλοτε ἐκφράζοντες θαυμασμὸν, ὃν ὑπεστήριζον λαμπρά τινα παραδείγματα, ἀνύψωσαν τὰ πλεονεκτήματα ἡμῶν, τὰς κλίσεις καὶ αὐτὰς τὰς ἀδυναμίας μας μέχρι ἀρετῆς, καὶ ἐξυμνοῦντες τὴν ἡμετέραν ἀξίαν ἐγνωμοδότησαν περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας ἡμῶν, δικαιοῦντες οὕτω τὸν ρωμαντικὸν ἐνθουσιασμὸν ἐκείνων, ὅσοι κολακεύουσι τὸ φῦλόν μας. Σπανίως ὅμως μᾶς ἔθεσαν εἰς τὴν ἀληθινὴν ἡμῶν θέσιν· σπανίως ἐθεώρησαν τὴν γυναῖκα ὡς ὂν αἰσθητικὸν, λογικὸν καὶ ἀσθενὲς, ὡς σύντροφον τοῦ ἀνδρὸς καὶ ὡς πλάσμα τοῦ Θεοῦ.

Ὁ χρόνος τῶν ὑπερβολῶν παρῆλθε· καθεὶς ἐπιθυμεῖ νὰ γνωρίζῃ σήμερον τὴν ἀλήθειαν· καὶ οὐδεὶς παραδέχεται τυφλῶς τὰ ἀδόμενα. Δὲν ὑπάρχουσι πλέον δύο ἀλήθειαι, ἡ μὲν διὰ τὸν κόσμον, τὴν συναναστροφὴν καὶ τὰ βιβλία· ἡ δὲ διὰ τὴν διαγωγὴν, τὴν συνείδησιν καὶ τὴν οἰκίαν. Εἶναι μέγα βῆμα προόδου ἡ γενικὴ αὕτη συγκατάνευσις τοῦ θεωρεῖν τὰ πράγματα ὡς ὑπάρχουσιν. Ἡ ἀμερόληπτος ἔρευνα τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων ἀνοίγει εἰς τὸ πνεῦμα στάδιον οὐχ ἧττον ἐκτεταμένον ἐκείνου τῆς φαντασίας· καὶ δὲν ἀληθεύει ποσῶς τὸ κοινὸν ἀξίωμα, ὅτι ἡ γονιμότης τοῦ ἀνθρωπίνου νοὸς δὲν ἀποδεικνύεται εἰμὴ διὰ τῆς παραγωγῆς ἀνυπάρκτων ἰδεῶν, καὶ ὅτι ἡ ἐφευρετικότης του φανεροῦται μόνον διὰ χιμερικῶν ἐπινοημάτων. Ἡ πραγματικότης εἶναι ἡ ἀνεξάντλητος πηγὴ τῆς καινοτομίας· καὶ ἵνα ἐξέλθῃ τις τῶν τετριμμένων δρόμων, ὀφείλει πρῶτον νὰ τοὺς διατρέξῃ.

Ὅλα τὰ ἀντικείμενα τῆς διανοίας βλέπομεν ἀλληλοδιαδόχως ὑποβαλλόμενα εἰς νέαν ἔρευναν· καὶ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι πλέον ἀντικείμενον ὑποθέσεων, ἀλλ' ἀντικείμενον παρατηρήσεων· ἡ γυνὴ δὲν δύναται ἄρα γε νὰ μιμηθῇ τὸ παράδειγμα τοῦτο; δὲν τῇ εἶναι συγχωρημένον νὰ σπουδάσῃ αὐτὴ ἑαυτήν; νὰ διερευνήσῃ τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς πεῖραν καὶ φύσιν, ἵνα γνωρίσῃ τοὺς χαρακτῆρας, τὰς δυνάμεις καὶ τὰ δίκαια τῶν ὁμοίων της, καὶ ἐννοήσῃ καθαρώτερον, ὅτι δὲν ἔγειναν ἀκόμη ὅ,τι εἶναι, καὶ ὅ,τι δύναται νὰ ἦναι ἡ γυνή;

Ἡ γυνὴ εἶναι ἐπὶ τῆς γῆς ὁ σύντροφος τοῦ ἀνδρὸς, ἔχει ὅμως καὶ ἰδίαν ἑαυτῆς ὕπαρξιν· εἶναι μὲν ὑποδεεστέρα τοῦ ἀνδρός, πλὴν οὐχὶ καὶ δούλη αὐτοῦ. Τὸ θεῖον φύσημα, ὅπερ τὴν ἐμπνέει, καὶ διὰ τῆς ἀθανασίας αὐτοῦ τὴν προσκαλεῖ εἰς τὴν πρόοδον, εἰς τὴν διάγνωσιν τοῦ κακοῦ, εἰς τὸ αἴσθημα τοῦ καθήκοντος, εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ μέλλοντος, ὅλα ταῦτα τὰ πλεονεκτήματα δωρηθέντα ἐξίσου εἰς τὰς γυναῖκας καθάπερ εἰς τοὺς ἄνδρας, ταῖς ἐπιτρέπουσι νὰ ἀντιποιῶνται ἰσότητά τινα, καὶ δύνανται νὰ ἐξηγήσωσιν ἐν μέρει τὴν σχετικὴν ἐκείνην ὑπεροχὴν, τὴν τοσοῦτον ἐκθειαζομένην ὑπό τινων μεγαλορρήμονούντων. Πλὴν εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις ταύτης τῆς ζωῆς ὁ ἀνὴρ εἶναι προικισμένος μὲ δύναμίν τινα, καὶ προωρισμένος

εἰς εἶδός τι ἐνεργείας, τὴν ὁποίαν στερεῖται ἡ σύντροφος αὐτοῦ. Τὰ πάντα μαρτυροῦσιν, ὅτι, εἰς τὰς σχέσεις ἡμῶν πρὸς τὸν κόσμον τοῦτον, ἡ τύχη μᾶς θέτει ἀμετατρέπτως εἰς δευτερεύουσαν θέσιν. Ἡ τρυφερωτέρα καὶ εὐθραυστοτέρα φυσικὴ ἡμῶν κατασκευὴ, ἡ διηνεκὴς ἀνάγκη τῆς ὑλικῆς βοηθείας καὶ τῆς ἠθικῆς προσκολλήσεως, τὰ πλεονεκτήματα ὡς καὶ αἱ ἐλλείψεις ἡμῶν, ἡ ἀδυναμία ὡς καὶ ἡ ἰσχὺς ἡμῶν, τὸ πᾶν δεικνύει, ὅτι ἡ ἐρημία, ἥτις εἶναι ἐπαχθὴς εἰς τὸν ἄνδρα, θέλει εἶσθαι θανατηφόρος διὰ τὴν γυναῖκα· ἡ δὲ ἐξάρτησις αὕτη εἶναι ἀναντίρρητον σημεῖον ὑπαλληλίας.

Ὁ Ῥουσὼ, ὅστις εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο οὐδεμίαν ἀπέφυγεν ὑπερβολήν, καί τοι ἐξυμνῶν μετὰ πάθους τὰ πλεονεκτήματα τῶν γυναικῶν, ἐπέτρεψεν ὅμως εἰς ἑαυτὸν τὴν ἄδειαν τοῦ νὰ τὰς ἀποκληρώσῃ πάσης σοβαρᾶς ἐπεμβάσεως εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς ζωῆς. Ἡ ἀνατροφὴ, ἣν συμβουλεύει δι' αὐτὰς, δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ ἔντεχνος προσπάθεια πρὸς ἀπαλλοτρίωσιν αὐτῶν ἐξ ἐκείνων τῶν πραγμάτων, τῶν ὁποίων ἡ ψυχὴ καταγομένη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πρέπει νὰ αἰσθάνηται τὴν ἀνάγκην· καὶ ὅμως ἐπειδὴ ἠγάπα νὰ παραδίδηται εἰς τὰς ἐπικινδύνους θεωρίας μᾶλλον, παρὰ νὰ ἐρευνᾷ τὴν πεῖραν, διένειμε μεταξὺ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν τὰς νοητικὰς ἰδιότητας μὲ τρόπον ὀλίγον συμβιβαζόμενον πρὸς τὴν ἀπόλυτον ὑπαλληλίαν, εἰς ἣν μᾶς παραγγέλλει νὰ περιορισθῶμεν. Εἰς μὲν τοὺς ἄνδρας ἔδωκε τὸ μεγαλοφυὲς καὶ δημιουργικόν· πλὴν λέγει ὅτι αἱ γυναῖκες εἶναι πνευματωδέστεραι τῶν ἀνδρῶν. Μ' ὅλα ταῦτα δυσκολεύεται νὰ παραδεχθῇ ὅτι αὐταὶ ἔχουσιν ἰδέας εὐρυτέρας, ἀφθονωτέρας καὶ νεωτέρας τῶν ἀνδρῶν. Μήπως λοιπὸν ὁ Ῥουσὼ ἐκλαμβάνει ὡς πνεῦμα τὴν ἐπιτηδειότητα αὐτῶν τοῦ νὰ κρύπτωσιν ὅ, τι ἐλλείπει ἐν αὐταῖς; Ἀλλ' ἡ εὐκολία των αὕτη τοῦ νὰ προσποιῶνται τὴν ἐνδειάν των, ὑπῆρξε συνήθως τὸ ἀποτέλεσμα τῆς παραχωρήσεως τῶν ἀνδρῶν, μὴ ἀξιούντων νὰ μετρηθῶσι μὲ τὴν ἀδυναμίαν τῶν γυναικῶν.

Ὅταν ὁ Ῥουσὼ θέλῃ νὰ ἐμβῇ εἰς τὰς ἀποδείξεις τῶν παραδοξολογιῶν, ὑφ' ὧν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καταλαμβάνεται, αἰσθάνεται δισταγμόν τινα, καὶ ἵνα ἐξέλθῃ τοῦ δισταγμοῦ τούτου, ἐν ἐλλείψει καλλιτέρου μέσου, τοὐτέστι ἐν ἐλλείψει τῆς ἀλη-

θείας, τὰς λαμβάνει ἐκ περιστάσεων ἐχουσῶν τὴν ἐλαχίστην σπουδαιότητα. Οὕτω π. χ. ἀφοῦ εἶπεν ὅτι ἡ ἔμφυτος ἡμῶν ἀνάγκη τοῦ ἀρέσκειν ἀναπτύσσει ἐν ἡμῖν τοιαύτην ὀξύνοιαν, ὁποίαν οἱ ἄνδρες δὲν δύνανται ποτὲ νὰ πλησιάσωσι, θέλει νὰ ἐξετάσωμεν τὴν συμπεριφορὰν τῆς γυναικὸς ἐν μέσῳ πολυαρίθμου τινος συναναστροφῆς, ἢ τὴν δεξιότητα μεθ' ἧς ὑποδέχεται ἐν περιπτώσει συμποσίου· οὐχ ἧττον θαυμάζει θέτων αὐτὴν μεταξὺ δύο ἀνδρῶν πρὸς τοὺς ὁποίους ἀναγκάζεται νὰ κρύψῃ τὸ μυστικόν της, ὅπερ ἐξίσου ἐνδιαφέρει καὶ τοὺς δύο. Πλὴν τὰ δύο ταῦτα πλεονεκτήματα τί ἄλλο ἀποδεικνύουσιν, εἰμὴ ὅτι ἀφ' ἑνὸς μὲν αἱ γυναῖκες συγκεντρόνουσι πάντοτε ὅλας αὐτῶν τὰς δυνάμεις εἰς τὴν ἐντύπωσιν καὶ εἰς τὸ αἴσθημα τῆς στιγμῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι ἐξασκοῦσιν ἐξαιρετικήν τινα ἐπιμέλειαν εἰς τὰς παραμικρὰς σχέσεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἐπειδὴ μεγάλως ἐνδιαφέρονται, ἵνα αἱ σχέσεις αὗται, τὸ σπουδαιότερον αὐτῶν ἀντικείμενον, ὦσιν εὐάρεστοι, πρόσφοροι καὶ διαρκεῖς. Ὁ ἀνὴρ δεσπόζει, δύναται λοιπὸν νὰ παραμελήσῃ τὰς παιδαριώδεις καὶ μικρολογικὰς λεπτολογίας· ὁσάκις δὲ ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν εἰς βαθμόν, ὥστε νὰ τὰς μεταχειρισθῇ, εἴδομεν ὅτι αἱ γυναῖκες πλεονεκτοῦμεν τῶν ἀνδρῶν· καὶ ἐντεῦθεν πηγάζει ἡ ἐσφαλμένη ὑπὲρ ἡμῶν κρίσις τῶν ἀνθρώπων. Ἐὰν ὁ ἀνὴρ θέλῃ νὰ ζήσῃ ὡς γυνή, πρέπει νὰ παραχωρήσῃ καὶ τὴν ὑπεροχήν του· διότι εἰς ἡμᾶς εἶναι τὸ ἔργον μας, καὶ δυνάμεθα νὰ τῷ εἴπωμεν ὅ,τι ἐλέχθη ποτὲ εἴς τινα τῶν βασιλέων μας· « ὁ Θεὸς νὰ σᾶς φυλάξῃ, βασιλεῦ, ἀπὸ τοῦ νὰ γνωρίζητε τὰ πράγματα ταῦτα καλήτερα ἀπὸ ἡμᾶς! » Πλὴν καὶ ἐὰν ὁ ἀνὴρ ἐπειρᾶτο νὰ παραιτηθῇ τοῦ ἀξιώματός του, ἤθελε παραβῆ τὴν ἐντολήν του, χωρὶς ὅμως νὰ ἀπολέσῃ καὶ τὴν φύσιν του· ἐπειδὴ ἤθελεν εἶσθαι πάντοτε ἀληθὲς ὅτι, ἐνῷ αἱ γυναῖκες δὲν εἴμεθα ἱκαναὶ συντόνου προσοχῆς, εἰμὴ ὅταν ἔχωμεν τὴν ἐλπίδα ἐπιτυχίας τινος, τοὐναντίον ὁ ἀνὴρ πρὸς ἁπλῆν μόνον ἡδονὴν ἐναγχαλίζεται μετὰ κινδύνου πλήθος περιττῶν καὶ δυσκόλων ἐνασχολήσεων· ἑπομένως πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν μεγαλητέραν ἔκτασιν τῶν νοητικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, ἡ δὲ ἔκτασις τοῦ πνεύματος εἶναι τὸ μέτρον τῆς ἰσχύος αὐτοῦ.

Αἱ γυναῖκες, λέγει ὁ Φενελὼν ἔχουσι τὸ πνεῦμα ἀσθενέστερον, παρὰ οἱ ἄνδρες· ὅθεν δὲν ἁρμόζει νὰ τὰς καθυποβάλλωμεν εἰς μελέτας, ἐξ ὧν δύνανται νὰ κατασταθῶσιν κενόδοξοι. Αὐταὶ δὲν μέλλουσιν οὔτε νὰ κυβερνήσωσι τὸ κράτος, οὔτε νὰ κάμωσι πόλεμον, κ. τ. λ. (*). Τῳόντι ἐὰν ῥίψῃ τις ἓν βλέμμα ἐπὶ τοῦ παρελθόντος, θέλει ἰδεῖ ὅτι μόνον εἰς τὰς ἐποχὰς τῆς πανουργίας καὶ τῆς ἡδυπαθείας, καὶ ὁσάκις ἐπροτιμήθη ὁ θωπευτικὸς τρόπος ἀντὶ τῆς ἰσχύος, καὶ ἡ δεξιότης ἡ ὑπεκφεύγουσα τὰς προσβολὰς τῆς τύχης ἀντὶ τῆς σταθερότητος, ἥτις τὰς ἀπωθεῖ, τότε, λέγω, μόνον αἱ γυναῖκες, σφετερισθεῖσαι δύναμιν, ἣν ἐχορήγει αὐταῖς ἡ χαυνότης τῶν ἠθῶν καὶ ὁ συρμὸς, συνέμιξαν τὰς δύο τάξεις εἰς βαθμὸν, ὥστε ἐνίοτε ἡ ὑπεροχὴ κατέστη δυσδιάγνωστος. Ἀλλ' ὅτι αὐταὶ δὲν ἦσαν ποσῶς τότε εἰς τὴν φυσικὴν αὐτῶν θέσιν, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι, ἀντὶ νὰ παράξωσι τὴν παραμικρὰν βελτίωσιν, τοὐναντίον ἡ ἐπιῤῥοὴ αὐτῶν ἐξησθένησε τοὺς χαρακτῆρας καὶ διεκινδύνευσε τὴν ἀρετήν.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ μεγάλα τῆς κοινωνίας συμφέροντα, ἅμα φανταθῶμεν ἡμεῖς νὰ τὰ διευθύνωμεν, τὸ πᾶν διαφθείρεται. Ἡ ἀλληλουχία καὶ ἡ βαθύνοια μᾶς ἐλλείπουσιν, ὅταν θέλωμεν νὰ ἐνασχοληθῶμεν εἰς γενικὰ ζητήματα. Προικισμέναι οὖσαι μὲ ζωηρότητα πνεύματος αἰσθανόμεθα ταχέως, καταλαμβάνομεν εὐκολώτερον καὶ διορῶμεν πολλάκις ἐξίσου ὡς καὶ οἱ ἄνδρες. Πλὴν εὐκόλως συγκινούμεναι καὶ ταχέως μεταβαλλόμεναι, δὲν δυνάμεθα οὔτε ἀμερόληπτοι νὰ μένωμεν, οὔτε νὰ ἐγκύπτωμεν εἰς ὑπόθεσίν τινα· δι' ὃ ἁρμόζει εἰς ἡμᾶς μᾶλλον νὰ ἀντιλαμβανώμεθα παρὰ νὰ ἐρευνῶμεν· ἡ ἐνδελεχὴς προσοχὴ μᾶς ἐνοχλεῖ· εἴμεθα πρακτέραι μᾶλλον ἢ χαρτεριχώτεραι· καὶ ἡ στέρησις εἶναι εἰς ἡμᾶς ἀνεκτοτέρα παρὰ ἡ προσδοκία ἐλπίδος, ἧς ἐπιβραδύνεται ἡ ἐκπλήρωσις.

Οἱ ἄνδρες ἐμέμφθησαν τὰς γυναῖκας, ὡς ἐπὶ παντὸς πράγματος ἀγνοούσας τί ἐστι μέθοδος· ἔχουν δίκαιον. Παραδείγματος χάριν, βλέπομεν τὴν σήμερον μέγα γυναικῶν πλῆθος, ἱκανῶν νὰ λάβωσι μέρος τῶν σοβαρῶν συζητήσεων,

---

(*) Fénelon sur l' éducation des filles, ch. 1.

ὅσας ἐξαιτεῖται ἡ πολιτικὴ θέσις τῶν κυβερνήσεων· καὶ δύνανται ἐνταῦθα νὰ ἀναπτύξωσιν ἐνίοτε ὀρθὴν καὶ φωτισμένην κρίσιν, ἐξαίρετόν τινα καὶ ἀληθῆ θεωρίαν· καὶ ὅμως, ἐάν τις ἠδύνατο ἄνευ γέλωτος νὰ φαντασθῇ μίαν ἐξ αὐτῶν παλαίουσαν μὲ τὰς πραγματικὰς δυσχερείας τῆς ἐλαχίστης κυβερνήσεως, ἤθελε τὴν ἰδεῖ ὅλως καταπεπληγμένην, ὅλως ἀναχαιτιζομένην ὑπὸ τῶν δυσκολιῶν, αἵτινες, ἕνεκα τῆς ἀδιαλείπτου ἐργασίας, ἀπαιτοῦσι καὶ ἀδιάλειπτον προσοχὴν, ὑπερβαίνουσαν τὴν δύναμιν πασῶν σχεδὸν τῶν γυναικῶν.

Ἡ ἔμπνευσις ταῖς ἀποκαλύπτει ἐνίοτε ἀληθείας, τῶν ὁποίων ταῖς ἐκφεύγει ἡ ἐφαρμογή· καὶ ἐὰν ἐξ ἀνάγκης ἔπρεπε νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὰς πολιτικὰς ὑποθέσεις, ἤθελον φανῇ χρησιμώτεραι εἰς τὸ συμβουλεύειν παρὰ εἰς τὸ ἐκτελεῖν· ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἀλήθειαν.

Ὁ Ῥουσὼ ἐξηπατήθη ἐκ τῆς ὄψεως τῶν Παρισίων καὶ ἐκ τῆς σμικρότητος τῆς ἐποχῆς, ἐν ᾗ ἔζησεν· δὲν ἔπρεπε ποσῶς νὰ κρίνῃ τά πρόσωπα καὶ τὸν ἀνθρώπινον βίον ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ιέ Λουδοβίκου.

Ἐκ δύο λοιπὸν ὁμοίων οὐχὶ δὲ τῶν αὐτῶν ὄντων τὸ ἀσθενέστερον ἔπρεπε νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν συντήρησιν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ μᾶλλον παρὰ εἰς περιττήν τινα ἐνέργειαν, ἥτις ἐδύνατο νὰ διακινδυνεύσῃ τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ· ὅσον δὲ περισσότερον συμμορφοῦται μὲ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ φύσιν, τόσῳ μᾶλλον ἀπομένει ὑποδεέστερον ἐκείνου, ὅπερ ἔσχε τὴν δύναμιν τοῦ νὰ ἀναλαμβάνῃ, νὰ ἐπιχειρῇ καὶ νὰ ὑπερνικᾷ μόνον του τὰς δυσκολίας καὶ τοὺς κινδύνους.

Ἐὰν παραδεχθῇ τις, ὅτι ὁ προορισμὸς τῶν γυναικῶν, τόσον πρὸς τὴν ἀσφάλειαν, ὡς καὶ πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν αὐτῶν, τὰς προσκαλεῖ εἰς τὴν δυάδα, θέλει ἰδεῖ ὅτι ἀληθῶς ἐπλάσθησαν διὰ ζωὴν κοινωνικήν. Πλέον εὐαίσθητοι καὶ πλέον ἀφωσιωμέναι παρὰ οἱ ἄνδρες, ἀγνοοῦσι τὸν ἐνδόμυχον ἐκεῖνον ἐγωϊσμὸν, ὃν φέρει ἐν ἑαυτῷ, ὡς συναίσθημα τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τὸ ἀνεξάρτητον πλάσμα. Ἵνα ἐπιτύχῃ τις παρ' αὐτῶν ὁποιανδήποτε πρᾶξιν, ἀρκεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νὰ τὰς παρακαλῇ ὑπὲρ τῆς εὐδαιμονίας ἄλλου τινὸς ὄντος. Καὶ αὐταὶ αἱ ἐλλείψεις των εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς φύσεώς των. Ἡ αὐτὴ

αἰτία, ἥτις διεγείρει εἰς τὸν ἄνδρα τὴν ὑπερηφάνειαν, διεγείρει εἰς τὴν γυναῖκα τὴν ματαιοφροσύνην. Ἡ ὑπερηφάνεια εἶναι αἴσθημα δυνάμεως, ἥτις κρίνει ἑαυτήν· ἡ δὲ ματαιοφροσύνη μετρεῖται ἐκ τῆς ἐντυπώσεως, ἣν προξενεῖ τις εἰς τοὺς ἄλλους, ὥστε ἡ τελευταία ἔχει ἀνάγκην πάντοτε ἑτέρου τινὸς προσώπου.

Ὅσον περισσότερον λοιπὸν μᾶς παρατηρήσῃ τις μετὰ προσοχῆς, τόσῳ μᾶλλον θέλει ὁμολογήσει ὅτι ἐπλάσθημεν διὰ τὴν ὑποταγήν. Αἱ πλεῖσται τῶν ἀρετῶν ἡμῶν δὲν ἐνεργοῦνται ἄνευ τινὸς ἐνθουσιασμοῦ· καὶ τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον, ἵνα προσκολληθῶμεν σταθερῶς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν ἄλλου, διότι συνήθως ἡ ἀμοιβὴ τῆς ἀφοσιώσεως περιορίζεται μόνον εἰς τὸ εὐάρεστον τῆς ψυχῆς αἴσθημα, δι' ἣν ἔκαμε θυσίαν. Καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα κατέχομεν τὸ μυστικὸν τοῦ νὰ πλάττωμεν εὐκόλως χιμερικάς τινας ἰδέας, αἵτινες μᾶς ἐνθαρρύνουσιν ἢ μᾶς παρηγοροῦσι. Τὰ φαντάσματα ταῦτα ἀναπληροῦσι τὰ πλεονεκτήματα τῆς σκέψεως, ἣν ἡ φυσικὴ ἡμῶν εὐκινησία καθιζᾷ εἰς ἡμᾶς ὀχληράν· Ἡ σταθερότης εἰς ἰδέαν τινὰ δὲν εἶναι πραγματικῶς τοσοῦτον ἀναγκαία εἰς τὸν μὴ ἔχοντα τὸ δικαίωμα τοῦ ἀποφασίζειν. Ὡσαύτως ἔχομεν χρείαν μᾶλλον τῆς γεννναιότητος, ἥτις ὑπομένει, παρὰ ἐκείνης, ἥτις ὑπερνικᾷ· (*) ἡμέτερον ἔργον εἶναι νὰ ἀποφεύγωμεν τὸν κίνδυνον, τὸ δὲ παλαίειν κατ' αὐτοῦ ἀνήκει εἰς ὄντα ἰσχυρότερα ἡμῶν. Τέλος πάντων ὅλα τὰ πλεονεκτήματα τὰ βοηθοῦντα τὴν ἀδυναμίαν μας ἔπρεπε νὰ προσαρτηθῶσιν εἰς τὴν φύσιν μας· ἑπομένως ἔπρεπεν ἡ διάνοια ἡμῶν νὰ ἦναι μᾶλλον ἐπιτηδεία εἰς τὸ ἐννοεῖν, παρὰ γό-

---

(*) Ἡ ἰσχὺς τῆς γυναικὸς ἀναδεικνύεται, εἰς τὰς οἰκιακὰς θλίψεις, ὅθεν ἀναφύονται τοσαῦτα σκληρὰ πάθη· εἰς τοὺς ἄνευ οὐδεμιᾶς δόξης οἰκιακοὺς ἐκείνους ἀγῶνας τοὺς δεομένους ὅμως μεγίστης γενναιοψυχίας· εἰς τὰς ἀσθενείας αἵτινες φαίνονται συσσωρεύουσαι ὅλα τὰ δεινὰ· καὶ τέλος εἰς αὐτὴν τοῦ θανάτου τὴν ἐμφάνησιν. Ἐκ τῶν δεινῶν, ὅσα εἶναι προωρισμένα διὰ τὸν ἄνθρωπον, τὰ μὲν εἶναι ἐνεργητικὰ, τὰ δὲ παθητικὰ, ὅσα καὶ τὰ φῦλα, τὰ ὁποῖα μέλλουσι νὰ τὰ ὑποφέρωσιν. Αἱ γυναῖκες διὰ μυστικῆς τινος τῆς φαντασίας γοητείας ἐκφεύγουσιν αὐτὰ, παραδιδόμεναι εἰς αὐτά· οἱ ἄνδρες ἀπεναντίας δυσανασχετοῦσιν, ὅταν δὲν δύνωνται νὰ τὰ ἀντιπαλαίσωσι, καὶ νὰ τὰ νικήσωσι διὰ τῆς σκέψεως. Ἐκεῖνος, ὅστις εἰς τὴν θέαν τῶν ὅπλων ἐνθουσιᾷ, φρίττει εἰς τὴν προσέγγισιν τῆς λειποθυμίας. Ὁ ἥρως δίδει τὸ παράδειγμα τῆς ἀνδρείας εἰς τὰς μάχας ἐπιδιώκων τὸν θάνατον, ἡ δὲ γυνὴ τὸν ὑπερβαίνει περιμένουσα εἰς τὴν οἰκίαν τὸν θάνατον. (Bernardin de Saint Pierre, discours sur l' éducation des femmes). Σ. Σ.

νιμος εἰς θεωρίας· ἔπρεπε νὰ δύναται εὐκόλως νὰ συλλαμβάνῃ τὰς παρουσιαζομένας περιστάσεις, διὰ νὰ τὰς προσδιορίσῃ, νὰ τὰς καλλωπίσῃ, καὶ νὰ λάβῃ ἐξ αὐτῶν τὴν δυνατὴν ὠφέλειαν. Ὁ Ρουσὼ λέγει ὅτι αἱ γυναῖκες εἶναι ἐκ φύσεως φιλάρεσκοι καὶ πονηραί. ἀλλὰ τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι εὑρίσκονται εἰς τὴν ἀπόλυτον ἀνάγκην τοῦ νὰ ἀρέσκωσι καὶ νὰ ἐπιτυγχάνωσι. Δὲν ἤθελεν εἶσθαι λοιπὸν δυνατὸν νὰ μεταβάλωμεν ἐπὶ τὸ ἀγαθώτερον τὰς ἀνάγκας ταύτας τῆς ἀδυναμίας των; Ἡ κοινωνία μὴ θεωροῦσα αὐτὰς μετὰ σοβαρότητος, ἀλλὰ καρπουμένη τὰς ἐλλείψεις αὐτῶν πρὸς ἰδίαν αὐτῆς τέρψιν, δὲν γίνεται ἀξιόμεμπτος ὅτι πολλάκις τὰς ἀπεπλάνησεν; Ἡ κοινωνία ἆρά γε δὲν ἀνέπτυξεν ἐν αὐταῖς τὴν ἔφεσιν τῆς δόξης καὶ τὸν πόθον τῆς ἐξουσίας; Αὐτὴ δὲ ἡ ἰδία διὰ τῶν ὑπερβολικῶν ἐπαίνων της, καὶ ἐνίοτε διὰ τῆς μειρακιώδους περιφρονήσεως, δὲν ἀνύψωσε τὰς ἀξιώσεις των, καὶ ἐνεθάρρυνε τὰ ἀτοπήματα αὐτῶν; Ἐὰν ἡ κοινωνία ἅπαξ συνεννοεῖτο νὰ ταῖς ἀπαγορεύσῃ τὰς ὑπερηφάνους ἐλπίδας, χωρὶς ὅμως νὰ τὰς καταδικάσῃ εἰς τὴν οὐτιδανότητα· ἐὰν ἔπαυε τοῦ νὰ τὰς μεταχειρίζητε ποτὲ μὲν ὡς εἴδωλα, ποτὲ δὲ ὡς παίγνια, ἠθέλαμεν τὰς ἰδεῖ νὰ ἀναλάβωσι τὴν θέσιν των, καὶ νὰ μὴ ζητῶσι νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τοῦ περιορισμοῦ τῆς οἰκιακῆς ζωῆς εἰμὴ εἰς μόνας τὰς περιστάσεις, καθ' ἃς τὸ καθῆκον εἰς τοῦτο τὰς προσκαλεῖ. Ὅ,τι οὐσιωδῶς ἐνδιαφέρει τοὺς ἄνδρας εἶναι τὸ νὰ κρατῶσι τὰς γυναῖκας εἰς τὴν ἀληθινὴν αὐτῶν θέσιν, τὸ νὰ ἀνορθώσωσι δὲ καὶ περιστείλωσι τὴν φύσιν των διὰ τῆς ἠθικῆς, πρέπει νὰ ἦναι ὁ σκοπὸς τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν.

Ὅταν ὅμως μᾶς θέτωσιν εἰς τὸν κατώτερον ἐκεῖνον βαθμὸν, ὅστις εἶναι ὁ προορισμός μας ἐπὶ τῆς γῆς, πρέπει νὰ σεβασθῶσιν ἐν ὑμῖν τὰ πνευματικὰ δωρήματα, ἅπερ ὁ Θεὸς χαρίζει εἰς τὰ πλάσματα αὐτοῦ. Διότι, ἐκτὸς ἐὰν ἀρνηθῶμεν εἰς τὰς γυναῖκας πᾶν αἴσθημα ἠθικὸν, ἐκτὸς ἐὰν διϊσχυρισθῶμεν ὅτι αὐταὶ εἶναι ἄμοιροι λογικοῦ, βουλήσεως καὶ ἐλευθερίας, τέλος, ἐκτὸς ἐὰν δὲν παραδεχθῶμεν ἐν αὐταῖς τὴν ὕπαρξιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, δὲν βλέπω οὐδένα ἀποχρῶντα λόγον τοῦ νὰ μεταχειρίζωνται αὐτὰς μὲ ὀλιγωτέραν σοβαρότητα παρὰ τοὺς ἄνδρας, νὰ ταῖς παραμορφόνωσι τὴν

ἀλήθειαν ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς προλήψεως, καὶ τὸ καθῆκον ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς δεισιδαιμονίας, ἵνα δῆθεν ἀναγκάσωσιν αὐτὰς νὰ ἐναγκαλισθῶσι τὸ καθῆκον καὶ τὴν ἀλήθειαν. Ἔχουσι τὸ δικαίωμα ἐξίσου καὶ τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς ἀληθείας, ἐπειδὴ εἶναι ἐξίσου δεκτικαὶ ἀμφοτέρων· οὐδὲν δύναται νὰ ταῖς ἀποσπάσῃ τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τὸν θεῖον νόμον τὸν ἀποκεκαλυμμένον ὑπὸ τοῦ λόγου· ἐὰν στερήσωμεν τὰς γυναῖκας τοῦ προνομίου τούτου, παραβιάζομεν τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ, περιφρονοῦντες τὸ πλάσμα αὐτοῦ.

Δὲν διστάζω νὰ προσθέσω, ὅτι οἱ καιροὶ οἱ τὰ πλεῖστα δυνάμενοι νὰ βοηθήσωσι τὰς γυναῖκας πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς διπλῆς αὐτῶν ἐντολῆς εἶναι συνάμα καὶ οἱ τὰ πλεῖστα δυνάμενοι νὰ συντελέσωσι πρὸς κοινὴν τῆς κοινωνίας βελτίωσιν. Ἀλλὰ ποῖοι εἶναι οἱ καιροὶ οὗτοι; Πρέπει ἆρά γε νὰ τοὺς θεωρήσωμεν ὡς παρελθόντας ἤδη, ἢ νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἀνήκουσιν εἰς μέλλον τι, περὶ οὗ κρίνομεν κατὰ τὴν φαντασίαν ἡμῶν; πρέπει νὰ ὑποχωρήσωμεν εἴς τινας φιλοσόφους μελαγχολικοὺς λέγοντας, ὅτι ἐν τῇ φυσικῇ καταστάσει, ἣν παριστάνει ὁ ἄγριος βίος, πρέπει νὰ χρονολογηθῇ ἡ ἀξία καὶ ἡ σημαντικότης ἡμῶν; ἢ πρέπει νὰ λάβωμεν ὡς κέντρον τῶν παρατηρήσεων ἡμῶν τὰς ἐποχὰς ἐκείνας τοῦ λεπτουργημένου πολιτισμοῦ, ἐν αἷς τὰ ἤθη λύουσι τὰ δεσμὰ τοῦ ἀσθενοῦς ἐνθαρρυνομένου ἐκ τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ ἰσχυροῦ; Ἀλλ' εἰς μὲν τὸν ἄγριον βίον, ὅστις δὲν παριστᾷ εἰμὴ τὴν φυσικὴν ζωὴν, τὰ πλεῖστα τῶν γυναικείων πλεονεκτημάτων θνήσκουσι μαραινόμενα ὑπὸ τῆς ἀδρανείας· εἰς δὲ τὸν πολιτισμὸν, ἐν ᾧ, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ῥουσὼ, οἱ ἄνδρες κατέστησαν γυναῖκες, ἡ ἀνεχθεῖσα αὕτη ὑπεροχὴ τοῦ ἀσθενεστέρου στοιχείου παραμορφόνει τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ὕπαρξιν. Ἀναμφιβόλως διὰ τὸ ἀνθρώπινον ὂν ἡ καλλιτέρα κοινωνικὴ κατάστασις εἶναι ἐκείνη, ἥτις τῷ ἐπιτρέπει νὰ ἀναπτύξῃ ὅλην αὐτοῦ τὴν ἀξίαν. Πλὴν, ἵνα εἴπωμεν τὴν ἀλήθειαν, οὐδεμία ὑπάρχει ἐποχὴ, οὐδὲ κατάστασις, ἐν ᾗ δὲν δύναταί τις νὰ διατηρήσῃ τὰς φυσικὰς αὐτοῦ κλίσεις καὶ νὰ ἐνεργήσῃ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ· μόνον περὶ τῆς κοινωνίας λέγομεν ὅτι εἶναι τοσοῦτον ἐντελεστέρα, ὅσον περισσότερον ὁ διοργανισμὸς αὐτῆς εὐνοεῖ

καὶ μεταχειρίζεται τὰς ἀγαθὰς τῶν ψυχῶν διαθέσεις· καίτοι δὲ ὁ διοργανισμὸς οὗτος φαίνεται ὅτι ἔγεινε διὰ τοὺς ἄνδρας, οὐχ ἧττον ὅμως ὠφελεῖ καὶ τὰς γυναῖκας, ἐπειδὴ ἡ τοῦ ἰσχυροτέρου στοιχείου βελτίωσις συνεπάγεται καὶ τὴν τοῦ ἀσθενεστέρου. Ὥστε ἡ τύχη καὶ ἡ ἀρετὴ τῶν γυναικῶν δὲν εἶναι ὅλως ἄσχετος πρὸς τὴν πολιτικὴν τοῦ τόπου κατάστασιν· αἱ ἕξεις ἐπηρεάζονται ὑπὸ τῶν νόμων, τὰ ἰδιωτικὰ ἤθη ἐκ τῶν δημοσίων ἠθῶν, καὶ ὁ κατ' οἶκον βίος δὲν μένει παντελῶς ἀνεπηρέαστος ἐκ τοῦ εἴδους τῆς πολιτικῆς κυβερνήσεως.

Ἐὰν εἰς μεγάλην τινὰ κοινωνίαν φθάσῃ ὁ χρόνος σωτηριωδῶν μεταρρυθμίσεων· ἐὰν ἔθνος τι μεγαλόψυχον βεβαρυμένον ἕνεκα τῶν ἐσφαλμένων ἐπιχειρήσεων καὶ τῆς βεβιασμένης ἀπονευρώσεως, ζητεῖ τέλος πάντων τὸν καρπὸν τῆς ἰδίας αὐτοῦ πείρας· ἐὰν φανῇ ἕτοιμον νὰ παραδεχθῇ θεσμοὺς αὐστηροὺς καὶ ἠθικούς, τότε τὰ προσεκτικὰ πνεύματα βοηθούμενα ἐκ τῆς γενικῆς διαθέσεως τοῦ νὰ ἐπαναφέρωσι πανταχοῦ τὴν ἁπλότητα, διασπῶντα ἅπαντα τὰ περικαλύμματα καὶ ἅπαντα τὰ νέφη, ὅσα ἐπιπροσθοῦσι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, θέλουσι τὴν ἰδεῖ ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτῆς, καὶ ἐκ τῆς γνώσεως τῶν χαρακτήρων αὐτῆς θέλουν πορισθῇ τὸ δικαίωμα καὶ τὴν ἐλπίδα τοῦ νὰ κανονίσωσι τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς καὶ νὰ προσδιορίσωσι τὸ μέλλον της. Πανταχόσε θέλουν ἐνασχοληθῇ νὰ διαγράψωσι τὰ ὅρια τοῦ σταδίου πρὶν ἔτι εἰσέλθωσιν ἐν αὐτῷ. Ἡ στιγμὴ τῶν πολιτικῶν μεταρρυθμήσεων εἶναι στιγμὴ μεταρρυθμήσεως καὶ περὶ τὴν ἀνατροφήν.

Ἀγνοῶ ἐὰν ἡ Γαλλία προσέφερεν ἤδη τοιαύτας περιστάσεις, πλὴν ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἔλαβε τὸ μέγα σύνθημα, καὶ ὅτι ἀπεκρίθη εἰς αὐτό. Εἰς μάτην ἤθελεν ἀσυνέτως πειραθῇ τις νὰ ἀπομακρύνῃ τὰς προσπαθείας της· οἱ Γάλλοι προπορεύονται, καὶ πρέπει ἢ νὰ τοὺς ἀκολουθήσωσιν, ἢ νὰ τοὺς ἀφήσωσι μόνους νὰ βαδίσωσι τὸν δρόμον των. Ὅταν λαός τις φθάσῃ ἕως ἐκεῖ, ὁ μόνος τρόπος δι' ἐκείνους, οἵτινες διϊσχυρίζονται νὰ τὸν διευθύνωσιν, εἶναι τὸ νὰ ἐπιταχύνωσι τὰς προόδους του· πρὸς ἐπιτυχίαν δὲ τούτου πρέπει ἐνίοτε νὰ πράττωσιν, ὡς ἐὰν ἡ πρόοδος αὐτοῦ ἦτον ἤδη τετελεσμένη. Τὰ μαθήματα τοῦ παρελθόντος, ἐὰν δύνα-

μαι νὰ εἴπω οὕτω, διέγραψαν τὸ σχέδιον τῆς νέας κοινωνίας· καὶ νέα τις γενεὰ ἀπηλλαγμένη μίσους καὶ παθημάτων παρουσιάζεται νὰ τὸ πραγματοποιήσῃ. Ἡ γενεὰ αὕτη θέλει εἶσθαι ἠθικωτέρα καὶ καθαρωτέρα, ὡς οὖσα καὶ εὐτυχεστέρα, ἐπειδὴ ἡ δυστυχία φέρει καὶ αὐτὴ τὸ εἶδος τῆς διαφθορᾶς της. Ἐὰν ἡ γενεὰ αὕτη ὑπερηφανεύετο, ὅτι προσεκλήθη, ἵνα ἀθροίσῃ τὰ λείψανα μιᾶς τριχυμίας, ἤθελεν ἐπαίρεσθαι εἰς τυχηράν τινα σύμπτωσιν, καὶ ἤθελε καταδείξει ἓν νέον εἶδος γενεαλογικοῦ καυχήματος· ἐὰν δὲ ἐνόμιζεν ἑαυτὴν κάτοχον ὅλων τῶν ἀληθειῶν, τὰ φῶτά της ἤθελον εὐθὺς μεταβληθῆ εἰς προλήψεις, καὶ ἤθελε τοξεύσει κατὰ τοῦ μέλλοντος τὴν γελοίαν ἐκείνην ἀπαγόρευσιν, ἣν μέμφεται τοὺς ἐχθροὺς τοῦ ἐνεστῶτος ὅτι ἐτόξευσαν κατὰ τοῦ αἰῶνός των. Οὐχ ἧττον ὅμως ἤθελεν εἶσθαι ἄδικον νὰ ἀρνηθῶμεν εἰς τὴν γενεὰν ταύτην τὰς προόδους της, ἐπειδὴ αὗται εἶναι πραγματικαὶ, καὶ δὲν ἤθελε παύσει ἀπὸ τοῦ νὰ πιστεύῃ εἰς αὐτάς. Εἰς μάτην πειρᾶταί τις νὰ ἀμαυρώσῃ τὴν ἀλήθειαν· αὕτη ὁμοιάζει τὴν ἀδαμαντίνην ἐκείνην τοῦ Τάσου ἀσπίδα, τῆς ὁποίας τὰς ἀχτῖνας οὐδεμία προσπάθεια τῶν ἐχθρῶν ἠδύνατο νὰ ἀμαυρώσῃ. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι λόγοι ἱκανῶς δεικνύουσιν ὑπὸ τὴν ἔποψιν ποίου μέλλοντος συνετάχθη τὸ σύγγραμμα τοῦτο· καὶ εἰκάζεται πρὸς ποίους ἄνδρας εἶναι προωρισμέναι αἱ γυναῖκες, τῶν ὁποίων ἀναλαμβάνω νὰ ἐξετάσω τὴν ἀνατροφήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Ἐπιρροὴ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως ἐπὶ τῆς τύχης τῶν γυναικῶν.

Αἱ γυναῖκες εἶναι ἀσθενέστεραι, ὑπόκεινται εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἰσχυροτέρων, καὶ τόσον οὗτοι, ὅσον καὶ ἐκεῖναι ὑπόκεινται εἰς ὃν ἐξελέξαντο κοινωνικὸν διοργανισμόν. Ἐὰν οὗτος στηρίζηται εἰς σύστημα, τοῦ ὁποίου ἅπαντα τὰ μέρη εἶναι συνδεδεμένα, αἱ γυναῖκες θέλουν ἀναγκαίως ὑποκύψει, καὶ θέλουσι διατηρήσει τὴν θέσιν τὴν διδομένην αὐταῖς παρὰ τοῦ νόμου. Ἐὰν δὲ οἱ νόμοι οὗτοι οὐδεμίαν ἔχοντες πρὸς ἀλλήλους ἁρμονίαν εἶναι συγκεχυμένον τι ἀποτέλεσμα τυχαίων

περιστάσεων ἢ ἀτομικῶν θελήσεων, οἱ ἄνθρωποι τότε οὐδένα ἔξουσι χαρακτῆρα ἐθνικόν, οὐδὲ ἡ κοινωνία σταθερὰν μορφήν· θέλει ἐκτεθῆ εἰς ὅλα τὰ εἴδη τοῦ σφετερισμοῦ, ἡ δὲ τῶν γυναικῶν ἐπέμβασις θέλει λάβει τότε τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἐπιτυχίας της. Εἶναι, νομίζω, πασίδηλον ὅτι ἡ φύσις τῶν κυβερνήσεων προσδιορίζει τὰς σχέσεις τῶν πολιτῶν πρὸς ἀλλήλους, καὶ καθ' ὅσον εὐνοεῖ τὰς καλλιτέρας ἢ χειροτέρας ἕξεις, δίδει τὸν δημόσιον χαρακτῆρα, τὴν ἐθνικὴν φυσιογνωμίαν ὅλων τῶν κατοίκων ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ τόπου. Ὑπάρχουσιν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς μεγάλαι διαφοραὶ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, αἵτινες κρέμανται ἐκ τῆς φύσεως τῶν τόπων καὶ κλιμάτων· πλὴν πανταχοῦ, ὅπου ὁ πολιτισμὸς ἐξετάθη, αἱ ἀρχικαὶ αὗται περιστάσεις ἀποβάλλουσι τὴν ἰσχύν των, διότι εἰς τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν ἡ ἠθικὴ θέλησις ἐνεργεῖ ἐφ' ἡμᾶς μεγαλήτερον κράτος παρὰ αἱ φυσικαὶ ἀνάγκαι. Εἴδομεν πολλάκις ὅτι σφοδρὰ πάθη, ἢ καὶ μόνη ἡ ὑπακοὴ μετέφερον φυλὰς ὁλοκλήρους ἀφ' ἑνὸς εἰς ἕτερον τόπον, αἱ δὲ ἀσθενέστεραι φυλαὶ ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς νεωτερισμοὺς, εἰς τὰς ἐπιδρομὰς, καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ὀδύνας, ἃς συνεπάγεται ἡ τοιαύτη τῶν πραγμάτων μεταβολή. Πολλάκις εἰς τὸν αὐτὸν τόπον αἱ ἀνθρώπιναι μεταβολαὶ ἐπέφερον τοσοῦτον μεγάλας μεταμορφώσεις, ὥστε αἱ ζῶσαι γενεαὶ δυσκόλως ἀναγνωρίζουσιν, ὅτι κυκλοφορεῖ εἰς τὰς φλέβας των τὸ αἷμα τῶν προγόνων των. Ἀναμφιβόλως οἱ Ἰταλοὶ τῆς Ῥώμης ἐνώπιον τοῦ φωτὸς τοῦ λαμπροῦ ἐκείνου ἡλίου, ὅστις ἀνέτειλεν εἰς τοὺς προπάτορας αὐτῶν, ἐνώπιον τοῦ Τιβέρεως ἐκείνου, ὃν τοσάκις ἐπεκαλέσθησαν ὡς μάρτυρα, ὅταν ἀπεφάσιζον τὰς τύχας τοῦ κόσμου ὅλου, δὲν δύνανται νὰ ἀνεύρωσιν ἀλλαχοῦ, εἰμὴ εἰς τὰς μεταβολὰς τῆς πολιτικῆς αὐτῶν κυβερνήσεως τὸ αἴτιον τῆς πτώσεως τοῦ χαρακτῆρος αὐτῶν. Οἱ δειλοὶ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν (*), κεκυρτωμένοι ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας δὲν ὁμοιάζουσι ποσῶς τοὺς ὑπερηφάνους ἐκείνους δημοκράτας, οἵτινες ἐπυρπόλησαν ἑκουσίως τὴν πατρικὴν αὐτῶν γῆν, ὅταν

(*) Πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι οἱ στίχοι οὗτοι ἐγράφησαν πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. (σημείωσις τοῦ ἐκδότου).

ἐγκατέλιπον αὐτὴν, νομίζοντες ὅτι θέλουν εὑρεῖ τὴν πατρίδα των ἐκεῖ, ὅπου ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν τὴν ἐλευθερίαν· χωρὶς δὲ νὰ ἀναζητῶμεν μεμακρυσμένας μαρτυρίας, πόσας ἐθνικὰς μεταβολὰς δὲν μᾶς παρουσιάζει ἡ ἰδία ἡμῶν ἱστορία! Ἵνα ἀναφέρω ἓν μόνον παράδειγμα, εἶναι δυνατὸν οἱ Γάλλοι τῆς ἱερᾶς συμμαχίας ἐπὶ Ἐρρίκου γ'. νὰ ἀναγνωρίσωσιν ὡς συμπολίτην των τὸν Γάλλον τῆς ἀντιβασιλείας τοῦ Φιλίππου ἐπὶ Λουδοβίκου ιέ; Εἴδομεν ἄνθρωπον, τοῦ ὁποίου ἡ εὐρεῖα διάνοια, ἱκανὴ νὰ συλλάβῃ ὅλας τὰς ἀληθείας, δὲν περιωρίζετο εἰμὴ ὑπὸ τῶν παθῶν αὐτοῦ, νὰ δικαιόνῃ εἰς ἑαυτὸν τὰς ἐπιχειρήσεις του ἐπὶ τῶν λαῶν δυνάμει τῆς ἰδέας ταύτης· « Οἱ Γάλλοι, οἱ Ἄγγλοι, οἱ Ἱσπανοὶ δὲν εἶναι τέλος πάντων εἰμὴ ἄνθρωποι· δυνάμεθα λοιπὸν νὰ τοὺς μεταχειρισθῶμεν ὅλους μὲ τὸν αὐτὸν τρόπον. » Ἰδοὺ τί μᾶς ἔλεγε συνεχῶς, καὶ ὅμως ἀπέτυχεν, ἐπειδὴ εὗρεν ἀπροσδοκήτους ἀντιστάσεις εἰς τὴν ποικιλίαν τῶν ἐθνικῶν αἰσθημάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ὑπέθετε τὴν ὁμοιότητα ἐκείνην, ἥτις ἁφαρπάζει ἐνίοτε τὰ μεγάλα πνεύματα. (Μοντεσκιού.)

Ἂν καὶ ὅλοι ἐξήλθομεν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Δημιουργοῦ μὲ ἀναλόγους διαθέσεις πρὸς τὰς αὐτὰς ἀρετὰς καὶ πρὸς τὰ αὐτὰ πάθη, ἤθελεν ὅμως πλανηθῇ εἰς ἐσφαλμένα συμπεράσματα, ἐάν τις ἐκ τούτου ἐσυμπέραινεν, ὅτι αἱ ἐσωτερικαὶ ἡμῶν δυνάμεις καὶ αἰσθήσεις ἔχουσι πάντοτε τὰς αὐτὰς ἀλλοιώσεις. Εἶναι ἐπίσης δύσκολον νὰ ἀρνηθῶμεν τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἀνατροφῆς πρὸς τὰ ἄτομα, ὅσον εἶναι δύσκολον νὰ ἀρνηθῶμεν τὸ κράτος τῶν ἠθῶν ὡς πρὸς τοὺς λαούς. Ἐνῷ δὲ αἱ ἀρχαὶ τῆς ὑψηλῆς ἠθικῆς μένουσιν ἀείποτε ἀναλλοίωτοι, ὅλαι αἱ κοινωνικαὶ διατάξεις μεταλλάσσονται κατὰ τοὺς διαφόρους καιρούς· καὶ ἐκ τῆς μεταβολῆς ταύτης ἐμφανίζονται ἐποχαὶ, τὰς ὁποίας μόνον τὰ μικρὰ καὶ ἐμπαθῆ πνεύματα δύνανται ἐθελοκάκως νὰ παραγνωρίσωσιν. Ὁ λόγος, παρατηρῶν τὴν πορείαν τῶν ἰδεῶν καὶ τὰς ἀνάγκας τῶν ἐθνῶν, ὁδηγεῖ τὸ μεγαλοφυὲς πνεῦμα, τὸ ὁποῖον προπορευόμενον χαράσσει μὲ τὰ φῶτά του τὸν νέον δρόμον, ὃν ὀφείλει ἡ πολιτικὴ νὰ βαδίσῃ. Οἱ μεγάλοι ἄνδρες δὲν ὠφελοῦσι τὸν αἰῶνά των, ἐὰν δὲν ἔχωσιν ἱκανὴν διάνοιαν νὰ τὸν ἐννοήσωσι καὶ ἱκανὴν δύναμιν

νὰ τὸν ὑπερβῶσιν. Ἀλλ' ἐὰν οἱ διάφοροι τύποι τῆς κυβερνήσεως μεταλλάσσωσιν ἢ ἐπανορθόνωσι τοὺς χαρακτῆρας, εἶναι ἐπίσης γνωστὸν ὁποῖον χράτος ἐξασκοῦσιν ἐπὶ τῶν συμβάντων αἱ ἠθικαὶ τῶν ἀνθρώπων διαθέσεις. Ἀνάγκη λοιπὸν ἵνα ἐκπαιδεύσωμεν αὐτοὺς τοιουτοτρόπως, ὅπως ἡ διαγωγὴ αὐτῶν διευκολύνῃ καὶ τελειοποιῇ τὸν δρόμον τῆς θεσμοθεσίας, εἰς ἣν καθυποβάλλονται· ἡ ἀνατροφὴ ἐπιχέει μεγάλην δύναμιν ἐφ' ὅλης τῆς ζωῆς, καὶ προπαρασκευάζει ἡμᾶς διὰ τὴν ὁποίαν μέλλομεν νὰ καθέξωμεν ἐν τῇ κοινωνίᾳ τάξιν. Μεταχειριζομένη δὲ τὴν λέξιν τάξις, δὲν ἐννοῶ ποσῶς ἐκείνην, τὴν ὁποίαν οἱ κοινωνικοὶ τύποι, αἱ οἰκογενειακαὶ ἕξεις, καὶ τὰ ἰδιωτικὰ συμφέροντα ὁρίζουσιν ἐκ προοιμίων εἰς τὸ βρέφος γεννώμενον εἰς τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν βαθμὸν, εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν κατάστασιν. Ἡ συνήθεια αὕτη γενικῶς παραδεδεγμένη πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως, ἥτις ὑπῆρξε καὶ ὠφέλιμος καὶ βλαπτικὴ, δὲν δύναται τοῦ λοιποῦ νὰ διατηρηθῇ· τοὐλάχιστον δὲν θέλει εἶσθαι ἡ πρωτίστη φροντὶς τοῦ πεφωτισμένου πατρός· πρὸ πάντων δὲ καὶ γενικῶς θέλει ἐπιθυμήσῃ νὰ ἀφήσῃ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ υἱοῦ του πολίτην διὰ τὴν πατρίδα του· θέλει τὸν ἐκπαιδεύσει τοιουτοτρόπως, ὥστε καθ' ὅλας τὰς περιστάσεις νὰ συνδέῃ τὴν ἰδέαν τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ μὲ τὰς πράξεις τῆς κοινωνικῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως. Ἡ ἰδέα ἣν πρέπει νὰ συνάψωμεν εἰς τὴν λέξιν πολίτης, ἐξηγεῖ μεγάλην ἠθικὴν, ἠθικὴν αὐστηρὰν, συγκινητικήν! Δὲν γνωρίζω μετὰ τὴν θρησκείαν ἐλατήριον ἄλλο ἰσχυρότερον τοῦ πατριωτισμοῦ, ἵνα ὁδηγῶμεν τοὺς νέους πρὸς τὴν ἀρετήν. Ἀπαράλλακτα ὡς ὁ χριστιανισμὸς, οὕτω καὶ ὁ πατριωτισμὸς ὁμιλεῖ εἰς τὰ μεγάλα πάθη καθὼς καὶ εἰς τὰς ἀδυναμίας τῶν ἀνθρώπων. Τῳόντι ἐὰν αἱ ἐντολαὶ τοῦ εὐαγγελίου ἐξανιστάμεναι πάντοτε κατὰ τῶν πειρασμῶν τῆς ἀνθρωπίνης ματαιότητος, μᾶς ἐπιβάλλωσι μεγάλην δυσπιστίαν περὶ τῆς ἀξίας ἡμῶν, μᾶς ἐπιτρέπουσι συνάμα καὶ τὴν σωτήριον ὑπερηφάνειαν τοῦ ἀρχικοῦ ἡμῶν μεγαλείου, τῆς θείας ἡμῶν καταγωγῆς, τῆς ἀθανάτου ἐκείνης ἐν ἡμῖν πνοῆς, ἥτις ἐν τῷ ἐφημέρῳ τούτῳ βίῳ συνδέει τὸ πλάσμα μὲ τὸν δημιουργόν. Ὡσαύτως, ἐὰν ἤμεθα ἐλάχιστοι θεωρούμενοι ὡς κάτοικοι τῆς γῆς, τοὐλάχιστον ὡς

τέκνα τῆς πατρίδος, ὡς μέλη νομίμου τινὸς κοινωνίας δυνάμεθα νὰ κατασταθῶμεν τόσῳ μᾶλλον σεβαστοὶ, ὅσῳ οἱ νόμοι τῆς κοινωνίας εἶναι ἠθικώτεροι καὶ τιμιώτεροι, καὶ ἀπαιτοῦσι παρ' ἡμῶν περισσοτέραν ἐνέργειαν καὶ ἀφοσίωσιν. Ἐφ' ὅσον αἱ κυβερνήσεις εἶναι ὀλιγώτερον ἀπόλυτοι, τοσοῦτον οἱ πολῖται γίνονται πρὸς ἀλλήλους ὑποχρεωτικώτεροι, καὶ αἱ πολιτικαὶ ἀρεταὶ ἐμφιλοχωροῦσι περισσότερον εἰς τὰς κοινωνικὰς σχέσεις. Ὥστε εἰς τὸ μέλλον αἱ ἀρχαὶ τῆς ὀημοσίας ἠθικῆς ἐν Γαλλίᾳ πρέπει νὰ ταυτισθῶσιν, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀνατροφὴν, μὲ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀτομικῆς ἠθικῆς.

Ἀπομένει νὰ μάθωμεν τί ἔσονται αἱ γυναῖκες μετὰ τὴν μεγάλην ταύτην κοινωνικὴν ἀναμόρφωσιν, ἐν ᾗ παρευρισκόμεθα. Ὁ ἀνὴρ πρέπει νὰ μορφωθῇ διὰ τοὺς νόμους τῆς πατρίδος του, ἡ δὲ γυνὴ πρέπει νὰ μορφωθῇ διὰ τὸν ἄνδρα τοιουτοτρόπως μεμορφωμένον. Σύζυγοι καὶ μητέρες, ἰδοὺ ἡ θέσις, ἰδοὺ ἡ σημασία ἡμῶν. Πλὴν δὲν θέλει εἶσθαι ἀνάρμοσον νὰ εἴπω τίνι τρόπῳ ὁ χρόνος καὶ ἡ κοινωνία μᾶς κατέστησαν ἕτερόν τι ταύτης τῆς σημασίας ἡμῶν.

Ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ πολιτικὸς βίος μετεμορφώθη κατὰ τὰς διδασκαλίας τοῦ χριστιανισμοῦ, αἱ σωματικαὶ ἀρεταὶ δὲν ἦσαν πλέον αἱ μόναι τιμώμεναι, καὶ πᾶς τις ἠσθάνετο, ὅτι χωρὶς νὰ ἀπολέσωσι τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν, ἐδύναντο νὰ ἐξασκῶνται μὲ τρόπον πραότερον· ἀλλ' ἡ ἐπίῤῥοια αὕτη τοῦ χριστιανισμοῦ ἐμφανισθεῖσα βραδέως ἐκυρίευσε τὰ πνεύματα πολὺν χρόνον πρὶν ἔτι ἀρχίσῃ νὰ μεταβάλῃ ἐπαισθητῶς τὰ ἤθη. Ὁπωσδήποτε δὲ καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, ἐκ πρώτης ἀφετηρίας αἱ διδασκαλίαι αὐτοῦ, τουτέστιν ἡ τοῦ πλησίον ἀγάπη, ἡ λήθη τῶν ὕβρεων, ἡ ἐλεημοσύνη, ἡ χαρτερία, μετέδωκαν εἰς τὴν ἠθικὴν, ἣν ἐδίδασκεν, ἐκείνην τὴν γλυκύτητα, ἥτις ταχύτερον ἢ βραδύτερον ἔμελλε νὰ ἀναφανῇ εἰς τὰ ἤθη καὶ εἰς τὰς πράξεις. Θρησκεία δὲ θέτουσα ὡς θεμελιώδη αὐτῆς νόμον τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀγάπης δὲν εἶχεν ἀνάγκην εἰμὴ μόνον νὰ ἐννοηθῇ, ἵνα καταστήσῃ τὰς κοινωνικὰς σχέσεις ἐρασμιωτέρας καὶ εἰρηνικωτέρας. Ἡ ἀγάπη, ἡ πίστις καὶ ἡ ὑπομονὴ ἐνδιαφέρουσιν οὐσιωδῶς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν· τοῦτο δὲν θέλει νὰ εἴπῃ ὅτι αὕτη ἔμελλε νὰ ὑπερασπίσῃ τὰς γυναῖκας.

Εἶναι φανερὸν ὅτι δι' αὐτῆς εἰσήχθη ἐκ νέου εἰς τὸν κόσμον ἡ εὐσπλαγχνία. Ἡ ἀρετὴ αὕτη ὀλίγον γνωστὴ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, διδαχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου ἔσχεν ἔτι μεγαλήτερον θέλγητρον καὶ ἰσχὺν, ὅτε τὰ ἤθη ἧττον θηριώδη καὶ ἐγωϊστικὰ ἔθεσαν τὰς γυναῖκας εἰς μικρότερον ταπεινώσεως βαθμὸν, καὶ ἐπέτρεψαν αὐταῖς νὰ τὴν ἐνεργῶσιν. Ἡ γυνὴ εἶναι ὄν ἐκ φύσεως τοσοῦτον ἀσθενὲς, τοσοῦτον δευτερεῦον, ὥστε ἀκόμη ὅταν αἱ περιστάσεις τῇ ἐπιτρέπωσι τὰς ἀθώας ἀπολαύσεις τὰς παρακολουθούσας ἓν αἴσθημα τίμιον καὶ θεμιτὸν, ἀκόμη ὅταν εὑρίσκηται ἐν τῷ μέσῳ τῆς εὐδαιμονίας, φέρει εἰσέτι ἐν αὐτῇ τὸ ἔνστικτον τῆς θλίψεως, τὸ ὁποῖον ταχέως τὴν ταυτίζει μὲ τὴν ἀλλοτρίαν λύπην, ἣν ἀνακαλύπτει ἐκτὸς αὐτῆς. Ὁ ἀνὴρ μετὰ πλειοτέρας ἢ ὀλιγωτέρας γενναιοψυχίας γίνεται θεατὴς τῆς ἀλλοτρίας θλίψεως· ἡ γυνὴ ὅμως ἐνδύεται αὐτὴν, ἐπειδὴ αἰσθάνεται πάντοτε ὅτι τὰ παθήματα εἶναι μᾶλλον προσηρτημένα εἰς τὴν φύσιν της. Ἡ εὐσπλαγχνία εἶναι γόνιμος πηγὴ πολιτισμοῦ· αὐτὴ ἔδωκεν εἰς τὴν νίκην τὴν μακροθυμίαν, αὐτὴ προσέθηκεν εἰς τὴν ἀδικίαν τὴν μετάνοιαν, αὐτὴ μετέδωκεν εἰς τὴν ἀγάπην τὴν τρυφερότητα. Δι' αὐτῆς τὸ γῆρας καὶ ἡ νηπιότης ἔλαβον περισσοτέραν πρόνοιαν καὶ περιποίησιν, καὶ τὰ τεθλιμμένα ὄντα δὲν ἐθεώρησαν πλέον τὴν ζωὴν ὡς ἄχθος ἀφόρητον. Αὐτὴ κατὰ τοὺς νεωτέρους καιροὺς καθιέρωσε μέρος τῶν ἱπποτικῶν καθηκόντων, τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν τὸ πρῶτον βῆμα τοῦ ἐξευγενισμοῦ τῶν ἠθῶν, καθ' ὃν καιρὸν μάλιστα ἡ ἀμάθεια περιέστελλεν ἀκόμη τὴν κοινωνίαν εἰς ἀμόρφους τινὰς σχέσεις, τῶν ὁποίων τὸ ἀνεπαρκὲς δὲν ἐδύνατο ἄλλως νὰ ἐπανορθωθῇ εἰμὴ δι' ἀρετῶν τινων τυχαίων. Ἀλλὰ πρὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου, πρὶν ἔτι τὰ ἤθη γενικῶς ἐξημερωθῶσιν, ἄλλαι περιστάσεις προητοίμασαν, ἐστερέωσαν μάλιστα τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῶν γυναικῶν καὶ τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐπιῤῥοῆς αὐτῶν, ἥτις εἶναι ἓν τῶν χαρακτηριστικῶν τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν. Ἡ πρόοδος αὕτη φαίνεται κυρίως προερχομένη ἐκ τοῦ ὅτι εἰς τὰς γυναῖκας ταύτας ὁ ἰδιωτικὸς βίος ἀντεκατάστησε τὸν δημόσιον. Τὸ φεουδαλικὸν σύστημα καταθραῦσαν ἅπαντας τοὺς δεσμοὺς τῆς περιωρισμένης ἔτι κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων, ἀπεμόνωσε τὰ ἄτομα ὡς καὶ τὰς

ἐξουσίας. Ἡ ὑπερτάτη ἐξουσία περιεχαράκώθη ἐντὸς τοῦ φρουρίου της· ἐκεῖ συνηθροίζοντο οἱ ὑπάλληλοι, οἱ συνεταῖροι, οἱ ὑπηρέται τοῦ κυρίου, καὶ ὁ οἶκος γενόμενος οὕτως ἡ ἕδρα τῆς κυβερνήσεως, ἐκτήσατο τὴν ἐπισημότητα ἐκείνην, ἣν οὐδέποτε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἔλαβεν· Ὥςε ἡ γυνὴ τοῦ πυργοδεσπότου κατέςη κοινωνὸς ὅλων τῶν πράξεων καὶ ὅλων τῶν συμφερόντων τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Οἱ ἀρχαῖοι λαοὶ ἔζων εἰς τὰς δημοσίους ἀγοράς, ὅπου ὅλαι αἱ σημαντικαὶ ὑποθέσεις διεπραγματεύοντο μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν· οἱ νεώτεροι λαοὶ ἔζησαν εἰς τοὺς οἴκους, αἱ δὲ γυναῖκες παρευρέθησαν εἰς ὅλας τὰς ἡδονὰς καὶ εἰς ὅλας τὰς ὑποθέσεις. Οἱ ἄνδρες ἀπήτησαν παρ' αὐτῶν τοιαύτας φροντίδας, τοιαύτην ἐπαγρύπνησιν καὶ σύμπραξιν, οἵα οὐδέποτε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐζητήθη· πρὸ πάντων δὲ ἐζήτουν νὰ εὕρωσιν εἰς τὰς γυναῖκας καταφύγιον κατὰ τῆς ἀηδίας, τὸ ὁποῖον οἱ ἀρχαῖοι εὕρισκον ἐκτὸς τοῦ οἴκου εἰς τὸν καθαρὸν τοῦ οὐρανοῦ ἀέρα. Ὁ σύζυγος εὑρέθη συνεχέστερον οἰκουρῶν μόνος μετὰ τῆς οἰκογενείας του· διὰ μεσολαβήσεως δὲ τῶν γάμων συνεκροτήθησαν πρὸς ἀμοιβαίαν τῶν οἰκογενειῶν ἀσφάλειαν ἑταιρίαι, τῶν ὁποίων οἱ δεσμοὶ ὑπῆρξαν αἱ γυναῖκες. Ὑπὸ τοιούτων περιστάσεων περικυκλούμενος ὁ βίος τῶν νεωτέρων ἀπεφάσισε τὴν τύχην τῶν γυναικῶν, καθιςῶν αὐτὰς ἀρχῆθεν κοινωνοὺς εἰς τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ, ἀφ' ἧς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀείποτε διετέλεσαν μεμαχρυσμέναι. Αἱ γυναῖκες τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους εὑρίσκοντο σχεδὸν καθ' ὅλας τὰς ὄψεις εἰς τὴν αὐτὴν κατάστασιν, εἰς ἣν καὶ αἱ γυναῖκες τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὁμήρου· διότι ὁ βίος τῶν ἀνδρῶν ὅλως ἐξωτερικὸς καὶ πολιτικός, ὑπῆρξε σχεδὸν ἀπολύτως κεχωρισμένος τοῦ τῶν γυναικῶν· ἐπειδὴ μόνον δὶ ἑαυτοὺς ἐφύλαξαν τὸ δικαίωμα τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς προόδου. Τοὐναντίον δὲ ἐν τῇ νεωτέρᾳ Εὐρώπῃ ἡ κατάστασις τῶν γυναικῶν συμμετεβλήθη βαθμηδὸν μετὰ τῆς τῶν ἀνδρῶν· ἐπειδὴ ὁ βίος ἀμφοτέρων, ἐξαιρουμένης τῆς μάχης, ὧν ὅλως ἐσωτερικὸς καὶ μερικὸς συνεταυτίζετο· καὶ αὐτὴ δὲ ἡ μάχη ἐγίνετο σχεδὸν πάντοτε εἰς μικρὰν τοῦ φρουρίου ἀπόστασιν, ὅπου οἱ ἄνθρωποι ἐπανήρχοντο ταχέως, ἵνα ζητήσωσιν ἀνάπαυσιν καὶ ἀσφάλειαν.

Αἱ γυναῖκες λοιπὸν δὲν ἔπρεπεν ἴσως νὰ μεμψιμοιρῶσιν ὅσον οἱ ἄνδρες πρὸς τὴν πορείαν τῶν κοινωνιῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Εὐρώπῃ· αὗται δὲ πάλιν αἱ κοινωνίαι ἔπρεπε νὰ εὐδαιμονίζωνται διὰ τὴν ἐπέμβασιν τῶν γυναικῶν, ἀναλαβουσῶν τὴν ἀληθινὴν αὐτῶν ἀξίαν, ἐὰν τὰ αἴτια, τὰ ὁποῖα τὰς ἀνύψωσαν εἰς τὴν ὀφειλομένην αὐταῖς σχετικὴν πρὸς τοὺς ἄνδρας ἰσότητα, δὲν ἐπέτρεπον ἐν αὐταῖς τὸν σφετερισμὸν ὑπερβολικῆς τινος δυνάμεως, συντελούσης μᾶλλον εἰς τὴν ὑπερηφάνειαν, παρὰ εἰς τὴν ἀξιοπρέπειαν αὐτῶν· Τῳόντι μόνον παρὰ τοῖς νεωτέροις λαοῖς αἱ δημόσιαι ὑποθέσεις διεπραγματεύθησαν ὡς μερικαὶ τοῦ οἴκου ὑποθέσεις· ἐντεῦθεν δὲ πολλάκις προέκυψεν ἡ σμικρολογία καὶ ἡ μηδαμινότης τῶν μέσων καὶ τῶν αἰτίων, τὰ ὁποῖα, ἐν Γαλλίᾳ μάλιστα, ἐκυοφόρησάν τινα τῶν μεγάλων ἱστορικῶν συμβάντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

Περὶ τῆς τύχης τῶν γυναικῶν ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου ιδ'.

Αἱ παλαιαὶ δημοκροτίαι ἀπέῤῥιπτον τὰς γυναῖκας μακρὰν τῆς πολιτικῆς σφαίρας· αἱ δὲ μοναρχικαὶ ἡμῶν κυβερνήσεις ὑπῆρξαν εὐνοϊκώτεραι πρὸς αὐτάς. Ὅταν πρὸς ἐπιτυχίαν οἱουδήποτε σκοποῦ ἀρκεῖ νὰ ἀποταθῶμεν πρὸς ἕν μόνον πρόσωπον, τὰ μέσα τῆς ἐπιτυχίας δὲν εἶναι οὔτε πολύπλοκα οὔτε περιπεπλεγμένα· ὁ δρόμος ὑπαγορεύεται διὰ γενικῆς τινος ἐθιμοτυπίας, σχεδὸν ὁμοιομόρφου, ἀποκλειούσης τοὺς ἐμφαντικοὺς καὶ τοὺς ἀπ' εὐθείας τρόπους, καὶ βοηθούσης μᾶλλον τὴν γυναικείαν δεξιότητα. Ὁ εἷς οὗτος, ὅσον καὶ ἂν ἦναι βασιλεὺς, δὲν δύναται νὰ ὑπεκφύγῃ τὴν ἐπιῤῥοὴν δελεασμάτων τινῶν· ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀρέσκειν παρ' αὐτῷ χρησιμεύει ὡς κάλυμμα τῆς ῥαδιουργίας, τὴν ὁποίαν ἡμιτελῶς μόνον διορᾷ. Ἡ ὑπερηφάνεια περνᾷ ὡς θέλγητρον, καὶ ἡ ῥαδιουργοῦσα γυνὴ, ἥτις φαίνεται οὐδὲν ἄλλο ἐπιδιώκουσα εἰμὴ νὰ καταχτήσῃ τὴν εὔνοιαν, ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ἁπλῆς ταύτης ἀπολαύσεως ἐποφθαλμιᾷ εἰς τὴν ἐξουσίαν. Ἡ ματαιοδοξία τοῦ βασιλέως

ὑποστηρίζει πολλάκις τὰ τεχνάσματα ταῦτα, καὶ ὁ τοιοῦτος ἡγεμὼν νομίζων ὅτι δὲν προσφέρει ἄλλο εἰμὴ μόνην τὴν καρδίαν του, παραδίδει ὁλοσχερῶς τὸν θρόνον του, αἱ δὲ ὑποθέσεις τοῦ κράτους ἀπομαραίνονται πρὶν ἔτι οὗτος ἐξαπατηθῇ.

Ἡ παρὰ τοῖς ἡγεμόσι ἐξασκηθεῖσα ἐπιρροὴ ἡμῶν ἐπὶ πολὺ προηγήθη ἐκείνης, ἣν ἠσκήσαμεν μετὰ ταῦτα εἰς τὸν ὀνομαζόμενον κόσμον. Ἡ βασιλικὴ αὐλὴ ποικίλλεται μὲν συνεχῶς μεταλάσσει δὲ ὀλίγον· μακρὰν αὐτῆς εὑρίσκεται ἡ ἐλευθερία, διατηρουμένη ὑπό τῆς ποικιλίας τῶν χαρακτήρων, καὶ κυοφοροῦσα ἐνίοτε ἀντιστάσεις ἀπροσδοκήτους· Ὅθεν ἀφοῦ οἱ ἰσχυροὶ ἤρξαντο νὰ ἐγκαταλείπωσι τὰς ἐπαρχίας των, καὶ νὰ περικυκλόνωσι τὸν θρόνον ἀντιποιούμενοι πρὸς ἀλλήλους τὴν βασιλικὴν ἀρχὴν, καὶ ζητοῦντες ἐπ' ὀνόματι τοῦ βασιλέως τὴν ἐξουσίαν, ἧς ἐστεροῦντο, εἰς τὴν σύγκρουσιν τῶν ἀξιώσεων τούτων αἱ γυναῖκες ἀνέπτυξαν ἐπιρροὴν θαυμασίαν, καὶ φοβεραὶ οὖσαι ἐν τῇ εὐτυχίᾳ ὡς καὶ ἐν τῇ δυστυχίᾳ ἠδυνήθησαν νὰ ἐξαφανίσωσι τοὺς εὐνοουμένους, ἢ νὰ ἐμψυχώσωσι τοὺς δυσαρεστημένους.

Ὁ Καρδινάλιος Ῥισελιὲ θέλων νὰ ταπεινώσῃ τὴν ἀντίζηλον ταύτην τοῦ θρόνου ἀριστοκρατίαν ἐπεχείρησε τὸ σύστημα, ὅπερ μετὰ ταῦτα ἐπεραίωσεν ὁ Λουδοβίκος ιδ'. Ὁ πρῶτος κατέστησε τοὺς ἰσχυροὺς ὑποτελεῖς, ἢ μᾶλλον θύματα τοῦ θρόνου· ὁ δεύτερος ἔκαμεν αὐτοὺς θεράποντας τοῦ θρόνου· Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Λουδοβίκου ιγ' ἡ χήρα αὐτοῦ Ἄννα ἐκ τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ οἴκου τῆς Αὐστρίας περιεκύκλωσε τὸ τέκνον της ἐν τοῖς σπαργάνοις ἔτι εὑρισκόμενον ὑπὸ σμήνους τινὸς νεανίδων, τῶν ὁποίων ἡ ἀδιάλειπτος παρουσία ἔμελλε νὰ προφυλάξῃ τὰς χλίσεις τοῦ βρέφους ἐκ τῆς στιγερᾶς αὐστηρότητος τοῦ ἀποθανόντος βασιλέως. Αἱ τέρψεις αἱ προκύψασαι ἐκ τῆς λαμπρᾶς ταύτης τῶν νεανίδων συνόδου προσείλκυσαν εἰς τὸν θρόνον μέγα μέρος τῆς ἀριστοκρατείας ἐκείνης, ἥτις τοῦ λοιποῦ διετέλεσεν ἄνευ δυνάμεως καὶ ἀνεξαρτησίας, καὶ τότε πρῶτον ἤρξατο ὁ βίος τῆς συγχοινωνίας.

Ἀλλ' ὅμως αἱ ἀξιώσεις τῶν ἰσχυρῶν μὴ ἐντελῶς εἰσέτι ἐσβεσμέναι, ὑπῆρχον ἔτι ζῶσαι εἰς τοιοῦτον περιεσταλμένον κύκλον. Ἡ δὲ προσκόλλησις αὕτη εἰς τὰ ἀρχαῖα προνόμια,

θεωρούμενα ἤδη ὡς δικαιώματα, ἥτις εἰς τοὺς ἄνδρας ἐδύνατο νὰ διεγείρῃ πάθη ὑψηλά, ἢ τοὐλάχιστον νὰ προκαλέσῃ πράξεις μεγάλας, ἐγέννησε μεταξὺ τῶν γυναικῶν τὰς μικρολογικὰς τῆς ματαιοφροσύνης ἀξιώσεις. Συνεχρούσθησαν πρὸς ἀλλήλας, προὐκάλεσαν διχονοίας καὶ ἔριδας, αἵτινες ἑνωθεῖσαι μετὰ τῶν πταισμάτων τῆς βασιλίσσης καὶ τοῦ ὑπουργοῦ αὐτῆς, συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ γεννήσωσι τὰς ἐμφυλίους ταραχὰς κατὰ τοῦ ἀνηλίκου ιδ' Λουδοβίκου. Οὐδὲν ἄλλο ἀποδεικνύει σαφέστερον, τῆς μάχης ταύτης, ἣν εὐφυῶς ὠνόμασαν ἔνοπλον χαριεντισμὸν, τὴν ὀποσθοδρόμησιν, τὴν ὁποίαν ἡ ἐπέμβασις τῶν γυναικῶν δύναται νὰ ἐπιφέρῃ εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα. Αἱ ταραχαὶ αὗται αἵτινες ἐπροξένησαν τοσαύτας αἱματοχυσίας, αἵτινες ἔῤῥιψαν εἰς τὰ δεσμὰ τὸν ἥρωα τοῦ Ροκροὰ (πρίγκιπα Κονδὲ), ἐκίνησαν τὸν Τουρῆνον εἰς ἀνταρσίαν, οὐδεμίαν ἔλαβον ἐπισημότητα καὶ ἱστορικὸν μεγαλεῖον. Μὲ ὅλην δὲ τὴν εἰς τὰς μάχας δειχθεῖσαν γενναιότητα. Μὲ ὅλην τὴν ἀρχαϊκὴν σταθερότητα τοῦ Ματθαίου Μολέ, καὶ μὲ ὅλην τὴν δόξαν τῶν προσώπων, ὅσα ὑπῆρξαν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν συμβάντων, ἀναγινώσκων τις τὰ ἀπομνημονεύματα τῆς ἐποχῆς ταύτης, νομίζει ὅτι παρευρίσκεται εἰς τὴν παράστασιν αὐλικῆς τινος ῥᾳδιουργίας· ἡ δὲ ψυχὴ δὲν συγκινεῖται παντελῶς ὑπὸ ἐμφυλίων πολέμων τοσοῦτον μικροπρεπῶν, ὥστε νὰ βλέπῃ τὸν μέγαν Κονδὲ γενόμνον ὄργανον τῆς ὑπερηφάνου παραφορᾶς τῆς Δουκίσσης Λογγεβίλλης, καὶ τὸ τηλεβόλον τῆς Βαστιλίας πυρσοκροτοῦν κατὰ τῶν Γάλλων, ἐπειδὴ ἡ ἀδελφὴ τοῦ βασιλέως ἐγνώριζεν, ὅτι ὁ Μαζαρῖνος ἀντέτεινεν εἰς τὰ ὑπερήφανα τοῦ ὑμεναίου αὐτῆς σχέδια.

Ἡ ἐπιθυμία τῆς Ἄννης τοῦ Αὐστριακοῦ οἴκου τοῦ νὰ εἰρηνεύσῃ τὰ πράγματα, καὶ ὁ φύσει ἥμερος καὶ πανοῦργος χαρακτὴρ τοῦ προθυπουργοῦ, ὅστις, κατὰ τὴν φράσιν συγχρόνου τινὸς συγγραφέως, ἠγάπα μᾶλλον νὰ λύῃ, παρὰ νὰ κόπτῃ τὰ πράγματα, ἐνεθάῤῥυναν τὴν ἐπέμβασιν τῶν γυναικῶν εἰς τὰς διχονοίας ταύτας, καὶ αὕτη ἡ ἐπέμβασις δὲν ἔγεινεν ἄνευ ὠφελείας. Ἐὰν δὲ αἱ γυναῖκες ἠλάττωσαν τὸ μεγαλεῖον, ὅπερ εἰς τοὺς ἐμφυλίους πολέμους γεννῶσι τὰ σφο-

θρὰ αἰσθήματα καὶ ἡ ὑπερβολικὴ αὐταπάρνησις, τοὐλάχιστον ἐδυνήθησαν νὰ ἀπομαχρύνωσι μέρος τι τῶν δεινῶν, ὅσα οἱ πόλεμοι οὗτοι σύρουσι κατόπιν των. Αἱ γυναῖκες ἐὰν ἀφ' ἑνὸς ἡδυνώμεθα ἐκ τῶν συμβάντων, τὰ ὁποῖα μᾶς ἐξάγουσιν ἀπὸ τὴν μονοτονίαν τοῦ καθημερινοῦ βίου, δὲν ἐπιθυμοῦμεν ὅμως τὰς ὑπερβολὰς, αἵτινες ἐλαττόνουσι τὴν ἐπιρροὴν ἡμῶν εἰς τὰ πράγματα, καὶ μηδενίζουσι τὴν ἡδυτέραν τῶν ἐπιτυχιῶν μας. Ὁ Λουδοβίκος ιδ' ὠφεληθεὶς ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Ῥισελιὲ, ἐπροσήλωσεν ἀμεταχλήτως κύκλῳ αὐτοῦ τοὺς ἰσχυροὺς, καὶ κατέστη τὸ κέντρον τῶν ἐπισημοτέρων καὶ ἐνδοξοτέρων προσώπων. Κατ'ὀλίγον ἤρξατο νὰ φαίνεται ὁ ὅλως συνθηματικὸς ἐκεῖνος κώδηξ, ὅσις ἔμελλε νὰ κανονίσῃ τὰς σχέσεις ἑνὸς ἐξαιρετικοῦ κόσμου, διακρινουμένου μετὰ ταῦτα ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ τὸν τίτλον τῶν ἐκλεκτῶν. Εἰς τὰς γυναῖκας ἀπέκειτο νὰ κανονίσωσι τὰ ἄρθρα τούτου τοῦ κώδηκος, διότι δι' αὐτοῦ ἀπεκλείετο ἡ ἰσχὺς ἀντικαθισταμένη ὑπὸ τῆς ἀγχινοίας καὶ χάριτος· δι' αὐτῶν καὶ δι' αὐτὰς ἐγεννήθη τότε ὁ ἔρως τῆς συνανα στροφῆς, ὅστις μετὰ ταῦτα κατέστη ἡ πρωτίστη ἀνάγκη τῶν Γάλλων.

Ἐντοσούτῳ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ἔφθασεν· ἔξοχα καὶ μεγαλουργὰ πνεύματα πανταχόθεν ἀνεφύοντο, τὰ ὁποῖα ὑπεδέχοντο καὶ ὑπερασπίζοντο αἱ μεγάλαι κυρίαι. Ἡ νέα αὕτη κλάσις τοῦ διακεκριμένου κόσμου εἰσαχθέντος παρ' αὐταῖς διέχυσεν ἐν τῇ κοινωνίᾳ νέον θέλγητρον, γεννώμενον ἐκ τῆς ἀναμίξεως τῶν διαφόρων ἐντυπώσεων προερχομένων ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου· καὶ ἵνα ὠφεληθῶσιν ἐξ αὐτοῦ αἱ κυρίαι ἐδυνήθησαν εὐκολώτερα τῶν ἀνδρῶν νὰ θυσιάσωσι μερικὰς προλήψεις τοῦ βαθμοῦ των εἰς τὰς τέρψεις τῆς ζωῆς.

Δύναταί τις νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἡ ἀριστοκρατικὴ ὑπεροψία δὲν εἰσχωρεῖ πάντοτε εἰς τὰς ἰδέας τῶν μοναρχῶν καὶ τῶν γυναικῶν. Ἡ περὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν δυνάμεως πεποίθησις, τοὺς ἀπαλάττει ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῆς ὑπερηφανείας. Ἡ φιλαυτία μακροθυμεῖ, ὅταν γνωρίζῃ, ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ διαφιλονικήσῃ πρὸς αὐτὴν, καὶ ὅταν τις ἐξασκῇ γενικὴν εἰς τὰ πνεύματα ἐπιρροὴν, εὐκόλως τότε ἀναγνωρίζει τὴν ἰ-

σότητα (*). Διὰ τοῦτο ἡ βασιλικὴ αὐλὴ ἠνεῴχθη εἰς τοὺς πεπαιδευμένους τῶν πολιτῶν, σχεδὸν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καθ' ὃν ἠνεῴχθησαν καὶ αἱ ἀριστοκρατικαὶ συναναστροφαὶ τοῦ εὐγενοῦς οἴκου τοῦ Ῥαμβουλιὲ καὶ τῆς κυρίας Λογγεβίλ. Ὁ Βοαλὼ στηριζόμενος ὑπὸ τῆς βασιλικῆς προστασίας ἐδυνήθη νὰ γράψῃ περὶ τῶν εὐγενῶν, καὶ ὁ μολλιέρος ἐτόλμησε νὰ δυσαρεστήσῃ τοὺς ἱππότας καὶ νὰ παροργίσῃ τοὺς ἀντικόμητας. Ἡ φυσικὴ μεγαλοπρέπεια τοῦ Λουδοβίκου ιδ' καὶ ἡ φιλοκαλία αὐτοῦ τὸν ἔκαμαν νὰ δώσῃ πομπὴν εἰς τὴν δουλείαν καὶ μεγαλεῖον εἰς τὸν δεσποτισμόν· ἐσφετερίσθη μὲ ἐπιδεξιότητα τὴν ἐπιῤῥοήν, ἣν τοσοῦτοι διακεκριμένοι ἄνδρες μετήρχοντο ἐν τῇ κοινωνίᾳ· μετέτρεψεν ὅλους πρὸς τὰ σχέδιά του, ἐπιτρέπων αὐτοῖς τὴν σκιὰν ἐκείνην τῆς ἐλευθερίας, ἐνίοτε δὲ καὶ τὴν πραγματικὴν ἐκείνην ἐλευθερίαν, ἥτις εἶναι ἀναγκαῖα εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἵνα δυνηθῇ νὰ κυοφορήσῃ τὰ ἀριστουργήματα αὐτοῦ.

Ἡ ἰσχὺς αὕτη τῶν γυναικῶν, ἥτις ἀνεζωπυρώθη τότε μεγάλως ἀνέπτυξε τὰς δυνάμεις των. Ὑπερήφανοι νὰ ἐναγκαλισθῶσι τὰ πάντα, ἀφιερώθησαν εἰς ποικιλωτέρας μελέτας· καὶ ἐπειδὴ αὗται ταχέως λαμβάνουσιν ἐκ τῆς ἐπιστήμης ὅ,τι ταῖς ἀναγκαιοῖ διὰ τὴν συναναστροφήν, ἐντὸς ὀλίγου κατέστησαν ἱκαναὶ νὰ ὁμιλῶσι περὶ ὅλων τῶν πραγμάτων, νὰ κρίνωσιν ὁρμητικῶς, νὰ ἀρέσκωσι συνεχῶς, καὶ νὰ κεντῶσι πάντοτε τὴν περιέργειαν.

Ἡ ἀληθῶς γυναικεία αὕτη ἐπανάστασις ἔσχε τὰς ὠφελείας της ὡς καὶ τὰ ἀτοπήματα αὐτῆς. Αὕτη ἤρχησε τὴν ἐξασθένησιν τῶν χαρακτήρων, ὡς τοῦτο ἀπεδείχθη εἰς τὸν ἀκόλουθον αἰῶνα. Ἡ πτῶσις δὲν ἐδύνατο κατὰ πρῶτον νὰ φανερωθῇ· ἐπειδὴ ὁποιονδήποτε σύστημα καὶ εἰς μέτρια πράγματα ἐφαρμοζόμενον, ἐμπνέει πάντοτε ἐνέργειάν τινα καίτοι στιγμιαίαν. Πρὸς τούτοις εἰς πάντα νεωτερισμὸν ἐπιδιώκεται τὸ ἀγαθὸν, τὸ δὲ κακὸν δὲν ἀπορρέει εἰμὴ κατ' ὀλίγον καὶ βαθμηδόν. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἄλλα αἴτια τὰ ὁποῖα συνετέλεσαν νὰ στολίσωσι τὸ νέον οἰκοδόμημα μὲ τὰς καλωνὰς τὰς προ-

(*) Ἐμβαθύνων τις εἰς τὴν ἰδέαν ταύτην, θέλει ἐξηγήσει τὴν δημοτικότητα πολλῶν τυράννων.

σαρτωμένας εἰς τὸ ὅλον ἐκ τῆς ἁρμονίας τῶν μερῶν. Ὁ Λουδοβίκος ιδ΄ ἠγάπα τὴν τάξιν, καὶ τὴν ἐπέβαλεν εἰς τὴν Γαλλίαν. Δὲν ἀνείχετο χαμμίαν δύναμιν νὰ ὑψωθῇ εἰς βαθμὸν, ὥστε νὰ τὴν διαταράξῃ· ἀλλ' ἤθελε, ὥστε τὰ πάντα νὰ ὑψόνωνται εἰς ἰσόῤῥοπον βαθμὸν μεγαλείου, κατώτερον ὅμως τοῦ ἰδικοῦ του, καθιστανομένου οὕτως ἔτι μεγαλητέρου. Εἶναι πιθανὸν ὅτι εἰς πολλὰς περιστάσεις δὲν ἐτίμησε τὴν ἀρετὴν εἰμὴ ἐπειδὴ αὕτη ἐξευγενίζει καὶ ὑψόνει, ἐνῷ ἡ κακία ταπεινόνει, μολαταῦτα τὴν ἐτίμησε. Εἶναι δὲ εὐτύχημα διὰ τὸ ἔθνος ὅταν ὁ ἡγεμὼν αὐτοῦ νομίζῃ ὡς τιμήν του τὸ νὰ ἐκτιμᾷ τὰ ἔξοχα πλεονεκτήματα τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο εἶναι δείγμα ἐθνικῆς ἀχαριστίας τὸ νὰ ἐκφαυλίζωσι τοσοῦτον τὴν σήμερον τὸν Λουδοβίκον ιδ΄· ἀναμφιβόλως ἡ ἠθικὴ δύναται νὰ τῷ ἀπευθύνῃ μεγάλας μέμψεις, δύναταί τις νὰ τὸν μεμφθῇ διὰ τὴν δυναστείαν του, καὶ πολλάκις διὰ τὴν κακὴν χρῆσιν αὐτῆς· οἱ Γάλλοι ὅμως, οἵτινες χρεωστοῦν εἰς τὸ ὄνομά του τὸν βαθμὸν, ὃν κατέχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ, δὲν ἔπρεπε νὰ παύσωσι τοῦ νὰ θεωρῶσι τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ὡς τὴν ὡραιοτέραν ἐποχὴν τῆς ἱστορίας των· ἡ ὑπερηφάνεια αὐτῶν εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὴν δόξαν ἐκείνου.

Ἐὰν λοιπὸν ἐπὶ Λουδοβίκου ιδ΄ ἡ μόρφωσις τοῦ πνεύματος τῶν γυναικῶν ὑπῆρξε σοβαρὰ καὶ σπουδαία, ἐκείνη ὅμως τοῦ χαρακτῆρος ἔμεινεν ἀτελής· Ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος, ἥτις καθιστᾷ τὴν ψυχὴν ἡμῶν ταπεινὴν καὶ συμπαθητικὴν, ἀναμφιβόλως ἐμπεριεκλείεται εἰς τὸ εὐαγγέλιον· πλὴν ἡ ἑρμηνεία τῶν ἀνθρώπων δὲν ἠδυνήθη πάντοτε νὰ τὴν ἀναπτύξῃ, καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐδίδαξαν τὴν χριστιανικὴν ἀγάπην χωρὶς νὰ ἐννοήσωσιν ὅλας αὐτῆς τὰς συνεπείας. Προσέτι τά προνομιοῦχα ἄτομα καὶ αἱ προνομιοῦχοι τάξεις ἔσχον πάντοτε ἔξοχον ἐπιτηδειότητα νὰ ὑποτάσσωσι τὰ θετικώτερα καθήκοντα εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς κενοδοξίας των· Ὅθεν ἔθεσαν τὴν χριστιανικὴν ταπεινοφροσύνην κατωτέραν τῶν κοινωνικῶν αὐτῶν καθηκόντων, καὶ εὐκόλως παραδέχθησαν ὅτι ἡ ταπεινοφροσύνη αὕτη συνίστατο δι' αὐτοὺς μὲν, εἰς τὸ νὰ ἀναγνωρίσωσιν ἀφηρημένως μόνον τὴν μηδαμινότητα τοῦ μεγαλείου των ἐνώπιον τοῦ σταυροῦ, διὰ τοὺς ἄλλους δέ, εἰς τὴν κατὰ γράμ-

μα ἐκτέλεσιν τῶν θείων παραγγελμάτων. Λέγω λοιπὸν συμπληροῦσα τὴν ἰδέαν μου ὅτι ἡ κοινωνικὴ ἀγωγὴ τοῦ ἐνδόξου αἰῶνος τοῦ μεγάλου Λουδοβίκου ὑπῆρξεν ἐλλειπὴς φιλοσοφίας. Ἡ κατάχρησις καὶ ἡ πρόληψις ἐπέχυσαν τοιαύτην ἀποσροφὴν εἴς τινας λέξεις, ὥσε ἠναγκάζετό τις νὰ ἐμφαίνῃ μὲ νέας φράσεις πράγματα ὁμολογουμένως ἀγαθὰ, ἵνα πείσῃ τὸ πνεῦμα, νὰ ἐπιστήσῃ ἀμερολήπτως τὴν προσοχὴν αὐτοῦ. Ἡ φιλοσοφία αὕτη δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ ἡ γενικὴ ἐκείνη δικαιοσύνη, τὸ αἴσθημα ἐκεῖνο τῆς ἀνθρωπίνης ἀδελφότητος, περὶ οὗ πρῶτος ὁ Φενελὼν ἐλάλησε, καὶ τὸ ὁποῖον συγχωρεῖ νὰ ἀπολαμβάνῃ τις τὰ προνόμια τῆς τύχης ἐνώπιον τῶν ὁμοίων του, χωρὶς ὅμως διὰ τοῦτο νὰ τοὺς ἐπιβαρύνῃ· εἶναι ἡ κοινὴ συμπάθεια πρὸς πᾶν ὅ,τι εἶναι προωρισμένον νὰ γεννηθῇ καὶ νὰ ἀποθάνῃ ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς ὁποιανδήποτε πατρίδα, εἰς οἱονδήποτε βαθμὸν ἢ θρησκείαν καὶ ἂν ἀνήκῃ· τέλος πάντων εἶναι ἡ ἀγάπη ἐκείνη πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα, ἡ ἀκτὶς τῆς θείας εὐσπλαγχνίας, ἡ γλυκεῖα ἀρετὴ, ἣν ἐπικαλοῦνται ὅλα τὰ τεθλιμμένα ὄντα, καὶ τὴν ὁποίαν τὰ δεινὰ τῆς ὑπερηφανείας συνεχῶς μᾶς ἀναγκάζουσι νὰ δικαιώσωμεν ἐνώπιον τῶν εὐδαιμόνων τοῦ κόσμου τούτου·

Αὕτη ἡ γενίκευσις τῆς καλοκἀγαθίας, ἥτις δὲν προβαίνει ἄνευ ἀναπτύξεώς τινος τοῦ πνεύματος, εἶναι ἐξαιρέτως ἀναγκαία εἰς τὰς γυναῖκας. Διότι οὖσαι ἐκ φύσεως ἐμπαθεῖς, ὅταν πρόκηται λόγος περὶ τῶν συμφερόντων των, εὐκόλως γίνονται σφοδραὶ εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῶν προλήψεών των.

Τέλος πάντων καὶ αὐτὸ τῶν γυναικῶν τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι ποσῶς ἐν ἀσφαλείᾳ, ἐνόσῳ διαμένει ἀμέτοχον τῶν γενικῶν ἰδεῶν· ἐπειδὴ ἐάν ποτε φθάσῃ καιρὸς νὰ ἀνατραπῶσιν αἱ προλήψεις καὶ αἱ συνήθειαι, οἱ μόνοι δεσμοί, οἵτινες τὰς χαλινόνουσι, ποῖος ἄλλος ὁδηγὸς τῆς διαγωγῆς καὶ τῆς πίστεως θέλει ἀπομείνει εἰς αὐτάς; Ἐνόσῳ οἱ πολιτικοὶ καὶ κοινωνικοὶ τύποι μένουσιν εἰσέτι ἀνέπαφοι, οἱ ἐν ἰσχύει νόμοι δίδουσιν εἰς τὴν διαγωγὴν αὐτῶν ἐπιφάνειάν τινα ὁμοιόμορφον, ἱκανὴν νὰ τὰς κάμῃ νὰ ζῶσιν ἐν κοσμιότητι· πλὴν τὴν ἁρμονίαν ταύτην ἀπροσδόκητοι περιστάσεις δύνανται αἴφνης νὰ διακόψωσιν· ἡ παραμικρὰ τῶν πνευμάτων κίνησις, ἡ παραμικρὰ τῶν χα-

ραχτήρων ἀσυμφωνία δύνανται νὰ παρουσιάσωσι μυρίας νέας περιστάσεις. Καταπληττόμενον τότε ὑπὸ τοῦ ἀπροσδοκήτου τὸ ἀσθενὲς τῶν γυναικῶν πνεῦμα συγχέεται καὶ πλανᾶται· δὲν ἦτο λοιπὸν εὐκτέον νὰ δώσωμεν εἰς τὸ πνεῦμα αὐτῶν ἐκπαίδευσιν εὐρυτέραν καὶ σοβαρωτέραν, ἱκανὴν νὰ ἐγκαθιδρύσῃ ἐν αὐταῖς τὰ μέσα μιᾶς ἠθικῆς πρωτοτύπου ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν αἱ συνθηματικαὶ τῆς κοινωνίας ἕξεις ἤθελον τὰς ἐγκαταλείψει;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

Συνέχεια τοῦ προηγουμένου· — Αἱ γυναῖκες ἐπὶ Λουδοβίκου ιέ

Ὁ ἄνθρωπος ὁδεύει τελειοποιούμενος· πλὴν διά τινος ἀσθενείας τῆς φύσεως αὐτοῦ, πρὶν ἔτι φθάσῃ εἴς τινα βελτίωσιν, ἀναγκάζεται σχεδὸν πάντοτε νὰ ἐξοχείλῃ εἴς τινα παρεκτροπήν. Ἡ πομπώδης μεγαλοπρέπεια τῶν ἠθῶν ἐπὶ Λουδοβίκου ιδ' κατέστη τέλος ἐπαχθὴς, καὶ τὸ πνεῦμα προησθάνετο, ὅτι ἐδύναντο μὲν οἱ ἄνθρωποι νὰ διατηρήσωσι ἀναγκαίας τινὰς ἐθιμοτυπίας, νὰ ζῶσιν ὅμως μὲ περισσοτέραν φυσικὴν ἁπλότητα. Ὅθεν καὶ ἐπετράπησαν τότε ἀναγκαῖαί τινες μεταῤῥυθμίσεις· ἀλλ' ἡ ἀναρχία δραττομένη τῆς εὐκαιρίας ταύτης ἔσπευσε νὰ θραύσῃ ὅλους συγχρόνως τοὺς χαλινούς. Μετ' ὀλίγον ἐπῆλθεν ἀταξία, ἥτις ἐπέφερε μεγαλητέραν τῶν πραγμάτων περιπλοκὴν, καὶ ἡ κοινωνία ἀπομαχρυνθεῖσα οὕτω τῆς κοσμιότητος, ἀπώλεσε καὶ τὴν ἁπλότητα, ἣν προὐτίθετο νὰ ἀπολαύσῃ. Ἡ ἐποχὴ τῆς ἀντιβασιλείας ὡς καὶ ἡ τοῦ Λουδοβίκου ιέ παριστῶσι θέαμα συγκεχυμένον καὶ θλιβερόν. Ὄχι ἐπειδὴ δὲν εὑρίσκῃ τις ἐν αὐταῖς τὴν προσπάθειαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ζητοῦντος νὰ ἀνεύρῃ τὸ φῶς διὰ μέσου τοῦ σκότους· τοὐναντίον συμπάθεια γενικωτέρα πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα, εὐσπλαγχνία ἐντονωτέρα πρὸς τὰς ὑποδεεστέρας κλάσεις, ἀπαλλαγὴ ἔκ τινων μειρακιωδῶν προλήψεων, βήματα ἀσφαλῆ πρὸς τὰς ἐπιστήμας, ἐπαυξάνων εἰς τὰ ἤθη πολιτισμὸς, τέλος πάντων πρόοδος ἐπαισθητὴ εἰς τὴν τέχνην τοῦ καθιστᾶν τὰς ἰδέας καταληπτὰς εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ πλήθους, ἰδοὺ τὰ πλε-

ονεκτήματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης· ἀλλ' ἡ κακοήθεια τῆς μιᾶς τάξεως καὶ ἡ ἔπαρσις τῆς ἑτέρας ἐπέφεραν τὸ χάος τῆς συγχύσεως, ἐκεῖ ὅπου ἐβασίλευεν ἡ εὐταξία. Ἤθελε νομίσει τις ὅτι ἐξολοθρευτής τις ἄγγελος ἐν τῇ διαβάσει αὐτοῦ διέχυσε νεκρικὸν φύσημα εἰς τὰ πολυτιμότερα πράγματα, ὅσα δύναται ἡ θεία πρόνοια νὰ δαψιλεύσῃ εἰς τὰ ἔθνη.

Ἡ φύσις ἐστόλισε τὸν Λουδοβῖκον ιέ μὲ ἐκείνας τὰς ἰδιότητας, αἵτινες γοητεύουσι τοὺς λαούς, καὶ αἱ ὁποῖαι ἐδύναντο νὰ τοὺς ὁδηγήσωσιν εἰς σωτηριώδη ἀπομίμησιν· πλὴν οὗτος δὲν τὰς μετεχειρίσθη εἰμὴ ἵνα δώσῃ τὸ παράδειγμα τῶν πλέον φθοροποιῶν ἀτοπημάτων. Διέδοσε τὴν κακίαν διὰ τῆς ὑπερβολικῆς αὐτοῦ ἀκηδείας πρὸς τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς. Ὁ Λουδοβῖκος ιδ' κατέστη μὲν ἀξιόμεμπτος ἕνεκα πολλῶν σκανδάλων, ἤξευρεν ὅμως νὰ καταπείθῃ τοὺς ἄλλους, ὅτι ἡ ἐξουσία του ἔδιδε τὸ δικαίωμα τῆς παρεκτροπῆς εἰς αὐτὸν μόνον. Ὥστε ἕκαστος ἠσθάνετο ὅτι αὐτὸς καίτοι προσκρούων εἰς τὴν ἠθικήν, ἐφρόντιζεν ὅμως περὶ αὐτῆς· καὶ μολονότι εἶναι κατάχρησις τῆς βασιλείας ἀρνουμένης τὸν σεβασμόν, ὃν ὀφείλει αὐτὴ εἰς ἑαυτήν, ἡ ἔπαρσις ὅμως αὕτη, ἥτις παρίσταται ὡς ἐξαίρεσις, προλαμβάνει τοὐλάχιστον τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μιμήσεως. Ὁ Λουδοβῖκος ιέ ἦτο πολὺ ἁπλούστερος περὶ τοὺς τρόπους αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους· ἴσως εἶχε δίκαιον νὰ μὴ θεωρῇ πλέον μετὰ σοβαρότητος τὴν δύναμιν, ἣν ἠσθάνετο ἀναλύουσαν εἰς τὰς χεῖράς του. Ἀνείχετο λοιπὸν τὰς κακίας, τῶν ὁποίων κατέσταινεν ἑαυτὸν ἔνοχον· ἐμειδία εἰς τὴν διαφθοράν, καὶ ὤθησε τὸν κυνισμὸν τῆς ἀναλγησίας του εἰς βαθμόν, ὥστε αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ προεμύνησε τὴν πτῶσιν, ἣν ἔμελλε δι' αὐτῆς νὰ ἐπιφέρῃ. Ἡ κομψότης τοῦ πνεύματος καὶ τὸ εὐπρόσιτον τοῦ χαρακτῆρός του ἐστόλιζον τὴν διαφθοράν του· ταῦτα τὰ δῶρα, τὰ ὁποῖα ἀρχοῦσι νὰ στολίσωσι τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἰδιωτικοῦ ἀνθρώπου, ἐπιφέρουσι περισσοτέραν ἀταξίαν εἰς τὸ πρόσωπον τῶν βασιλέων. Ὅθεν ἔπρεπεν οἱ ἐκπαιδεύοντες αὐτούς, νὰ τοὺς διδάσκωσι πάντοτε ὅλας τὰς αὐστηρὰς ἀρετάς, ἵνα ἰσορροπίσωσι τὰς τρυφερὰς ἰδιότητας, ἃς προμηνύουσιν.

Ἡ αὐλὴ ἐπὶ πολὺν χρόνον διετυπώθη κατὰ τοὺς βασιλεῖς αὐτῆς· οἱ προϋχοντες λαβόντες ἀπὸ τοὺς προπάτορας αὐτῶν

τὸ κληροδότημα τῆς ματαιοφροσύνης, ἀπηρίθμησαν μεταξὺ τῶν προνομίων των καὶ τὴν περιφρόνησιν τῆς ἠθικῆς, θεωρουμένης ὡς πρᾶγμα ἴδιον τῶν γυδαίων. Ἡ ἐγκατάλειψις αὕτη τῶν ἀρχῶν τῆς ἠθικῆς εἰς τοὺς ἐνεργητικοὺς ἀνθρώπους μεταβάλλεται εἰς φθοροποιὰς διδασκαλίας, δυνάμει τῶν ὁποίων ἀγωνίζονται νὰ μηδενίσωσι τὸν Θεὸν, τὸν ὁποῖον ἐγκατέλιπον. Ἐνταῦθεν δὲ πηγάζουσι συνεχῶς τὰ θηριώδη πάθη καὶ τὰ μεγάλα ἐγκλήματα. Ἀλλ' ἡ ἰδία αὕτη ἐγκατάλειψις φέρει τὰ ἀσθενῆ πνεύματα (καὶ τοιαῦτα εἶναι τὰ περισσότερα) εἰς πράξεις κουφονόους, εἰς λόγους ἐπιπολαίους, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ κομψοτροπία δίδει δυστυχῶς ἐπιτυχίαν τινά. Ὅσον ὀλιγώτερον τὸ πνεῦμα ἐξετάζει τὸ βάθος τῶν πραγμάτων, τόσον περισσότερον ἡ προσοχὴ σταματᾷ μόνον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν αὐτῶν· ἐὰν δέ ποτε φθάσῃ καιρὸς, καθ' ὃν ὁ βίος μιᾶς ὁλοκλήρου κλάσεως καταναλίσκεται εἰς τὰς σχέσεις τῶν τερπνῶν συναναστροφῶν, ὁ δὲ ἄνθρωπος καί τοι παραμελῶν τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ καλλιέργειαν, φαίνεται ὅμως ἀρεστὸς ὡς διεξάγων ἐπιμελῶς ὅλας τὰς ἐξωτερικὰς καὶ ἐπιπολαίους ταύτας σχέσεις, ὁ καιρὸς οὗτος θέλει εἶσθαι ὅμοιος μὲ ἐκεῖνον τοῦ Λουδοβίκου ιέ. Ἡ κομψοτροπία ηὐξήθη, καθ' ὅσον ἡ κοσμιότης ἠλαττώθη. Τὸ πρώτιστον καθῆκον τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου ὑπῆρξε τὸ νὰ φέρῃ ἐν ἑαυτῷ τὴν χάριν καὶ τὴν κομψότητα· καὶ μετ' ὀλίγον ἡ ὑποχρέωσις αὕτη ἔσχε τοιαύτην ἐπισημότητα, ὥστε τὸ παραμικρὸν τραχὺ κίνημα τοῦ σώματος, ἡ ἐλαχίστη γυδαία φράσις, ἡ παραμικρὰ ἄχαρις στάσις, ἐψέγετο πολὺ περισσότερον παρὰ τὸ ἔγκλημα (*). Ἡ εὐγενὴς τάξις ἀπέρριπτεν πᾶν ἄτομον προσκρούων διὰ τῆς γυδαίας αὐτοῦ συμπεριφορᾶς, καὶ ἠσπάζετο μετὰ πόθου ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ὠνόμαζε τοὺς διεφθαρμένους της· (Roués) προσηγορία ἥτις μᾶς ἀπαλλάττει τοὐλάχιστον τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ δώσωμεν ὁρισμὸν τοῦ ἐπιπλάστου καὶ αἰσχροῦ αὐτῶν χαρακτῆρος.

Τὸ ἀληθῶς ἀξιοθρήνητον φαινόμενον τὸ ὁποῖον παρίσταται εἰς ἡμᾶς ἐπὶ τῆς ἀντιβασιλείας καὶ ἐπὶ Λουδοβίκου ιέ εἶναι

(*) Δὲν ὑπάρχει πλέον αἰσχύνη διὰ τὰς κακίας, ἀλλὰ φυλάττεται μόνον δι' ὅ,τι ὀνομάζεται γελοῖον. (**Réflexions sur les Femmes, par Madame de Lambert**).

ὁ ζῆλος τῶν γυναικῶν τοῦ νὰ ἀσπασθῶσιν ἐκ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἐποχῆς των, πᾶν ὅ,τι ἐδύνατο νὰ δικαιώσῃ τὰ σκάνδαλα αὐτῶν καὶ νὰ εὐκολύνῃ τὰς ἀποπλανήσεις των. Ἡ κακία μόνη ἐν τῇ γυμνότητι αὐτῆς δὲν εἶναι τοσοῦτον βδελυρὰ, ὅσον ὅταν παρουσιάζηται μετεμφιεσμένη μὲ τὰ αἰσχρὰ στολίδια ψευδοῦς τινος διδασκαλίας· καὶ αὐτὴ ἡ ἰδία διδασκαλία ἐμπνέει τόσον μεγαλητέραν ἀποστροφὴν, καθόσον γίνεται ἀπολογία ὑπερβολικῆς τινος ἀδυναμίας, ἥτις ἤθελεν εἶσθαι μᾶλλον συγνωστέα, ἐὰν ἀπομακρύνουσα τὰ σοφίσματα ἐπαρουσιάζετο ὡς πραγματικῶς εἶναι. Τὰ πρό τινων ἐτῶν δημοσιευθέντα ἀπομνημονεύματα, ὑπερήφανος ὁμολογία τοσούτων θλιβερῶν ἀποπλανήσεων, μᾶς ἀπεκάλυψαν ὅλον ἐκεῖνο τῆς ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς παραλυσίας τὸ σύστημα· ἐκεῖ φαίνονται ὅλα τὰ ἄρθρα τοῦ ἀκολάστου ἐκείνου κώδηκος· βλέπει τις ἐκεῖ ποῖαι ἰδέαι περικεκαλυμμέναι μὲ τὰ θέλγητρα τοῦ λόγου παρεξέκλινον τὰς γυναῖκας ἐκ τῶν καθηκόντων, τὰ ὁποῖα καθιστῶσι τὸν βίον αὐτῶν ἂν ὄχι πάντοτε εὐτυχῆ, τοὐλάχιστον πάντοτε ἔντιμον. Διδαχθεῖσαι παρὰ τῆς φιλοσοφίας ὅτι αἱ ἀρεταὶ αἱ ἀντιβαίνουσαι εἰς τὴν φύσιν εἶναι ψευδεῖς, ἔλαβον ἀκόμη παρὰ τοῦ συρμοῦ καὶ τοῦτο τὸ μάθημα, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ σκιὰ τῆς εἰλικρινείας ὁμοιάζει τὴν ἀπάτην καὶ φέρει εἰς τὸ γελοῖον. Ἐντεῦθεν ἡ συζυγικὴ πίστις περιεφρονήθη, καὶ πᾶσα σχέσις μὴ λαμβάνουσα τὴν μορφὴν στιγμιαίας καὶ ἐφημέρου ἰδιοτροπίας κατεδικάζετο ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τῆς κομψοπρεπείας.

Ὅταν φαντασθῇ τις τὰς γυναῖκας τοιουτοτρόπως καταπεπληγμένας ἐξ αὐτῆς τῆς νεότητος ὑπὸ τοῦ ἀδιαλείπτου σοφίσματος, τὸ ὁποῖον ἀπεπλάνησε τὸν βίον αὐτῶν, αἰσθάνεται ἐνδόμυχον θλῖψιν, ὁμοίαν μὲ ἐκείνην, ἣν ἤθελε τῷ προξενήσει ἡ θέα ἀσθενοῦς τινος ὄντος ὑποβαλλομένου εἰς παχυλὰ κολαστήρια. Ὑπάρχουσιν εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς ἡμῶν τοσαῦτα στοιχεῖα ὕψους καὶ καθαρότητος, ὥστε ἡ φύσις προφανῶς προσβάλλεται ὅταν τις τὴν ἀναγκάζῃ νὰ ἐξευτελισθῇ, ἡ δὲ ἡμετέρα τῶν γυναικῶν προπάντων ἀνατρέπεται τότε καὶ χάνεται. Ὁ ἠθικῶς διεφθαρμένος ἀνὴρ ἔχει τι εἰς τὸ ὁποῖον νὰ ἐνεργήσῃ τὰ ὀλίγα προτερήματα ὅσα τῷ ἀπέμειναν· ὁ βίος

τῷ παρουσιάζει μυρίας βοηθητικὰς περιστάσεις· εἰς τὸ πολιτικὸν στάδιον ἢ εἰς τὸ τῆς μάχης, εἰς τὰς ἐπιστήμας ἢ εἰς τὰς τέχνας δύναται νὰ ἐλαττώσῃ τὸ αἶσχος τῆς κακοηθείας αὐτοῦ, δύναται μάλιστα νὰ καταστα θῇ ἄξιος φήμης καὶ ἐπαίνων καὶ ἐλπίδων τινῶν χρηστῶν· εἰς δὲ τὴν ἐκπαίδευσιν ἐν ἐλλείψει ἀρετῆς, δυνατὸν νὰ τῷ ἐμπνεύσωσι τοὐλάχιστον τὸ αἴσθημα τῆς δόξης· οὐδὲν ὅμως τοιοῦτον ὑπάρχει διὰ τὴν γυναῖκα. Ἐγκαταλελειμμένη εἰς τὴν τύχην της, περιπεφραγμένη ἐντὸς στενοῦ καὶ περιωρισμένου κύκλου, βεβιασμένη νὰ διαμένῃ ἐκεῖ μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς, θέλει μαραίνεσθαι χωρὶς γαλήνην, θέλει ζῇ χωρὶς εὐδαιμονίαν, καὶ θέλει ἀποθάνει χωρὶς ἀξιοπρέπειαν. Πόσον λοιπὸν ἄξια λύπης ὑπῆρξαν τὰ δυστυχῆ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κοράσια τὰ ὁποῖα ἀποσπασθέντα ἐκ γεννετῆς ἀπὸ τὰς ἀγκάλας τῆς μητρός των, ἐρρίπτοντο ἐντὸς οἰκτροῦ μοναστηρίου! Ἐξήρχοντο δὲ ἐκεῖθεν μόλις φέροντα ἐπιπολαίους τινας γνώσεις, ἐλλειπῆ πάσης ὀρθῆς κρίσεως, παρουσιάζοντα εἰς τὸν κόσμον κεφαλὴν πλήρη μὲν ἐνεργείας, κενὴν ὅμως ἰδεῶν· ἔχοντα μεθ' ἑαυτῶν ἐντελῆ ἄγνοιαν ὅλων τῶν καθηκόντων, ἀπρονοησίαν παντὸς κινδύνου, καὶ πρὸ πάντων ἀχαλίνωτόν τινα ἔφεσιν τῆς ἀνεξαρτησίας. Τοιαύτην πρέπει νὰ φαντασθῶμεν τὴν δυστυχῆ νεάνιδα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅτε τὸ πρῶτον ἐπανήρχετο ἐκ τοῦ μοναστηρίου εἰς τὴν πατρικὴν οἰκίαν (*).

Φαντάζομαι ὅτι βλέπω αὐτὴν ἐξερχομένην τοῦ μοναστηρίου βεβιασμένην εἰς τὰς κινήσεις τοῦ σώματός της εἴτε θέλουσα νὰ ὁμιλήσῃ, εἴτε θέλουσα νὰ σιωπήσῃ· τεθορυβημένην μᾶλλον ἢ πεφοβισμένην, περιεσφιγμένην μὲ τὴν ἀλλόκοτον ἐκείνην τῶν ἱματίων σκευὴν, δι' ἧς ὁ συρμὸς ἐτύλισσε γελοιωδῶς τὰς γυναῖκας, ἵνα ἐκτὸς ὅλων τῶν λοιπῶν ἀποδείξῃ

(*) Εὑρίσκει τις τὴν ἀληθινὴν εἰκόνα ταύτης τῆς ἀνατροφῆς τῶν κορασίων (εἰς συγγραφέα τινὰ, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα προανεφέραμεν) ἀρχομένης ἐν τοῖς μοναστηρίοις καὶ τελευτώσης ὑπὸ τῶν φιλοσόφων· « ἰδοὺ, λέγει ὁ Bernardin de saint Pierre, αἱ θυγατέρες μας παρουσιάζονται εἰς τὸν κόσμον στολισμέναι μὲ πᾶν ὅ,τι τὰς ἐδίδαξε μία ἀνατροφὴ ψευδὴς, ἀντιφατικὴ καὶ ἀσυνεπής. Ἀγαπῶσι τοὺς ξένους καὶ μισοῦσι τοὺς γεννήτοράς των· αὐστηραὶ περὶ τὴν ἠθικὴν καὶ ἡδυπαθεῖς κατὰ τὴν διαγωγὴν, ὁμιλοῦσι πάντοτε περὶ ἀρετῆς, καὶ ζητοῦσι πάντοτε τὴν ἡδονήν· χωρὶς ἀρχὰς καὶ χωρὶς σκοπὸν φερόμεναι ἄλλα καθήκοντα δὲν γνωρίζουσιν εἰς τὴν κοινωνίαν παρὰ τὰς ἐπισκέψεις καὶ τὰ παιγνίδια. Σ. Σ.

προσέτι καὶ τὸν ἐκφαυλισμὸν τῆς αἰσθήσεως τοῦ καλοῦ. Τέλος πάντων πηγαίνει νὰ γνωρίσῃ τὴν μητέρα της, ἀλλὰ ποῖον παράδειγμα παρουσιάζει εἰς τὸ ἀθῶον τοῦτο τοῦ συρμοῦ θῦμα ἡ ἐσωτερικὴ τῆς οἰκογενείας κατάστασις, ὅπου δὲν εὑρίσκει τίποτε κοινὸν εἰμὴ τὴν ψιλὴν ἐπωνυμίαν, ἣν φέρουσι δύο πρόσωπα παντάπασι σχεδὸν ἀπηλλοτριωμένα ἀναμεταξύ των! Ὁποῖον συμπέρασμα θέλει ἐξάγει βλέπουσα ὀλόκληρον ἀντίθεσιν εἰς τὴν δίαιταν, εἰς τὰ συμφέροντα, εἰς τὰς σχέσεις τῆς οἰκογενείας της, παραβαλλόμενα πρὸς τὰ ἰδικά της; καὶ μολαταῦτα τοιαῦται ἦσαν ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας οἱ τότε ποιηταί μας ἐγκωμίαζον, καὶ διὰ τὰς ὁποίας ἡ Εὐρώπη ἐζήλευε τὴν Γαλλίαν.

Τὰ ἀπομνημονεύματα καὶ αἱ ἀλληλογραφίαι τοῦ τελευταίου αἰῶνος τρανῶς ἀποδεικνύουσι μέχρι τίνος βαθμοῦ αἱ ἰδέαι τῶν σπουδαιοτέρων ἀνδρῶν ἐκείνης τῆς ἐποχῆς συνώμνυον κατὰ τῶν γυναικῶν (*). Αὐταὶ ὤφειλον νὰ ὑπερασπίσωσιν ἑαυτὰς οὐχὶ μόνον κατὰ τῶν πεπλανημένων διδασκαλιῶν ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν φθοροποιῶν παραδειγμάτων· ἐπειδὴ ἐκλόνιζον τὰς πεποιθήσεις των, ἵνα ποτίσωσιν αὐτὰς μὲ τὰς προλήψεις. Πλῆθος βιβλίων τετριμμένων ἔφερον εἰς τὴν κατάληψίν των τὰς περὶ ἀπιστίας διδασκαλίας. Ἀναρίθμητος πλη-

---

(*) Ἀπὸ τὴν ἀκόλουθον περικοπὴν ληφθεῖσαν ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Grimm βλέπει τις ὅτι οὐδεμίαν μετεχειρίσθην ὑπερβολὴν εἰς τοὺς λόγους μου.

« Ὅλαι αἱ ἐλλείψεις, ἃς δύναταί τις νὰ μεμφθῇ εἰς τὰς γυναῖκας εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς κοινωνίας, καὶ κυριώτερον, κακῶς τινὸς ἐννοουμένης ἀνατροφῆς. Ἀρά γε πρέπει τῳόντι νὰ θαυμάσωμεν, ἐὰν βλέπωμεν τὰς γυναῖκας πανούργους, ὑποκριτικὰς καὶ πονηράς, ὅταν ὅλαι ἡμῶν αἱ προσπάθειαι τείνουσι νὰ ταῖς ἐμπνεύσωσιν αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα οἱ ἄδικοι νόμοι χιμαιρικῆς τινος περὶ τὸ πρέπον ἀκριβολογίας τὰς ἀναγκάζουσιν ἀδιαλείπτως νὰ κρύπτωσι καὶ νὰ προσποιῶνται; Ἁλαντευόμεναι μεταξὺ τῶν αἰσθημάτων τῆς φύσεως καὶ τῶν ἐθίμων, τὰ ὁποῖα ἀλλόκοτός τις συνήθεια ἔθεσεν εἰς τὴν τάξιν τῶν καθηκόντων, πῶς θέλουσιν ἐξέλθει τοῦ λαβυρίνθου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου θυσιάζεται πᾶν ὅ,τι εἶναι πραγματικὸν καὶ φυσικὸν χάριν τοῦ φανταστικοῦ καὶ ἐπιπλάστου; Σήμερον ἡ γυνὴ ἐμβαίνουσα εἰς τὸν κόσμον, τοῦ ὁποίου ἀγνοεῖ τοὺς κινδύνους, γνωρίζει ἆρά γε πῶς νὰ φερθῇ, ἵνα διακρίνῃ τὴν ἀρετὴν καὶ τιμιότητα ἀπὸ τὰς διδασκαλίας τῶν χιμαιρικῶν ἐκείνων καθηκόντων, δι' ὧν ἐπότισαν τὴν νηπιότητα αὐτῆς; Ταχέως ἀναγνωρίζουσα τὸ ἀνυπόστατον τῶν τελευταίων τούτων, δὲν εἶναι φόβος μήπως τὴν εἰς ταύτας δικαίαν περιφρόνησιν ἐπεκτείνει καὶ εἰς τὰς οὐσιωδῶς ἀναπορεύκτους ἀρετάς; Ἕνεκα τῆς ἀδιαλείπτου τυραννίας, ἣν αἰσθάνεται, δὲν θέλει διακρίνει πλέον ὅριον· ἀλλὰ συγχέουσα τὰ ἀληθῆ καθήκοντα μὲ τὰ φανταστικὰ καὶ αὐθαίρετα, καὶ ἀντικατασταίνουσα τὰ πρῶτα διὰ τῶν δευτέρων, θέλει ἀπολεσθῇ πρὶν ἔτι δυνηθῇ νὰ ἐπιφέρῃ τὰ πρῶτα βήματα τῆς ὀρθῆς κρίσεως. Τίνι τρόπῳ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θορύβου τούτου θέλει δυνηθῇ νὰ ἀποφύγῃ τὰ δελεάσματα τῶν ἀνδρῶν; Ἀφ' ἧς

θὺς τερπνῶν συγγραμμάτων, ποίησις ἐλαφρὰ ἢ ἐξημμένη, μυθιστορίαι ἀκόλαστοι ἐθέρμαινον τὴν φαντασίαν των, ἐξῆπτον τὸ πνεῦμα, καὶ παρέλυον τὴν καρδίαν των. Εἰς τὸν κόσμον εὕρισκον πανταχοῦ τὸ κενὸν, τὸ ὁποῖον ἀφίνει εἰς τὰ ἴχνη της ἡ κακοήθεια· αὐτὴ ἐχορήγει τὰς τέρψεις τῆς συναναστροφῆς, ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ πολλάκις ἤκουον ἀμφισβητούμενα καὶ αὐτὰ τὰ πραγματικώτερα καθήκοντα, καὶ αὐτὴν τοῦ Θεοῦ τὴν ὕπαρξιν!

Ἐντοσούτῳ αἱ τέχναι, τὰς ὁποίας ἡ ἀπειροκαλία ἐπίσης διέφθειρεν, ἔτι μᾶλλον διαδιδόμεναι καὶ βοηθοῦσαι τὴν πολυτέλειαν ἐπηύξησαν τὴν τρυφηλὴν τοῦ βίου δίαιταν. Αἱ παρακολουθοῦσαι τὸν πλοῦτον ἡδοναὶ, ἡ ἀνάγκη τῆς αὐξήσεως αὐτοῦ καὶ αἱ ἀφορμαὶ τῆς δαπανηρᾶς αὐτοῦ χρήσεως ὁσημέραι ἐπὶ μᾶλλον ἐπολλαπλασιάζοντο. Ὥστε τὸ σύνολον ὅλων τούτων τῶν χορηγῶν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν διαφθορῶν καὶ καταστρεπτικῶν τέρψεων ὥθησαν τὴν κοινωνίαν εἰς τὴν φοβερὰν ἐκείνην καταστροφὴν, ἥτις ἔμελλε νὰ τῇ προσφέρῃ τοσοῦτον ὑψηλὸν μάθημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

Συνέχεια τοῦ προηγουμένου.—Περὶ τῶν γυναικῶν ἐπὶ τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς τῆς Γαλλίας κατὰ τὸ 1789.

Ἐπεθύμουν νὰ μὴ σταματήσω ποσῶς ἐπὶ τῆς μεγάλης καὶ ὀλεθρίας ταύτης ἐποχῆς, τῆς ὁποίας μόνη ἡ ἀνάμνησις διεγείρει τοιαῦτα πάθη, καὶ ἐξυπνεῖ τοιαύτας ἀντιπαθείας. Θέλω προσπαθήσει τοὐλάχιστον νὰ ἀποφύγω πᾶν ὅ,τι ἀναφέρεται

στιγμῆς ἡ γυνὴ εἰσέρχεται εἰς τὸν κόσμον τὰ πάντα συνεμνύουσι κατ' αὐτῆς καὶ κατὰ τῆς ἀρετῆς της· ἤθελεν εἰπεῖ τις ὅτι ὁλόκληρος ἡ κοινωνία ἐνδιαφέρεται εἰς τὴν ἀπώλειάν των; καὶ μόνον ὑπὸ ἐξαισίου τινὸς θαύματος θέλουν δυνηθῆ νὰ ἐκφύγωσι τὰς περικυκλούσας αὐτὰς ἐνέδρας, δι' ὧν ἡ κοινωνία παγιδεύει τὴν ἁπλότητα καὶ ἀθωότητα αὐτῶν. Συνήθως τόσῳ μᾶλλον ἐπισπεύδει τὸν ὄλεθρόν της ἡ γυνὴ, ὅσῳ ἡ καρδία της εἶναι εὐγενῶς ἀνατεθραμμένη μὲ εὐθύτητα καὶ μὲ εὐαισθησίαν, ἡ δὲ ἀπώλεια αὐτῆς ἔσεται ἀνεπίδραστος, ἐὰν ἐγκαίρως δὲν διδαχθῇ τὰς πανουργίας τῆς κακοηθείας τῶν ἀνδρῶν καὶ δὲν μυηθῇ τὰ μυστήρια τῆς κακίας, τὴν ὁποίαν ἀλλως δὲν ἔπρεπε παντάπασι νὰ γνωρίζῃ. Ἐὰν σκεφθῇ τις εἰλικρινῶς περὶ τῶν δεινῶν τῶν ἀναποσπάστων μὲ τὴν κατάστασιν ταύτην τῶν γυναικῶν, ἀντὶ νὰ κακολογῇ τὰς γυναῖκας, θέλει πιστεύσει ὅτι ἡ φύσις τὰς ἔπλασε μὲ περισσοτέραν κλίσιν πρὸς τὴν ἀρετὴν παρὰ τοὺς ἄνδρας.

Σ. Σ.

εἰς τὴν πολιτικήν· καὶ δὲν θέλω λαλήσει περὶ τῆς ἐπαναστάσεως, εἰμὴ ὅσον εἶναι ἀναγκαῖον, διὰ νὰ ἀποδείξω τὴν ἐπιρροὴν, ἣν ἐπέφερεν ἐπὶ τῆς τύχης τῶν γυναικῶν καὶ ἐπὶ τοῦ πνεύματος αὐτῶν.

Εἶναι δίκαιον ἅμα δὲ καὶ ὠφέλιμον νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι πολλὰ ἔτη πρότερον πρὶν ἔτι ἐκραγῇ, ἡ ἀντανάκλασις τῶν ἀρετῶν τοῦ Λουδοβίκου ις', ἡ βραδυποροῦσα καὶ τελευταία τοῦ λόγου πρόοδος, ἀμυδρά τις ἀρχὴ ἐμπειρίας, καὶ ἡ ἐμφάνησις προφητικῶν τινων βιβλίων εἶχον ἤδη ἐπιφέρει σωτηριώδη τινὰ ἐπὶ τῶν ἠθῶν μεταβολήν. Ὁ Ῥουσὼ κατέταξε τὰς μητέρας εἰς τὸ μέρος του· μόνη ἡ παρουσία ἑνὸς τέκνου ἐντὸς τῆς οἰκογενείας ἐπέχεε καθαρώτερον ἀέρα καὶ ἐδιόρθονε τοὐλάχιστον τοὺς συζύγους ἀπὸ τὴν ἐπίδειξιν τῆς κακίας (*).

Ἡ ἐπανάστασις εὗρε τὸ πνεῦμα τῶν Γάλλων ἀντιπαλαῖον πρὸς παράδοξόν τινα τῶν πραγμάτων κατάστασιν· ἀφ' ἑνὸς δημιουργική τις δύναμις ὤθει αὐτὸ πρὸς τὰ ἐμπρὸς, ἀφ' ἑτέρου ἡ ἀντίδρασις μυρίων πεπαλαιωμένων ἕξεων, αἵτινες ἦσαν λείψανα τοῦ θνήσκοντος παρελθόντος, τὸ ἠνάγκαζεν ἀκόμη νὰ σταθῇ.

Ἡ ἀντίθεσις αὕτη μεταξὺ τῆς ἰσχύος τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς ἀδυναμίας τῶν παραχμαζόντων πραγμάτων ἐπέφερε πραγματικήν τινα κρίσιν εἰς τὸ πνεῦμα ὡς καὶ αὐτῶν τῶν γυναικῶν· ἐπειδὴ μὲ ὅλην αὐτοῦ τὴν ἐπιπολαιότητα ἐφάνη αἴφνης ἐπιτηδειότερον εἰς τὸ νὰ ἐμβαθύνῃ τὰ πράγματα. Ἦτον ἡ ἀνάγκη τῆς στιγμῆς, ἦτον ἡ μετάβασις ἐκ τῆς παρούσης γενεᾶς πρὸς ἐκείνην, ἥτις ἔμελλε νὰ καθέξῃ τὴν σκηνὴν, ἦτον ἡ τελευταία συγκατάβασις τοῦ νέου αἰῶνος πρὸς τὸν παλαιόν.

Εἰς ταύτην τὴν ἐποχὴν τῆς πτώσεως καὶ ἀνορθώσεως ἔπρεπέ τις ἀκόμη νὰ ἡδύνῃ, ἵνα κατορθώσῃ νὰ τὸν ἀκροασθοῦν· πλὴν ἐπειδὴ ὁ συρμὸς ἐπέβαλε τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ γίνωνται τὰ πράγματα μὲ χάριν καὶ ἐπιπολαιότητα, προέκυψεν ὥστε εἰς τὰς σπουδαιοτέρας ἐπιχειρήσεις ἠγέρθη ἀμφισβήτησις ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὸν τύπον ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν τῶν

(*) Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἤρχισαν νὰ ἀναφαίνωνται συγγράμματά τινα περὶ ἀνατροφῆς τῶν κοριτσίων· ἡ συνήθεια τοῦ νὰ τὰ στέλλωσιν εἰς τὰ μοναστήρια δὲν ἦτο πλέον τοσοῦτον γενικῶς παραδεδεγμένη. Σ. Σ.

ἰδεῶν, καὶ τὰ ὑψηλότερα τῆς κοινωνίας ἀντικείμενα, οἷον ἡ πολιτικὴ, ἡ ἠθικὴ, ἡ θρησκεία, τὰ ὁποῖα ἐπρόκειτο νὰ ἀναφυ-ῶσιν ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ χρημνιζομένου παρελθόντος, ὀλίγον ἔλειψε νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀντικείμενα φιλοσοφικῆς ζητήσεως, καθὼς συνέβη εἰς τὴν πρὸ ὀλίγου ἤδη παραιτηθεῖσαν φιλο-νεικίαν περὶ τῶν δύο μουσικῶν μεθόδων τοῦ Ῥαμὼ καὶ τοῦ Γλούκ.

Ἂς ἀναμνησθῶμεν ὅ,τι ἀνωτέρω εἴπομεν, ἐπειδὴ δὲν εἶναι φόβος μήπως μακρολογήσωμεν, ὅταν πρόκηται νὰ προσβά-λωμεν τὰ πεπαλαιωμένα ἤθη τῆς πατρίδος. Ἡ κομψότης ἐ-κείνη τοῦ πνεύματος ἡμῶν, γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα Γαλλικὴ ἐπιπολαιότης, περὶ ἧς τοσοῦτον χρόνον ἐκαυχήθημεν, κατέ-στη τὸ μέγιστον τῶν ἐλαττωμάτων ἡμῶν, ἀφ' ἧς στιγμῆς εὑρέθημεν ἠναγκασμένοι νὰ παλαίωμεν ἀδιαλείπτως μὲ τὰς σοβαρὰς περιστάσεις τῆς ζωῆς. Πρὸ ἑκατὸν περίπου ἐτῶν ἡ συνήθεια τοῦ νὰ ζητῇ τις νὰ εἰσέλθῃ ἀπεριοχέπτως εἰς ἐπάγ-γελμά τι εἶχε καταντήσει πάθος γενικὸν, καὶ ἕκαστος ἐπροσ-πάθει νὰ ἐκλέξῃ τὸ ἐπικερδέστερον καὶ ἐντιμότερον, χωρὶς οὐδεὶς νὰ δυσκολεύηται περὶ τοὺς τρόπους, δι' ὧν ἔμελλε νὰ ἐνεργηθῇ. Εἶδον προσέτι ἐν τῇ νηπιότητί μου ὑπαλληλίσκους τινὰς νὰ ἀμιλλῶνται περὶ τὴν κομψότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν πρὸς τοὺς μεγιστᾶνας τῆς αὐλῆς· καὶ δὲν ἀναφέρω εἰμὴ ἓν παράδῳ τὴν παράδοξον θέαιν, ἣν ἔλαβον εἰς τὸν κόσμον ἄν-δρες τινὲς τῆς ἐκκλησίας.

Ἡ ἀπόλυτος κυβέρνησις ὑπὸ οἱανδήποτε μορφὴν καὶ ἂν ἐμφανισθῇ ἀπομονόνουσα τοὺς πολίτας τοὺς προτρέπει εἰς τὸν ἐγωϊσμόν· καὶ ὅταν ἡ δύναμις αὐτῆς ἐνεργῆται μὲ πρᾳό-τητα, οἱ πολῖται πλέον δὲν σκέπτονται εἰμὴ πῶς νὰ καλλω-πίσωσι τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν, καταστηθεῖσαν ἤδη ἐντελῶς ἀτο-μικήν. Οἱ ἄνδρες παραλαμβάνουσι καὶ τὰς γυναῖκας· ἀφοῦ δὲ αἱ γυναῖκες διατάξωσι τὰ πράγματα ἀκριβῶς κατ' ἀρέ-σκειαν αὐτῶν, ἀνάγκη πᾶσα οἱ ἄνδρες νὰ συμμορφωθῶσιν. Ὅθεν καὶ ὁ Ῥουσσὼ μέμφεται μεγάλως τοὺς ἄνδρας τῆς ἐ-ποχῆς του, λέγων ὅτι εἶναι γυναικωδέστεροι τῶν γυναικῶν.

Ἡ τοιαύτη κατάστασις τῶν πολιτικῶν ἠθῶν, ἥτις καθυ-στέρει μὲν τὴν ζωὴν παντὸς ὑψηλοῦ καὶ γενικοῦ αἰσθήματος,

ἄφινεν ὅμως τὴν ἐλευθερίαν τοῦ λαλεῖν περὶ παντὸς πράγματος, ἔπρεπεν εἰς λαὸν πολύλογον νὰ συντελέσῃ εἰς τὸ νὰ ἀναπτύξῃ τὴν ἔφεσιν καὶ τὸ πλεονέκτημα τῆς συναναστροφῆς. Ὅθεν ἡ Γαλλία ὑπῆρξε τὸ μέρος, ὅπου ἐξαιρετικώτερον ἐκαλλιεργήθη ἡ τέχνη τοῦ ἀνταλλάσσειν τὰς ἰδέας μὲ τὸν κομψότερον καὶ γλαφυρώτερον τρόπον. Ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπαναστάσεως ἡ συναναστροφὴ ἦτο τὸ σπουδαιότερον ἀντικείμενον τῶν Γάλλων· ἐπόμενον δὲ εἶναι ἡ τέχνη αὕτη νὰ λάβῃ μεταβολάς τινας παρ' ἡμῖν. Μία εὐάρεστος συναναστροφή, ἥτις περιστρέφεται εἰς οὐτιδανὰ ἀντικείμενα, ἢ ἥτις ἐνίοτε μεταβάλλει εἰς οὐτιδανὰ τὰ σπουδαῖα, ἔσεται ὀλιγώτερον τοῦ λοιποῦ ἐν χρήσει μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν, ἀσχολουμένων εἰς σοβαρώτερα πράγματα. Πολλάκις ἤκουσα ἀναφερόμενον τὸ ῥητὸν τοῦ Βάκωνος « ἡ συναστροφὴ δὲν εἶναι δρόμος, ὅστις φέρει εἰς τὴν οἰκίαν, ἀλλ' ὁδὸς ἐν ᾗ περιδιαβάζει τις ὡς ἔτυχε πρὸς τέρψιν αὐτοῦ. » Ἀλλὰ πρέπει νὰ προϊδωμεν ὅτι εἰς τὸ ἑξῆς οἱ μὲν ἄνδρες γινόμενοι περισσότερον πολῖται, αἱ δὲ γυναῖκες περισσότερον σύζυγοι καὶ μῆτερες παρὰ πρότερον, θέλουσιν ἔχει συνεχέστερον ἀνάγκην νὰ μὴν ἀπομακρύνωνται πολὺ ἐκ τῆς οἰκίας.

Ἡ Γυνὴ λοιπὸν ἥτις δὲν ἦτο σύζυγος εἰμὴ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι, μήτηρ χωρὶς τέκνα, ἐπειδὴ αὐτὴ δὲν τὰ ἀνέτρεφε ποσῶς, ἐλευθέρα νὰ διαθέσῃ τὰς ὥρας της κατὰ τὴν ἀρέσκειαν τῆς φαντασίας της, ἔπρεπε νὰ ἔχῃ πολλὰ πλεονεκτήματα εἰς τὸν λαμπρὸν ἐκεῖνον τῆς ὀκνηρίας συναγωνισμόν. Δὲν ἀπητεῖτο ἐκτεταμένη παιδεία, ἵνα δυνηθῇ τις νὰ κρατήσῃ τὴν συναναστροφήν, νὰ διατηρήσῃ τὴν συνομιλίαν ἑτοίμην νὰ διαλυθῇ, καὶ νὰ ὁμιλῇ εἰς ἕκαστον περὶ πραγμάτων, ἐξ ὧν ἐδύνατο νὰ διαπρέψῃ. Τὸ πλεονέκτημα τοῦτο ἐπὶ πολὺν χρόνον ὑπῆρξεν εἰς τὰς γυναῖκας ἡ πηγὴ τῆς μεγαλητέρας αὐτῶν ὑπολήψεως, καὶ τὸ ἀντικείμενον τοῦ πλέον φιλοτίμου μεταξύ των συναγωνισμοῦ. Καὶ τῳόντι τίνος πράγματος εἶχον χρείαν ἵνα διαπρέψωσιν; Ἐπιπόλαιός τις γνῶσις τῶν πραγμάτων, μεγάλη ἑτοιμότης τοῦ συλλαμβάνειν τὸ ἀπροσδόκητον μέρος μιᾶς ἰδέας· ἡ ἐπιδεξιότης ἐκείνη, ἥτις ἐπικαλύπτει τὴν ἀμάθειαν δυνάμει ἀστειολογίας τινος, ἐπιφυλαπ-

τομένης τὴν εὐκαιρίαν νὰ τὴν φανερώσῃ μὲ τὰ θέλγητρα τῆς ἀφελείας, ἰδοὺ τί ἦτον ἀναγκαῖον πρὸς ἐπιτυχίαν μιᾶς ἑσπερινῆς συναναστροφῆς, καὶ μέχρι τινὸς ἡ ζωὴ τῶν γυναικῶν εἰς Παρισίους (τὰ δὲ Παρίσια ἐκανόνιζον ὁλόκληρον τὴν Γαλλίαν) δὲν συνίστατο εἰς ἄλλο, εἰμὴ εἰς τὰς ἑσπερινὰς συναναστροφάς. Ἐπελθούσης δὲ αἴφνης τῆς ἐπαναστάσεως εἰς κοινωνίαν τοιουτοτρόπως παρεσκευασμένην, δὲν ἐθεωρήθη κατ' ἀρχὰς εἰμὴ ὡς ἀντικείμενον νέων διατριβῶν ἐν τῇ συναναστροφῇ, καὶ πολλοὶ ἐνόμισαν ὅτι τὰ πάντα ἔμελλον νὰ διαλυθῶσι διὰ τῶν ἑσπερινῶν συζητήσεων.

Κατὰ πρῶτον ἐξήφθη μεταξὺ τῶν δοξασιῶν πάλη, ἥτις ἦν πρὸς ὅλους ἀντικείμενον τέρψεως· καὶ βλέπομεν εἰσέτι πολλοὺς, πεπληρωμένους ἐκ τῶν ἀναμνήσεων ἐκείνων, νὰ ὁμολογῶσιν ὅτι ἡ ἐποχὴ ἐκείνη τῶν ἐπιπολαίων συζητήσεων ἐπὶ ἀντικειμένων τοσοῦτον σοβαρῶν, ὑπῆρξεν ἡ εὐτυχεστέρα περίοδος τῆς ζωῆς αὐτῶν· θριμεῖα κριτικὴ, θερμαινομένη ὑπὸ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὃν ἐνέπνεον τὰ ταλμηρὰ συστήματα, ἐγονιμοποίει τὸ πνεῦμα, ἔδιδεν ἔκτασιν εἰς τὰς ἰδέας, ἐδημιούργει νέους τύπους πρὸς παράστασιν αὐτῶν, καὶ ἐπέχεεν εἰς τὸν λόγον τὰ θέλγητρα καὶ τὴν ἐπιτυχίαν ἐκείνην, ἥτις ἔδιδε θάρρος πρὸς πᾶσαν ἐπιχείρησιν. Πρὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου ὑπῆρχε συνήθεια ὥστε αἱ πολιτικαὶ ἐπαναστάσεις νὰ περιστέλλωνται εἰς ἐπαναστάσεις τῆς αὐλῆς καὶ τῶν συναναστροφῶν. Ἡ θρασύτης τῶν ἰδεῶν ἐνόμιζεν ὅτι ἐδύνατο ἀκωλύτως νὰ ἀναπτυχθῇ μόνον ἐντὸς μιᾶς κλάσεως ἀνθρώπων, οὐδένα δεσμὸν ἐχόντων πρὸς τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἠγνόουν. Ἡ συνείδησίς των δὲν ἐταράττετο ποσῶς· διότι οὐσιωδῶς οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἐπεθύμουν μᾶλλον νὰ διατηρῶσιν ὅ,τι ἠρέσκοντο νὰ ψέγωσι, παρὰ νὰ ἐπιστηρίξωσιν ὅ,τι ὤφειλον μετὰ ταῦτα νὰ προστατεύσωσιν· Αἱ ἡδοναὶ τῆς φαντασίας ἐμέθυον τὸν λόγον ὅστις ῥεμβάζων κατὰ τὴν πορείαν αὐτοῦ ἐξέκλινε τοῦ ἀληθινοῦ σκοποῦ, ὥστε οὐδεὶς ἐφρόντιζε νὰ τὸν φθάσῃ. Ἀλλὰ κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν ἡ ἀξίωσις τῆς κοινωνίας ἠπατήθη· τὸ προνόμιον τοῦ ἐπικρίνειν ἐξεπήδησε τὸ περίφραγμα τῆς συναναστροφῆς· καὶ ἡ πολιτεία, ἥτις πραγματικῶς ἔπασχεν ὡς ἐκ τῆς ἀταξίας, ἣν προσέβαλον οἱ προϋχοντες μετὰ ἐλα-

χίστου πατριωτισμοῦ, ἀνέλαβε κατὰ γράμμα τὴν ἐπίκρισιν, ἥτις ἐθεωρεῖτο μέχρι τότε ὡς ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τῶν συμποσίων τῶν Παρισίων.

Ἡ πλήρης ὑπεροψίας αὕτη ἀβουλία, ὑπῆρξε, νομίζω, ἡ πρώτη πηγὴ τῶν ἡμετέρων δυστυχημάτων. Ὁ λαὸς οὐχὶ μόνον καταπιεζόμενος, ἀλλὰ πραγματικῶς πάσχων, ἀφοῦ τέλος ἀνεκάλυψε τὴν περιφρόνησιν, ἣν ἐδείκνυον κατὰ τῶν ἀρχῶν, τὰς ὁποίας ἐθεώρει ὡς αἰτίαν τῶν παθημάτων του, ἐνεθαρρύνθη νὰ λαλήσῃ παῤῥησίᾳ· ἀλλ' ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ εἶναι ἡ ἐπανάστασις, ἡ δὲ κατάχρισις αὐτοῦ εἶναι ἡ καταστροφή. Μόλις ἤκουσε τὸ σύνθημα καὶ παρευθὺς ἠγέρθη. Πλὴν γενικῶς οἱ ἄνθρωποι ἦσαν τόσον ὀλίγον προπαρεσκευασμένοι διὰ τὸ κίνημα, ὥστε οἱ θερμότεροι ὑπερασπισταὶ καὶ ἀρχηγοὶ αὐτοῦ κατεπτοήθησαν· καὶ εἰς τὴν φοβερὰν ταύτην ὑπόθεσιν ἐδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ συνήγορος ἀπεσύρθη ἔντρομος, ἅμα εὑρέθη ἀπέναντι τοῦ πελάτου του.

Δὲν ἔχω ἱκανὸν θάῤῥος ἵνα ἐπεμβῶ εἰς τὰ καθέκαστα, καὶ νὰ περιγράψω τὰς φοβερὰς ἐκείνας ἀποπλανήσεις, αἵτινες σχεδὸν ἀδιαλείπτως ὥθησαν ὁλόκληρον τὸ ἔθνος ἐκτὸς τῆς ὁδοῦ, ἣν κατ' ἀρχὰς εἶχεν ἐγκεχαραγμένην. Τὸ χείριστον πάντων τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν παρεκτροπῶν τούτων ὑπῆρξεν ἡ δειλία· ταχέως εὑρέθησαν οἱ ἄνθρωποι τοσοῦτον ἀποπλανημένοι, ὥστε δὲν ἐδύναντο πλέον νὰ ὁδεύσωσιν. Ἡ κίνησις τῶν ἰδεῶν, καὶ ἡ δραστήριος ἔρευνα διεκόπησαν· ἡ φρίκη καὶ ἡ αἰσχύνη τοσοῦτον ἐκυρίευσαν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ ἀλήθεια δὲν ἐτόλμα νὰ φανερωθῇ χωρὶς σύγχυσιν. Ἡ μεγαλοφυία μόνη ἐδύνατο νὰ ῥίψῃ ἀμυδράς τινας ἀκτῖνας φωτὸς ἐν τῷ μέσῳ τοσούτου σκότους· διότι ὑποχωροῦσα εἰς τὸν χρόνον, γνωρίζει νὰ ἀναλύσῃ τὸ πάθος της, διὰ νὰ εὕρῃ τὴν θεραπείαν. Τῳόντι ἀπεκαλύφθη αὕτη εἴς τινα συγγράμματα· πρὸ πάντων δὲ ἐκεῖνα μιᾶς γυναικὸς ἀθανάτου συνετέλεσαν νὰ ἀναζωπυρώσωσι τὴν ἐλπίδα, περιγράφοντα τὰ λάθη καὶ τὰ πάθη ἡμῶν. Πλὴν πάντοτε ἀπερριμμένη ἢ αἰχμαλωτισμένη ἡ οἰστρηλατημένη Κασάνδρα δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τοὺς νικηθέντας, οὔτε νὰ φωτίσῃ τοὺς νικητάς.

Ἐντοσούτῳ τὰ φοβερὰ ἀποτελέσματα τοσοῦτον σοβαρᾶς

ἐπαναστάσεως, ἥτις κατ' ἀρχὰς ἐφαίνετο ἀσήμαντος, ἐπέφερε σφοδρὸν χλονισμὸν εἰς τὰς ψυχάς· καὶ ὅταν αἱ ψυχαὶ χλονισθῶσιν, ὅσον μεγάλα καὶ ἂν ἦναι τὰ πταίσματα τοῦ ἀνθρώπου, πάντοτε πηγάζει κἀποια ὠφέλεια ἐκ τῆς πείρας αὐτῶν. Δι' ὃ ἐν σμικρῷ διαστήματι αἱ γυναῖκες ἀφεθεῖσαι εἰς τὴν φύσιν, ἐφάνησαν δεικνύουσαι ἀρετὰς, τῶν ὁποίων ἐνομίζοντο ἀνίκανοι. Εἴτε ἐντὸς, εἴτε ἐκτὸς τῆς Γαλλίας διήγειραν τὸν θαυμασμὸν διὰ τῆς ἀφοσιώσεως αὐτῶν, διὰ τῆς ὀξυνοίας μεθ' ἧς ἐπάλαιον κατὰ τῆς ἀπροσδοκήτου πτωχίας των, καὶ διὰ τῆς ὁποίας ἔκαμαν νὰ ἀναλάμψῃ ἀμυδρά της εὐζωίας ἀκτὶς, ἐκεῖ ὅπου ἄνευ αὐτῶν ἤθελεν ὑπάρχει ἀμηχανία καὶ ἀπόγνωσις. Εἰς τὰς γυναῖκας κυρίως χρεωστεῖται ἡ εὐτυχὴς μεταβολὴ, ἥτις ἐπῆλθεν εἰς τὰ ἤθη τῶν Γάλλων. Ἐνώπιον τοῦ κινδύνου γενόμεναι μητέρες, θυγατέρες, σύζυγοι, ἐλησμόνησαν τὴν κατ' αὐτῶν ἐγκατάληψιν τῶν ἀνδρῶν, ἐσυγχώρησαν τὰς προδοσίας, συνεμερίσθησαν τὰ δεινὰ, καὶ ἐντεῦθεν ἔδοσαν νέαν δύναμιν εἰς τοὺς δεσμοὺς, τοὺς ὁποίους ἐθεώρουν ἱεροὺς, ἀφοῦ ἔμελλον νὰ συναποθάνωσι μετ' αὐτῶν.

Ἔκτοτε ἤρξατο νὰ ἀναφαίνεται εἰς τὸ ἔθνος μας καὶ εἰς πλείστας τῶν γυναικῶν ἡμῶν τάσις τις μᾶλλον περιεσκεμμένη, ἥτις παρεσκεύαζε τὴν ἐπάνοδον τῶν ἠθικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἰδεῶν. Αἱ συμφοραὶ ἐξύπνευν εἰς τὰ βάθη τῶν καρδιῶν τὴν ἀνάγκην τῶν ἰδεῶν τούτων, ὁ δὲ παράλογος καὶ βδελυρὸς καταδιωγμὸς ὅστις ἐφρύαττε κατὰ τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν, ἔσχε τοὐλάχιστον ὡς πρώτιστον ἀποτέλεσμα τὸ νὰ ἐμπνεύσῃ μεγάλην ἀποστροφὴν ἐναντίον ὅλων τῶν ἀκολάστων χλευασμῶν, οἵτινες τὸν εἶχον προπαρασκευάσει.

Μετὰ τὰς συμφορὰς ἡμῶν ἐὰν ἡ πεῖρα ἤθελε φωτίσει παρευθὺς τοὺς Γάλλους νὰ λάβωσι τὸ σύστημα ἐκεῖνο τῆς κυβερνήσεως, τὸ ὁποῖον πρὸ ὀλίγου παρεδέχθησαν, δὲν ἀμφιβάλλω ποσῶς ὅτι αἱ γυναῖκες παρεσκευασμέναι ἐκ τῶν παθημάτων νὰ αἰσθανθῶσι τὸ καθῆκον, ἤθελον εὐκόλως παραδεχθῆ τὴν πορείαν, τὴν ὁποίαν μέλλουσι σήμερον νὰ λάβωσιν ὡς ἐκ τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων. Ἀλλὰ τὸ κακὸν δὲν εἶχεν ἔτι περιέλθει ὅλας αὐτοῦ τὰς φάσεις· ἐπειδὴ τὴν αἱματηρὰν καταστροφὴν διεδέχθη κατάστασις τις πραγμάτων

εἰρηνικωτέρα μὲν τῆς πρώτης, πλὴν ἄμοιρος ἠθικῆς· ὥστε ἡ θέσις τῶν γυναικῶν εὑρέθη ἐκ νέου ταλαντευομένη καὶ κινδυνεύουσα. Αἱ παραδόσεις τῶν ἠθῶν κατεστράφησαν, αἱ ἰδέαι τοῦ πρέποντος ἐμπεδενίσθησαν, ἡ κοινὴ γνώμη ἐσιώπησεν, ἡ κοινωνία διελύθη· ἕκαστος ἠναγκάζετο νὰ ἐπιμιουργήσῃ μόνος εἰς ἑαυτὸν τοὺς κανόνας τῆς διαγωγῆς του κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κλίσιν καὶ ἔφεσιν. Κλάσις τις ἀρτιφανὴς ταχέως διαφθαρεῖσα καὶ αἴφνης διαριθεῖσα μόνον ὑπὸ τῆς ταχείας ἐπελεύσεως τοῦ πλούτου, κατέστρεψε τὸν κορμὸν τοσούτων θλιβερῶν παθημάτων, διότι παρεδόθη εἰς τὰς ἐπιδείξεις μιᾶς ἀχαλινώτου πολυτελείας. Αἱ γυναῖκες πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῶν λυπηρῶν ἀναμνήσεων προσέφευγον ἀπρονοήτως εἰς τὰς ἡδονάς, δι' ὧν ἐξησθένουν τὰς σωτηρίους ἐντυπώσεις, ἃς εἶχον προηγουμένως αἰσθανθῆ· καὶ τοιουτοτρόπως τὰ αὐστηρὰ μαθήματα ἐκινδύνευον νὰ ματαιωθῶσι. Μολαταῦτα καθὼς ἡ ἀσθένεια ἀφίνει κατόπιν της σκοτεινούς τινας καὶ συγχεχυμένους πόνους, οὕτω καὶ τότε ἓν αἴσθημα λυπηρὸν ἀνεφύετο ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἡδονῶν τῆς ἀναρρωνυούσης κοινωνίας. Ἐπροσπάθουν, πλὴν δὲν ἐδύναντο οἱ ἄνθρωποι νὰ λησμονήσωσι τὴν φρίκην τόσον ταχέως· τὰ πρόσφατα ἴχνη της ἀνεφαίνοντο ὡς καὶ εἰς τὰς πανηγύρεις (*), καὶ αὐταὶ δὲ αἱ τέρψεις αἱ μετὰ πόθου θηρευόμεναι διήγειρον θλιβεροὺς στοχασμούς, ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ θεωρηθῶσιν ὡς καταχτήσεις γενόμεναι κατὰ τοῦ θανάτου, ὅστις ἐπὶ πολὺν χρόνον εἶχε διαχύσει τὸν τρόμον μὲ τὴν παρουσίαν του.

Ἡ κοινωνία ἐφαίνετο διηρημένη εἰς δύο κλάσεις ἐπενεργούσας ἀνεπαισθήτως πρὸς ἀλλήλας διὰ τῆς ἐπιῤῥοῆς ἐκείνης, ἥτις οὐδέποτε ἐν Γαλλίᾳ θέλει συνηθῆ εὐκόλως νὰ ἐκλείψῃ τουτέστι διὰ τοῦ συρμοῦ, τὸν ὁποῖον ἐναγκαλίζονται οἱ ἄνθρωποι χωρὶς νὰ ἐρευνῶσι τίς τὸν παρήγαγε. Οἱ ἀρτίπλουτοι ἤθελον ταχέως νὰ ἀπολαύσωσι τὰ πλεονεκτήματα, ὅσα ἡ καλὴ

(*) Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἠνοίχθη χορὸς δημόσιος, τὸν ὁποῖον ὠνόμασαν «χορὸν τῶν θυμάτων» προσδιωρισμένον διὰ τὰς οἰκογενείας ἐκείνων, τοὺς ὁποίους τὸ ἐπαναστατικὸν δικαστήριον εἶχε καταστρέψει. Εἰς τὸν χορὸν τοῦτον εἰσήρχοντο μαυροφόροι καὶ τὸ χρῶμα τοῦτο κατέστη τὸ χρῶμα τοῦ συρμοῦ καὶ διὰ τοὺς λοιποὺς χορούς· ὅλη λοιπὸν αὕτη ἡ κοινωνία, ἥτις ἐχόρευε μαυροφοροῦσα δὲν εἶναι πιστὴ εἰκὼν ἐξηγοῦσα τὴν ἐποχὴν ἐκείνην; Σ. Σ.

ἀγωγὴ εἶχε δώσει εἰς τοὺς προνομιούχους ἄλλης ἐποχῆς· μὴ δυνάμενοι δὲ νὰ συμβαδίσωσι κατὰ τὰ λοιπὰ, ἐζήτουν νὰ ἀγοράσωσι μὲ τὸν γρυσὸν πᾶν ὅ,τι ἐπιτυγχάνεται ἀπὸ τὰς τέχνας, ὅταν τις δύναται νὰ πληρώνῃ τοὺς ἐπαγγελλομένους αὐτάς· ἀφ' ἑτέρου τὰ πτωχεύσαντα θύματα τῶν ἐπαναστατικῶν καταψηφισμῶν, χαλεπῶς φέροντα τὴν δευτερεύουσαν θέσιν των, ἐπροσπάθουν νὰ ἀναλάβωσι τὸν βαθμόντων μεταξὺ ἐκείνων, οἵτινες τοὺς διεδέχθησαν. Ἐντεῦθεν προέκυψεν ἡ μεγάλη ἐκείνη ἀνάπτυξις τῶν ὡραίων τεχνῶν, ἥτις ἔκτοτε ὁλονὲν ἐπαυξάνεται· καὶ εἶναι ἴσως ἀνάγκη νὰ μετριάσωμεν τοῦ λοιποῦ τὴν ἐπέκτασιν τούτου τοῦ κλάδου τῆς ἀνατροφῆς, ἐπειδὴ μοὶ φαίνεται ὅτι τὰ ὀλίγα ἔτη τῆς νεότητος τοῦ ἀνθρώπου δὲν τῷ συγχωροῦσι νὰ καταναλίσκῃ τὰ πλεῖστα αὐτῶν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς μουσικῆς ἢ τῆς ζωγραφικῆς.

Ὁπωσδήποτε δὲ καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα ἡ ἐπανάστασις ὑπῆρξε δι' ἡμᾶς ὡς μία τρομερὰ τραγῳδία, τῆς ὁποίας δὲν μᾶς ἄφησεν ἡ συγκίνησις νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἠθικότητα· τὸ μάθημα μᾶς ἐδόθη, πλὴν δὲν τὸ ἐννοήσαμεν. Ἀπὸ τὸν χρόνον μόνον ἐπερίμενεν ἡ κοινωνία νὰ λάβῃ τοὺς νόμους της καὶ ἡ νεολαία τὴν ἀνατροφήν της· διὰ τοῦτο ἐκείνη τῶν γυναικῶν δὲν ἔλαβεν ὅλας τὰς προόδους, ὅσας ταὶς ὑπέσχετο ἡ πεῖρα καὶ ἡ δυστυχία. Τὰ ἤθη κατέστησαν φυσικώτερα, αἱ συγγενικαὶ σχέσεις ἐραδιωτέραι. Ἡ μήτηρ καὶ ἡ θυγάτηρ ἐφαίνοντο πανταχοῦ ὁμοῦ· δὲν ἦτο πλέον ἐντροπὴ ὡς πρότερον νὰ γνωρίζωνται τὰ μέλη τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, καὶ νὰ ἀγαπῶνται προσάλληλα· ἐν τῷ μέσῳ τῶν οἰκογενειῶν ἡ καρδία πλέον ἐλευθέρα, κατήντησεν ἐνίοτε νὰ εὐδαιμονίζηται διὰ τὰ δεινὰ, εἰς τὰ ὁποῖα ἐχρεώστει τὴν ἐλευθερίαν της. Ἐὰν τὴν ἐπανάστασιν ταύτην τῶν αἰσθημάτων ἤθελον συνοδεύσει σκέψεις τινὲς σοβαραὶ, ἀρχαὶ θρησκευτικαὶ, δημοσία τις γνώμη, ἥτις δυστυχῶς δυσκόλως σχηματίζεται ὅπου τὰ καθεστῶτα κλονίζονται, ἐὰν λέγω, ὅλα ταῦτα ἤθελον συνδράμει εἰς ὑποστήριξιν τοῦ λόγου, ἡ τύχη τῶν γυναικῶν ἤθελεν κανονισθῇ, ὡς ἀπαιτεῖ τὸ δίκαιον καὶ τὸ καθῆκον.

Πρέπει μόλα ταῦτα νὰ ὁμολογήσωμεν πρὸς ἀπολογίαν αὐτῶν πόσας δυσκολίας ἐπαρουσίαζεν ἡ τοιαύτη ἐντελὴς με-

ταρρύθμησις. Εἰς τὰς ἐποχὰς τῶν κοινωνικῶν διχονοιῶν, ἡ πολιτικὴ χαράττει τὸν ὁρόμον τῆς κοινωνίας, καὶ ἐξασκεῖ ἄμμεσον ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀτόμων· οἱ ἄνθρωποι δὲν ἦσαν προσέτι ἱκανῶς τότε φωτισμένοι περὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῶν, οὐδὲ κἂν περὶ τοῦ παρόντος, τὸ ὁποῖον ἐκαρποῦντο χωρὶς καλῶς νὰ τὸ γνωρίζωσιν. Οὐδεὶς ἐγίνωσκε πλέον ποίαν κυβέρνησιν νὰ ἐπιθυμήσῃ· τὰ γενικὰ πάθη καὶ αἱ συστηματικαὶ πεποιθήσεις ἐφαίνοντο ἐκλείπουσαι ἀπὸ τὰς πολιτικὰς ὑπεθέσεις· δὲν ὡδηγοῦντο πλέον εἰμὴ ὑπὸ τῆς συνηθείας ἢ ὑπὸ τοῦ συμφέροντος. Ἡ Γαλλία ἐν ἑνὶ λόγῳ δὲν ἐγνώριζε πλέον πῶς νὰ σκεφθῇ. Τίνι τρόπῳ λοιπὸν αἱ γυναῖκες τότε ἐδύναντο νὰ γίνωσι θαρραλεώτεραι; Τί δύναται ὁ ἀσθενέστερος, ὅταν ὁ ἰσχυρότερος ταλαντεύηται;

Αἱ γυναῖκες ὅμως δὲν ἦσαν πλέον ὡς αἱ πρότεραι· τὰ δεινὰ ἢ ἡ θέα τῶν δεινῶν ἀνεζωπύρωσε τὴν αἴσθησίν των καὶ ἀνύψωσε τὴν φαντασίαν των· εἶχον καταστηθῇ ἂν ὄχι λογικώτεραι, τοὐλάχιστον σοβαρώτεραι. Ἡ ἔξις τῶν στερήσεων τὰς ἠνάγκασε νὰ ζητῶσιν ἐντὸς τῶν αἰσθημάτων των τὴν τρυφὴν καὶ τὴν παρηγορίαν των· ἡ στοργή, ἂν ὄχι ἡ ἀρετή, τὰς ἐδίδαξε τὴν αὐταπάρνησιν· σοβαρότης, φαντασία, εὐαισθησία ἄνευ ἀρχῶν, ἰδοὺ οἱ χαρακτῆρες τῆς μυθιστοριογραφίας, ἥτις ἐπεκράτησε κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Ἐὰν δὲ ὁ βίος τῶν γυναικῶν δὲν εἶχεν ἀκόμη κατασταθῇ κανονικώτερος, τοὐλάχιστον ἔγινε σοβαρώτερος· ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ ἀποδίδωμεν τὰς παρεκτροπὰς τῆς διαγωγῆς ἡμῶν εἰς πάθη τῆς καρδίας, ἀποδεικνύει τοὐλάχιστον ὅτι συναισθανόμεθα τὸ σφάλμα μας, καὶ ὅτι ἔπαυσε πλέον ἡ πρόληψις τοῦ νὰ θεωρῶμεν τὸν βίον τῆς γυναικὸς ὡς ἁπλῆν διασκέδασιν.

Ἡ φιλολογία μαρτυρεῖ τὴν μεταβολὴν ταύτην, ἐπειδὴ ἐπλουτίσθη μυθιστορημάτων, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων ἐγράφησαν ὑπὸ γυναικῶν. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς συγγραφῆς, ἥτις παρεδέχετο τὴν ἀστασίαν τῶν αἰσθημάτων, καὶ τὸν διασταγμὸν τῶν δοξασιῶν· ἡ δημοσίευσις τῶν ἐνδομύχων μιᾶς τεταραγμένης καρδίας, ἥτις ἐξάπτεται ἐνταυτῷ καὶ ἐρωτᾷ ἑαυτήν, καὶ ἥτις δὲν ἀναγνωρίζει ἄλλον ὅρον εἰμὴ τὸν διασταγμὸν ἢ τὴν παραφοράν, βεβαίως προσηρμόζετο εἰς ἐποχὴν ἀβεβαιό-

τητος καὶ ἀδρανείας, ὅπου ἡ ἀπουσία τῶν παραδόσεων καὶ ἠθικοῦ στηρίγματος, ἡ ἔλλειψις σεβασμοῦ πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ πίστεως πρὸς τὸ παρὸν, δὲν ἄφησεν εἰς τὴν ὕπαρξιν οὐδένα ἀσφαλῆ κανόνα οὐδὲ σταθερὸν σκοπόν. Ἐν καιρῷ μεταπολιτεύσεως τὰ πνεύματα συνήθως εὑρίσκουσι μεγαλήτερον ὑποστήριγμα καὶ ἀσφάλειαν εἰς τοὺς μύθους παρὰ εἰς τὴν ἀλήθειαν. Οἱ ἄνθρωποι πεπλανημένοι ὑπὸ τῶν συμβάντων πιστεύουσι μᾶλλον εἰς ὅ,τι φαντάζονται, παρὰ εἰς ὅ,τι βλέπουσι. Αὕτη δὲ τῆς ψυχῆς ἡ διάθεσις ἐκτεινομένη μέχρι τῶν γυναικῶν ἔμελλε νὰ γεννήσῃ τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῶν συγγραμμάτων, ἅτινα, ὡς εἶπε καὶ ἡ κυρία Σταὲλ, ἀποτελοῦν τὴν μετάβασιν ἐκ τοῦ πραγματικοῦ εἰς τὸν ἰδανικὸν βίον. Καὶ αὐτὴ ἡ ἰδία ἔγραψε τὸ μυθιστόρημα ἐπιγραφόμενον Δελφίνη, πλὴν ἓν μυθιστόρημα τῆς κυρίας Σταὲλ ἔπρεπεν ἀναγκαίως νὰ συναισθανθῇ τὸν γόνιμον ἐκεῖνον χλονισμὸν, ὃν ἐπέφερεν ἡ ἐπανάστασις εἰς τὸ πνεῦμά της, ἐξαιρέτως προωρισμένον νὰ ἐννοήσῃ, νὰ προαγγείλῃ καὶ νὰ προφητεύσῃ τὸν αἰῶνά της· ἡ Δελφίνη εἶναι πλέον παρὰ ἓν σπουδαῖον συμβάν, πλέον παρὰ μία ζωγραφία χαρακτήρων· εἶναι μία ἔποψις τῆς κοινωνίας. Εἰς τὸ σύγγραμμά της τοῦτο, ἐν ᾧ ἀποκαλύπτει τοὺς ὑψηλοὺς σκοπούς της, μᾶς δεικνύει τὸν κίνδυνον τῶν εὐγενεστέρων αἰσθημάτων, ὅταν φέρωνται ἀποτόμως κατὰ τῶν ἐπικρατουσῶν ἕξεων καὶ δοξασιῶν. Ὁλόκληροι λαοὶ ἐδύναντο νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῶν μαθημάτων τούτων, τὰ ὁποῖα φαίνονται συγκεφαλαιούμενα εἰς μίαν μόνην ζωὴν, καὶ τὰ ὁποῖα μία πτωχὴ καὶ ἁπλῆ γυνὴ ἐδυνήθη νὰ πορισθῇ ἐκ τῆς ἐμπειρίας τοῦ κόσμου. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ γενναιοψυχία τῆς κυρίας Σταὲλ τὴν ἔκαμε νὰ φανῇ αὐστηροτέρα πρὸς ἑαυτὴν καὶ πρὸς τὸ φῦλόν της, παρὰ πρὸς ἓν ὁλόκληρον ἔθνος. Ἡ Δελφίνη πίπτει θῦμα τοῦ παρατόλμου ἐνθουσιασμοῦ της, τῶν ἀπερισχέπτων αὐτῆς ἀρετῶν· ἀλλ' οἱ ἄνδρες καὶ τὰ ἔθνη διδάσκονται, ὅτι ἐὰν ὦσιν ὀλιγώτερον ἀσθενῆ καὶ ὀλιγώτερον ἐξηρτημένα, δὲν θέλουσιν ἀπολεσθῇ, ἐὰν τὰ παθήματά των ἱκανῶς τὰ φωτίσωσι, καὶ ἐὰν ἀκωλύτως ἀπεκδυθῶσι τὰς προλήψεις καὶ ἀντικαταστήσωσιν αὐτὰς διὰ τῶν ἀρχῶν.

Τὰ μυθιστορήματα τῶν γυναικῶν μετὰ πλείονος ἢ ἥττονος

εὐφυίας συντεταγμένα φέρουσι κοινόν τινα χαρακτῆρα ἐκ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐπαναστάσεως· ὃὲν θέλετε εὑρεῖ πλέον εἰς αὐτὰ τὴν κανονικὴν ἐκείνην γλαφυρότητα τῆς κυρίας Λαφαϋὲτ, οὐδὲ τὴν λαμπρὰν ἐπιτήδευσιν τῆς κυρίας Ῥικοβόνης. Δὲν ἀρέσκονται πλέον νὰ περιγράφωσι τὰ δραπετεύοντα ἤθη τῆς ἐκλειπούσης κοινωνίας, ἀλλὰ ζωγραφίζουσιν αἰσθήματα σφοδρὰ παλαίοντα μὲ δεινὰς περιστάσεις. Μεταξὺ δὲ τῶν συγγραμμάτων τούτων ἐνίοτε ἀλλοκότων καὶ ὑπὸ πάθους πεπληρωμένων ἀνακαλύπτει τις τὸν σπόρον μιᾶς ἀνανεουμένης ἠθικῆς· διότι τέλος πάντων ὁ ἐγωϊσμὸς τῶν παθῶν εἶναι προτιμότερος παρὰ τὸν ἐγωϊσμὸν τῶν χυδαϊκῶν συμφερόντων καὶ τῶν ὑλικῶν ὀρέξεων. Εἰς τὴν ἀταξίαν τῆς ψυχῆς ἀναμιγνύεται θρησκευτικόν τι, καὶ τολμῶ νὰ εἴπω, ὅτι τὰ αἰσθήματα τῆς ἀρετῆς ἀνευρίσκονται μᾶλλον εἰς τὰ μυθιστορήματα τῆς κυρίας Κοττὲν παρὰ εἰς αὐτὴν τὴν νέαν Ἐλοΐζαν. Καὶ αὐτὸς ὁ Ῥουσὼ, μολονότι ἦτο Ῥουσὼ, συνεμορφώθη κατὰ τοῦτο μὲ τὴν ἐποχήν του. Ἡ φρόνησις τῆς Κλάρας ὄζει τῆς φιλοσοφικῆς ἐκείνης νωχελείας, ἥτις κακῶς ἁρμόζει εἰς τὰς γυναῖκας, καὶ ὀλίγον δύναται νὰ τὰς προφυλάξῃ.

Ἂς ὁμολογήσωμεν λοιπὸν μετὰ θάρρους, ὅτι ἡ ἐπανάστασις εἶχε καὶ αὐτὴ τὴν ἠθικήν της, διότι ἔδωκεν ἀξίαν εἰς τὰς σοβαρὰς ἰδέας, τοῦτο δὲ εἶναι ἓν οὐχὶ ἀξιοκαταφρόνητον εἶδος ἀναγεννήσεως. Τὸ πνεῦμα τῶν γυναικῶν ἀνυψώθη, καὶ ἤθελεν εἶσθαι πολλὰ λυπηρὸν νὰ ἴδωμεν αὐτὸ ἐκ νέου πίπτον. ἀρκεῖ ὅτι ὀλίγον ἔλειψε νὰ πάθῃ τοῦτο δίς. Ἀφοῦ παρῆλθεν ἡ ἐποχὴ τῆς φρίκης, παρ' ὀλίγον νὰ ὑποκύψῃ ἐκ νέου ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας, καθ' ὃν καιρὸν αὕτη ἐν τῇ ὑπόπτῳ δυσπιστίᾳ αὐτῆς ἐπροσπάθει νὰ περιστείλῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς συμφέροντα ἐντελῶς ἀτομικά, καθ' ὃν καιρὸν ἐνεψύχονεν ἐκ προνοίας τὰς ψυχρὰς ἀξιώσεις μιᾶς ὑπερχρονίου ματαιότητος, καθ' ὃν καιρὸν ἐπάλαιεν τόσον ἐπιδεξίως κατὰ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ἰδεῶν, παρ' ὀλίγον, λέγω, νὰ βυθίσῃ ἐκ νέου τὴν Γαλλικὴν κοινωνίαν εἰς τὴν ἀργίαν καὶ εἰς τὴν ἀτομικότητα.

Ὅταν οἱ ἄνδρες ἦναι ὀκνηροὶ, γίνονται αἱ γυναῖκες ἰσχυραὶ, ἡ δὲ δύναμίς των τὰς διαφθείρει. Ὥστε ἡ ἀκηδία ἤθελεν ἀπο-

σκορακίσει ἐκ νέου τὴν ἠθικήν ... πλὴν εὐτυχῶς ἔλειψεν εἰς τοῦτο ὁ ὑλικὸς καιρός. Πρὸς τούτοις τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου, ἀδιαλείπτως διακυβεύοντα τὴν ζωὴν τῶν φιλτάτων, διετήρουν εἰς ἔξαψιν τὸ μητρικὸν φίλτρον καὶ τὴν συζυγικὴν ἀγάπην· τὰ δύο ταῦτα αἰσθήματα σκληρῶς καταπιεζόμενα, τέλος πάντων ἐξερράγησαν, καὶ ἡ κραυγὴ τῶν μητέρων καὶ τῶν συζύγων ὑπῆρξεν ἡ πρώτη φωνὴ τῆς ἐλευθερίας.

Σήμερον ὅμως νέα ὁδὸς εὐθεῖα καὶ εἰρηνικὴ ἀνοίγεται εἰς τὰς γυναῖκας· βεβαίως ὀλίγον θέλουν ἐπιθυμήσει τὸ παρελθόν, ἐπειδὴ πολλάκις τὰς ἔκαμε νὰ κινδυνεύσωσι. Ἀλλαχοῦ δὲ θέλω εἰπεῖ, ὁποῖα ἐμπόδια τινὲς ἐξ αὐτῶν παρεμβάλλουσιν εἰς τὴν νέαν τύχην, ἥτις τὰς προσκαλεῖ, καὶ τὴν πλάνην ἥτις τὰς κάμνει νὰ μὴν ἐννοῶσι τὴν διαφορὰν τῶν πραγμάτων ἕνεκα τῆς ὁμοιότητος τῶν λέξεων· θέλω περιγράψει τὰς μικρολογίας, τὰς ἀντιπαθείας αἵτινες τὰς ἀναχετίζουσιν, ὡς καὶ αὐτὰ τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα τὰς ἀποπλανῶσι. Θέλω διηγηθῆ οὐχὶ μετὰ πάθους, ἀλλ' ἁπλῶς ὡς θεατὴς τὴν δυσμένειαν τῶν ἀναμνήσεων, τὸ πεῖσμα τῆς ἀδυναμίας, τὴν πλάνην μιᾶς εὐσεβείας παρεκτραπείσης τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, τέλος πάντων τὰ ἱερώτερα αἰσθήματα, καὶ τὸν νομιμώτερον σεβασμὸν ὑποχωροῦντα εἰς τὰ ἀνυπόστατα μίση καὶ εἰς τὰς παρανόμους ἀξιώσεις.

Αἱ ἐπαναστάσεις κλονίζουσι τὸ πᾶν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν διαδραματίζονται ἀλληλοδιαδόχως. Οἱ ἄνθρωποι τόσον σφοδρῶς κατακυριεύονται ὑπὸ τῶν συμβάντων, ὥστε χρεωστοῦσιν ἀμοιβαίαν συμπάθειαν· εἰς τὰς τοιαύτας τριχυμιώδεις στιγμὰς προτιμῶ κάλλιον τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἐπιεικείας παρὰ τὴν ἀδυσώπητον αὐστηρότητα τῶν κρίσεων. Ὅταν ὅμως αἱ γυναῖκες οἰκειοποιοῦνται ἀσυστόλως τὸ ἀπεχθὲς ἐπάγγελμα τοῦ μίσους καὶ τοῦ καταψηφισμοῦ, δὲν πρέπει νὰ μεμψιμοιρῶσιν, ἐὰν οἱ ἄνδρες τὰς φεύγωσιν, διὰ νὰ ἀναπνεύσωσι μακρὰν αὐτῶν καὶ τῶν μικρολογικῶν παθῶν των.

Ἂς ὁμολογήσωμεν μετὰ θλίψεως ὅτι ἐν Γαλλίᾳ πρό τινων χρόνων, ἕνεκα τῆς φυσικῆς ἡμῶν ἀποπλανήσεως, ἐσφετερίσθημεν τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἐπαγγελλώμεθα τὸ μῖσος· παρωργίσαμεν τοὺς ἄνδρας σχεδὸν ἀπαράλλακτα καθὼς εἰς τοὺς

ἀρχαιοτέρους χρόνους ἐσυνηθίζομεν νὰ τοὺς παροξύνωμεν εἰς μονομαχίαν, τῆς ὁποίας οἱ κίνδυνοι οὐδέποτε δύνανται νὰ μᾶς φθάσωσι. Ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀπολεσθείσης ἐξουσίας ἡμῶν, ἡ πρὸ τριάκοντα ἤδη ἐτῶν πολλαχῶς ταλαντευομένη φαντασία μας, καὶ πρὸς τούτοις ἡ ἀηδία τῆς ἀβεβαίου καταστάσεως ἡμῶν, μᾶς κατήντησαν εἰς ταύτην τὴν ἀληθῶς λυπηρὰν ἀντιπολίτευσιν, ἐπειδὴ φθείρει ὁμοῦ μὲ τὴν καρδίαν καὶ τὸ λογικόν, καὶ ἀφαιροῦσα ἀφ' ἡμῶν τὴν φυσικὴν ἐρασμιότητα μᾶς συναφαιρεῖ ἑπομένως καὶ τὴν κοινὴν ἀγάπην. Δὲν ὑπάρχει σχεδὸν οὐδεμία γυνὴ, ἥτις, εἰλικρινὴς οὖσα, νὰ μὴν ὁμολογήσῃ ὅτι ἡ θέσις της εἶναι δεινὴ καὶ ἄχαρις ἐν τῷ μέσῳ τῆς κοινωνίας. Ἐὰν μεμψιμοιρῶν τις ἢ ἐρίζων ἐδύνατο νὰ κερδίσῃ τὴν ὑπόθεσίν του, καί τοι ἀποδοκιμάζουσα τὸν τρόπον τοῦτον, ἤθελα ἐννοήσει τοὐλάχιστον διατὶ οἱ ἄλλοι τὸν ἐπιδοκιμάζουσι· πλὴν εἶναι πολὺς καιρὸς ἀφοῦ ἐρίζομεν, χωρὶς ὅμως διὰ τοῦτο νὰ πλησιάζωμεν νὰ κερδίσωμεν τὴν δίκην μας. Πᾶν ἔθνος δὲν μεταβάλλει τοὺς θεσμούς του χωρὶς νὰ προκύψῃ μεταβολὴ καὶ εἰς τὰ ἤθη του. Ὁ Ῥουσὼ ἔλεγεν ὅτι, ὅπου οἱ ἄνδρες εἶναι μᾶλλον ἐνασχοληµένοι, αἱ γυναῖκες πρέπει νὰ παραιτηθῶσιν ἀπὸ τοῦ νὰ μιγνύωνται εἰς ὅλα, καὶ νὰ ἑτοιμασθῶσι νὰ διάγωσι βίον μεμονωμένον. Ἡ ἀπόφασις αὕτη εἶναι βεβαίως σκληρὰ, ἀλλὰ φοβοῦμαι μήπως ἦναι ἀδύνατον νὰ μὴ τὴν παραδεχθῶμεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

Περὶ τῆς προσεχοῦς τύχης τῶν γυναικῶν.

Προσεγγίζομεν εἰς τὸν καιρὸν, καθ' ὃν πᾶς Γάλλος θέλει εἶσθαι πολίτης, τουτέστι θέλει ταυτίζει τὰς σπουδαιοτέρας πράξεις τοῦ βίου του μὲ τὴν ἰδέαν τῶν πρὸς τὴν πατρίδα αὐτοῦ ὑποχρεώσεων. Ἄλλοτε ἡ πατρὶς ὁλόκληρος ἐπροσωποποιεῖτο εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως· τὸ νὰ ὑπακούῃ τις καὶ νὰ ἀρέσκῃ εἰς αὐτὸν ἦτο τὸ πρώτιστον καθῆκον, τὸ μόνον ἴσως τῆς προνομιούχου ἐκείνης κλάσεως, ἥτις εἶχε τὴν τιμὴν νὰ τὸν πλησιάζῃ. Ἀλλ' αἱ ὑποχρεώσεις αὗται ἐπιβαλλόμεναι εἰς τοὺς ὑπηκόους, ἄφινον τὸ πλεῖστον μέρος αὐτῶν ἀμέτοχον

τῶν πράξεων τῆς κυβερνήσεως, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἔζων μεμακρυσμένοι· καὶ ἐπειδὴ πρὸ πολλῶν ἤδη χρόνων ἡ βασιλικὴ δύναμις ἐνεργεῖτο μετ' ἐπιεικείας, ἡ ἐπιρροὴ τῶν βασιλέων δὲν ἐγίνετο ἐπαισθητὴ εἰμὴ εἰς μικρόν τινα καὶ περιωρισμένον κύκλον. Ἡ Γαλλικὴ μοναρχία ἄφινεν εἰς ἀδράνειαν τὸ πνεῦμα ἐκείνων τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἐπεθύμουν τοὐλάχιστον ἰδανικῶς νὰ μετέχωσι τῶν πράξεων τῆς κυβερνήσεως. Κατ' ὀλίγον νέαι ἀνάγκαι κατέστησαν ζωηροτέραν τὴν περιέργειαν, ἥτις τὸ μὲν πρῶτον ἤθελε νὰ γνωρίσῃ τὰ πάντα, ὕστερον δὲ ἤθελε νὰ ἐπικρίνῃ τὰ πάντα. Κατ' ἀρχὰς μὲν ἠρεύνα τὰ πράγματα, ὕστερον δὲ ἀπήτει τοὺς λόγους αὐτῶν· ἔκτοτε δὲ πᾶς νόμος, πᾶν ἔθιμον μὴ δυνάμενον νὰ προσφέρῃ τοὺς ἀποχρῶντας λόγους τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ἐξέπιπτεν εἰς ἀχρηστίαν, καὶ κατεδικάζετο νὰ ἐξαφανισθῇ ἐντὸς ὀλίγου ἄνευ ἐπαναστροφῆς.

Ἡ ἀνάκρισις αὕτη τῶν ἐπὶ τῶν πραγμάτων λόγων ἐσπρώχθη ἀναμφιβόλως εἰς τὸ μὴ περαιτέρω· ἐπειδὴ ἐτόλμησε νὰ προσβάλῃ καὶ αὐτὸν τὸν Θεόν, ὅστις ἀπεκρίθη ῥίπτων τὴν ἀταξίαν παντοῦ ὅπου ἡ ἀπιστία ἐζήτει νὰ ἐνθρονισθῇ. Ἐπειδὴ, δὲ αὐτὸς μόνος εἶναι ἀκλόνητος, ἡ βασιλεία ἐπὶ μικρὸν κατεστράφη, πλὴν ἐκ νέου ἀνηγέρθη ἰσχυροτέρα ὡς ἐκ τῶν φοβερῶν δοκιμασιῶν, τὰς ὁποίας εἶχεν ὑποστῇ. Τὸ πρὸς τὸν βασιλέα αἴσθημα τοῦ λοιποῦ ἂν καὶ διαφόρου φύσεως δὲν θέλει εἶσθαι ὅμως οὔτε ἧττον ἰσχυρὸν οὔτε ἧττον κολακευτικόν. Οἱ ἄνθρωποι ἐδιδάχθησαν νὰ τὸν θεωρῶσιν ὡς τὴν κλεῖδα τῆς ἀνοργανισθείσης οἰκοδομῆς· ἡ δύναμις τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, ὅπερ εἶναι ἐναργὲς πρὸς ὅλους, θέλει ἐμπνεύσει κατ' ὀλίγον τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν φρόνησιν ἐκείνην, ἥτις εἶναι ἀναγκαία πρὸς παγίωσιν τοῦ θρόνου· καὶ μετ' ὀλίγον ἕκαστος πολίτης ἐνεργητικὸς ὢν χωρὶς θόρυβον, εὑρήσει εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν δικαίων του καὶ εἰς τὴν ἀφοσίωσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν μονάρχην νέας ἀφορμὰς, ἵνα συντελέσῃ εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς πατρίδος.

Πρέπει λοιπὸν νὰ θεωρήσωμεν τοῦ πολίτου τὴν ἰδιότητα ὡς τὸ ἀληθὲς ἐλατήριον τῆς κοινωνικῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ δὲ προορισμὸς τῆς γυναικὸς πρέπει ὡσαύτως νὰ ἐννοηθῇ κατὰ τὰς δύο ταύτας οὐχ ἧττον εὐγενεῖς σημασίας, σύζυγος

καὶ μήτηρ ἑνὸς πολίτου. Ἐὰν κατὰ ταύτην αὐτῆς τὴν ἰδιότητα ἡ κοινὴ γνώμη τῇ συγχωρῇ ὅλην τὴν ὑπόληψιν τὴν ὁποίαν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαιτήσῃ, ἐὰν ἡ ἐκπαίδευσις αὐτῆς διευθύνηται πρὸς τὰ μέσα δι' ὧν ἡ ὑπόληψις αὕτη ἀποκτᾶται, τότε βεβαίως δέν πρέπει ἡ γυνὴ νὰ μεμψιμοιρῇ πρὸς ἣν ἔλαβεν ἐπὶ τῆς γῆς κλῆσιν.

Ὅλα τῶν γυναικῶν τὰ πλεονεκτήματα ἰσχυροποιοῦνται ἅμα κινεῖ αὐτὰς συμφέρον τι. Ἐπειδὴ ἐν γένει εἶναι ἐλλειπεῖς τῆς δυνάμεως ἐκείνης, ἥτις κάμνει τὸν ἄνθρωπον νὰ ἐπιδιώκῃ μεμακρυσμένον τινὰ σκοπόν, οὕτινος ἡ ἐπιτυχία εἶναι ἀβέβαιος, ἔχουσι χρείαν ἑνὸς ἰσχυροῦ αἰσθήματος, τὸ ὁποῖον νὰ διατηρῶσιν μέχρις ἐνθουσιασμοῦ, καὶ τὸ ὁποῖον νὰ ταῖς χορηγῇ τὴν ἀμοιβήν, ἧς δέονται, ἵνα μὴ ἀποδειλιῶσι. Ἡ φύσις αὕτη τῶν γυναικῶν δεικνύει πόσον αὗται εἶναι προωρισμέναι διὰ τὸν ἐσωτερικὸν βίον, ὅστις ταῖς παρουσιάζει περιστάσεις εὐκόλους καὶ ἀμοιβὰς οὐχὶ μεμακρυσμένας. Πλάσματα ἀσθενῆ καὶ ἀείποτε ταλαντευόμενα τρομάζουσιν, ἐκπλήττονται ἀπὸ τὴν ἰδέαν τοῦ μεμακρυσμένου μέλλοντος καὶ τῆς πόρρω ἀπεχούσης ἐπιτυχίας· ἐὰν ὅμως τὰς καταστήσωμεν σύμβουλον ὑποτελῆ τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἐνεργεῖ, θέλομεν ἰδεῖ πόσης ἀγχινοίας καὶ ἀναπτύξεως εἶναι δεκτικὴ ἡ διάνοια αὐτῶν· ἐν ἑνὶ λόγῳ, ἵνα αἱ γυναῖκες ὦσιν ὠφέλιμοι, πρέπει νὰ τεθῶσιν ἐκεῖ ὅπου ἡ ἐνέργεια αὐτῶν δύναται νὰ μείνῃ ἀνάλογος πρὸς τὰς δυνάμεις των.

Ἐκ τῆς τοιαύτης τάξεως τῶν πραγμάτων ἤθελε προκύψει προσέτι καὶ ἕτερον πλεονέκτημα· ὅτι πᾶσα προσωπικὴ ὑπεροχὴ τῆς γυναικὸς ἤθελεν ἀπαγορευθῆ, καὶ δὲν ἤθελε τῆς ἀπομείνει εἰμὴ ἡ συμβουλευτικὴ ψῆφος, ἥτις εἶναι φυσική, καὶ δύναται πολλάκις νὰ κατασταθῇ ὠφέλιμος. Ὁ δὲ κύκλος, ἐν ᾧ πρέπει αἱ γυναῖκες νὰ διαμένωσιν ἤθελεν ἀμετατρέπτως διαγραφῆ, καὶ ὅσαι ἐπειρῶντο νὰ τὸν ὑπερβῶσιν, ἤθελον ἐπισύρει τὴν χλεύην καὶ τὸν ἐμπαιγμόν. Αἱ φιλελεύθεραι κυβερνήσεις προσκαλοῦσι τοὺς ἄνδρας εἰς πολλὰς συνελεύσεις· ποίαν ἰσχὺν ἤθελον ἔχει αἱ ἀποφάσεις των, ἐὰν ἐφαίνοντο ἔχουσαι τὴν ἐλαχίστην ἐπιρροὴν μιᾶς γυναικός; Ἡ κοινωνικὴ ἡμῶν ἀποστολὴ μᾶς συγχωρεῖ μόνον νὰ ἤμεθα θεαταὶ ἐκείνων

τῶν συμβάντων, ἐν οἷς λαμβάνουσι μέρος ὁ ἀνὴρ ἢ ὁ υἱὸς ἡμῶν. Ἐὰν ὑποθέσωμεν τὴν πολιτικὴν ζωὴν μέγα παιγνίδιον, τοῦ ὁποίου τὸ κέρδος ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς τὴν κοινὴν ὠφέλειαν· ἡ γυνὴ δὲν ἔπρεπε ποτὲ νὰ κρατῇ τὰ χαρτία εἰς τὰς χεῖράς της, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ μένῃ πλησίον τοῦ χαρτοπαίκτου, διὰ νὰ τὸν εἰδοποιῇ, νὰ τῷ δεικνύῃ καμμίαν περιπέτειαν εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἐπέστησε τὴν προσοχήν του, νὰ συμμερίζηται τὴν ἐπιτυχίαν του, νὰ τὸν παρηγορῇ πρὸ πάντων ἐὰν ἡ τύχη τὸν ἐγκατέλειπε. Τοιουτοτρόπως πᾶν ὅ,τι ἡ γυνὴ εἶχεν ἀγαθὸν ἤθελε τεθῇ εἰς χρῆσιν, καὶ πᾶν ὅ,τι εἶχεν ἀσθενές δὲν ἤθελε ῥιψοκινδινεύσει τὰ συμφέροντα τοῦ ἀνδρός.

Δὲν πρέπει τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τούτου ὅτι ἐγὼ θέλω νὰ περιστείλω τὴν ἀξίαν τῶν γυναικῶν εἰς τὸν βαθμὸν μιᾶς τετα πεινωμένης ἀδρανείας· τοὐναντίον οὐδέποτε αὗται, εἰς ἣν τὰς ἐννοῶ θέσιν, δὲν ἤθελον ἐνεργήσει οὐδὲ διανοηθῇ μὲ πλειότερον ζῆλον καὶ δραστηριότητα. Εὐχῆς ἔργον δὲ εἶναι νὰ κλεισθῶσιν εἰς αὐτὰς ὅλαι αἱ πύλαι τῆς ῥᾳδιουργίας καὶ μηχανορραφίας· ὅμως ἐκ τοῦ βάθους τῆς οἰκίας θέλουν ἐπαγρυπνεῖ εἰς τὰ σπουδαιότερα πράγματα ὅσα γίνονται ἐκτὸς, θέλουν θέτει εἰς ἐνέργειαν ὅλην αὐτῶν τὴν εὐφυΐαν καὶ προσπάθειαν, θέλουν παρακολουθεῖ καὶ θέλουν βοηθῇ πάντοτε τὸν σύντροφον τῆς ζωῆς αὐτῶν. Ὁ Φενελὼν λέγει, ὅτι « καὶ αὐτοὶ οἱ δημόσιοι ἄνθρωποι, οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν μεγαλητέραν ἐξουσίαν, δὲν δύνανται διὰ τῆς ἀποφάσεως αὐτῶν νὰ ἐφαρμόσωσι κανέν πραγματικὸν ἀγαθὸν, ἐὰν αἱ γυναῖκες δὲν τοῖς βοηθήσωσι.

Ἡ σύζυγος πρέπει νὰ εὐαρεστῆται συνδιαλεγομένη μετὰ τοῦ συζύγου αὐτῆς ἀσχολουμένου περὶ τὴν κυβέρνησιν τῶν κοινῶν πραγμάτων, δύναται νὰ γνωμοδοτήσῃ ἐπὶ τῆς ἀποφάσεως αὐτοῦ ὄντος μέλους μιᾶς ἐθνοσυνελεύσεως, ἐπὶ τοῦ βιβλίου του, ἐὰν ἦναι συγγραφεὺς, ἐπὶ τῆς ψήφου του, ἐὰν ἦναι ἁπλοῦς πολίτης, πρέπει νὰ ἦναι κοινωνὸς τῶν σχεδίων αὐτοῦ πρὸς τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης ἢ τοῦ ἐπιτηδεύματος, τὸ ὁποῖον ἐπαγγέλλεται. Ἐὰν ἡ τοιαύτη γυνὴ συνάπτῃ τὴν παιδείαν μὲ τὴν λεπτότητα τῶν αἰσθημάτων, τὴν ἀφοσίωσιν μὲ τὴν φρόνησιν, ὁ ἀνὴρ θέλει εὐφραί-

νεσθαι διότι τὴν ἐσυμβουλεύθη, καὶ πολλάκις θέλει ἀποδώσει εἰς αὐτὴν τὰς ἐπιτυχίας του. Ὁ δὲ εὐμενὴς ἔπαινός της θέλει μετριάσει τὴν δυσάρεστον ἐντύπωσιν τῶν ἐπιπολαίων ἢ αὐστηρῶν ἐπικρίσεων τοῦ κοινοῦ, καὶ ἐνίοτε πάλιν θέλει ἀναπληρώσει μὲ τὸν εἰλικρινῆ ἐνθουσιασμόν της ἐκείνην τὴν τιμήν, τὴν ὁποίαν οἱ ἄνθρωποι ποτὲ δὲν ἀπονέμουσιν ἐγκαίρως εἰς τὸν δικαιότερον τῶν πολιτῶν.

« Ἓν πνεῦμα καλλιεργημένον, λέγει ὁ Ῥουσὼ, καθιστᾷ τὴν συγκοινωνίαν εὐάρεστον, καὶ εἶναι λυπηρὸν πρᾶγμα διὰ τὸν πατέρα μιᾶς οἰκογενείας νὰ κλεισθῇ, καὶ νὰ ἀπομονωθῇ εἰς ἑαυτὸν καὶ νὰ μὴ συγκοινωνῇ μὲ κανὲν πρόσωπον. Ἐντεῦθεν δὲ συμπεραίνει ὅτι δὲν ἁρμόζει εἰς ἄνδρα πεπαιδευμένον νὰ λάβῃ γυναῖκα ἀπαίδευτον. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἶχε σκοπὸν νὰ προσβάλῃ ἐξίσου καὶ καθ' ὅλας τὰς ὄψεις τὰς μέχρι τότε παραδεδεγμένας μεθόδους, μᾶς διηγεῖται ὅτι ἡ Σοφία δὲν ἔλαβε ποτὲ ἄλλο βιβλίον εἰς τὰς χεῖράς της παρὰ τὴν στοιχειώδη ἀριθμητικὴν τοῦ Βαρήμου, καὶ κατὰ τύχην μόνον ἅπαξ ἀνέγνωσε τὸν Τηλέμαχον. Θέλομεν δὲ ἰδεῖ ἀλλαχοῦ ἐὰν, ἀφαιρεθείσης τῆς ἀναγνώσεως ἐκ τῆς ἀνατροφῆς τῶν γυναικῶν, ἐδύνατο ἡ Σοφία νὰ κατασταθῇ τοιαύτη, ὁποίαν τὴν θέλει, ἢ ὁποίαν τὴν λέγει ὁ Ῥουσώ. Μὲ ἀρκεῖ πρὸς τὸ παρὸν ὅτι θεωρεῖ ἀναγκαῖον πρὸς εὐδαιμονίαν τοῦ πεπαιδευμένου ἀνδρὸς, νὰ ἔχῃ τὸ πνεῦμα καλλιεργημένον ἡ σύζυγος αὐτοῦ.

Ἀλλ' εἰς ὅ,τι λέγει ὁ Ῥουσὼ, ὅτι τὸ πρώτιστον καθῆκον τῆς γυναικὸς εἶναι νὰ ἀρέσκῃ εἰς τὸν σύζυγον αὐτῆς, προσθέτομεν ἀκόμη ὅτι πρέπει νὰ τῷ ἦνε καὶ χρήσιμος, ὅτι αἱ γνώσεις της πρέπει νὰ τῇ δίδωσι τὸ δικαίωμα τῆς γνωμοδοτήσεως ἐφ' ὅλων τῶν ἀποφάσεων τοῦ ἀνδρὸς, ὅσαι ἔχουν σχέσιν πρὸς τὴν κοινὴν τοῦ οἴκου ὠφέλειαν· διότι πῶς ἄλλως δύναταί τις νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἠθικὴν τῆς συζυγίας ἀμοιβαιότητα;

Ἡ φυσικὴ διάθεσις ὡς καὶ ἡ θέσις τῶν γυναικῶν τὰς ἀναγκάζει νὰ ἐξακριβόνωσι τὸν χαρακτῆρα ἐκείνων, μετὰ τῶν ὁποίων ἡ ὕπαρξις αὐτῶν συνδέεται· καὶ πολλαὶ γυναῖκες καταγίνονται εἰς τοῦτο πολὺ πρότερον, πρὶν ἢ οἱ ἄνδρες τὸ αἰσθανθῶσι. Πιθανὸν μάλιστα, νὰ ἦτο συμφερώτερον διὰ τούς ἄνδρας νὰ μὴ τὸ συλλογίζωνται πολύ. Ὁπωσδήποτε δὲ καὶ ἂν

ἔχῃ τὸ πράγμα, ἡ γυνὴ ἥτις ἐδυνήθη νὰ ἀνακαλύψῃ τὸ μυστήριον τῶν προτερημάτων ἢ τῶν ἐλλείψεων τοῦ συζύγου αὐτῆς, εἰμπορεῖ χωρὶς νὰ προσκρούσῃ εἰς αὐτὸν νὰ τὸν εἰδοποιήσῃ πρὸς κοινὴν ἀμφοτέρων ὠφέλειαν. Κατὰ τὰς περιστάσεις θέλει καταπραΰνει τὴν ὁρμὴν, ἢ θέλει ἐκκεντᾷ τὴν ἀπάθειαν αὐτοῦ. ἐὰν ἦναι ἀνάγκη θέλει τῷ ἐμπνεύσει τὰς ἀρετὰς ἐκείνας, τὰς ὁποίας στερεῖται ἐξ αἰτίας της· δύναται φέρ' εἰπεῖν νὰ τὸν προφυλάξῃ ἀπὸ τὴν μετάνοιαν, ἐὰν αὐτὴ ἡ ἰδία συγκατατεθῇ νὰ καταργήσῃ τὴν ἐν τῷ οἴκῳ πολυτελῆ δίαιταν, τῆς ὁποίας ἡ κατάργησις δὲν καταθλίβει συνήθως τὸν σύζυγον εἰμὴ ἐξ αἰτίας τῆς συζύγου ἢ τῶν τέκνων του. Ὁ οἰκογενειάρχης ὑπόκειται εἰς πολλοὺς πειρασμοὺς εὑρισκόμενος μεταξὺ τῶν χρεῶν τοῦ ἐπαγγέλματός του καὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς οἰκογενείας του· ἅμα δὲ ἡ σύζυγος αὐτοῦ συγκατατεθῇ εἰς ὁποιανδήποτε ἀναγκαίαν θυσίαν, τότε καθησυχάζει ὁ ἀνὴρ τὴν συνείδησιν ὁμοῦ μὲ τὴν φιλοστοργίαντου.

Πλὴν διὰ να ἔχῃ τοῦτο τὸ δικαίωμα πρέπει ὁλόκληρος ἡ ζωὴ τῆς γυναικὸς νὰ ἀνταποκρίνηται εἰς τὴν στοργὴν τοῦ συζύγου, ὅστις τρέμει δι' αὐτήν, πρέπει προηγουμένως νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἀπέκτησε τὴν ἕξιν τῆς ὀρθῆς κρίσεως, ὅτι δύναται νὰ ἀντιπαλαίσῃ τὰς ἐπικινδύνους ὀρέξεις, καὶ τὰς ἀποπλανήσεις τῆς φαντασίας· τέλος πάντων ἐξοικειωμένη μὲ τὴν τάξιν ἡ οἰκονομικὴ εὐφυΐα της πρέπει νὰ προβλέπῃ τὰς ἐνδεχομένας τῆς τύχης καταδρομάς, καὶ νὰ φαίνηται ἱκανὴ νὰ ἐπανορθώσῃ τὰς ζημίας ἐπινοοῦσα καὶ διατάττουσα τὰς δεούσας ἐν τῷ οἴκῳ μεταρρυθμίσεις. Δὲν γνωρίζω τῳόντι θέαμα συγκινητικώτερον, τὸ ὁποῖον νὰ καταδεικνύῃ ἐνεργέστερον ὅ,τι ὑπάρχει ὡραῖον ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ, ὅσον τὸ θέαμα ἑνὸς πολίτου εὑρισκομένου μεταξὺ τοῦ αἰσθήματος τῆς πατρίδος καὶ τῆς οἰκογενείας του, ὅταν αὕτη φαίνεται ἀξία τῆς ἀγάπης του. Ἕτοιμος νὰ περιφρονήσῃ πᾶσαν δυστυχίαν, νὰ ῥιφθῇ εἰς πάντα κίνδυνον, διστάζει μὲν ἐνίοτε, πλὴν οὐχὶ ἐξ αἰτίας του.... Τότε οἱ γενναῖοι λόγοι τῆς συντρόφου του θέτουν πέρας εἰς τοὺς δισταγμούς του.

Ἢ ἡ δύναμις τῆς ἀρετῆς εἶναι χίμερα, ἢ πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι εἰς παρομοίας στιγμὰς μιταδίδει εἰς δύο ὄντα ἐννοούμενα ἀναμεταξὺ των συγκινήσεις τόσον μεγάλας καὶ

ὑψηλὰς, καὶ ὅτι τὰ μεταφέρει τόσον μακρὰν τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, ὥστε τὰ καθιστᾷ ἀνέφικτα εἰς πᾶσαν δυστυχίαν.

Τοιουτοτρόπως λοιπὸν ἡ γυνὴ δύναται ἀκινδύνως νὰ καταστα θῇ κοινωνὸς τῶν σοβαρωτέρων περιστάσεων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Θέλει φέρει τὸ θέλγητρον, τὸ ὁποῖον παρακολουθεῖ πάντοτε τὴν ἕνωσιν τῆς φυσικῆς ἀδυναμίας καὶ τῆς γενναίας ἀφοσιώσεως· ἐπειδὴ καθῆκον ἡμῶν τῶν γυναικῶν εἶναι τὸ νὰ μὴ κρύπτωμεν τὴν ἀδυναμίαν μας, οὐδὲ μᾶς ζημιοῖ ποσῶς νὰ δείξωμεν ὅτι ἠγοράσαμεν ἀκριβὰ μίαν νίκην.

Εἶναι ἀνωφελὲς νομίζω νὰ διϊσχυρισθῶ νὰ ἀποδείξω ὁπόσας παραμυθείας ἡ τρυφερότης καὶ τὸ πνεῦμα τῆς γυναικὸς δύνανται νὰ χορηγήσωσιν εἰς τὸν ἄνδρα πτωχεύσαντα ἢ ἐρημωθέντα· ἢ ὁποίαν ὠφέλειαν δύνανται νὰ τῷ προξενήσωσιν ὅταν εὑρίσκηται εἰς ἐπίσημόν τινα δημοσίαν θέσιν. Τίς ἀγνοεῖ τὴν σήμερον πόσον μία γυνὴ δύναται νὰ βοηθήσῃ τὸν σύζυγον αὐτῆς ὡς ἐκ τοῦ τρόπου, δι' οὗ ὑποδέχεται τὰ πρόσωπα, μετὰ τῶν ὁποίων εἶναι συσχετισμένος; Τίς εἰς τὸν κόσμον δὲν ἠσθάνθη ἐν ὑμῖν τὴν δύναμιν τῆς λεπτῆς ἐκείνης ἀγχινοίας, τῆς γλυκείας ἐκείνης περὶ τοὺς τρόπους γλαφυρότητος, τὴν ἴσην μὲν πρὸς ὅλους, ἐξωτερικῶς δὲ μόνον διαφέρουσαν κατὰ τοὺς διαφόρους τῶν ἀνθρώπων χαρακτῆρας, τοὺς ὁποίους τόσον ταχέως καὶ εὐστόχως διακρίνομεν;

Ἀλλὰ διὰ νὰ διατηρήσωμεν τὰ ἀληθῆ ἡμῶν πλεονεκτήματα ἀνάγκη πᾶσα μετὰ πλείστης ἐπιμελείας νὰ ἀποφύγωμεν τοὺς σφετερισμούς. Οἱ σφετερισμοὶ δὲν εἶναι ἔντιμοι οὔτε διὰ τὸν πράττοντα οὔτε διὰ τὸν πάσχοντα αὐτούς· καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ δίκαια δὲν ἔχουσι μεγαλήτερον ἐχθρὸν παρὰ τὰς μεγάλας ἀξιώσεις. Ἐπειδὴ ἡ νομιμότης εἶναι ἡ βάσις τῆς εἰρήνης καὶ τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν οἰκογενειῶν. Ὅταν δὲ ὁ σύζυγος μᾶς ἐμπιστευθῇ μυστικόν τι σχέδιον, δὲν δυνάμεθα ἁρμοδίως νὰ ἐνεργήσωμεν εἰμὴ κατὰ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ· ἡ δὲ ὑποταγὴ ἡμῶν, ἐπειδὴ ὑπαγορεύεται ὑπὸ τοῦ καθήκοντος καὶ ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος, εὐφραίνει τὴν καρδίαν καὶ τὴν συνείδησίν μας. Τὸ πλεῖστον μέρος τῶν πράξεων τῶν γυναικῶν ἐνεργοῦνται εἰς κύκλον τοσοῦτον περιωρισμένον, ὥστε δὲν δύνανται ποσῶς νὰ ἐπαίρωνται εἰμὴ διὰ τὰ αἴτια, τὰ ὁποῖα τὰς

ἐνέπνευσαν· τὰ μικροῦ λόγου ἄξια πράγματα ἐπιβαλλόμενα εἰς αὐτὰς προξενοῦσι μικρὰν τὴν εὐχαρίστησιν καὶ πολλὴν τὴν ἀηδίαν· ὥστε πρέπει νὰ τὰς διεγείρωμεν ἐξυπνοῦντες ἐν αὐταῖς κανὲν τρυφερὸν αἴσθημα ἢ καμμίαν σοβαρὰν ἰδέαν. Ἡ δὲ ἐλευθέρα χρῆσις αὐτῶν δὲν δύναται ποτὲ νὰ ἀντισταθμίσῃ τὴν ἡδονήν, τὴν ὁποίαν ἡ σώφρων γυνὴ πρέπει νὰ ἀπολαμβάνῃ, ὅταν τρέπῃ αὐτὰ πρὸς ὄφελος τοῦ ἀγαπητοῦ συζύγου αὐτῆς.

Θέλει μᾶς ἐναντιωθῇ τις ἴσως λέγων ὅτι αἱ περιστάσεις, ἐξ ὧν συνιστῶ τὸν βίον τῶν γυναικῶν, πολλὰ σπανίως ἀπαντῶνται. Ἀλλ' ἐκτὸς ὅτι τὰ νέα κυβερνητικὰ συστήματα ὀφείλουσιν ἐπὶ μᾶλλον νὰ πολλαπλασιάσωσι τὰς περιστάσεις ταύτας, ἡ γυνὴ ἥτις τυχὸν εὑρεθεῖσα εἰς αὐτὰς ἤθελε δώσει χρηστὰ παραδείγματα, ἤθελεν ἑλκύσει εἰς ἑαυτὴν ὑπόληψιν γενικὴν, τὴν ὁποίαν ἤθελον ἀπολαμβάνει ὅλαι αἱ λοιπαὶ γυναῖκες ἕνεκα αὐτῆς. Προστούτοις ὁποιαδήποτε καὶ ἂν ὑποτεθῇ ἡ τύχη ἑκάστου, εἴτε τις θέλει τοῦ λοιποῦ νὰ ἐγκαταβιώσῃ ἐντὸς τῆς πρωτευούσης, ἢ μακρὰν αὐτῆς εἰς ἐπαρχίαν τινά, ἐὰν ἦναι ἱκανὸς ἐπιτηδεύματός τινος, πρέπει νὰ πιστεύσῃ ὅτι θέλει ἔχει καὶ αὐτὸς μικράν τινα σημασίαν ἐντὸς τοῦ τόπου του, ὅτι θέλει συντελεῖ εἰς τὴν κοινωνίαν διὰ τῶν εὐεργετημάτων, τὰ ὁποῖα ἐξ αὐτῆς λαμβάνει καὶ διὰ τῶν συνεισφορῶν, τὰς ὁποίας εἰς αὐτὴν προσφέρει, ἡ δὲ σύντροφος αὐτοῦ θέλει ἔχει πάντοτε σοβαρὰ καὶ ἀκροσφαλῆ καθήκοντα νὰ ἐκτελῇ.

Παρῆλθεν ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ὅλαι αἱ ἐξουσίαι ἐσυγχωνεύοντο καὶ ἐσυγκεντροῦντο ἐντὸς τῶν Παρισίων. Οἱ ἄνθρωποι τῆς παρελθούσης γενεᾶς, ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ἕξεων διατελοῦντες, προτιμοῦν βίον ἀβίωτον ζῶντες νὰ μένωσιν ἐκεῖ, προσδοκῶντες ἀβέβαιόν τινα τύχην μᾶλλον, παρὰ νὰ ἀπομακρυνθῶσι καὶ νὰ ἐνασχολήσωσι τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς αὐτῶν εἰς περιωρισμένον κύκλον. Πλὴν θέλει ἔλθει καιρός, καθ' ὃν ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν δημοσίων θέσεων, τὸ ἀδύνατον διὰ τὴν κυβέρνησιν νὰ παραχωρῇ αὐθαιρέτους χάριτας, τὰ προσκόμματα τὰ ὁποῖα θέλει ἔχει τις νὰ ζητῇ ἐνώπιον ὅλων τὸ ἔλεος τῆς ἀρχῆς, θέλουν ἀπομακρύνει ἀπὸ αὐτὴν τὸ σμῆνος ἐκεῖνο τῶν παρασίτων, οἵτινες τὴν ἀναγκάζουσιν, ἢ νὰ γίνῃ μισητὴ ἀρνουμένη, ἢ νὰ καταστάθῃ ἀξιόμεμπτος ἐνδίδουσα εἰς τὰς

ἰχεσίας των. Οἱ κάτοικοι τῶν Παρισίων θέλουν ἐνθυμηθῆ τέλος πάντων, ὅτι ἐκτὸς τῆς Πρωτευούσης ὑπάρχει ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἄλλος τόπος, ὅπου δύνανται ἐπωφελῶς νὰ ζήσωσι. Θέλουν θεωρήσει ὡς ἔντιμον τὸν ἀγροτικὸν βίον, ἐὰν τοῖς χορηγῇ τὴν ἄνεσιν καὶ εὐζωίαν, καὶ θέλουν αἰσθανθῆ ὅτι ἡ ἀρετὴ ὡς καὶ αἱ ἀθῶαι ἀδυναμίαι τῆς καρδίας δύνανται ἐκεῖ νὰ εὕρωσιν ἀναψυχὴν καὶ ἐντρύφημα διὰ τῆς ὑπεροχῆς, ἣν θέλουν ἐξασκεῖ πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν ἀγρῶν· ἐπειδὴ νομίζω ὅτι τὸ νὰ μεταδίδῃ τις εἰς τοιαῦτα ὄντα τὰς παραμυθητικὰς τῆς θρησκείας ἀληθείας, νὰ τὰ ἀγαθοεργῇ, νὰ τὰ ἀνακουφίζῃ πιεζόμενα ὑπὸ τὸ βάρος τῆς δυστυχίας, εἶναι ἡ εὐγενεστέρα χρῆσις τοῦ ὀλίγου χρόνου, τὸν ὁποῖον μέλλομεν νὰ διατρίψωμεν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἡμεῖς οἱ εὐνοούμενοι ὑπὸ τῆς τύχης πολλὰ εὐκόλως λησμονοῦμεν ὅτι καὶ ὁ πτωχὸς ἔχει ψυχήν· τὸν προτρέπομεν νὰ φοβῆται τὸν Θεὸν, μόνον διότι ὁ φόβος οὗτος τὸν ἐμποδίζει νὰ διαταράξῃ τὰς ἀπολαύσεις μας· καὶ μολαταῦτα ἡμεῖς ἴσως εἴμεθα ὑπεύθυνοι νὰ δώσωμεν λόγον περὶ τῆς σωτηρίας του.

Ἂς λαλήσωμεν ἐλευθέρως, εἰς τὸ ἡμέτερον ἔθνος τὸ νομιζόμενον Καθολικὸν αἱ πρώτισται γνώσεις τοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι σχεδὸν ἄγνωστοι εἰς τὸ πλεῖστον μέρος τῶν κατοίκων· εἰς τοὺς ἀγροὺς ὡς καὶ εἰς τὰς πόλεις μας ὁ ἐργάτης ἀγνοεῖ τὸ εὐαγγέλιον· ὥστε ἐκεῖνοι τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἔχουσι τὴν μεγαλητέραν ἀνάγκην νὰ παρηγορηθῶσι μὲ τὴν προσδοκίαν τῆς μελούσης ζωῆς, εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνοι οἵτινες μανθάνουν νὰ ἐλπίζωσιν ὀλιγώτερον περὶ αὐτῆς. Εἰς διάρκειαν πολλῶν ἐτῶν τὸ φθοροποιόν μας παράδειγμα τοὺς ἀπεπλάνησε· τώρα δὲ λησμονοῦντες ὅτι ἡ ἠθική αὐτῶν φαυλότης εἶναι ἔργον ἐδικόν μας φερόμεθα ὑπεροπτικῶς καὶ ὑπερηφάνως πρὸς αὐτούς.

Μὴ ἐπιμεληθέντες νὰ φωτίσωσι διὰ τῆς θρησκείας τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ, τὸ κατέστησαν μᾶλλον ἐφικτὸν εἰς τὰς προλήψεις, αἵτινες καταστρέφουσι τὴν εἰρήνην αὐτοῦ. Τὸ πνεῦμα ἔχει χρείαν ἐνεργείας· καὶ ἐν ἐλλείψει τῆς ἀληθείας, ἐναγκαλίζεται τὸ ψεῦδος μᾶλλον παρὰ νὰ μένῃ ἀργόν. Ἡ ἀμάθεια εἶναι ἀναμφιβόλως προτιμητέα τοῦ ψεύδους, πλὴν

καὶ ὁποιαδήποτε ἄλλη κατάστασις εἶναι προτιμητέα τῆς ἠλιθιότητος. Πᾶν εἶδος ἐκπαιδεύσεως ἠθικῆς ἢ θρησκευτικῆς ἐλλείπει εἰς τὰς τελευταίας κλάσεις τῆς κοινωνίας· ἐνῷ χρόνος πολὺς ἐπιμελῶς δαπανώμενος, μεγάλη τις ὑπομονή, πολλαὶ δοκιμασίαι κατ' ἀρχὰς μὲν ἀνωφελεῖς, ὅλα ταῦτα δύνανται νὰ ἐπαναφέρωσι τὸν ὄχλον εἰς σκέψιν τινα περὶ τῆς ὑπάρξεώς του καὶ περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς. Διότι κατὰ τὸ παρὸν τὰ σημαντικώτερα συμβάντα τῆς ζωῆς αὐτοῦ εἶναι ἡ γέννησις καὶ ὁ θάνατος, καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν δύο ἄκρων συνεχὴς ταλαιπωρία (*) Εἶναι ὠφέλιμον νὰ τοὺς φωτίσωμεν ὅτι ὑπάρχει τι πέραν τῶν ὁρίων τῆς ζωῆς, καὶ νὰ τοὺς διδάξωμεν τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν πίστην. Εἰς δὲ τοὺς ἀγροὺς γυναῖκες φωτισμέναι καὶ ἐλεήμονες ἂς ἐνώσωσι τὰς προσπαθείας των μὲ τὸν ζῆλον τῶν ἱερέων, καὶ ἐκ τοῦ σωτηρίου τούτου μέτρου θέλει προκύψει μεγάλη ἠθικὴ μεταμόρφωσις (**). Ἐὰν δὲ στρέψωμεν τὴν προσοχήν μας εἰς τὰς ἐνδεεῖς τάξεις τῶν κατοίκων τῶν πόλεων, καὶ ἀποφασίσωμεν μόνον νὰ ὠφεληθῶμεν ἐκ τῆς φυσικῆς εὐαισθησίας τῶν γυναικῶν, ἀρκεῖ μόνον νὰ ἐμπιστευθῶμεν εἰς αὐτὰς τὴν φροντίδα τῆς ἀγαθοεργίας. Μία κανονικὴ ἐπιτροπὴ ἂς προσδιορίσῃ τὸν τύπον, δι' οὗ αἱ χορηγίαι θέλουν δίδεσθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς (διότι οὐδὲν χρήσιμον ἄνευ μεθόδου), καὶ ἀκολούθως ἂς ἐμπιστευθῶσιν εἰς τὰς γυναῖκας τὴν εὔσπλαγχνον διανομήν.

Δυσκόλως ἤθελα ἀπαριθμήσει ἐνταῦθα ὅλας τὰς σοβαρὰς ἀσχολίας, ἂς συνεπάγεται ὁ τίτλος σύζυγος πολῖτις, τοῦ ὁποίου πᾶσα Γαλλὶς ἤθελεν εἶσθαι εὐχῆς ἔργον νὰ ἐννοήσῃ τὴν σημασίαν· αἱ ἀσχολίαι αὗται δύνανται ὁλόκληρον τὸν βίον νὰ κρατῶσιν εἰς ἐνέργειαν, καὶ ὅμως ποσῶς δὲν ὡμιλήσαμεν ἀκόμη περὶ τῶν καθηκόντων καὶ ἀπολαύσεων, ὅσας συνεπιφέρει ὁ τίτλος τῆς μητρός.

Εἰς τὴν λέξιν ταύτην ὅλαμου τὰ αἰσθήματα ταράσσονται

(*) Δελίλ.— (**) Πρέπει νὰ παρατηρήσω ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἁπλῆ εὐχὴ ἄνευ πραγματικοῦ ἀποτελέσματος· ἀξιοσημείωτα παραδείγματα ἀποδεικνύουσι καθεκάστην ἐν Ἀγγλίᾳ μὲ πόσην ἐπιτυχίαν αἱ γυναῖκες δύνανται νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἐκπαίδευσιν τῶν τελευταίων κλάσεων τοῦ λαοῦ. Ἀναφέρω τὰ ἔργα τῆς κυρίας (Φρὰϊ) καὶ τὴν ἐν Λονδίνῳ συσταθεῖσαν ἑταιρίαν τῶν ἐλεημόνων γυναικῶν πρὸς μεταμόρφωσιν τῶν ἐν ταῖς φυλακαῖς εὑρισκομένων. Σ. Σ.

ὡς νὰ ἔμελλον νὰ καθέξωσι τὴν θέσιν ὅλων μου τῶν στοχασμῶν. Ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ φύσις ἐξαγριόνεται καὶ ἀπωθεῖ τὴν ἰδέαν, ὅτι νόμοι τινες δύνανται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον νὰ ἔχωσι τὸ δικαίωμα νὰ αὐξήσωσιν ἢ νὰ ἐλαττώσωσι τὴν στοργὴν τῆς μητρός. Βεβαίως τὸ αἴσθημα τῆς μητρικῆς στοργῆς εἶναι τὸ πλέον ἀνεξάρτητον ὅλων τῶν αἰσθημάτων· ἀγαπῶμεν τὸ τέκνον μας ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν ἦναι, ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν κάμνῃ, εἴτε πικραίνει εἴτε εὐχαριστεῖ τὴν φιλοτιμίαν μας, εἴτε ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν τρυφερότητα ἡμῶν, εἴτε τὴν θεωρεῖ ὡς πρόσκομμα τῆς ἐλευθερίας του· τὸ τέκνον εἴτε ὑπακούει εἴτε ἀπωθεῖ τὴν μητέρα του, εἴτε τὴν ἀποφεύγει εἴτε τὴν ζητεῖ, δὲν δεσπόζει διὰ τοῦτο ὀλιγώτερον τὴν καρδίαν της καὶ τὴν ζωήν της.

Εὐτυχὴς ὅμως ἡ μήτηρ ἐκείνη, ἥτις δύναται ἀκωλύτως νὰ ἐπιδείξῃ τὴν στοργήν της χωρὶς νὰ ἀπαντήσῃ τοιαῦτα λυπηρὰ ἂν καὶ ἀνίσχυρα προσκόμματα. Αἱ ἀρεταὶ τοῦ υἱοῦ περιχέουσι φαιδρότητα περὶ τὴν μητέρα του. Αὕτη δύναται χάριν αὐτοῦ νὰ προσβλέπῃ εἰς τὸ μέλλον μὲ ὄμμα ἀτάραχον· ἡ ψυχή της εὐρίσκεται εἰς ἀδιάκοπον καὶ γαληνιαίαν συγκίνησιν· ἡ ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη ἐγκαθίσταται ἡδυτάτη μεταξὺ αὐτῶν, καὶ ὑπερβαίνει πᾶσαν ἄλλην γλυκεῖαν σχέσιν, ἂν καὶ συνισταμένη ἐκ δύο ἀντιθέτων αἰσθημάτων, τουτέστι τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ἀδυναμίας, τῆς συγκαταβάσεως καὶ τῆς ἰσχύος, συνευρισκομένων ἐν ταυτῷ εἰς μὲν τὴν γυναῖκα καὶ μητέρα ἀφ' ἑνὸς, εἰς δὲ τὸν ἄνδρα καὶ τὸν υἱὸν ἀφ' ἑτέρου... Ναὶ εὐτυχὴς ἐπαναλέγω, ἀπειράκις εὐτυχὴς ἡ γυνὴ, ἥτις ἐγνώρισε τοῦτο τὸ θέλγητρον!

Μὲ ὅλον ὅμως τὸ σέβας, τὸ ὁποῖον χρεωστῶ εἰς τὴν μητρικὴν στοργὴν, πρέπει νὰ ὁμολογήσω ὅτι ὑπάρχουσι περιστάσεις ἱκαναὶ νὰ συμπληρώσωσι καὶ νὰ ἐξευγενίσωσιν αὐτήν. Ἡ γυνὴ σύζυγος ἑνὸς πολιτικοῦ ἀνδρὸς ὑπερήφανος εἰς τὴν ὑπόληψιν τοῦ συζύγου της, βεβαίως θέλει ἐπιθυμήσει νὰ ἴδῃ τὸν υἱὸν αὐτῆς βαδίζοντα τὰ ἴχνη τοῦ πατρός· καὶ εἰς αὐτὴν κατὰ πρῶτον ἀπόκειται ἡ φροντὶς τοῦ νὰ ἐνσταλάξῃ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ νέου διαδόχου τὸν σπόρον τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν δοξασιῶν, τὰς ὁποίας ὁ φωτισμένος πατὴρ ἀφίνει ὡς κληρονομίαν εἰς τὸ τέκνον του. Ἂς ῥίψωμεν ἓν βλέμ-

μα καὶ ἐπὶ τοῦ ἀγροτικοῦ ἐκείνου οἴκου, περὶ τοῦ ὁποίου ὡσαύτως ἐλάλησα· θέλομεν ἰδεῖ ὅτι ὀνειροπωλῶν στολίζει τὸ μέλλον του μὲ τὰ θέλγητρα ὅλων τῶν ἀπολαύσεων, ὅσας ἐπιθυμεῖ τις δι' ἑαυτὸν καὶ ἔτι περισσότερον διὰ τὰ τέκνα του. Τὸ στάδιον τῶν ἐλπίδων ἀνοίγεται εἰς τὴν φαντασίαν τῆς μητρός, θεωρούσης τὸν υἱὸν αὐτῆς ἐν τοῖς σπαργάνοις, καὶ δὲν γνωρίζω σχεδὸν μητέρα, ἥτις εἰς τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ζωῆς τοῦ τέκνου της νὰ μὴν ἀνακαλύπτῃ ἐν αὐτῷ τὰ ἴχνη τῶν μεγαλητέρων ἀρετῶν. Ἀντὶ νὰ παλαίσωμεν τὴν ἀπάτην ταύτην, ἄς τὴν μεταβάλωμεν πρὸς ὠφέλειαν τῆς πατρίδος, ἄς ἐνθαρρύνωμεν τοὺς γονεῖς νὰ ἀναπτύσσωσιν ὅ,τι αἰσθάνονται, καὶ νὰ δημιουργήσωσιν ὅ,τι φαντάζονται· καίτοι πλανώμενοι, θέλουν ὅμως βελτιώσει τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀθώας ὑπερηφανείας των· καὶ αἱ προσπάθειαί των θέλουν κατορθώσει νὰ μορφώσωσιν ὠφέλιμον πολίτην. ἢ τοὐλάχιστον ὄχι ἀδιάφορον θεατὴν τῶν γινομένων, διότι θέλει εἶσθαι ἱκανὸς νὰ ἐκτιμᾷ τὰ πλεονεκτήματα, τῶν ὁποίων ἐδιδάχθη τὴν ἀξίαν.

Ἡ συνέχεια τούτου τοῦ πονήματος θέλει μοι χορηγήσει ἀφορμὴν νὰ προσθέσω νέους χαρακτῆρας εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην τῆς θέσεως μιᾶς γυναικὸς ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἀνθρώπων. Ἦτον ἀναγκαῖον νὰ προλάβω τὴν ἀντίρρησιν ἢ τὴν μέμψιν, ἣν ἐνδέχεται νὰ μοὶ ἀπευθύνῃ τις, ὅτι κατεδίκασα τὰς γυναῖκας, ἀφαιροῦσα μέρος τῆς δυνάμεως αὐτῶν, εἰς βίον μονότονον καὶ κενόν· πλὴν νομίζω ὅτι δὲν ὑπάρχει ποσῶς χώρα ἀηδίας, ὅπου δύναταί τις νὰ συμβιβάσῃ τὸ αἴσθημα τοῦ καθήκοντος μὲ τὴν εὐφροσύνην τῆς ψυχῆς. Ἡ ἐπανάστασις ἐν Γαλλίᾳ μετεμόρφωσε τὸν χαρακτῆρα τῶν ἀνδρῶν, καὶ τοὺς κατέστησε σοβαρωτέρους, ὥστε καὶ αἱ γυναῖκες δὲν δύνανται νὰ διαμείνωσιν τόσον ἐπιπόλαιοι ὡς πρότερον· ἡ εὐτυχὴς αὕτη καὶ ἀναγκαία μεταβολὴ θέλει ἐμπνεύσει πλειότερον ζῆλον εἰς μὲν τοὺς ἄνδρας διὰ τὸν ἐξωτερικὸν καὶ δραστήριον βίον, εἰς ὃν εἶναι προωρισμένοι, εἰς δὲ τὰς γυναῖκας διὰ τὴν ἐσωτερικὴν καὶ εἰρηνικὴν ζωήν, ἥτις ἁρμόζει εἰς αὐτάς. « Αἱ γυναῖκες, εἶπε συγγραφεύστις (*) εἶναι φορτηγὰ ζῶα εἰς τοὺς

(*) Commentaire sur l'Esprit des lois, par M. de Tracy, liv VII Chap. VII.

ἀγρίους, οἰκιακὰ ζῶα παρὰ τοῖς βαρβάροις, ἀλληλοδιαδόχως δεσπόται καὶ θύματα εἰς τοὺς κουφονόους καὶ κενοδόξους λαούς, καὶ μόνον ὅπου βασιλεύει ἡ ἐλευθερία καὶ ὁ λόγος εἶναι εὐτυχεῖς σύντροφοι ἐκείνου, ὃν ἐξελέξαντο, καὶ σεβασταὶ μητέρες μιᾶς οἰκογενείας, τὴν ὁποίαν διὰ τῆς ἐπιμελείας των ἀνέθρεψαν. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ.

Περὶ τῶν ἀληθῶν ἀρχῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν γυναικῶν.

Εἴς τινα πνεύματα εὑρίσκομεν τοιαύτην προκατάληψιν ὑπὲρ τῶν ὑπαρχόντων πραγμάτων, ὥστε εἶναι ἀμετάπειστα ὅτι αὐτὰ δύνανται νὰ μεταβληθῶσι. Ἐνόσῳ βλέπουσι τὴν παραμικρὰν σκιὰν τῶν πραγμάτων, ἅπερ ἐσυνήθισαν νὰ βλέπωσι, τὰ θεωροῦσιν ἀμετάτρεπτα, καὶ πᾶσαν ἐπὶ τούτων βελτίωσιν νομίζουσιν ὡς αἰτίαν τῆς καταστροφῆς αὐτῶν. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς προκαταλήψεως ἀνήκει προπάντων εἰς ἀνθρώπους προβεβηκότας τὴν ἡλικίαν, φρονίμους μέχρι δειλίας, μεταβάλλοντας ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς φρονήσεως τὴν ἀκηδίαν τοῦ ἐγωϊσμοῦ αὐτῶν, καὶ παρῳδοῦντας συνεχῶς τὴν ῥῆσιν τοῦ Λουδοβίκου ιέ, ἥτις δὲν εἶναι ποσῶς θεμιτὴ οὔτε εἰς τὸ στόμα ἑνὸς βασιλέως οὔτε εἰς ἐκεῖνο τοῦ πατρός. « Τοῦτο βεβαίως θέλει διαρκέσει, ὅσον θὰ διαρκέσω καὶ ἐγώ. » Δὲν δύναμαι ποσῶς νὰ ἀπευθυνθῶ μετά τινος ἐλπίδος ἐπιτυχίας πρὸς ἐκείνους οἵτινες ἐσφράγισαν ἤδη ἐκ προθέσεως τὰς πεποιθήσεις των, ἀλλὰ πρὸς ἐκείνους οἵτινες οὔτε φοβοῦνται τὴν κενοτομίαν, οὔτε παραγνωρίζουσι τὴν ὠφέλειαν αὐτῆς, πρὸς ἐκείνους, τῶν ὁποίων τὸ μέλλον εἶναι πολὺ εὐρύχωρον, ἵνα μὴ φοβηθῶσι νὰ δαπανήσωσιν ὀλίγον χρόνον, ὅπως μὲ ἀκροασθῶσι.

Ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν δικαστῶν τούτων τῆς ἐκλογῆς μου θέλω ἔχει πλείστας τὰς ἀντιῤῥήσεις· θέλουν στοχασθῆ ἴσως ὅτι ἐπειδὴ ἡ γενικὴ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος τάσις ὁδεύει ἐπὶ τὸ σοβαρώτερον, ἤθελεν εἶσθαι καλὸν τὴν γυναικείαν ἐκπαίδευσιν, τὴν κατὰ πολλὰς ὄψεις βελτιωθεῖσαν, νὰ ἐμπι-

στευθῶμεν εἰς τοῦ χρόνου τὴν ἀλάνθαστον τελειοποίησιν μᾶλλον, παρὰ νὰ κινδυνεύσωμεν νὰ ταράξωμεν τὰς ὑπαρχούσας προλήψεις, ὧν τινές εἰσιν ὠφέλιμοι, καὶ νὰ προσβάλωμεν ἐρασμίας ἀναμνήσεις κατασταθείσας ἤδη ἱεράς. Ἀναμφιβόλως ἔχω ἰσχυρὰν πεποίθησιν εἰς τὴν δύναμιν ταύτην τῶν πραγμάτων, ἐφ' ἧς τοσοῦτον ἐλπίζουσι, καὶ εἰς ἣν ὑπείχουσιν ὡς καὶ οἱ ἀρνούμενοι αὐτήν· πλὴν μοὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ πιστεύσω ὅτι ἡ δύναμις αὕτη εἶναι πάντη ἀνεξάρτητος τοῦ λόγου καὶ τῆς θελήσεως τῶν ἀνθρώπων. Οἱ ἄνθρωποι πολλάκις ὁδεύουσιν εἰς τὴν πρόοδον ἐν ἀγνοίᾳ καὶ παρὰ τὴν βούλησιν αὐτῶν· πλὴν φρονῶ ὅτι τὰ βήματα αὐτῶν γίνονται ἀσφαλέστερα, ὅταν εἰς τὴν πορείαν των φωτίζωνται. Αἱ βελτιώσεις ταχύτερον ἢ βραδύτερον ὀφείλουσι νὰ στηριχθῶσιν ἐπὶ ἀρχῶν, ἐπειδὴ, ὅταν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα διευθύνηται εἰς τὸν λόγον, μᾶλλον ἐπειδὴ δὲν δύναται νὰ ὀπισθοδρομήσῃ παρὰ κινούμενον ὑπὸ πεποιθήσεως καὶ ἐκλογῆς ἐλευθέρας, τότε δὲν γνωρίζει οὔτε νὰ προϊδῃ οὔτε νὰ ὑπεκφύγῃ τὰ προσκόμματα, καὶ κινδυνεύει νὰ ἀποπλανηθῇ ἀγνοῶν τὸν πρὸς ὃν ὅρον του.

Ὥστε ἂν καὶ ἡ τύχη, ἣν προαγγέλλω εἰς τὰς γυναῖκας μέλλῃ μετ' οὐ πολὺ νὰ προκύψῃ ἐκ τῆς σημερινῆς τῆς κοινωνίας καταστάσεως, ἤθελον ὅμως τὴν φθάσει ταχύτερον, ἐὰν ἡ ἐκπαίδευσις αὐτῶν ἐκανονίζετο συμφώνως μὲ τὰ πράγματα. Ἡ νῦν πρεσβευομένη εἶναι κατ' ἐμὴν γνώμην ἀτελὴς, καὶ ἀνεπαρκὴς, καὶ ὅμως φεῦ, πόσαι ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν ἕξεων ἐνδέχεται νὰ δυνηθῶσι νὰ τὴν παρατείνωσι! φοβοῦμαι μάλιστα μήπως εὕρῃ πολλοὺς μωροὺς ὑπερασπιστὰς ἑτοίμους νὰ εἴπωσιν, ὅτι ἡ ἀνατροφὴ τῶν γυναικῶν ἔφθασεν ἤδη ἐν Γαλλίᾳ εἰς τὸ ἔπακρον τῆς τελειότητος!

Ἅπασαι σχεδὸν αἱ ἠθικαὶ ἰδέαι ἵστανται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς διανοίας ἡμῶν· θέλοντες δὲ οἱ ἄνθρωποι νὰ μᾶς προετοιμάσωσιν εἰς τὴν ὑπακοὴν, εἰς ἣν μᾶς θέτει ἡ φύσις καὶ ἡ κοινωνία, ἀπηγόρευσαν εἰς τὴν νεότητα ἡμῶν πᾶν εἶδος ἐλευθέρας πράξεως· ὥστε μᾶς ἀναγκάζουσι νὰ ἐπαναλαμβάνωμεν ἀνωφελῶς ὅτι ἡ γυνὴ, προικισμένη μὲ δυνάμεις οὐχὶ μὲν ἴσας πλὴν ὁμοίας τῶν τοῦ ἀνδρὸς, εἶναι ἄξιον νὰ παι-

ὃαγωγῆται ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἀρχῶν, ὑφ' ὧν καὶ ὁ ἀνὴρ μετὰ τοῦ ὁποίου συγκοινωνεῖ καὶ τὴν οὐρανίαν καταγωγὴν καὶ τὸ οὐράνιον τέλος. Ἡ ἀλήθεια αὕτη καθ' ἑαυτὴν θεωρουμένη οὐδέποτε σοβαρῶς ἠμφισβητήθη· πλὴν ἡ κοινωνία διὰ τῶν νόμων αὐτῆς καὶ πολλοὶ φιλόσοφοι διὰ τῶν δογμάτων των ἐσκέφθησαν καὶ ἔπραξαν, ὡς νὰ μὴν ὑπῆρχεν ἡ ἀλήθεια αὕτη. Φαίνεται ἐνίοτε ὅτι αἱ γυναῖκες ἐθεωρήθησαν ὡς ὄντα ἀτελῆ, μὴ ἔχοντα ἕτερον ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἰμὴ τὰς αἰσθήσεις, καὶ τὰ ὁποῖα, στερημένα λόγου καὶ συνειδήσεως, καὶ μὴ δυνάμενα νὰ ὁδηγηθῶσι παρὰ διὰ τῶν αἰσθημάτων καὶ τοῦ αὐτοματισμοῦ, εἶναι ἀνάξια πάσης σοβαρᾶς σκέψεως, προωρισμένα μόνον νὰ μεταβάλλωνται κατὰ τὰς ὀρέξεις τοῦ κυρίου των, ἔχοντος τὸ δικαίωμα κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ κατὰ τὴν φαντασίαν του νὰ τοῖς ἐπιβάλῃ τὴν λήθην τῶν καθηκόντων ἢ τὴν ἄσκησιν τῆς ἀρετῆς. Καὶ αὐτὸς ὁ Ῥουσσὼ, ὁ τοσοῦτον καυχηθεὶς ὡς ὁ θερμότερος ὑπερασπιστὴς ἡμῶν, δὲν συγχωρεῖ εἰς τὴν Σοφίαν κανὲν εἶδος ἀναγνώσεως, καὶ ὠθῶν τὴν ἀμάθειαν αὐτῆς μέχρι τῆς παντελοῦς ἀγνοίας τῆς θρησκείας, μᾶς καταβιβάζει εἰς τοιαύτην ταπείνωσιν, εἰς ἣν βεβαίως δὲν εἴμεθα προωρισμέναι· ἡ ψυχὴ ἡμῶν ἐπικαλεῖται τὴν ἀθανασίαν της, ἵνα ἀπαιτήσῃ τὰ δίκαια αὐτῆς ἀπέναντι τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας.

Θέλουν μὲ συγχωρήσει λοιπὸν, ἐὰν ἐπανέρχωμαι εἰς ἀληθείας οὐχὶ ἠμφισβητημένας ἀλλὰ παρεωραμένας· αἵτινες δι' αὐτὸ τοῦτο, διότι εἶναι κοιναὶ, ἔμειναν μεμακρυσμέναι τοῦ πρακτικοῦ βίου.

Ὡς ὂν διανοητικὸν ἡ γυνὴ οὐδόλως διαφέρει τοῦ ἀνδρός. Εἶναι ἀναμφιβόλως κάτοχος εἰς μικρότερον βαθμὸν τῶν αὐτῶν δυνάμεων, πλὴν εἶναι κάτοχος, καὶ τοῦτο ἀρκεῖ ἵνα ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ τὰς ἐνεργήσῃ, ἡ φύσις των εἶναι ἡ αὐτὴ, καὶ ὁ νόμος των πρέπει νὰ ἦναι ὁ αὐτός· ἐπειδὴ ἡ γυνὴ εἶναι προικισμένη μὲ τὰ αὐτὰ μέσα πρὸς γνῶσιν καὶ ἐκπλήρωσιν τῶν χρειῶν τῆς ὑπάρξεως, καὶ ἡ ἐκπαίδευσις αὐτῆς δὲν πρέπει νὰ διαφέρῃ οὐσιωδῶς ἐκείνης τοῦ ἀνδρὸς, τοὐλάχιστον ὡς πρὸς τὰς ἀρχάς. Ὡς ὂν προικισμένον μὲ λόγον, ὡς ὂν ἠθικὸν καὶ ἐλεύθερον θεωρούμενον, ἐπειδὴ εἶναι λογικὸν, ἡ

ἀνατροφή της, ἵνα ἦναι ὡσαύτως λογικὴ, πρέπει νὰ συναρμολογηθῇ μὲ τὴν φύσιν της, μονιμοποιοῦσα τὴν ἠθικήν της διὰ τῆς ἐπιῤῥοῆς τοῦ λόγου ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας.

Ἡ γυνὴ εἶναι ὂν λογικὸν, ἐπειδὴ ἔχει τὴν γνῶσιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ψευδοῦς· εἶναι ὂν ἠθικὸν, ἐπειδὴ ἔχει τὸ αἴσθημα, ἂν ὄχι τὴν συνείδησιν τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ τοῦ κακοῦ, εἶναι τέλος πάντων ἐλευθέρα, καὶ ἡ λέξις αὕτη ἡ τοσοῦτον ἐπίφοβος ἂς μὴ διεγείρῃ τὸν παραμικρὸν τρόμον, ἐπειδὴ δὲν ἐμφαίνει ἄλλο εἰμὴ τὴν ἐλευθερίαν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν μόνοι οἱ ἀσεβεῖς δύνανται νὰ ἀρνηθῶσι, καὶ τὴν ὁποίαν ὁ Βοσσουέτος ὁρίζει « δύναμιν τοῦ βούλεσθαι ἢ μὴ βούλεσθαι ». Διατί λοιπὸν νὰ ἀφήσωμεν τὸ λογικὸν τῆς γυναικὸς ἄνευ τροφῆς; τὴν συνείδησίν της ἄνευ φωτὸς, τὴν ἐλευθερίαν της ἄνευ κανόνος; ἐπὶ τίνι λόγῳ ἤθελον ἀρνηθῇ εἰς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν; Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὁ νόμος τῆς ψυχῆς, οὐδέποτε δὲ ἡ κατάργησις τοῦ νόμου δὲν ἔχει ἄλλο ἀποτέλεσμα εἰμὴ τὴν κατάθλιψιν ἢ τὴν ἀκολασίαν. Τῷ ὄντι βλέπομεν ὅτι ὅσοι ἐπειράθησαν νὰ καταβιβάσωσιν ἢ νὰ ἀπολύσωσι τοιουτοτρόπως τὸ πνεῦμα τῶν γυναικῶν κατήντησαν νὰ φέρωσιν ἀλληλοδιαδόχως τὰς γυναῖκας ἢ εἰς τὸν ἀνδραποδισμὸν ἢ εἰς τὴν ἐπανάστασιν, τοῦτο δὲ εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν κακῶν περὶ ἀνατροφῆς συσημάτων τῶν μέχρι τοῦδε παραδεχθέντων. Ἀγνοῶ ἕνεκα ποίου φόβου περὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῶν, παρημέλησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νὰ ταῖς ἐμπνεύσωσιν ἠθικὴν δύναμιν ἱκανὴν νὰ τὰς προφυλάξῃ εἰς τὰς δυσκόλους καὶ ἀπροσδοκήτους περιστάσεις· ἀπ' ἐναντίας σπεύδουσι νὰ ταῖς μεταδώσωσι συνηθείας τινὰς, τῶν ὁποίων ἀποσιωπῶσι τοὺς λόγους. Δὲν τὰς προειδοποιοῦσι περὶ οὐδενὸς πράγματος, ἀλλὰ μάλιστα τὰς ἀπομακρύνουσιν ἐπιμελῶς ἀπὸ πᾶσαν ἐμπειρίαν. Ἡ μητρικὴ ματαιοδοξία ἐν τῇ ὑπόπτῳ δυσπιστίᾳ αὐτῆς ἀρνεῖται εἰς τὸ τέκνον της πᾶσαν πρᾶξιν ἀντιβαίνουσαν εἰς τὰ προσόντα, τὰ ὁποῖα ἐπιθυμεῖ ἐν αὐτῷ, καὶ ἀπωθοῦσα τὴν ἐμπειρίαν, εὐαρεστεῖται νὰ τρέφῃ τὴν ψυχήν του εἰς ἠθικήν τινα λαμβανομένην γενικῶς ὑπὸ ψιλῶν κανόνων, στερουμένων δυνάμεως καὶ ζωῆς. Ὅλαι σχεδὸν αἱ μητέρες προτιμῶσι τοὺς κανόνας ἀντὶ τῶν ἀρχῶν· δεικνύουσαι εἰς τὰ θυγάτριά

των ὅ,τι μέλλουν νὰ πράξωσι, προτιμῶσι νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν λέξιν πρέπει, ἥτις δὲν ἀποτείνεται εἰς τὸν λόγον παρὰ διὰ τῆς λέξεως ὀφείλεις, τὴν ὁποίαν δὲν ἐννοεῖ παρὰ μόνη ἡ μήτηρ. Ἡ συνήθης χρῆσις τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης τῶν δύο τούτων λέξεων δύναται νὰ μεταβάλῃ ὁλόκληρον τὸ περὶ ἀνατροφῆς σύστημα.

Ἡμεῖς πρὸ πάντων ἐπροσηλώσαμεν τὸ πνεῦμα τῶν θυγατέρων μας εἰς τὴν ἠθικὴν τῶν ὑψηλῶν τάξεων τῆς κοινωνίας, ἥτις διὰ τὴν γυναῖκα συνίσταται εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἦναι ὅ,τι ὑπολήπτεται ὁ κόσμος· ὥστε τὰς καθιστῶμεν προσεκτικὰς μᾶλλον εἰς ὅ,τι πρέπει νὰ φαίνωνται, παρὰ εἰς ὅ,τι πρέπει νὰ ἦναι. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνίοτε ἐν τῷ κόσμῳ ἡ ἐπιτυχία τῶν πραγμάτων καὶ μάλιστα τῶν ἀξιολογωτέρων εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιδεξιότητος μᾶλλον ἢ τῆς φρονήσεως, πλεῖσται μητέρες, νομίζουσαι ὅτι διδάσκουσι τὸ θυγάτριόν των τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν θρησκείαν, μετὰ τοὺς πολυειδεῖς κόπους καὶ φροντίδας ἃς κατέβαλον, φαίνονται οὐδὲν ἄλλο μεταδοῦσαι εἰς τὸ τέκνον των εἰμὴ τὰ μαθήματα τῆς πανουργίας, τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται τέχνη τῆς συμπεριφορᾶς, ἢ τὸ περισσότερον ἓν ἄθροισμα κανόνων τυπικῶν ἀναφερομένων πρός τινας μόνον περιστάσεις τῆς ζωῆς. Ἡ ἠθικὴ τοῦ πλήθους κάμνει τὴν συνείδησιν νὰ μὴ μέμφηται ἑαυτὴν δι' ὅ,τι ἀγνοεῖ, οὐδὲ δι' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον γενικῶς δὲν ἀποδοκιμάζεται. Ἡ ἀληθὴς ἠθικὴ, ἡ μόνη ἠθικὴ εἶναι ἐκείνη, ἥτις ἐφαρμόζεται εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις τῆς ζωῆς, καὶ ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς ζωῆς. Πᾶς τις γινώσκει ὅτι τὸ πνεῦμα μορφοῦται διὰ τῆς σκέψεως καὶ διὰ τῆς ἐμπειρίας· διὰ τί λοιπὸν νὰ δίδωμεν εἰς τὰ τέκνα μας ψιλοὺς τύπους ἀντὶ ἀφορμῆς σκέψεως, διατί νὰ μὴν ἀναγνωρίσωμεν εἰλικρινῶς, ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ἐκπαιδεύσεως, καὶ ταυτοχρόνως τὸ συντελεστικώτερον αὐτῆς μέσον εἶναι ἡ ὀρθὴ χρῆσις τῆς ἐλευθερίας; Ἐὰν ἦναι ὠφέλιμον νὰ ἐπιταχύνωμεν ὡς πρὸς τοῦτο τὴν ἀπόκτησιν τῆς πείρας, εἶναι πιστευτὸν ὅτι δυνάμεθα νὰ τὴν φθάσωμεν κανονίζοντες ἐκ προοιμίων τὴν ζωὴν εἰς τρόπον ὥστε ἡ νεᾶνις νὰ ὁδηγῆται ἐπὶ δεκαπέντε ἢ δεκαὲξ ἔτη ὑπὸ τὴν λεπτολόγον δύναμιν τῶν θελήσεων τῆς μητρός; ὅταν ὅλαι αἱ πρά-

ξεις ἦναι ἐπιβεβλημέναι, τὰ καθήκοντα ἐνεργοῦνται ὡς ἐν ἀγνοίᾳ τῆς συνειδήσεως, καὶ τότε ἡ διαγωγὴ ἡμῶν οὐδόλως ὠφελεῖται. Ὥστε ἔπρεπεν, ὅταν παιδαγωγῶμεν τὸ τέκνον μας, νὰ τὸ ἀφίνωμεν ἐλεύθερον νὰ ζητῇ ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ νὰ ἐκλέγῃ εἰς πολλὰς περιστάσεις τὴν γνώμην τὴν ὁποίαν προαιρεῖται. Δὲν πιστεύω ποσῶς ὡς ὁ Ῥουσσὼ ὅτι ὁ διδάσκαλος, οἱ συγγενεῖς ἢ ἡ μήτηρ προσποιούμενοι ἄγνοιαν ἐκείνου, τὸ ὁποῖον τὸ τέκνον ἀγνοεῖ, πρέπει νὰ συγκατανεύωσι νὰ πράττωσιν ἐνώπιόν των τὸ κακόν, ἐπὶ λόγῳ δῆθεν ὅτι αὐτὸ δὲν δύναται ἀκόμη νὰ πράξῃ τὸ ἀγαθόν. Ἠθέλαμεν τῷ ἐμπνεύσει πολὺ ἀλλόκοτον ἰδέαν τῆς ζωῆς, τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῆς κοινωνίας, ἐὰν τὸ ἀφίναμεν νὰ πιστεύσῃ, ὅτι πρόσωπα ἤδη προβεβηκότα καὶ ἔχοντα ἐπ' αὐτοῦ ἅπασαν τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἡλικίας, δὲν εἶναι ποσῶς πλέον προωδευμένα ἐκείνου κατὰ τὴν παιδείαν καὶ κατὰ τὴν ἠθικήν. Ἤθελεν εἶσθαι τότε εὔλογον τὰ ἐρωτήσῃ τὸ παιδίον, διατί νὰ κοπιάσῃ νὰ ἀνακαλύψῃ τόσας ἀληθείας, τὰς ὁποίας δύναται ἀκινδύνως νὰ ἀγνοῇ ἕως εἰς τὸ ἥμισυ τῆς ἡλικίας του, ἀφοῦ ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ δὲν τὰς γνωρίζει καλλίτερα ἀπὸ αὐτό.

Ὁ Ῥουσσὼ ἐμέμφετο τοὺς γονεῖς ὅτι δὲν δίδουσιν οἱ ἴδιοι τὴν ἀνατροφὴν εἰς τὰ τέκνα των, καὶ ὅμως ἐκείνη τὴν ὁποίαν προτείνει οὔτε ὁ πατὴρ οὔτε ἡ μήτηρ δύναται νὰ τὴν ἐφαρμόσῃ, ἐπειδὴ καθιερᾷ τὴν σχέσιν τῶν γονέων καὶ τοῦ τέκνου ἑκατέρωθεν βεβιασμένην καὶ ψευδῆ· τοῦτο δὲ ἀντιμάχεται πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως. Πλὴν ἂν καὶ ὁ Ῥουσσὼ λανθάνῃ ἀφ' ἑνὸς ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῶν μέσων, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὀρθῶς συμβουλεύει, ὅτι πρέπει νὰ μορφώσωμεν τὴν ἐμπειρίαν τῶν νέων μὲ τὴν ἕξιν τῆς σκέψεως. Ἤθελα μάλιστα προσθέσει μετ' ἐκεῖνον, ὅτι πρέπει νὰ ἀφίνωμεν τὸ τέκνον νὰ σφάλῃ ἐνίοτε καὶ νὰ πλανᾶται, ὅταν τὸ πταῖσμά του, μὴ φέρον αὐτὸ εἰς προφανῆ κίνδυνον, ἤθελε τῷ προσφέρει ἰσχυρὸν μάθημα. Ἡ φωτισμένη καὶ προσεκτικὴ μήτηρ ἀντὶ νὰ μεταχειρίζηται κατὰ πᾶσαν σιγμὴν τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς, πρέπει νὰ καταγίνηται νὰ ἐξυπνῇ εἰς τὸ τέκνον της ἀδιαλείπτως τὴν σκέψιν, τὴν ζωὴν ταύτην τῆς ψυχῆς, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἐνισχύωμεν ἐξίσου μὲ ἐκείνην τοῦ σώματος. Πρω-

τίστη φροντὶς τῆς μητρὸς δὲν εἶναι τὸ νὰ κατορθώσῃ ὥστε, ὅ,τι κάμνῃ πρώτην φορὰν τὸ τέκνον της, νὰ ἦναι ὀρθὸν, ἀλλὰ νὰ τῷ παρισάνῃ τὰς δυσκολίας καὶ τὰς ἀντιρρήσεις, νὰ προκαλῇ τὰς ἀκριβολογίας, νὰ καθοδηγῇ τὰς ἐρεύνας, καὶ, ἐὰν ἦναι χρεία, νὰ δεικνύῃ τὰς λύσεις· τοῦτο δὲ θέλει νὰ εἴπῃ, ὅτι πρέπει νὰ δώσῃ ἐλευθερίαν εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἡ γυνὴ ἤθελεν ἐκ προοιμίων διδαχθῆ, νὰ κάμνῃ ὀρθὴν χρῆσιν τῶν φυσικῶν αὐτῆς πλεονεκτημάτων. Ἐπειδὴ τῆς ἐδόθη θέλησις, πρέπει ἡ μήτηρ της νὰ τῇ συγχωρῇ νὰ πράττῃ. Χρειάζεται βαθμός τις ἐμπειρίας ἵνα ἡ θυγάτηρ διδαχθῇ ὅτι ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως ἐνεργεῖται ἀκόμη καὶ διὰ τῆς μὴ βουλήσεως· πλὴν ἵνα βούληται τὸ ἀγαθὸν πρέπει νὰ αἰσθανθῇ τὸ ἄτοπον τὸ ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ κακοῦ, καὶ ἡ δοκιμασία αὕτη εἶναι ἐκτὸς κινδύνου, ὅταν γίνηται ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν τῆς μητρός. Προσέτι διὰ τίνος δικαιώματος ἡ μήτηρ ἤθελεν εἶσθαι αὐστηροτέρα τοῦ Θεοῦ; ὁ Θεὸς δὲν ἀπέστειλεν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τὸ πλάσμα του ἐμπεπιστευμένον εἰς τὴν δύναμιν τοῦ λογικοῦ;

Ἡ θεία δικαιοσύνη εἶναι ἔτι πολὺ φοβερωτέρα ἀπὸ ἐκείνην τῆς μητρός· βλέπομεν ὅμως ὅτι αὕτη ἡ δικαιοσύνη ἐσυγχώρησεν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας του, ἵνα φωτίσῃ τὰς πεποιθήσεις του. Καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος παρακινῶν τοὺς Χριστιανοὺς νὰ γνωρίζωσι, νὰ βλέπωσι καὶ νὰ δοκιμάζωσι τὰ πράγματα διὰ τοῦ λόγου, κηρύττων ὅτι « συνέκλεισε γὰρ ὁ Θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπείθειαν, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ », τοῖς ἀπευθύνει τούτους τοὺς ἀξιοσημειώτους λόγους· « οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον ». (1).

Ὁ γνώμων τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἡ συνείδησις· ἀλλ' αὕτη ἐξυπνεῖ ἀργὰ εἰς τὸν νέον ἄνθρωπον· κατὰ πρῶτον τὸν εἰδοποιεῖ μὲ φωνήν τινα ἀσθενῆ καὶ συγκεχυμένην· μετ' ὀλίγον δὲ ἡ προσοχὴ καὶ ἡ σκέψις δίδουσιν εἰς αὐτὴν πλειοτέραν δύναμιν καὶ ἰσχύν· ἂς θελήσωμεν λοιπὸν νὰ μιμηθῶμεν καὶ νὰ ἀκολουθήσωμεν τὴν φύσιν· ἂς ἀφήσωμεν νὰ ἀναφυῇ εἰς τὸ

---

(1) Ἐπιστ. πρὸς Ῥωμ. 8—15.

τέκνον μας ἡ πάλη τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ· ἡ μικρά του ἐμπειρία ἂς τὸ καθοδηγῇ ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν τῆς μητρὸς, καθὼς ἡ συνείδησις ὁδηγεῖ τὸν τέλειον ἄνθρωπον ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν τοῦ Θεοῦ· καὶ κατὰ μίμησιν αὐτοῦ ἂς μὴ περιβάλλωμεν τὰ καθήκοντα μὲ τόνον δεσποτικὸν, εἰμὴ ὅταν ἐπαπειλῆται κίνδυνος ἀναπόφευκτος.

Πλὴν σήμερον ἡμεῖς τοιουτοτρόπως ἆρά γε ἐκπαιδεύομεν τὰς θυγατέρας μας; καὶ ποία εἶναι ἡ ζωὴ, τὴν ὁποίαν παρεσκεύασεν εἰς αὐτὰς ἡ κοινωνία; Ἐν γένει καθυποβάλλονται εἰς σύστημα θελήσεων ἐπιβαλλομένων μὲν μετὰ πραότητος, οὐχ ἧττον ὅμως δεσποτικῶν καὶ ἐπιπολαίων. Προσέτι δὲ κρατοῦσι τὴν νεότητα αὐτῶν εἰς τὴν ἀδράνειαν καὶ εἰς τὴν συστολὴν, ἥτις κακῶς τὰς προπαρασκευάζει εἰς τὰ σοβαρὰ καὶ ἐνεργητικὰ καθήκοντα, ἅτινα παρακολουθοῦσι τὴν θέσιν τῆς συζύγου καὶ τῆς μητρός.

Ἐν Γαλλίᾳ φοβοῦνται νὰ παρουσιάσωσιν εἰς τὸν κόσμον τὰ θυγάτριά των· καθ' ὃν δὲ τρόπον τὰ παρουσιάζουσιν, ἀποφεύγοντες δηλαδὴ νὰ τὰ καταστήσωσι γνωστὰ, ἀποδεικνύουσιν ὅτι τὸ πρώτιστον καθῆκον τῶν γονέων εἶναι τὸ νὰ ἐξαπατήσωσι τὸν κόσμον περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ τέκνου των. Μερικαὶ ἐκ τῶν μητέρων, αἵτινες καυχῶνται ὅτι διδάσκουσι τὸ τέκνον των νὰ γνωρίσῃ τὸν κόσμον, ἀρχίζουν πρῶτον νὰ τὸν διηγηθοῦν εἰς αὐτό· ὕστερον τὸν δεικνύουν ὑπὸ τὴν ἔποψιν μόνον, ἥτις τὸ εὐαρεστεῖ· Ἄλλαι δὲ αὐστηρότεραι τῶν πρώτων, τῶν ὁποίων ἡ φροντὶς συνίσταται εἰς τὸ νὰ κρύπτωσι τὸ τέκνον των, διατάττουσιν ἀπόλυτον περιορισμὸν, μὴ συγχωροῦσαι κἂν νὰ παρευρεθῇ οὐδὲ εἰς τὰς δημοσίους τελετὰς, πρὶν ἔτι ὑπανδρευθῇ. « Τὸ κοράσιον λέγουσι πρέπει τὰ πάντα νὰ ἀγνοῇ. »

Ἀναμφιβόλως πρέπει νὰ ἀπομακρύνωμεν ἀπὸ τὴν νεανικὴν φαντασίαν του πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ τὴν βεβηλώσῃ. Πλὴν ἐκ τῆς παντελοῦς ἀπειρίας τοῦ κακοῦ ἐνδέχεται νὰ προκύψῃ ἓν εἶδος ἀβελτηρίας, ἥτις οὐδέποτε θέλει εἶσθαι ἡ ἀρετὴ, καὶ ἡ ὁποία δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ διαφυλάξῃ εἰς τὰς γυναῖκας τὴν ἀγνότητα ἐκείνην ἥτις δὲν πρέπει νὰ τὰς ἐγκαταλείψῃ οὐδ' ἐν τῷ μέσῳ τῆς κοινωνίας.

Ἅπαντα τὰ πράγματα εὐτρεπίζονται ἢ μεταχινοῦνται παρ᾽ ἡμῖν οὕτως, ὥστε ἐκ τοῦ δωδεκάτου μέχρι τοῦ δεκάτου ὀγδόου ἔτους αἱ θυγατέρες μας νὰ ἦναι σχεδὸν ὅλαι ὅμοιαι ἀναμεταξύ των· ἐπειδὴ εἶναι ἀνατεθραμμέναι εἰς τοὺς αὐτοὺς τύπους, καταδεδικασμέναι εἰς τὴν αὐτὴν μηδαμινότητα, ἀπαιτοῦσι παρ᾽ αὐτῶν νὰ μὴ δεικνύωσιν ἄλλας ἰδιότητας, εἰμὴ ὅσαι εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖαι πρὸς τοὺς ψευδεῖς ἐκείνους ἐπαίνους, οἵτινες εὐκόλως δαψιλεύονται εἰς τὴν νεάνιδα τὴν μέλλουσαν νὰ ἀποκατασταθῇ. Ἀφοῦ γίνῃ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον λόγος περὶ τῆς ὡραιότητος αὐτῆς, περὶ τῆς περιουσίας αὐτῆς, ἀφοῦ ἐξυμνηθῶσι τὰ πλεονεκτήματα αὐτῆς, τὸ σεμνοπρεπές της ἦθος, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἴσως εἰμὴ ἡ προσποίησις τῆς ἐπιβεβλημένης σιωπῆς· ἐπὶ τῇ βάσει ὅλων τούτων τῶν ψευδῶν πλεονεκτημάτων φέροντες παραδίδουσι τὴν ἀγνοοῦσαν ἑαυτὴν εἰς τὸν οὐδόλως γνωρίζοντα αὐτήν. Ὡς πρὸς τὰς γυναῖκας εἶναι προφανὲς ὅτι οὐδόλως ὠφελήθησαν ἐκ τοῦ τοιούτου συστήματος, ἀλλ᾽ ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἄνδρας, τῇ ἀληθείᾳ θαυμάζω πῶς ἀκόμη τὸ παραδέχονται· ὁ οἰκιακὸς βίος των ἐνδιαφέρεται εἰς τοῦτο, ὥστε ἔπρεπε νὰ κατασταθῶσιν ὀλίγον προσεκτικώτεροι.

Ποῖον δὲ εἶναι πραγματικῶς τὸ ἀποτέλεσμα τούτου; ἀδρανεῖς μέχρι τῆς ὑπανδρείας, διδαχθεῖσαι μόνον ὑπὸ ξηρῶν κανόνων, αἱ γυναῖκες εἰσέρχονται αἴφνης εἰς τὸν ἐνεργητικὸν βίον, ὅστις μεθύει μὲν τὰς ἀπερισκέπτους, ταράττει δὲ τὰς ἐμφρονεστέρας· καὶ ὅμως λέγεται ὅτι εἶναι καλῶς προπαρεσκευασμέναι διὰ τὴν ἀνατροφήν, ἣν μέλλει νὰ ταῖς δώσῃ ὁ κόσμος καὶ ὁ σύζυγος. Μετ᾽ ὀλίγον θέλομεν λαλήσει περὶ τῆς δευτέρας ταύτης ἀνατροφῆς· πλὴν ἂς μᾶς εἴπωσιν ἐκ προοιμίων ἂν αὐτὴ δίδεται πάντοτε μετὰ τῆς προσηκούσης προνοίας καὶ ὀρθότητος· ἐπὶ τέλους, ὅταν ἡ νεόνυμφος ἀνθισταμένη δὲν θέλῃ νὰ τὴν παραδεχθῇ, ποῦ θέλει εὑρεθῇ ἡ θεραπεία κατὰ τῆς ἀποπλανήσεως τῶν σκέψεων καὶ τῶν πράξεων, ἀφοῦ ἔφθασε πλέον ἡ ὥρα τοῦ ἐνεργεῖν;

Ὑπάρχει τι εἰς τὰ ἤθη ἡμῶν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον. Ἡ μηδενικότης αὕτη, εἰς ἣν καταδικάζομεν τὰς θυγατέρας μας, ἐξυπνεῖ ἐνωρὶς εἰς αὐτὰς τὸν πόθον

τοῦ νὰ μᾶς ἐγκαταλείψωσι· τὰς παραδίδομεν ἀκολούθως εἰς τὰς ψευδεῖς ἐλευθερίας τῆς ὑπανδρείας, ὅπου πιστεύουσιν ὅτι μέλλουν νὰ κατασταθῶσιν ἀνεξάρτητοι, καθ' ἣν στιγμὴν ἀναδέχονται τὰ σοβαρώτερα ὅλων τῶν καθηκόντων. Καὶ μ' ὅλα ταῦτα ἐκ τῶν τριῶν καταστάσεων τῆς θυγατρὸς, τῆς συζύγου καὶ τῆς μητρὸς, ἐξ ὧν συναπαρτίζεται ἡ ὕπαρξις τῆς γυναικὸς, ἦτον ἀνάγκη νὰ γνωρίζωσιν ἐκ προοιμίων ὅτι ἐκείνη τῆς συζύγου, εἰς ἀνταλλαγὴν τῶν ἀπολαύσεων καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας, ἣν χορηγεῖ, ἀπαιτεῖ καὶ πλειότερον τῶν ἄλλων δύο τὴν θυσίαν τῆς ἀνεξαρτησίας.

Αἱ γυναῖκες καθ' ὃ θυγατέρες εἶναι πάντοτε ὅ,τι θέλομεν νὰ ἦναι· δὲν ἔχουσι ποτὲ τὰ μέσα τοῦ νὰ ἀπαιτήσωσι δικαιώματα ἄλλα ἐκτὸς ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἡμεῖς εἰς αὐτὰς χορηγοῦμεν. Καθ' ὃ μητέρες, ἐὰν ἀφεθῶσιν εἰς ἑαυτὰς, σπανίως θέλει εἶσθαι χρεία νὰ τὰς εἰδοποιήσῃ ἄλλος, ἐπειδὴ ἡ φύσις τὰς ἔχει ὅλας προικισμένας μὲ τὰς μητρικὰς ἰδιότητας. Εἰς ταύτην δὲ τὴν ἀκροσφαλῆ τῆς μητρὸς ὑπηρεσίαν ἡ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος, καθὼς ἐνίοτε ἀναπληρόνει τὴν ἔλλειψιν τῆς σωματικῆς δυνάμεως. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς διατήρησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἔπρεπε πάντοτε καὶ πανταχοῦ αἱ μητέρες νὰ λάβωσι τὸ αὐτὸ αἴσθημα ὑπὲρ τοῦ τέκνου των, αἱ ἀλγηδόνες αἵτινες προηγοῦνται τῆς γεννήσεώς του ἐμπνέουσιν εἰς ὅλας τὰς αὐτὰς συμπαθείας καὶ συγκινήσεις, τὴν αὐτὴν μέριμναν, ἥτις εἶναι ἀναπόφευκτος εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ εὐθραύστου τούτου ὄντος. Ἡ φύσις ὁμιλεῖ τόσον ἰσχυρῶς πρὸς τὰς μητέρας, ὥστε ἀρκεῖ μόνον νὰ τὴν ἀκούσωσι.

Ἀλλ' ἡ θέσις τῶν γυναικῶν, θεωρουμένων ὡς συζύγων, κρέμαται ἐξ ἐναντίας ἐκ περιστάσεων ὅλως ἐξωτερικῶν· αἱ ἠθικαὶ ἰδέαι, αἵτινες ἐξευγενίζουσι τοὺς χαρακτῆρας τοῦ ἑνὸς τῶν δύο φύλων διὰ τὸ ἄλλο, ὑπέστησαν τὴν ἐπιρροὴν τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἠθῶν. Ἡ μήτηρ δὲν δύναται νὰ παύσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ ἦναι μήτηρ εἰς τὸ τέκνον της, ἀλλ' ὑπάρχουσι τόποι καὶ εὑρέθησαν ἐποχαὶ, καθ' ἃς ὁ ἄνθρωπος παρεγνώρισε καὶ διέσπασε τὴν ὑπὸ τῶν νόμων ἢ τῆς τύχης σχηματισθεῖσαν συζυγικὴν συνάφειαν. Ἐπί τινα καιρὸν ἡ αὐστηρότης τῶν

κοινωνικῶν ἀξιώσεων, καὶ ἐσχάτως ἡ ἐπιπολαιότης τῶν ἠθῶν ἐξίσου παρεμόρφωσαν τὸν συζυγικὸν βίον. Αἱ γυναῖκες ἑλκυόμεναι ἀπὸ τὰ θέλγητρα μιᾶς ἀπατηλῆς ἐλευθερίας, ἐθεώρησαν ὡς πρᾶγμα τερπνὸν νὰ συντρίψωσι τοὺς ἱεροὺς δεσμοὺς τῆς συζυγίας· ἐνῷ ἤθελεν εἶσθαι πολὺ ὠφελιμώτερον δι' αὐτὰς νὰ ἀσχολῶνται εἰς τὰς σοβαρὰς δυσκολίας, δι' ὧν ἠδύναντο νὰ κατορθώσωσι τὴν ἀπόκτησιν τῆς ἀρετῆς. Ἡ Κ. Σταὲλ λέγει· « τὰ αὐστηρὰ ἤθη διατηροῦσι τὰς εὐγενεῖς διαθέσεις· » ὁ δὲ ὀρθὸς λόγος δὲν δύναται παρὰ νὰ ἐπιδοκιμάσῃ τοὺς λόγους τοῦ Ῥουσώ· « ἡ γυνὴ πρέπει νὰ δικαιώσῃ ἐνώπιον τοῦ κόσμου τὴν ἐκλογήν, ἣν ἔκαμεν ἐν αὐτῇ ὁ σύζυγος, καὶ πρέπει πρὸς ἀνταμοιβὴν νὰ τῷ ἀνταποδώσῃ τὴν τιμὴν, ἣν οὗτος τῇ προσέφερεν. »

Ἂς μὴ μεμψιμοιρῶμεν λοιπὸν ποσῶς πρὸς τοὺς αὐστηροὺς τούτους νόμους, τοὺς ὁποίους οἱ θεσπίσαντες δὲν ἤθελον ἴσως δυνηθῆ νὰ ἐκτελέσωσιν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι. Ἡ εὐταξία τῶν ἠθῶν ἀποτελεῖ ὅλην ἡμῶν τὴν ἀξιοπρέπειαν. Τί εἴμεθα ἄνευ αὐτῆς; Ποίαν ἄλλην ὑπηρεσίαν ἡ γυνὴ δύναται νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν πατρίδα αὐτῆς; Ποίαν κοινωφελῆ ἐπιστήμην δύναται τὸ πνεῦμα αὐτῆς νὰ προάξῃ; Ποῖον ἔργον τῶν χειρῶν αὐτῆς δὲν ἔχει χρείαν βοηθείας; Ποία ἄλλη πρᾶξις παρὰ ἡ ἀρετὴ δύναται νὰ καταδείξῃ τὴν ἀθανασίαν τῆς φύσεως αὐτῆς;

Εἶναι λοιπὸν ἔργον μεγίστης ἀνάγκης νὰ μὴ ζωγραφίζωμεν εἰς τὴν φαντασίαν τῶν θυγατέρων μας τὴν ὑπανδρείαν μὲ λόγους γυναικείους μᾶλλον παρὰ μητρικοὺς, λέγουσαι εἰς αὐτὰς, ὅτι τότε ἄρχεται ὁ χρόνος τῆς ἀνεξαρτησίας των· βεβαίως δὲν ἐννοῶ νὰ ὠθήσωμεν τὴν φρόνησιν εἰς τοιοῦτον ὑπερβολῆς βαθμὸν, ὥστε νὰ χάμωμεν τὰς θυγατέρας μας νὰ φριχιῶσιν εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ὑπανδρείας· φρονῶ ὅμως ὅτι ἡ ὑπερβολὴ ὡς πρὸς τὸ εἶδος τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνος· ἐπειδὴ ἢ ἡ ἐκλογὴ τῶν γονέων, τὸ αἴσθημα τῆς συζυγικῆς ἀγάπης καὶ αἱ εὐτυχεῖς περιστάσεις ἤθελον καταστήσει τὰ συζυγικὰ καθήκοντα εὐκολώτερα καὶ τοὺς συζυγικοὺς δεσμοὺς γλυκυτέρους, παρ' ὅσον προηγγέλθησαν εἰς τὴν νεάνιδα, ἢ, ἐὰν ἡ τύχη ἔμελλε νὰ ψεύσῃ τὰς ἐλπίδας

της, τοὐλάχιστον τὸ θῦμα ἤθελεν εὑρεθῇ προπαρεσκευασμένον νὰ δεχθῇ τὴν θυσίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ.

Περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀληθῶν ἀρχῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως.

Ὅσην περισσοτέραν ἔκτασιν δίδομεν εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐλευθερίας τῶν τέκνων μας, ἀφίνοντες εἰς αὐτὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ κακοῦ, ἵνα τὰ διδάξωμεν διὰ τῆς πείρας τὴν γνῶσιν ἀμφοτέρων τούτων, τοσούτῳ μᾶλλον ἀναγκαῖον καθίσταται νὰ ἐνασχοληθῶμεν ἐνωρίτερον νὰ ἀναπτύξωμεν ἐν αὐτοῖς τὴν γνῶσιν τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου, τὴν ὁποίαν ἅπαντες φέρομεν ἐγκεχαραγμένην εἰς τὴν καρδίαν μας. Αὕτη εἶναι μία τῶν ἀναγκαίων ἰδεῶν, τὰς ὁποίας οἱ Γερμανοὶ φιλόσοφοι θεωροῦν ὡς οὐσιώδη παρεπόμενα τῆς φύσεως ἡμῶν. Ἡ γνῶσις τῶν καθηκόντων εἶναι συνέπεια τῆς χρήσεως τοῦ λόγου, καὶ δὲν ἀποκτᾶται εἰμὴ βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον· πλὴν εἶναι ὠφέλιμον νὰ μάθῃ ἐνωρὶς ὁ νέος ἄνθρωπος, ὅτι πᾶν πλάσμα ἔχει ἐπὶ τῆς γῆς καθήκοντα νὰ ἐκτελέσῃ· καὶ τὸ αἴσθημα τῆς ἠθικῆς ὑποχρεώσεως, τὸ ὁποῖον ἡ ἀνατροφὴ δὲν δίδει ἀλλ' εὑρίσκει εἰς τὸν ἄνθρωπον, καθιστᾷ μετ' οὐ πολὺ τὴν γνῶσιν ταύτην διακεκριμένην καὶ ἐφαρμόσιμον. Ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ μία ἐντολή· ἡ προσοχὴ τῶν νέων πρέπει νὰ προσηλόνηται ἄνευ ἀργοπορίας ἐπὶ τῆς ἰδέας ταύτης, ἥτις συνάμα μᾶς συνδέει μετὰ τῶν ὁμοίων μας, μᾶς ὑψόνει εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ καθίσταται δι' ἡμᾶς τὸ ἐπωφελέστερον κέντρον καὶ ἡ παραμυθητικωτέρα παρηγορία. Τῷ ὄντι, τὸ αἴσθημα μιᾶς ἀποστολῆς ὁμοιομόρφου ὡς πρὸς τὴν ἀρχήν της, καίτοι ποικίλης εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς, ἐμπνέει εἰς τὸν ἄνθρωπον ἱκανὴν δύναμιν ἀπέναντι τῆς ἀνισότητος τῶν ἀπολαύσεων τῆς ζωῆς, ἐξυπνεῖ τὴν ἀδράνειαν τῆς ψυχῆς, ἀναζωπυροῖ τὸ θάρρος τοῦ καταβεβλημένου πνεύματος, καὶ ἐξευγενίζει τὰς πλείστας ἀδυναμίας

τῆς ζωῆς ἡμῶν. Τοῦτο τὸ αἴσθημα, ἐφ' οὗ στηρίζεται ἡ ἀμοιβαία ἀγάπη, μᾶς χορηγεῖ ἀφορμὴν τῆς μελλούσης σωτηρίας μας εἰς τὸ εὐτελὲς ἐκεῖνο ποτήριον τοῦ ὕδατος, προσφερόμενον ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἡ σκέψις δίδει εἰς πᾶσαν πρᾶξιν ὅλην τὴν ἀξίαν αὐτῆς· πρέπει λοιπὸν νὰ διευθύνωμεν καὶ νὰ προσηλόνωμεν τὴν σκέψιν ἐπὶ τῶν θελήσεων καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων ἡμῶν, καθ' ὃν καιρὸν μάλιστα ἡ ἔξαψις τῆς φαντασίας παλαίει κατὰ τῆς μονοτονίας τῶν περιωρισμένων ἕξεων, ἐκ τῶν ὁποίων συνίσταται ἡ ζωὴ ἡμῶν. Συνήθως κατηγοροῦσι τὰ πάθη ὡς αἰτίαν τῶν πλειοτέρων μας ἀποπλανήσεων, καὶ τοῦτο κάμνει τωόντι τιμὴν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τὸ νὰ θεωρῶμεν τὰ πταίσματα αὐτῆς ὡς ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐξαιρετικῆς κρίσεως, ἥτις τὴν παραύρει στιγμιαίως ἐκ τῆς ἁρμονικῆς καταστάσεως εἰς ἣν προώρισται. Βεβαίως αἱ κακαὶ ἐπιθυμίαι τοῦ ἀνθρώπου ἐξεγειρόμεναι τὸν ῥίπτουσιν εἰς τὴν ἀταξίαν, εἰς ἣν εἶναι δύσκολον νὰ ἀναγνωρίσῃ τις ἑαυτὸν, καὶ ἠθέλομεν ἀποφύγει τοὺς κινδύνους τούτους, ἐὰν ἐπαλαίομεν μετὰ σπουδῆς τὰς ἐλλείψεις μερικῶς ἑκάστου χαρακτῆρος. Πλὴν ἐκτὸς τῆς γενικῆς αἰτίας τῶν ἀγαθῶν ἢ κακῶν ἡμῶν πράξεων προερχομένων ἐκ τῆς βουλήσεως, ἥτις προσδιορίζεται ἢ ὑπὸ τοῦ λόγου ἢ ὑπὸ τῶν παθῶν, αἱ πράξεις ἡμῶν ὑπόκεινται ἀκόμη ἐν μέρει καὶ εἰς ἄλλην τινὰ δύναμιν, ἐξαγόμενον οὖσαν πολυειδῶν ἐπιῤῥοῶν ἀνεξαρτήτων τῆς θελήσεως ἡμῶν, τουτέστι τῆς ἐπιῤῥοῆς τοῦ χρόνου, ἐν ᾧ ζῶμεν, τῆς καταστάσεως τῆς κοινωνίας, ἐν ᾗ διατελοῦμεν, τῶν ἐν ἰσχύϊ ἐθίμων καὶ ἠθῶν, καὶ τέλος ἐκ τοῦ καινωνικοῦ βαθμοῦ, ἐν ᾧ ἐγεννήθημεν καὶ ἀνετράφημεν. Τοιαῦται εἶναι αἱ περιστάσεις, αἵτινες ἐν Γαλλίᾳ ἔσυραν τὰς γυναῖκας εἰς θορυβώδη αἰσθήματα ἐκ διαμέτρου ἀντικείμενα πρὸς τὰς παραδεδεγμένας συνηθείας, αὕτη δὲ ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν πράξεων, ἃς ὀφείλουσι νὰ πράξωσι, δύναται νὰ κατασταθῇ ὀλεθρία· διότι ἡ ἀηδία εἰς τὰ ἀσθενῆ ὄντα τὰ ἐκθέτει εἰς πειρασμοὺς τόσῳ μᾶλλον ἐπιφόβους, καθ' ὅσον ἡ ἰδία ἀσθένεια, ἥτις τὰ ἔκαμε νὰ παρεκκλίνωσι, δύναται νὰ τὰ κάμῃ καὶ νὰ νικηθῶσι.

Ὁ μόνος φύλαξ δύναται νὰ ἦναι τὸ αἴσθημα τοῦ καθήκοντος, ἀδιαλείπτως ἀνανεούμενον διὰ τῆς προσοχῆς τῆς ψυχῆς, ἀναπολούσης συνεχῶς τὴν ἀποστολήν αὐτῆς. Ἡ γυνὴ ἥτις ἐξ ἀρχῆς ἐσυνείθισε νὰ δίδῃ ἀξίαν τινὰ εἰς τὰς καθημερινὰς πράξεις της, ἤθελεν ἐκφύγει τὴν ἀδράνειαν ἐκείνην τοῦ πνεύματος, ἥτις τὸ ἐπιβαρύνει καὶ τὸ ἀποπλανᾷ· ἤθελεν εὑρεῖ μάλιστα πολλὰς προχείρους εὐκαιρίας τοῦ νὰ θεραπεύσῃ τὴν ἐνθουσιώδη ἐκείνην δύναμιν, ἥτις ἐν ταῖς γυναιξὶ ἐνεργεῖ ἀπεριόριστον σχεδὸν κράτος. Ἐπειδὴ αἱ γυναῖκες δυσκόλως δύνανται νὰ πράξωσι τὸ ἀγαθὸν μὲ ἡρεμίαν, ἀποβλέπουσαι μόνον εἰς τὴν πνευματικὴν ἡδονὴν, ἣν συνεπιφέρει, ἤθελεν εἶσθαι ὠφέλιμον νὰ συγκεντρώσωμεν τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν ἐπὶ μιᾶς μόνης ἰδέας, ἥτις ἤθελε καθιστᾷ μεγάλας καὶ τὰς πλέον παραμικρὰς πράξεις τῆς ζωῆς των. Πῶς ἡ αἰσθητικότης καὶ ἡ φαντασία αὐτῶν δὲν ἤθελον εὑρεῖ μέγα θέλγητρον εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ καθήκοντος στηριζομένου ὑπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος; αἱ γυναῖκες δὲν δύνανται νὰ προσηλώσωσιν ἱκανῶς τὸ πνεῦμά των εἰς τὴν τοιαύτην ἰδέαν· ἂς ἴδωμεν λοιπὸν πῶς θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐντυπώσωμεν αὐτὴν ἀρχῆθεν εἰς τὸ πνεῦμα τῶν τέκνων μας.

Αἱ πρῶται αὐτῶν σκέψεις διεγείρονται μᾶλλον ὑπὸ τῶν παραδειγμάτων τὰ ὁποῖα βλέπουσι, παρὰ ὑπὸ τῶν λόγων, οὓς ἀκούουσιν. Ἵνα ἐνεργήσωσιν ἐπ' αὐτῶν νομίζουσιν ὅτι ὁ καταλληλότερος τρόπος εἶναι ἡ προφορικὴ διδασκαλία, ἐνῷ ἐξ ἐναντίας ἔπρεπε νὰ ἐπιστηρίζωσι τοὺς λόγους των εἰς πράξεις συνεχῶς καὶ προσεκτικῶς ἐπαναλαμβανομένας ἐνώπιόν των. Ἐπεθύμουν λοιπὸν ὥστε ἡ μήτηρ νὰ ἀρχίσῃ νὰ καταστήσῃ την θυγατέρα αὐτῆς μάρτυρα ὅλων αὐτῆς τῶν πράξεων, ὅσας ἡ θυγάτηρ της δύναται νὰ ἐννοήσῃ, καὶ αἱ ὁποῖαι νὰ περιλαμβάνωσιν ἠθικήν τινα ἢ χριστιανικὴν ἰδέαν· ἐπεθύμουν νὰ ἐνεργῇ ἢ νὰ κάμνῃ νὰ ἐνεργῶσι τότε εἰς τρόπον, ὥστε νὰ διεγείρῃ τὴν περιέργειαν αὐτῆς, νὰ γίνηται λόγος περὶ καθήκοντος κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν βλέπει καὶ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ, καὶ τοιουτοτρόπως ἐκ προοιμίων νὰ διδαχθῇ τὴν πρώτην ταύτην σύζευξιν τῶν ἰδεῶν, ὅτι πᾶν

πλάσμα ὀφείλει νὰ πράξῃ τι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὅ,τι τοῦτο τὸ τί εἶναι τὸ ἀγαθόν.

Πρὶν ἔτι ἀναγκάσωμεν τὰ τέκνα ἡμῶν νὰ σκέπτωνται κατὰ τὴν ἡμετέραν θέλησιν διὰ τῶν πολυειδῶν ἀντιῤῥήσεων ὅσας ἀντιτείνομεν εἰς τὴν ἰδικήν των, εἶναι διατεθειμένα νὰ πιστεύωσιν ὅτι πᾶν ὅ,τι πράττωμεν, καλῶς τὸ πράττομεν· πλὴν συγχρόνως συλλογίζονται (καὶ τὸ ἀξιωματικὸν ἡμῶν ὕφος τόσον πρὸς αὐτὰ, καθὼς καὶ πρὸς τοὺς ὑπηρέτας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ζῶσι τοῖς δικαιοῖ ταύτην τὴν ἰδέαν) ὅτι πᾶν ὅ,τι πράττωμεν, τὸ πράττομεν μόνον ἐπειδὴ θέλομεν. Χρειάζονται πολὺν χρόνον νὰ ἐννοήσωσιν ὅτι καὶ ἡμεῖς εἴμεθα ὑποτεταγμένοι εἰς ἀνάγκην τινὰ ἢ εἰς νόμον τινά. Διατί νὰ μὴν ἐπιταχύνωμεν ἐν αὐτοῖς τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην; διατί ὅλαι αἱ ἕξεις καὶ αἱ πράξεις τῆς μητρὸς νὰ μὴ φανῶσιν ἐνώπιον τοῦ τέκνου ὡς συνεζευγμέναι μετά τινος κανόνος, ἐκ τοῦ ὁποίου δὲν δύναται αὕτη νὰ παρεκκλίνῃ; Ἡ μήτηρ ἀντὶ νὰ προσάζῃ αὐθεντικῶς τὸ τέκνον της, ἤθελεν εἶσθαι καλλίτερον νὰ τὸ κάμῃ νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ὅσον καὶ ἂν ἦναι προβεβηκυῖα, καὶ πρὸ πάντων ἐπειδὴ εἶναι προβεβηκυῖα, ἡ ζωὴ αὐτῆς εἶναι πλήρης ὑποχρεώσεων· εἰς τὰ παιδία πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν τοὺς ὁρισμοὺς, διότι εἶναι δύσκολον καὶ νὰ τοὺς ἐννοήσωσι, καὶ νὰ θελήσωσι νὰ τοὺς ἀκούσωσι· ἀλλ' ὑπάρχουσι πολλὰ ἀφηρημένα πράγματα, τὰ ὁποῖα ἱκανῶς δύνανται νὰ ἐννοήσωσιν, ἐὰν φροντίσῃ τις νὰ τοῖς τὰ καταστήσῃ αἰσθητὰ διὰ τῆς ἐφαρμογῆς. Λέγουσιν ὅτι τὰ παιδία ἀδιακόπως ἐρωτοῦν· τοῦτο εἶναι κατά τι ἀληθές· ἀλλ' ἐὰν τὰ παρατηρήσωμεν μετὰ προσοχῆς, θέλομεν ἰδεῖ ὅτι συνεχῶς ἐρωτοῦν ἕνεκα ὀκνηρίας, ἢ ὁσάκις θέλουσι νὰ ἑλκύσωσιν εἰς ἑαυτὰ τὴν προσοχὴν τῶν ἄλλων, ὅτι συνεχῶς ὁμιλοῦσιν ἐπειδὴ ἡδύνονται εἰς τὴν ὁμιλίαν, καὶ ἵνα δώσωσιν εἰς ἑαυτὰ μικράν τινα κίνησιν, τῆς ὁποίας ἔχουσι χρείαν. Ἀπόδειξις ὅτι ἐν γένει ἐπιθυμοῦν μᾶλλον νὰ ὁμιλῶσι παρὰ νὰ μανθάνωσιν εἶναι, ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ τὰ κάμωμεν νὰ ἀκροασθῶσι τὴν ἐξήγησιν, ἣν αὐτὰ προὐκάλεσαν. Δὲν εἶναι λοιπὸν δύσκολον νὰ ἐκφύγωμεν ἢ νὰ ἀπορρίψωμεν τὰς ἐρωτήσεις ἐκείνας, αἵτινες ἀπαιτοῦσιν ἀ-

κριβῆ ὁρισμὸν, πρᾶγμα πάντοτε δυσχερὲς δι' ἡμᾶς, ὄχι τόσον ὅμως πρὸς τὰ παιδία, ὅσον πρὸς τοὺς ἤδη προβεβηκότας, οἵτινες δὲν εὐχαριστοῦνται μὲ ὁποιανδήποτε ἀπάντησιν. Τὰ παιδία καὶ ὅταν ἐννοοῦν, δὲν ἐννοοῦν εἰμὴ ἡμιτελῶς· πλὴν τοῦτο ἀρκεῖ εἰς τὴν περιέργειαν καὶ εἰς τὴν χρείαν αὐτῶν. Τὸ δὲ ἀναγκαιότερον εἶναι τὸ νὰ φωτίζωμεν καὶ νὰ σαφηνίζωμεν τὸν ὁρισμὸν διὰ πρακτικῶν παραδειγμάτων συνεχῶς ἐπαναλαμβανομένων. Καὶ τὸ ἀσφαλέστερον εἶναι τὸ νὰ ἀρχίζωμεν τὴν διδασκαλίαν ἐξ ἐκείνων τῶν παραδειγμάτων, τὰ ὁποῖα διεγείρουσι καὶ διευθύνουσι τὴν μικρὰν αὐτῶν διάνοιαν.

Ἐὰν θελήσῃ τις νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὸ παιδίον τὴν ἰδέαν τοῦ καθήκοντος ἀρχίζων νὰ τοῦ περιγράφῃ αὐτὰ τὰ τοῦ παιδὸς καθήκοντα, τὸ παιδίον τότε βαρυνόμενον καὶ δυσανασχετοῦν, ἀποκλειστικῶς μόνον ἐπηρεαζόμενον ἀπὸ τὴν διαταγὴν ἐκείνης τῆς στιγμῆς, δὲν δύναται νὰ ἐξαγάγῃ τὰ εἰς τὸ μέλλον συμπεράσματα· ἡ στιγμιαία αὕτη ὑπακοὴ δὲν τὸ προετοιμάζει ποσῶς εἰς τὴν μέλλουσαν ἐκείνην ὑποταγὴν, ἥτις συνοδευομένη μετὰ τῆς σκέψεως γίνεται μία τῶν ἐνεργειῶν τῆς ἐλευθερίας. Πλὴν ἐὰν ἀρχίσῃ τις κατὰ πρῶτον νὰ παριστάνῃ εἰς αὐτὸ ξένα παραδείγματα, χωρὶς νὰ τὸ ἐπιβαρύνῃ ἀτομικῶς, θέλει τὸ βοηθήσει νὰ σχηματίσῃ γενικήν τινα περὶ καθήκοντος ἰδέαν, τῆς ὁποίας βραδύτερον θέλει ἐφαρμόσει τὰς συνεπείας καὶ εἰς τὸν ἑαυτόν του. Ἐὰν παραδείγματος χάριν πάσχῃ ὀδύνην τινα, ἂς ζητήσῃ ἡ μήτηρ του τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν νὰ τὸ κάμῃ νὰ ἐννοήσῃ ὅτι αἱ ἐπιμέλειαι, ἂς θαψιλεύει εἰς αὐτὸ εἶναι συνέπεια τῶν μητρικῶν αὐτῆς ὑποχρεώσεων· καὶ εἰ δυνατὸν, ἂς τὸ ἀφήσῃ νὰ ἀγνοῇ ὁποῖον ἀπερίσκεπτον αἴσθημα αὐτῆς, ἀλλότριον τοῦ καθήκοντος, τὴν ἀναγκάζει ἀκαταμαχήτως νὰ ἐπαγρυπνῇ εἰς τὰς χρείας του καὶ νὰ ἀνακουφίζῃ τὰ δεινά του. Πρὸς πᾶν ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς τὸ τέκνον της, ἂς ἔχῃ τὴν γενναιότητα νὰ μὴ ζητήσῃ τόσον νὰ διεγείρῃ τὴν εὐγνωμοσύνην του πρὸς τὰς εὐεργεσίας αὐτῆς, ὅσον τὸ νὰ τῷ ἐμπνεύσῃ τὴν ἰδέαν τῶν καθηκόντων τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα των· πρέπει νὰ πράττῃ οὕτως, ὥστε αὐτὸ νὰ βλέπῃ ὅτι ἡ μήτηρ του ἔχει καθήκοντα καὶ πρὸς τοὺς κατωτέρους της καὶ πρὸς τοὺς ὑπηρέτας της.

Πρόκειται νὰ βοηθήσῃ δυστυχῆ τινα; ἂς λέγῃ εἰς τὸ θυγάτριόν της· « οὗτος ὁ δυσυχὴς δὲν ἔχει ποσῶς χρήματα, ἐγὼ ἔχω περισσότερα τοῦ δέοντος, λοιπὸν ὀφείλω νὰ τῷ προσφέρω. » Εἰς πᾶσαν περίστασιν ἡ λέξις ὀφείλω, ἂς ἀνανεόνηται εἰς τὰς ὁμιλίας τῆς μητρός· ἂς προφέρηται δὲ ποτὲ μὲν μετὰ σοβαρότητος ποτὲ δὲ μετ' εὐθυμίας· διότι εἶναι καλὸν νὰ συζεύξωμεν τὴν ἰδέαν ταύτην καὶ μὲ τὰς διαφόρους διαθέσεις τῆς ψυχῆς· εἶναι ἀδύνατον τὸ πνεῦμα τῶν νέων νὰ μὴ καταντήσῃ τοιουτοτρόπως νὰ μορφώσῃ τὴν πρώτην ἰδέαν τοῦ καθήκοντος, ἀτελῆ μὲν τὸ πρῶτον, τὴν ὁποίαν ὅμως μετὰ ταῦτα θέλει ἀναπτύξει ἐπὶ τὸ τελειότερον. Καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς μαθήσεως τὰ παιδία φέρουσιν εἰς ἑαυτὰ τὸ αἴσθημα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ· ἡ μικρά των διάνοια ἀφεθεῖσα εἰς ἑαυτὴν ἤθελε μὲν ἀπατηθῇ εἰς τὴν διάγνωσιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, καὶ πρὸ πάντων ἕνεκα τῶν κοινωνικῶν κανόνων, οὓς ἔθεντο οἱ ἄνθρωποι ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν περιστάσεων, πλὴν ἤθελε καταντήσει νὰ ἀνακαλύψῃ καὶ καθ' ἑαυτὴν ὅτι ὑπάρχει τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν· οὐχ ἧττον ὅμως πρέπει νὰ τῇ προσφέρωμεν ὡς ὕλην τῶν παρατηρήσεων αὐτῆς παραδείγματα σοφῶς καὶ φρονίμως ἐκλελεγμένα. Ἀναμφιβόλως ἅπασαι αἱ πράξεις, ὅσας προηγουμένως ἀνέφερα καὶ αἱ παραπλήσιαι αὐτῶν, τῶν ὁποίων ἡ θυγάτηρ θέλει εἶσθαι θεατὴς, θέλουν λάβει τὴν ἐπιδοκιμασίαν της. Πρὸς τούτοις ἡ μήτηρ (ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἀναγκασμένη νὰ ἔχῃ συστολὴν πρὸς τὸ τέκνον της) θέλει προσπαθεῖ, ἐὰν πρέπῃ, νὰ προκαλῇ τοιούτων παραδειγμάτων τὰς περιστάσεις· καὶ ἐντὸς ὀλίγου χωρὶς νὰ πειραθῇ νὰ τῷ ἀποδείξῃ τὴν ἡδονὴν ἥτις παρακολουθεῖ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ, ἐπειδὴ εἶναι σκαιὸν καὶ ἀνωφελὲς ἐνταυτῷ νὰ θελήσωμεν νὰ διδάξωμεν τὴν αἴσθησιν, θέλει εὕρει τὴν εὐκαιρίαν νὰ τῷ εἴπῃ καὶ νὰ τῷ ἐπαναλάβῃ πολλάκις· « τοῦτο τὸ ὁποῖον πράττω εἶναι ἀγαθὸν, καὶ ὅταν πράττω τὸ ἀγαθὸν, πράττω τὸ χρέος μου. » Ἢ ἀπατῶμαι πολὺ, ἢ οἱ τοιοῦτοι λόγοι διηνεκῶς ἐπαναλαμβανόμενοι, προηγουμένων πάντοτε τῶν παραδειγμάτων, θέλουν δυνηθῇ νὰ ἐμπνεύσωσιν ὀρθήν τινα περὶ καθήκοντος ἰδέαν, χωρὶς ποσῶς νὰ λάβωμεν χρείαν νὰ προσφύγωμεν εἰς τὸν ὁρισμὸν αὐτῆς. Κατὰ τοῦ-

τον τὸν τρόπον αἱ ἀγαθαὶ πράξεις τῶν γονέων θέλουν εἶσθαι εὐεργετήματα εἰς τὰ τέκνα των, καὶ ἡ πηγὴ ὅλων τῶν ἐντίμων αὐτῶν πράξεων εἰς τὸ μετὰ ταῦτα ςάδιον τοῦ βίου. Ὡς κανὼν ὅλης αὐτῶν τῆς διαγωγῆς θέλει εἶσθαι ἡ ἀνάμνησις τῆς πρώτης αὐτῶν ἡλικίας, καὶ ἡ ἰδέα αὕτη τῆς κυρίας Σταὲλ θέλει ἐντελῶς πληρωθῇ· « τὰ μακάρια ἀποτελέσματα τῶν πατρικῶν ἀρετῶν παρατείνονται ἀνεπαισθήτως καὶ ὁμοιάζουσι τὴν ἐνέργειαν τῆς θεότητος ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἡμῶν. »

Μετὰ ταύτην τὴν πρώτην πρακτικὴν ἄσκησιν ἤθελε φθάσει τέλος πάντων ἡ κατάλληλος ὥρα, ἵνα μεταφέρωμεν τὴν προσοχὴν τοῦ κορασίου ἐφ' ἑαυτοῦ· καὶ τότε ἤθελεν εὐχαριστηθῇ ἡ φιλοτιμία του βλέπον ἑαυτὸ ἐξομοιούμενον μὲ τὴν μητέρα του, μὲ τὸ πλάσμα ἐκεῖνο τὸ τόσον ἀνώτερον αὐτοῦ, καὶ ἔμπροσθεν τοῦ ὁποίου τόσον συνεχῶς ἠναγκάζετο νὰ ὑποκλίνῃ· ἤθελε δὲ λάβει ἰδέαν ὑψηλοτέραν ἑαυτοῦ, διότι δύναται νὰ λάβῃ μέρος, καθὼς ἡ μήτηρ του, εἰς κοινὰ καθήκοντα. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἐλλόγου ὑπακοῆς ἤθελε νομίσει ὡς πρόοδον, οὐχὶ δὲ ὡς ταπείνωσιν, καὶ ἴσως ἤθελε προσπαθήσει νὰ ὑποταχθῇ καθ' ὁλοκληρίαν, ἵνα ἀποφύγῃ πᾶσαν ἀφορμὴν τοῦ νὰ ὑποταχθῇ διὰ τῆς ἀνάγκης καὶ διὰ τῆς βίας· ὥστε ἡ ἠθικὴ ὑποχρέωσις ἤθελε φαίνεσθαι εἰς αὐτὸ ὡς ὠφέλεια, ὡς πλεονέκτημα, σχεδὸν ὡς ἐλευθερία. Ἤθελε ζητεῖ ἀνυπομόνως νὰ φωτισθῇ ἵνα πολλαπλασιάσῃ τὰ μέσα τοῦ νὰ ὁδηγῆται ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἤθελε νομίσει δικαίως τὴν ἐκπαίδευσιν ὡς ἀπαλλαγήν του· ἡ μήτηρ του δὲν πρέπει προσέτι ποσῶς νὰ φοβηθῇ, νὰ τὸ κάμῃ νὰ καταλάβῃ ἐν καιρῷ τῷ δέοντι, πόσον εἶναι δύσκολον καὶ δεινὸν ἐνίοτε νὰ μὴ παραλείψῃ κανὲν τῶν καθηκόντων τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς. Ἡ ἐξομολόγησις αὕτη καλῶς γινομένη, δὲν ἤθελε ποσῶς ἐλαττώσει τὸ σέβας, ὅπερ ὀφείλεται πρὸς αὐτήν· ἐπειδὴ ἡ μικρὰ θυγάτηρ δὲν δύναται ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ πιστεύῃ ἐντελῶς ὅτι ἡ μήτηρ αὐτῆς εἶναι κάτοχος μιᾶς ἀλανθάστου τελειότητος. Ἤθελεν εἶσθαι μάλιστα ὠφέλιμον νὰ προσπαθήσῃ ἡ μήτηρ νὰ διαλύσῃ φρονίμως τὴν ἀπάτην ταύτην τῆς θυγατρὸς, ἵνα προλάβῃ τὸν κίνδυνον τῆς λαθραίας ἀποκαλύψεως, ἥτις μέλλει βραδύτερον νὰ ἐπέλθῃ. Εἶναι προτιμότερον ἡ δύναμις νὰ

ὁμολογήσῃ τὴν ἀδυναμίαν της, παρὰ νὰ τὴν ἀφήσῃ νὰ ἀναχαλυφθῇ ἀφ' ἑαυτῆς. Τὰ παιδία ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁμοιάζουσι τοὺς ἄνδρας καὶ δυσανασχετοῦσι κατὰ τῶν ὑποχρεώσεων, αἵτινες ἐπιβάλλονται εἰς αὐτὰ ὡς ἀτομικαί· ἐνῷ ἐξανίστανται ὀλιγώτερον κατὰ τῶν κοινῶν καθηκόντων, τὰ ὁποῖα δὲν φαίνονται ἀποτέλεσμα τῆς θελήσεως ἢ τῆς φαντασίας ἑνὸς ἀρχηγοῦ. Ἐντεῦθεν ἴσως θέλουν κατασταθῇ ἧττον εὐπειθῆ εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν ἄλλων, πλὴν τοῦτο εἶναι ἀρετή· ἐπειδὴ ἡ ἀξιοπρέπεια ἡμῶν δὲν συγχωρεῖ νὰ ὑπακούωμεν παρὰ εἰς τὴν νόμιμον ἐξουσίαν.

Ἓν ἄλλο μέσον συντελεστικὸν πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς κρίσεως τῶν παίδων εἶναι προσέτι καὶ τὸ νὰ αἰτιολογῶμεν τοὺς ἐπαίνους, οὓς προσφέρομεν εἰς τὰς ἀγαθὰς πράξεις των, καὶ, ἵνα τὰ διδάξωμεν νὰ σπουδάζωσι περισσότερον τὸν ἑαυτόν των, πρέπει νὰ φροντίζωμεν νὰ ἐπαινῶμεν ἢ νὰ ψέγωμεν τὰς ἰδέας των μᾶλλον παρὰ τὰς πράξεις των. Ἐπειδὴ τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν εἶναι πράγματα ὅλως ἐσωτερικά, ἡ συνείδησις ἡμῶν δὲν ἔχει ἄλλο ἀντικείμενον, εἰμὴ τὰς ἐσωτερικὰς ἡμῶν διαθέσεις. Ὅθεν εἰς πᾶν σύστημα ἀνατροφῆς πρέπει νὰ γίνηται μεγάλη χρῆσις τοῦ ἐρωτήματος, « διατί ἔκαμες τοῦτο; » Πλὴν ποτὲ ἡ θυγάτηρ δὲν θέλει ἀποκριθῇ εἰλικρινῶς, ἐὰν ἡ ἐλευθερία της δὲν ἐνισχύθη ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων, καὶ ἐὰν δὲν ἀπέφυγον τοῦ νὰ καταστείλωσι καὶ νὰ μεταμορφώσωσιν αὐθαιρέτως τὰς πρώτας αὐτῆς ἠθικὰς ἐντυπώσεις. Ὅταν ὁ δεσποτισμὸς δὲν παρέτεινε τὸν ὕπνον τῆς συνειδήσεως, εἶναι καλὸν νὰ γνωρίζωμεν, ἅμα ἔλθωμεν εἰς κατάστασιν νὰ ἐννοῶμεν, ὅτι συμβαίνει πολλάκις εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους νὰ πράττωσι τὰ αὐτὰ ἔργα ὑπὸ διαφόρων αἰτιῶν κινούμενοι, αἱ ὁποῖαι ὡς πρὸς τὸν Θεὸν, ὡς πρὸς ἑαυτοὺς καὶ ὡς πρὸς τὴν μητέρα μεταλλάσσουσιν ἐκεῖνα τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα φαίνονται ὅμοια εἰς τὸν κόσμον. Εἶναι ὠφέλιμον νὰ προφυλαχθῶμεν ἀπὸ τὴν ἀλλόκοτον ἐκείνην τάσιν, ἣν ἔχουσιν οἱ ἄνθρωποι τοῦ νὰ ἀφίνωνται νὰ ἀπατῶνται ὑπὸ τῆς ἰδίας των φαντασίας. Ἐὰν ἡ θυγάτηρ ἐννοήσῃ ἅπαξ ὅτι τὸ ἀγαθὸν συνίσταται κυρίως εἰς τὸ ἐλατήριον τῆς πράξεως, συμμορφουμένη πρὸς τὴν ἰδέαν ταύτην, θέλει ἀποφύγει εὐ-

χολώτερον τὰς ἀπάτας τῆς φιλαυτίας· εἶναι σπανία ἡ περίπτωσις ἐκείνη, καθ' ἣν δυνάμεθα νὰ καυχηθῶμεν εἰς ἑαυτοὺς περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν ἰδεῶν μας· καὶ πολλάκις ὁ ἐναρετώτερος ἄνθρωπος ἤθελεν ἐρυθριάσει, ἐξομολογούμενος δημοσίως ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον διανοεῖται εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς του.

Τέλος πάντων καὶ ἐὰν ἡ συναίσθησις ἀγαθῆς τινος διαθέσεως ἢ εὐγενοῦς τινος πράξεως ἤθελε διεγείρει μικράν τινα ὑπερηφάνειαν, δὲν πρέπει διὰ τοῦτο νὰ τρομάξωμεν· ἤθελεν εἶσθαι μάταιον νὰ πειραθῶμεν νὰ τὴν καταστρέψωμεν· ἂς περιορισθῶμεν μόνον νὰ διευθύνωμεν καλῶς τὴν τέρψιν αὐτῆς. Ὁ Θεὸς δὲν μᾶς ἔπλασεν ἀλανθάστους, καὶ ἡμεῖς γνωρίζομεν ὅτι δὲν εἴμεθα· τοῦτο δὲ, καθὼς λέγει ὁ **Πασχάλ**, εἶναι εἶδός τι μεγαλείου. Ἡ θρησκεία ἀποδοκιμάζει τὴν ἀπόγνωσιν, διατάττει δὲ εἰς τὸν ἄνθρωπον ὄχι τὴν ἑαυτοῦ περιφρόνησιν, ἀλλὰ τὴν εἰς ἑαυτὸν δυσπιστίαν· ὥστε, ἐὰν ἡ ἀρχὴ μιᾶς πράξεως ἦναι αἴσθημα καθαρεῦον καὶ εὐγενὲς, δὲν εἶναι πολὺ ἐπικίνδυνον ἐὰν μετὰ ταῦτα ἐξυπνήσῃ ἡ φιλαυτία. Τὸ ἀγαθὸν αἴσθημα τοῦτο ἐνισχύεται κατ' ὀλίγον ὀλίγον, γίνεται ἕξις, συνταυτίζεται μὲ τὴν φύσιν μας, καὶ ἡ ὑπερηφάνεια ἡμῶν θέλει παύσει παρευθὺς ἅμα αἰσθανθῶμεν ὅτι εἶναι ἀδύνατον καὶ ἐναντίον τῆς φύσεως ἡμῶν νὰ πράξωμεν ἀλλέως. Πρὸς τούτοις ἡ συναίσθησις τῆς ἀποστολῆς ἡμῶν μᾶς ἐπαναφέρει εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ, πᾶσα δὲ ὑπερηφάνεια διαλύεται ἐνώπιον αὐτοῦ.

Ἐπροσπάθησα νὰ ἀποδείξω πῶς ἡ ἰδέα αὕτη τοῦ καθήκοντος, συνεζευγμένη μετὰ σκέψεως καὶ ἐλευθερίας πρὸς ἑκάστην τῶν πράξεων ἡμῶν, δύναται μόνη νὰ καταστήσῃ σπουδαῖον τὸν Βίον ἡμῶν, καὶ νὰ φωτίσῃ τὴν διαγωγήν μας. Εἶμαι πεπεισμένη ὅτι διὰ ταύτης μόνης τῆς ὁδοῦ δύναται ἡ νεᾶνις νὰ καταλάβῃ ποῖα πρέπει νὰ παραδεχθῇ καὶ ποῖα νὰ ἀπορρίψῃ, ἀφ' ὅσα τῇ ὑπαγορεύει ἡ κρίσις αὐτῆς. Δὲν θέλει μεμψιμοιρεῖ πρὸς τὴν τύχην της καὶ πρὸς τὸ μέλλον της, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ δύναμις τῆς πεποιθήσεως θέλει τὴν διοικεῖ μὲ πολὺ πλειοτέραν αὐστηρότητα, παρὰ αἱ ἀνεξήγητοι καὶ ἀλλόκοτοι θελήσεις, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἤθελον πειραθῇ νὰ τὴν ὑποτάξωσι. Ἐπειδὴ, λέγει πάλιν ὁ **Πασχάλ**, « ὁ λό-

γος εἶναι δεσποτικώτερος παντὸς ἄλλου δεσπότου· ἐάν τις παρακούσῃ τὸν μὲν, γίνεται δυστυχὴς, ἐάν τις παρακούσῃ τὸν δὲ, γίνεται ἀνόητος. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΝΑΤΟΝ.

Ἀντιρρήσεις λαμβανόμεναι ἐκ τοῦ προοριστοῦ τῶν γυναικῶν. — Ἀπάντησις.

Ἡ λέξις ἐλευθερία ἀπέκτησεν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας τοιαύτην ἰσχὺν, ὥστε, ὁστισδήποτε προφέρῃ αὐτὴν, ταράττει πολυειδῶς τοὺς ἀκροατάς του. Ἐὰν συγγραφεύς τις ἤθελε νὰ συγγράψῃ ἠθικόν τι διήγημα, ὅπου νὰ ἐκφράζωνται τὰ διάφορα αἰσθήματα, τὰ ἰσχύοντα κατὰ τὴν ἐποχήν μας, ἠδύνατο νὰ ἐπινοήσῃ πρόσωπόν τι προξενοῦν πέριξ αὐτοῦ τὰ πλέον ἀντίθετα ἀποτελέσματα διὰ μέσου τῆς λέξεως ταύτης, ὡς διὰ μαγικῆς τινος δυνάμεως· βεβαίως τὸ πλάσμα τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι ἀρκετὰ φαντασιῶδες, καὶ ὁ ἥρως του ἤθελε κρατεῖ εἰς τὴν χεῖρά του τὴν μαγικὴν ῥάβδον τῆς ἐποχῆς μας.

Αἰσθάνομαι λοιπὸν ὅτι διήγειρον θόρυβόν τινα, ὁσάκις θέλουσα νὰ διακοινώσω τὰς ἰδέας μου περὶ ἀνατροφῆς τῶν κοράσιων, ἐλυπούμην ὅτι δὲν εὕρισκον ἱκανὴν ἐλευθερίαν ἐν αὐτῇ. Παρευθὺς ἡ πρὸς τὰς συνηθείας εὐλάβεια, ἡ ἔκπληξις τῶν προλήψεων, ὁ φόβος τῆς φρονήσεως καὶ μυρία ἄλλα αἴτια διήγειρον πολλὰς τὰς ἀντιρρήσεις. Πλὴν, ἀντὶ νὰ τὰς περιφρονήσω, διετήρησα εἰς τὴν μνήμην μου τὰς σπουδαιοτέρας, καὶ εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο θέλω ἐπιχειρήσει τὴν ἀνασκευὴν αὐτῶν. Λέγουσι λοιπόν.

« Δὲν εἶναι ἀντίφασις νὰ προπαρασκευάσωμεν διὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ διὰ τῆς σκέψεως τὸν ὑποτελῆ βίον ὅστις περιμένει τὰς γυναῖκας, καὶ τὸν ὁποῖον ταῖς ἐπιβάλλεις ὡς καθῆκον; Σὺ θέλεις νὰ τὰς καταστήσῃς σοβαράς· ἀλλὰ καταστατθεῖσαι ἀνώτεραι παρ' ὅ,τι ἦσαν μέχρι τοῦδε, θέλουσιν εὐ-

ρεῖ τοὺς ἄνδρας τοιούτους, καθὼς εἶναι πάντοτε. Καὶ πῶς θὰ δεχθῶσιν οὗτοι τὴν νέαν ταύτην ὑπεροχὴν τῆς γυναικὸς, ἐὰν τυχὸν ἤθελε καταστα θῇ δικαίωμα αὐτῆς; Ἐὰν ἀναπτύξῃς εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τὴν διάνοιαν αὐτῶν, δὲν κινδυνεύεις νὰ τὰς καταστήσῃς ἀθλιεστέρας, ἐὰν αἱ περιστάσεις τὰς συζεύξωσι μὲ ἄνδρας ὑποδεεστέρους; Καὶ τέλος, τί θέλει γίνει ἡ δευτέρα ἐκείνη καὶ ἀληθὴς μόρφωσις, ἣν ὁ σύζυγος δίδει πάντοτε εἰς τὴν γυναῖκά του, καὶ ἥτις τὴν ἀναγκάζει ἐνίοτε εἰς ἄλλην ὑποταγὴν πολὺ διαφέρουσαν τῆς τοῦ ὀρθοῦ λόγου;

Ἐν πρώτοις, ἐπειδὴ φρονῶ ὅτι ἡ ἔλλογος ὑπακοὴ εἶναι ἡ ἀσφαλεστέρα ὅλων, διὰ τοῦτο νομίζω ὅτι αὐτὴν πρέπει νὰ προπαρασκευάσωμεν. Πᾶσα ἐξουσία διὰ τῆς παθητικῆς ὑπακοῆς γίνεται ἧττον ἔντιμος καὶ ἧττον ἀσφαλής· οὐδέποτε αἱ γυναῖκες θέλουσιν ὑπάρξει τοσοῦτον εὐπειθεῖς, ὅσον ἐκεῖναι, αἵτινες θέλουν διδαχθῇ νὰ θεωρῶσι τὸ καθῆκον ὡς συμφέρον καὶ ὡς κανόνα τῆς ζωῆς αὐτῶν.

Τὸ λογικὸν ὄν, τοῦ ὁποίου ἡ συνείδησις δύναται νὰ κάμῃ ἐλευθέραν ἐκλογὴν εἰς τὰς θελήσεις του, θέλει ἐννοήσει εὐκόλως ὅτι ἐκ δύο προσώπων πλασθέντων νὰ ζήσωσιν ὁμοῦ, ἀλλ' ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν, ἀσθενέστερον ὂν τοῦ ἄλλου, ἔχει πλειοτέραν χρείαν αὐτοῦ, τὸ πρῶτον πρέπει νὰ συμμορφωθῇ μὲ τοὺς καθεστῶτας νόμους, καὶ νὰ μὴ παρεκκλίνῃ παντελῶς ἀπὸ τὰς καθιερωμένας συνηθείας. Τινὲς τῶν συνηθειῶν τούτων εἶναι αὐστηρῶς δικαιολογημέναι· τοιαύτη, παραδείγματος χάριν, εἶναι ἡ θυσία, τὴν ὁποίαν χρεωστεῖ ἡ γυνὴ νὰ κάμῃ τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῆς ἀνεξαρτησίας, ἕνεκα τῆς ἀξιοπρεπείας, τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐδαιμονίας τοῦ οἴκου. Ὁ γάμος δὲν εἶναι ποσῶς συνθήκη ἐλευθερίας· πᾶν συμβόλαιον ἔχει τοὺς ὅρους του, καὶ ὁ σύζυγος εἶναι ἀναγκασμένος νὰ ἀναδεχθῇ τινὰς τῶν ὅρων τούτων, καὶ εἶναι τόσον εὐτυχέστερος, ὅσῳ μᾶλλον ἐννοεῖ τὰς νομίμους ὑποχρεώσεις τοῦ ἠθικοῦ συμβολαίου, τὸ ὁποῖον συνωμολόγησεν. Αἱ θυγατέρες μας εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄγνωστοι εἰς τοὺς νυμφίους, οἵτινες τὰς ἐκλέγουσι, καὶ δὲν γνωρίζω ἀγοροπωλησίαν, ἥτις νὰ γίνηται πλειότερον ταύτης διὰ μόνου τοῦ λόγου. Τὰ ἐκ τούτου ἀτοπήματα πλεονάζουσιν, ἡ μόνη δὲ θεραπεία εἶ-

ναι τὸ νὰ δώσωμεν μικρὰν ἐλευθερίαν εἰς τὴν ἀμοιβαίαν ἐκλογὴν τῶν συνομολογουμένων μερῶν.

Ἐὰν ἐπιθυμῶσι νὰ ἴδωσι τὰ πράγματα ὄχι καθὼς τὰ διηγοῦνται, ἀλλὰ καθὼς πραγματικῶς ὑπάρχουσι, φρονῶ ὅτι οἱ σύζυγοι ἀντὶ τῆς ὑποταγῆς, ἣν σήμερον αἱ γυναῖκες τοῖς προσφέρομεν, ἤθελον προτιμήσει ἐκείνην ἣν διδάσκω εἰς τὸ σύγγραμμά μου. Αὐτὴ ἤθελεν ἀφήσει εἰς τὰς γυναῖκας ὀλίγην εὐκολίαν πρὸς ὅλα ἐκεῖνα τὰ μικρὰ σοφίσματα, ἅτινα συνήθως τὰς σώζουσιν ἀπὸ τὸν ὑπερβολικὸν δεσποτισμὸν τοῦ συζύγου· διότι ἡ συνείδησις ἤθελε φανῇ ἐν αὐταῖς ἔτι πολὺ αὐστηροτέρα παρὰ ὁ σύζυγος. Τῇ ἀληθείᾳ ἡ γυνὴ τοιοτρόπως προκατηρτισμένη εἰς τὴν ἀρετὴν, ἤθελε φέρει εἰς τὸν οἶκον ἓν εἶδος σταθερότητος ἱκανῆς νὰ ἀντιπαλαίσῃ ἐναντίον τῶν δεινῶν· διατί λοιπὸν τοῦτο νὰ ἀπαρέσκῃ τόσον πολὺ εἰς τοὺς πλειοτέρους τῶν ἀνθρώπων; Ἡ αὐστηρότης τῶν ἀρχῶν δὲν ἔπρεπε νὰ τοὺς ἐνοχλῇ, παρὰ ἐὰν ἐνεργεῖτο μετὰ τραχύτητος· ἀλλ' ἡ τραχύτης αὕτη τοῦ χαρακτῆρος δὲν ἀπαντᾶται ποσῶς εἰς τὴν γυναῖκα ἐκείνην, τῆς ὁποίας τὰς κρίσεις μόνος ὁ λόγος ἀντεπάλαισε. Ὅπου ὑπάρχει εὐδαιμονία, ἐκεῖ τὸ ἦθος διατηρεῖται γλυκὺ καὶ ἱλαρόν· αἱ δὲ νεάνιδες, ὡς ἐγὼ προτείνω, ἀνατεθραμμέναι εἰς τὴν εὐσέβειαν, εἰς τὴν ἐλευθερίαν καὶ δικαιοσύνην θέλουν εἶσθαι κατὰ πιθανὸν λόγον εὐδαίμονες· ἡ εἰς τὰ δεινὰ ἀντίστασις, ὅταν ἐνεργῆται μετὰ γλυκύτητος καὶ πραότητος, δὲν ἐπιφέρει ἀτοπήματα οὔτε εἰς τὴν κοινωνίαν οὔτε εἰς τὰς οἰκογενείας....

Ἡ θέλησις τῆς γυναικὸς πρέπει νὰ ὑπόκειται εἰς ἐκείνην τοῦ συζύγου· πλὴν ἀληθῶς οἱ σύζυγοι εἶναι σήμερον τόσον τυραννικοὶ, ὥστε νὰ μὴ θέλωσι νὰ ἀκούσωσι λόγον περὶ οὐδενὸς πράγματος; Ἐὰν οὗτοι φέρωσιν ἐν ἑαυτοῖς τὸ δικαίωμα μιᾶς ἐξουσίας, τὴν ὁποίαν δυνάμεθα ὀλιγώτερον νὰ ἀμφισβητήσωμεν παρὰ νὰ ὑπεκφύγωμεν, δὲν ἔχομεν καὶ ἡμεῖς τὴν δεξιότητα τοῦ νὰ ἐνεργήσωμεν ὑπὲρ ἡμῶν μυρίας μυστικὰς ἐπιῤῥοάς; Πόσαι γυναῖκες, αἵτινες εἰς τὸ φανερὸν φαίνονται πρόθυμοι νὰ ὑπακούσωσι καὶ εἰς τὰς παραμικρὰς ἰδιοτροπίας τοῦ συζύγου των, δὲν ἐξαντλοῦσι τὴν ἐξουσίαν

αὐτοῦ εἰς ἀναρίθμητον πλῆθος μικρολογικῶν περιστάσεων, ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ ἀναλάβωσι τὴν ἐλευθερίαν των εἰς τὰ πράγματα τὰ ὁποῖα τὰς ἐνδιαφέρουσι, καὶ διὰ τῆς ἐντέχνου μίξεως τῆς φιλαρεσκείας καὶ τῆς πανουργίας ἀποκτῶσι πραγματικὴν ἀνεξαρτησίαν; Ἂς τὰς ἐρωτήσωσι, καὶ ἂς ἀποκριθῶσιν εἰλικρινῶς ἐὰν ἤθελον ἀνταλλάξει ταύτην τὴν πανοῦργον ὑπακοὴν, μὲ ἄλλην εἰλικρινεστέραν καὶ ἠθικωτέραν. Ἡ φιλάρεσκος καὶ ἐρωτικὴ γυνὴ δύναται νὰ ἦναι ἡ γλυκυτέρα σύζυγος, ἀλλ' ἡ ἐνάρετος μόνον δύναται νὰ ἦναι ἡ πλέον εὐπειθής.

Μία τῶν κυριωτέρων μεμψιμοιριῶν γυναικῶν τινων τῶν Παρισίων εἶναι, ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκεῖνος, ὅστις διὰ τοῦ συζυγικοῦ συμβολαίου καθίσταται κύριος τῆς περιουσίας των, μεταχειρίζεται αὐτὴν αὐθαιρέτως χωρὶς νὰ τὰς συμβουλευθῇ. Μερικοὶ μάλιστα θέλουν νὰ ἐξασκῶσι μικρολόγον ἐπαγρύπνησιν καὶ εἰς τὰ ἐσωτερικὰ ἔξοδα τοῦ οἴκου. Ἐνῷ ἤθελεν εἶσθαι ἀναμφιβόλως συμφερώτερον νὰ ἔχῃ ἡ γυνὴ ὅλην τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ οἴκου ἐξουσίαν. Ἡμεῖς ἐπλάσθημεν διὰ τὰς λεπτομερείας, ἔχομεν τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν ἀντίληψιν τῶν μικρολογικῶν πραγμάτων, καὶ πρὸς τούτοις δυνάμεθα πλέον τῶν ἀνδρῶν νὰ κάμωμεν τοὺς ὑπηρέτας νὰ μᾶς ὑπακούωσιν, ἐπειδὴ προστάζομεν μὲ πλειοτέραν γλυκύτητα. Ἐν γένει οἱ ὑπηρέται εἶναι εὐτυχέστεροι, ὅπου αἱ γυναῖκες διοικοῦν. Ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ἐφρόντισαν μέχρι τοῦδε νὰ εἰσάξωσι τὴν σπουδὴν τῆς οἰκονομίας εἰς τὴν σπουδὴν τῶν γυναικείων καθηκόντων; (1) Ἡμεῖς ἐπιθυμοῦ-

---

(1) Ὅλαι σχεδὸν αἱ γυναῖκες τοῦ κόσμου ἀγνοοῦσι παντελῶς τὴν διαχείρισιν τῶν ὑποθέσεων περὶ οὐδενὸς λογιζόμεναι αὐτήν· καὶ ὅμως εἴτε ἐν τῇ χηρείᾳ των εἴτε καθ' ὃ μητέρες τῆς οἰκογενείας ἔχουσιν ἀπαραίτητον χρείαν τοῦ εἴδους τούτου τῆς ἐκπαιδεύσεως. Μέχρι τοῦδε δὲν ἐφαντάσθησαν ποσῶς νὰ διδάξωσι τὴν γυναῖκα ὅ,τι δύναται νὰ τὴν καταστήσῃ ὠφέλιμον εἰς τὸν σύζυγον καὶ εἰς τὰ τέκνα της, καὶ νὰ τὴν ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὴν διαχείρισιν ἑνὸς ἐπιτρόπου, ὅστις δύναται νὰ διακινδυνεύσῃ τὴν περιουσίαν της ἢ νὰ τὴν καταστρέψῃ, χωρὶς αὐτὴ νὰ δύναται νὰ τῷ ἀντισταθῇ. Τὰ ἤθη μας ὡς πρὸς τὸ κεφάλαιον τοῦτο ὥθησαν τόσον πολὺ τὴν ἀφροντισίαν μας, ὥστε δὲν ὑπάρχει γυνὴ, ἥτις ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ μὴν ἀρχίζῃ νὰ ψεύδηται ἐν ἀγνοίᾳ πρὸς τὸν σύζυγον αὐτῆς. Οἱ γονεῖς προσπαθοῦσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον νὰ ἐξαπατήσωσι τὸν μέλ-

μεν νὰ μᾶς συμβουλεύωνται εἰς τὰ μεγάλα πράγματα, καὶ νὰ ἤμεθα ἀπεριόριστοι δέσποιναι τῶν μικρῶν, ἀλλ' ἐντοσούτῳ ἀγνοοῦμεν τὰ πρῶτα καὶ περιφρονοῦμεν τὰ δεύτερα. Αἱ γυναῖκες τῶν χωρικῶν ὡς πρὸς τοῦτο πλεονεκτοῦσιν ἡμῶν· ἐπειδὴ τὰς βλέπομεν νὰ ἀποφασίζωσι τὰ ἔξοδα τοῦ οἴκου κατ' ἀρέσκειαν ἢ μᾶλλον κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, οἱ δὲ σύζυγοι ἀτάραχοι καὶ μετὰ πλείστης ἐμπιστοσύνης ἐπικυροῦσι τὰς διατάξεις των.

Ὁπωσδήποτε καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, αἱ ἕξεις τῆς κοινωνίας πρὸ πάντων ἐν Παρισίοις τοσοῦτον παρεξέκλιναν τὰς γυναῖκας τοῦ φυσικοῦ αὐτῶν προορισμοῦ, ὥστε αὐταὶ προτιμῶσαι πάντοτε τὸν σφετερισμὸν ἀντὶ τῶν δικαίων, φαντάζονται ὅτι τὰ πάντα κατορθόνουσι χωρὶς περὶ οὐδενὸς νὰ φροντίζωσι. Ἡ διάθεσις αὕτη μετενεχθεῖσα καὶ εἰς τὴν ὑπανδρείαν προξενεῖ τὸ πλεῖστον μέρος τῶν δυσαρεσκειῶν μας. Γίνεται πολὺς λόγος ὅτι αἱ ἐλλείψεις τῶν γυναικῶν εἶναι συνέπειαι τῶν προηγουμένων ἀδικημάτων τῶν συζύγων των· ἀλλ' ἡ ἠθικὴ οὐδένα συγχωρεῖ παραλληλισμὸν μεταξὺ τῆς κακοηθείας τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἐκείνης τῆς γυναικός. Αἱ ἀποφάσεις της εἶναι εὐλόγως αὐστηρότεραι πρὸς ἡμᾶς· πλὴν ὁ κόσμος μᾶς κρίνει μὲ περισσοτέραν ἱλαρότητα, καὶ αἱ αἰτιάσεις μας εἰσακούονται πάντοτε περισσότερον, ἂν καὶ δὲν ἤμεθα αἱ μόναι, αἵτινες μέλλομεν νὰ πάθωμεν ὡς ἐκ τῆς ἀταξίας τοῦ οἴκου. Ἡ προσωπολημψία αὕτη μεταβᾶσα ἐν τοῖς ἤθεσιν ἡμῶν ἤθελε δικαιώσει τὰς ἐσωτερικὰς ἐκδικήσεις τινῶν συζύγων, ἐὰν αἱ μικρολογικαὶ ἐκδικήσεις ἐδύναντο ποτὲ νὰ δικαιωθῶσι.

Ἂς μεταβῶμεν ἤδη εἰς τὴν ὑπεροχὴν ἐκείνην τῶν γυναικῶν, τὴν ὁποίαν νομίζουσιν ἐναντίαν εἰς τὴν ἀναγκαίαν ὑπαλληλίαν τῶν πλεονεκτημάτων ἐν τῇ κοινωνίᾳ τοῦ γάμου· ἡ ὑπόθεσις εἶναι ἐν μέρει ἄσκοπος. Ἐὰν αἱ γυναῖκες βελτιοῦνται, καὶ οἱ ἄνδρες ἐπίσης βελτιοῦνται, καὶ ἡ ἀναλογία ὑπάρ-

---

λοντα νὰ γίνῃ γαμβρός των ὡς πρὸς τὴν περιουσίαν ἐκείνης ἣν προσφέρουσιν αὐτῷ ὡς σύζυγον· αὕτη δὲ ἀγνοεῖ παντάπασιν ὁποίαν προῖκα φέρει πραγματικῶς μεθ' ἑαυτῆς. Ἐμβαίνει εἰς τὰ ἔξοδα τοῦ οἴκου ἀγνοοῦσα τὰ ἔσοδα αὐτοῦ, καὶ ἐντὸς ὀλίγου φέρει ἐν ἑαυτῇ τὴν θλῖψιν, ἣν φυσικῶς αἰσθάνεται, ὅστις ἀνακαλύψῃ ὅτι τὸν ἠπάτησαν.

χει μεγαλητέρα παρὰ ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὸ παρελθόν. Εἰς πᾶσαν ἑταιρίαν ἐὰν ὁ ἰσχυρότερος ἐκπέσῃ, θέλει συνεπισύρει καὶ τὴν πτῶσιν τοῦ ἀσθενεστέρου· ἐὰν δὲ οὗτος ἀντιτείνῃ, ἐὰν ἀντιπαλαίσῃ πρὸς καιρὸν καὶ τείνῃ νὰ βελτιωθῇ, τὰ πράγματα τότε ζητοῦν τὴν ἰσορροπίαν των, καὶ ἡ ἀληθὴς ὑπεροχὴ ἀναλαμβάνει τὸν βαθμόν της. Οἱ νέοι νόμοι τῆς Γαλλίας ἔχουσι σπουδαῖόν τι, τὸ ὁποῖον ὠφελεῖ τὰς ἰδιωτικὰς ἀρετάς. Εἶπον ἤδη ἀνωτέρω πόσον τὰ προσόντα τοῦ πολίτου δύνανται μόνα νὰ τὰς κυοφορήσωσιν· ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ δημοσιότης τῶν κρίσεων τῆς κοινῆς γνώμης ἀναγκάζουσιν ἕκαστον νὰ προφυλάττηται περισσότερον, ἡ δὲ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ἐπιστροφὴ τῆς προσοχῆς καὶ σκέψεως ἐπιφέρει πάντοτε τὴν τελειοποίησιν ἡμῶν. Οἱ ἄνδρες κατασταθέντες σπουδαιότεροι, θέλουν εἶσθαι τοῦ λοιποῦ (ὡς ἡ πεῖρα τὸ ἀποδεικνύει) καλλίτεροι σύζυγοι καὶ καλλίτεροι πατέρες· ἐπειδὴ αἱ ἀρεταὶ ἐπίσης ὡς καὶ αἱ κακίαι, τολμῶ μάλιστα νὰ εἴπω, πλειότερον παρὰ αἱ κακίαι, ἑλκύουσιν ἀλλήλας. Δὲν εἶναι λοιπὸν πιθανὸν ὅτι οἱ ἄνδρες θέλουν ἐξαγριωθῇ διὰ ταύτην τὴν νομιζομένην ἐν ἡμῖν ὑπεροχὴν, ἥτις πραγματικῶς δὲν θέλει συνίστασθαι εἰς ἄλλο, εἰμὴ εἰς τὴν σύγκρισιν τοῦ ὅ,τι ποτὲ εἴμεθα καὶ τοῦ ὅ,τι μετὰ ταῦτα ἠθέλαμεν κατασταθῇ.

Τέλος πάντων πρὸ ἑνὸς σχεδὸν αἰῶνος καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας αἱ γυναῖκες ἀπηγόρευσαν ἄρά γε εἰς ἑαυτὰς τὰς ὑπερηφάνους ἀξιώσεις των; Θεωροῦσιν ἄρά γε τὴν ἰσχύν των ὡς ἀποτέλεσμα παραχωρήσεων, ἢ ὡς στηριζομένην εἰς τὴν ἀξίαν αὐτῶν; Τίνος πράγματος δὲν ἔκρινον ἀξίας ἑαυτάς; Πότε ἠρνήθησαν νὰ γνωμοδοτήσωσιν ἢ νὰ δώσωσι συμβουλήν; ποῖα σοβαρὰ συμβάντα δὲν διατηροῦσιν ἀκόμη τὰ ἴχνη τῆς διαβάσεώς των! Ἐκεῖναι πρὸ πάντων αἵτινες μένουσι πιστότεραι εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ παρελθόντος, ἐκεῖναι αἵτινες προσπαθοῦν νὰ ὑπεκφύγωσι τὴν νέαν κοινωνικὴν τάξιν, ἥτις τὰς ὠθεῖ εἰς τὸν δρόμον, εἰς ὃν ἐγὼ ἐπιθυμῶ νὰ εἰσέλθωσι, φαίνονται ἄρά γε δυσπιστοῦσαι εἰς ἑαυτὰς, καὶ ἔχουσι τὴν παραμικρὰν διάθεσιν νὰ παραιτηθῶσι τοῦ δικαιώματος τοῦ νὰ προεξάρχωσι τῶν ὑψηλῶν συνανα στροφῶν, τοῦ νὰ ὑπαγορεύωσι τοὺς κανόνας τοῦ συρμοῦ, τοῦ νὰ ὁρίζωσι τὸ

αἴσθημα τοῦ καλοῦ καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς τιμῆς; Δύναταί τις νὰ πιστεύσῃ ὅτι αἱ γυναῖκες αὗται θέτουσιν ἑαυτὰς εἰς δευτερεύοντα βαθμόν; καὶ εὑρίσκει τις εἰς τὴν διαγωγὴν αὐτῶν τὴν σεμνοπρεπῆ ἐκείνην συστολήν, τὴν ὁποίαν ἤθελε φοβηθῇ τις νὰ ἀλλοιώσῃ προτείνων νέον ἀνατροφῆς σύστημα; Τὸ ἀλάνθαστον μέσον τοῦ νὰ περιεῖλῃ τις τὴν ματαιοφροσύνην εἶναι τὸ νὰ τὴν θέσῃ ἀπέναντι τῆς ἀληθείας. Ἡ φωτισμένη γυνὴ γνωρίζει καὶ τὴν ἀξίαν της καὶ τὰς ἐλλείψεις της· καὶ ἐὰν ἦναι τόσον μεγάλη ἡ κλίσις μας τοῦ νὰ οἰκειοποιηθῶμεν τὰ πάντα, εἶναι τοὐλάχιστον ἧττον ἐπαχθὴς ἡ ἀξίωσίς μας αὕτη, ἐὰν ἦναι ἀποτέλεσμα τῶν ἀρετῶν μας παρὰ τῆς δυστροπίας μας.

Ἡ ἀνατροφὴ τῆς γυναικὸς καί τοι βελτιωθεῖσα δὲν θέλει ἐπιβαρύνει αὐτὴν μὲ τὰς ἐπιστημονικὰς γνώσεις αἵτινες ἐδύναντο δικαίως νὰ τρομάξωσι τὸν εὐήθη σύζυγον ἢ καὶ τὸν μὴ εὐήθη. Εἴπομεν ἤδη ὅτι ὁ ἀνὴρ ἔχει ἐλευθέρως τὸ δικαίωμα καὶ πρὸς ἁπλῆν αὐτοῦ τέρψιν νὰ ἐναγκαλισθῇ γνώσεις καὶ μελέτας μὴ ἐπιβαλλομένας οὐδὲ ἀναγκαιούσας εἰς αὐτόν. Ἡ φύσις, ἥτις μᾶς ἔθεσεν εἰς δευτερεύοντα βαθμὸν, δὲν συγχωρεῖ εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν ἡμῶν νὰ ζητήσῃ νὰ ὑψωθῇ εἰς τὸν πρῶτον. Καὶ πρέπει πάντοτε εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν χορασίων νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐκπαιδεύομεν τὴν μέλλουσαν σύντροφον ἐκείνου, ἐκ τοῦ ὁποίου δὲν δύναται αὐτὴ νὰ μείνῃ ἀνεξάρτητος.

Ἡ κυρία Ἄμιλτον, εἰς σπουδαῖόν τι σύγγραμμα περὶ ἀνατροφῆς ἐξάγει τὸν ἀκόλουθον ὁρισμὸν ἐκ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Δουγάλδ Στευάρτ « τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι τὸ νὰ καλλιεργήσωμεν τὰ διάφορα στοιχεῖα εἴτε πρακτικὰ εἴτε θεωρητικὰ τῆς φύσεως ἡμῶν, καὶ νὰ τὰ προάξωμεν εἰς τὴν μεγαλητέραν τελειότητα, ἣν ἐπιδέχονται (1). » Ἀλλ' ὅταν πρόκειται περὶ γυναικὸς, τὸ νὰ φέρωμεν εἰς τὴν μεγαλητέραν τελειότητα τὰ διάφορα στοιχεῖα τῆς φύσεως αὐτῆς,

---

(1) Lettres sur les principes élémentaires de l'éducation, par Elisabeth Hamilton, traduites de l'anglais par M. Chéron. Lettre 1. Σ. Σ.

δὲν θέλει νὰ εἴπῃ νὰ ἐπιτρέψωμεν εἰς αὐτὰς πᾶν εἶδος μαθήσεως, οὐδὲ νὰ ἀφήσωμεν τὸ πνεῦμα αὐτῆς νὰ ῥιφθῇ αὐθαδῶς εἰς τὰς μελέτας καὶ εἰς τὰς γνώσεις, αἵτινες οὐδόλως ὠφελοῦσιν εἰς τὸν προορισμόν αὐτῆς· ἀλλὰ μόνον νὰ δώσωμεν εἰς τὰς δυνάμεις της ὅλην τὴν δυνατὴν ἔκτασιν εἰς ἐκεῖνα τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὸν βίον της. Πλὴν περιέστειλαν πέραν τοῦ δέοντος τὸν βίον τῶν γυναικῶν, καὶ ἰδοὺ διατί αἱ γυναῖκες αἰτιῶνται, ἰδοὺ διατί τὰς βλέπομεν νὰ ταράττωνται ἀπερισκέπτως καὶ νὰ ἀναμιγνύωνται εἰς πράγματα ἐναντία τῆς ἁρμοδιότητός των. Δὲν δύναμαι λοιπὸν νὰ ἐννοήσω πῶς ἐκείνη, ἥτις ἐδιδάχθη ὅλα τὰ καθήκοντα τοῦ προορισμοῦ της, ἤθελε προσφέρει εἰς τὸν σύζυγόν της ὀλιγωτέρας τὰς ἐγγυήσεις τῆς εὐδαιμονίας, παρὰ ἐκείνη ἥτις δὲν τὰ ἐδιδάχθη· οὐδὲ δύναμαι προσέτι νὰ φαντασθῶ ὅτι αὐτὴ ἤθελε δύνασθαι ὀλιγώτερον νὰ συμμορφωθῇ μὲ τὰς πεπρωμένας τύχας της. Ἄλλως δὲ ἔπρεπε τῳόντι νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ καλλίτερος τρόπος τοῦ νὰ παρασκευασθῇ τις ἐπὶ παντὸς πράγματος, εἶναι τὸ νὰ μὴ προβλέπῃ περὶ οὐδενὸς πράγματος· πλὴν ἐγὼ δὲν νομίζω πιθανὸν ὅτι εἰς πᾶσαν περίπτωσιν ἡ ἀπάτη εἶναι τὸ ἀσφαλέστερον μέσον τοῦ νὰ φέρωμεν τὸν ἄνθρωπον εἰς ὑποταγήν.

Ἐὰν ἡ ἐκπαίδευσις ἤθελε μεταῤῥυθμισθῇ κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, καὶ τότε πάλιν δὲν δύναμαι νὰ καυχηθῶ ὅτι κἀμμία γυνὴ δὲν ἤθελεν εὑρεθῇ ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τῆς γραμμῆς, τὴν ὁποίαν τῆς διαγράφει ὁ προορισμὸς αὐτῆς· ἀλλὰ τέλος πάντων τὸ φῶς τῆς ἠθικῆς, ὁ μόνος ὁδηγὸς αὐτῆς, θέλει εἶσθαι ὀλιγώτερον ἀμφιῤῥεπὴς, καὶ ἡ κοινωνία θέλει ἀπολαύσει τὸ μέγα πλεονέκτημα τοῦ νὰ μὴν ὑποστηρίζωνται τὰ πταίσματα τινῶν ἀτόμων εἰς τὴν κουφότητα καὶ εἰς τὴν πλάνην τῶν ἀρχῶν ὅλων ἐν γένει τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Τὰ καλὰ παραδείγματα, τὰ ἔμφρονα μαθήματα, αἱ ἐπιδεξίως ἐξυφασμέναι περιστάσεις, ἡ συνεχὴς ἐπαγρύπνησις, ἡ εἰκὼν τῶν καθηκόντων ἀδιαλείπτως ζωγραφουμένη ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἤθελον θέσει εἰς ἐνέργειαν τὰς πρακτικὰς ἀρετάς. Αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι, ἐὰν ἐφρόντιζον νὰ τὰς ἐμπνεύσωσιν ἀρχῆθεν εἰς

τὴν ψυχὴν, καὶ ἡ ἀλήθεια ὑπὸ τῆς πείρας μαρτυρουμένη, ἤθελον προσφυῶς ἀντιπαλαίσει τὴν ἔπαρσιν τῆς ἀλαζονείας, καὶ μὲ τὸ αἴσθημα μιᾶς πεφωτισμένης μετριοφροσύνης ἤθελον ἐμπνεύσει εἰς τὰς γυναῖκας τὴν ἀγνότητα ἐκείνην τοῦ πνεύματος, ἥτις ἀπομακρύνει πᾶσαν ὑπερήφανον ἰδέαν. Ἂς μὴ εἴπῃ τις ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ συγκεντρώσωμεν ὅλας τὰς ἀναγκαίας περιστάσεις πρὸς ταύτην τὴν ἐκπαίδευσιν· τὸ παρελθὸν κατώρθωσε πράγματα λίαν πολυπλοκώτερα· ἐπειδὴ πιστεύω ὅτι, ἵνα ἐπιτύχωσι νὰ κάμωσι τὰς γυναῖκας νὰ παρεκτραπῶσι τῶν καθηκόντων καὶ τῶν αἰσθημάτων τῆς συζύγου καὶ τῆς μητρὸς, ἐδέησε νὰ ὑπερνικήσωσι πολὺ μεγαλητέρας δυσκολίας.

Ἐάν τις τώρα μὲ ἐρωτήσῃ, τί θέλει γίνει ἡ δευτέρα ἐκείνη ἀνατροφὴ, ἣν οἱ σύζυγοι δίδουσιν εἰς τὰς γυναῖκάς των· ἤκουσα πολλάκις νὰ γίνηται λόγος περὶ τῆς δευτέρας ταύτης ἀνατροφῆς, πλὴν ἐγὼ δὲν εἶδον ποτὲ τὰ ἴχνη της. Μήπως ἐννοοῦν τὴν ἐπιβαλλομένην ὑποχρέωσιν ἐκείνην, τοῦ συμμορφοῦσθαι μὲ τὰς ἰδιοτροπίας ἑνὸς χαρακτῆρος κατ' ἀρχὰς ἀγνώστου; Ἀλλ' εἰς μίαν ἀρτισύστατον οἰκογένειαν, ἐὰν ὁ χαρακτὴρ οὗτος ἐκφράζηται μὲ τραχύτητα, τότε ὁ γλυκύτερος κάμπτεται καὶ πανουργεῖ· ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ γυνὴ βεβαίως ὑποτάσσεται, πλὴν ἐνίοτε συμβαίνει καὶ τὸ ἐναντίον νὰ ὑποτάσσηται ὁ ἀνήρ. Ὁπωσδήποτε δὲ καὶ ἂν ἔχῃ τότε τὸ πρᾶγμα, καὶ ὁστισδήποτε ἦναι ὁ ἐξαπατῶν ἢ ὁ ἐξαπατώμενος, ὁ σκοπὸς τῆς συζυγίας καταστρέφεται, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἐλπὶς νὰ ὑπάρξῃ σέβας οὔτε ἀγάπη ἐκεῖ, ὅπου δὲν βλέπει τις οὔτε ἐμπιστοσύνην οὔτε εἰλικρίνειαν.

Αἱ ἀγαθαὶ ἢ κακαὶ ἰδιότητες τοῦ συζύγου ἐπηρεάζουσι πάντοτε τὴν διαγωγὴν τῆς γυναικός· τὴν καταναγκάζουσιν εἰς τὰς ἀναγκαίας προφυλάξεις ἵνα ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς πρώτας καὶ ἵνα ὑπεκφύγῃ τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τῶν δευτέρων. Ἀλλ' ἐὰν δι' ἐμφόβου τινὸς φρονήσεως τὴν ἐδίδαξαν ἀείποτε νὰ ὑποχωρῇ ἀγογγύστως μόνον ἵνα μὴ διαταράξῃ τὴν εἰρήνην τοῦ οἴκου, ἡ ὑποταγὴ αὕτη, ὅλως διπλωματικὴ, δὲν εἶναι παντάπασιν ἡ ἀρετὴ, εἶναι πανουργία τῆς ὁποίας ἡ ὑπανδρεία

διδάσκει τὴν ἐφαρμογήν· ὥστε ἤθελεν εἶσθαι παράδοξον νὰ θελήσωμεν νὰ τιμήσωμεν τὸν σύζυγον διότι δίδει τοιαύτην ἀνατροφὴν εἰς τὴν σύντροφον αὐτοῦ.

Αὕτη λοιπὸν ἡ ὑπὸ τῶν συζύγων διδομένη ἀνατροφὴ, (ἐὰν πρέπῃ νὰ τῇ δώσωμεν πλέον αὐτὸ τὸ ὄνομα), ἔχει βεβαίως τὴν ἀδιαφιλονείκητον ἰσχύν της, ὁμοίαν σχεδὸν μὲ ἐκείνην τῆς ἀνάγκης· ἀλλ' ἐπειδὴ συμβαίνει νὰ μὴν ἦναι οὐδὲ λογικωτέρα τῆς ἀνάγκης, δὲν εἶναι φρόνιμον νὰ τὴν ἐμπιστευθῶμεν. Διὸ νομίζω ὅτι εἶναι συμφερώτερον διὰ τὴν γυναῖκα, διὰ τὸν σύζυγον καὶ διὰ τὰ τέκνα αὐτῆς νὰ διδαχθῇ νηπιόθεν νὰ κυβερνᾶται μόνη της ὑπὸ ἀρχῶν, καὶ νὰ σταθμίζῃ διὰ τοῦ λόγου τὰς πράξεις καὶ τὰ καθήκοντα, τὰ ὁποῖα ἔχουν σχέσιν πρὸς τὰς διαφόρους περιστάσεις τῆς ζωῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ.

Ἀντιρρήσεις λαμβανόμεναι ἐκ τῆς φύσεως τῶν γυναικῶν. — Ἀπάντησις.

Φοβοῦμαι ἐνίοτε νὰ ἀφήσω τὸ πνεῦμά μου νὰ προκαταληφθῇ ὑπὸ μιᾶς μόνης ἰδέας. Εἰς σύγγραμμα τοιοῦτον ὁποῖον εἶναι τὸ ἀνὰ χεῖρας, ὁ μόνος ὁδηγὸς ὅστις δύναται νὰ φωτίσῃ εἶναι τῳόντι ἡ σκέψις· πλὴν ἐνίοτε διὰ τῆς ἀδιαλείπτου χρήσεως αὐτῆς φοβοῦμαι μήπως περὶ πολλοῦ ποιουμένη αὐτὴν τὴν συστήσω πλειότερον τοῦ δέοντος εἰς τὰς γυναῖκας. Γίνεται τῳόντι πολὺς λόγος περὶ τῶν γυναικῶν, ὅτι αἰσθάνονται καὶ δὲν συλλογίζονται· ἡ ἀντίθεσις αὕτη καί τοι λίαν κοινὴ, πρέπει ὅμως νὰ περιλαμβάνῃ τινὰ ἀλήθειαν. Ἀναμφιβόλως αἱ γυναῖκες εἶναι ὄντα διανοητικὰ δευτέρας τάξεως· ὅλαι αἱ ἰδιότητες τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχουσιν ἐν αὐταῖς εἰς βαθμὸν κατώτερον. Ἀλλ' εἰς τὸν ἄνδρα ἆρά γε τὸ πᾶν εἶναι σκέψις; δὲν ὑπάρχει οὐδὲ ἡ παραμικρὰ χώρα ἀπερισκεψίας; μελετᾷ πᾶν ὅ,τι πράττει, ἢ τοὐλάχιστον πᾶν ὅ,τι διανοεῖται;

ἡ φαντασία του δὲν δελεάζεται ποτὲ, καὶ ἡ θέλησίς του οὐδέποτε ἐπηρεάζεται; Καὶ δὲν ἤθελεν εἶσθαι δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς ὁ λόγος, τὸ κοινὸν τοῦτο προσὸν τῶν δύο φύλων, εἶναι ἀσθενέστερον εἰς τὸ ἓν παρὰ εἰς τὸ ἄλλο, ἀφ' ἑτέρου ἡ ὁρμέμφυτος δύναμις, τὸ ἔνστικτον ἐκεῖνο, ὅπερ γεννᾶται ἐκ τῆς φαντασίας καὶ αἰσθήσεως, καὶ τὸ ὁποῖον πολλάκις προηγεῖται τῆς βουλήσεως, καθίσταται ἐν ἡμῖν κέντρον ἐνεργείας ἔτι μᾶλλον δραστικώτερον παρὰ εἰς τοὺς πατέρας, εἰς τοὺς συζύγους καὶ εἰς τοὺς υἱοὺς ἡμῶν; Ἐὰν ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἀληθεύῃ, ἤθελεν εἶσθαι ἐλλειπὲς καὶ βεβιασμένον τὸ σύστημα, τὸ ὁποῖον ἐφηρμόζετο εἰς τὴν ἑτέραν τῶν δύο δυνάμεων ἡμῶν, καὶ παραγνωρίζων τὴν ἠθικὴν ἡμῶν φύσιν ἤθελε πειραθῇ νὰ τὴν καταστήσῃ ὅλως λογικὴν, ὡς φαίνομαι ὅτι ἐπιχειρῶ νὰ κάμω ἐγὼ εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ παρόντος συγγράμματος.

Τίς δὲν ἀνέγνωσε, καὶ τίς δὲν ἤκουσε συνεχῶς νὰ λέγωσιν ὅτι αἱ γυναῖκες ἔχουσιν ἐν ἑαυταῖς ἔμφυτόν τινα τάσιν, ἥτις τὰς ὁδηγεῖ τόσον καλῶς, ὅσον δύναται νὰ τὰς ὁδηγήσῃ καὶ ἡ γαλήνιος σκέψις. Τοῦτο εἶναι ἀσθένεια, ἢ μᾶλλον πλεονέκτημα δωρηθὲν εἰς αὐτὰς, τὸ νὰ αἰσθάνωνται καὶ νὰ ἀκολουθῶσιν ἐνστίγματα ὁμοιάζοντα καὶ ἐνίοτε ὑπερβαίνοντα τὰς ἐνεργείας τοῦ λόγου. Οἱ ἄνδρες ἀσμένως ἐπαναλαμβάνουσι λέγοντες ὅτι τὸ μεγαλήτερον τῶν γυναικῶν θέλγητρον εἶναι ἡ ζωηρὰ ἐκείνη καὶ ἀπερίσκεπτος φύσις, ἥτις διδει εἰς ὅλας τὰς κινήσεις των ἀκούσιόν τι καὶ ἀφελὲς, τὸ ὁποῖον διευκολύνει εἰς αὐτὰς τὰς μεγαλητέρας θυσίας, καὶ δίδει νέαν χάριν εἰς τὰς ἀρετάς των. Τί λοιπὸν χρειάζονται εἰς αὐτὰς οἱ ἄγονοι καὶ ψυχροὶ κανόνες, τοὺς ὁποίους κακῶς ἴσως ἤθελον ἐφαρμόσει, καὶ δὲν ἤθελον ἴσως δυνηθῇ οὔτε νὰ τοὺς ἐννοήσωσιν, οὔτε νὰ τοὺς ἀκολουθήσωσιν; Ἔχουσι χρείαν ἀπάτης, ἵνα πιστεύωσι, καὶ συγκινήσεως ἵνα πράττωσι· καὶ σὺ διϊσχυρίζεσαι νὰ ἐπιβάλῃς τὴν ἀλήθειαν εἰς τὸ πνεῦμά των καὶ τὴν ἀπάθειαν εἰς τὴν διαγωγήν των! Δὲν φοβεῖσαι μήπως ἀποδειλιάσῃς, μήπως ἐξασθενίσῃς καὶ ἐκνευρίσῃς τὴν φύσιν των ἐπιβαρύνουσα τὴν διάνοιαν αὐτῶν; δὲν κινδυνεύεις νὰ ἀποσβέσῃς ἐν αὐταῖς τὸ ἐσωτερικὸν πῦρ, τὸ ὁποῖον τὰς

ἐμψυχόνει; μόνον τὸ αἴσθημα ἀποκαλύπτει ἐν αὐταῖς τὸ μυστήριον τῆς ἀδυναμίας των· ἵνα γένωσιν ἐνεργητικαὶ, ἄφες αὐταῖς τὸ αἴσθημα τοῦτο, καὶ ὅταν ἀκόμη κινδυνεύῃ νὰ τὰς ἀποπλανήσῃ· δὲν εἶναι ὁ ἀνὴρ πλησίον των, ἵνα τὰς ὁδηγήσῃ διὰ τοῦ λόγου; καὶ ὁ βραχίων αὐτοῦ δὲν εἶναι ἕτοιμος νὰ τὰς ὑπερασπίσῃ; Μόνον διὰ τοῦ αἰσθήματος δύναται ἡ γυνὴ νὰ ὑψωθῇ εἰς τὴν ἀντιστάθμισιν τῆς δυνάμεως τοῦ συντρόφου της. Μόνον διὰ τῆς ἀγάπης, ἣν αὐτὸς ἐμπνέει εἰς αὐτὴν, δύναται νὰ τὴν ἀνυψώσῃ μέχρις ἑαυτοῦ καὶ ἑπομένως νὰ τὴν διευθύνῃ καὶ νὰ τὴν ὑποστηρίξῃ. Ἐὰν ἀναπτύξωμεν ὑπὲρ τὸ δέον τὴν διάνοιαν αὐτῆς, θέλομεν θραύσει τοὺς δεσμοὺς τῆς ἐξαρτήσεως χωρὶς νὰ δώσωμεν εἰς αὐτὴν τὴν δύναμιν τοῦ ἀνεξαρτήτου ὄντος. Ἀνατεθραμμέναι μᾶλλον μὲ τὴν ἀξίωσιν παρὰ μὲ τὴν δύναμιν τῆς ἐλευθερίας, θέλουσαι νὰ ςηριχθῶσι μόναι των, νὰ ὁδηγῶνται καθ' ἑαυτὰς, αἱ γυναῖκες θέλουσι καταντήσει νὰ ἀπολέσωσι τὸ στήριγμα καὶ τὸν ὁδηγὸν, τὸν ὁποῖον ἐδώρησεν εἰς αὐτὰς ὁ νόμος τῆς δημιουργίας· καὶ μετ' οὐ πολὺ στερηθεῖσαι ἐνώπιον τῶν ἀνδρῶν τὸ μεγαλήτερον θέλγητρον αὐτῶν, ἤθελον καταστασθῆ συγχρόνως ἧττον ἔμφρονες καὶ ἧττον ἐράσμιοι. Τί ἤθελες κάμει τότε τὴν τελειοποίησιν καὶ εὐδαιμονίαν αὐτῶν;

Αὐταὶ αἱ δυσκολίαι μὲ ἐτάραξαν πολλάκις τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον μοὶ ἐπροτάθησαν ὑπὸ ἀνθρώπων σπουδαίων· καὶ δὲν εἶναι ἄνευ βάσεως, ἐπειδὴ στηρίζονται ὄχι μόνον εἰς ἰδέας συνεχῶς παραδεδεγμένας, ἀλλὰ καὶ εἰς αἰσθήματα θετικώτατα, τὰ ὁποῖα αἰσθανόμεθα εἰς ἑαυτοὺς, καὶ τῶν ὁποίων τὰ ἀποτελέσματα προσβάλλουσι καθεκάστην τὰς αἰσθήσεις μας. Προσέτι δὲν πρέπει νὰ περιφρονήσωμεν τὸ εὐάρεστον ἐκεῖνο γενικὸν αἴσθημα, τὸ ὁποῖον διεγείρουσιν αἱ πρῶται κινήσεις τῶν ἀθώων καὶ ζωηρῶν ψυχῶν τῶν ἀπαιδεύτων καὶ εὐαισθήτων. Πῶς δύναμαι νὰ περιφρονήσω ἓν θέλγητρον τόσον γενικῶς παραδεδεγμένον, ὥστε νὰ συμβουλεύσω τὴν καταστροφήν αὐτοῦ; Βλέπομεν ἀνθρώπους τοῦ πλέον ἠθικοῦ χαρακτῆρος, τοῦ πλέον διακεχριμένου πνεύματος νὰ συγκινῶνται ὑπὸ τοῦ εἴδους τούτου τῆς τέρψεως, νὰ τὸ θεωρῶσι μάλιςα ὡς πλεονέκτημα, νὰ τὸ ζητῶσι, νὰ τὸ ἐκλέγωσιν εἰς

ἐκείνην, ἣν προτίθενται νὰ κάμωσι κοινωνὸν τῆς ζωῆς των καὶ τῆς ἀγάπης των. Ὑπάρχει ἀναμφιβόλως εἰς τὴν ἰδιότητα ταύτην τοῦ ἀσθενοῦς ἡμῶν φύλου πρᾶγμα τι ἀληθὲς, ἁπλοϊκὸν καὶ ἐπομένως ἱερόν. Νὰ ἀπορρίψωμεν τοῦτο δὲν ἤθελεν εἶσθαι ποσῶς λογικόν· διατί νὰ ἦναι ἀνάγκη νὰ ἀγοράσωμεν ἓν πλεονέκτημα μὲ τὴν θυσίαν ἄλλου πλεονεκτήματος, δι' οὗ δυνάμεθα νὰ ἀρέσκωμεν; Δὲν δύναμαι νὰ πιστεύσω ὅτι ἡ φρόνησις μᾶς ὑποχρεόνει νὰ ἤμεθα ὀλιγώτερον ἐράσμιαι· ἡ ἁρμονία τοῦ ἠθικοῦ κόσμου δὲν ἀνέχεται ποσῶς τοιαύτας παραφωνίας, καὶ ἤθελεν εἶσθαι ψευδὴς ἡ ἀνατροφὴ ἐκείνη, ἥτις ἤθελεν ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὰς γυναῖκας τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἀγαπῶνται ὑπὸ τῶν συζύγων των· νομίζω δὲ ὅτι ἡ ἀρετὴ πρέπει νὰ παραδέχεται ὅλας τὰς ὡραιότητας, καὶ ἡ ἀλήθεια νὰ μὴν ἀποκλείῃ κανὲν θέλγητρον.

Ἐν τοσούτῳ τί πρέπει τὰ κάμωμεν, καὶ τίς θέλει μᾶς δώσει τὸ μέσον τοῦ νὰ συμβιβάσωμεν τὴν ἀντίφασιν, ἥτις σταματᾷ τὸν δρόμον τῶν ἰδεῶν μας; Θέλομεν λοιδορήσει ὡς ἀσθενεῖς καὶ μειραχιώδεις ἐκείνους, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ καθαρὰ καὶ γλυκεῖα ἀφέλεια μιᾶς ἀγαθῆς φύσεως τῆς γυναικὸς ἐμπνέει τρυφερότητα καὶ θαυμασμόν; καὶ θέλομεν θεωρήσει ὡς ἠθικὴν τελειότητα αὐτῆς τὴν ὑψηλὴν ἀπάθειαν τῶν στοϊκῶν, ἀποδίδοντες εἰς μόνον τὸν λόγον τὸ δικαίωμα τοῦ κινεῖν τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν ἀγάπην; Θέλομεν καταχρασθῆ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τὰς λέξεις, ὥστε νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι μόνη ἡ φιλοσοφικὴ ἀρετὴ ἔχει εἰς τὸν κόσμον τὴν ἀληθινὴν ὡραιότητα, τὰ πραγματικὰ θέλγητρα καὶ ὅλον τὸ δικαίωμα τῆς ἀγάπης; Ἀλλὰ τοῦτο ἀντὶ νὰ λύσῃ, ἤθελεν ἀρνηθῆ τὴν ἀντιλογίαν· καὶ κατὰ τοῦτο ἠθέλαμεν ὁμοιάσει τοὺς φιλοσόφους, οἵτινες ὑπερπηδῶσι τὰς δυσκολίας, τὰς ὁποίας δὲν δύνανται νὰ ἐξηγήσωσι.

Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα ἆρά γε θετικώτερον νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι αἱ ἀθῶαι κινήσεις τῆς καρδίας τῶν γυναικῶν ἔχουσιν ἐπ' αὐτῶν τοιαύτην ἰσχὺν, ἥτις ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τοὺς θεατὰς, καὶ ὅτι αὐταὶ ἐνίοτε διὰ τῆς ὁρμεμφύτου ὁρμῆς ἐπιτυγχάνουσι τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἀληθὲς, καὶ ὅτι εἶναι συμφερώτερον νὰ παραδεχθῶμεν τοῦτο ἢ νὰ τὸ παραγνωρίσωμεν;

Πλὴν συγχρόνως θέλομεν προσθέσει ὅτι, μὲ ὅλας τὰς προσπαθείας τοῦ νὰ ἀνυψώσωμεν τὴν ἰδιότητα ταύτην τὴν χαρακτηρίζουσαν τὸ φῦλόν μας, οὐχ ἧττον ὅμως μᾶς ἀφίνει εἰς τὴν δευτερεύουσαν θέσιν μας, καὶ ὅτι ὅσῳ μικροτέραν χώραν καὶ ἐπισημότητα τῇ δίδομεν, τόσῳ τελειοτέραν καθιστῶμεν τῶν γυναικῶν τὴν ἐκπαίδευσιν. Παραδεχόμενοι τὴν ὕπαρξιν τῆς ἀδυναμίας ταύτης λέγομεν, ὅτι πρέπει νὰ τὴν ἀντιπαλαίσωμεν ὄχι μὲ σκοπὸν νὰ τὴν καταςρέψωμεν, καὶ ὅτι ὅλον τὸ μυστήριον συνίσταται εἰς τὸ νὰ τὴν περιστείλωμεν μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λόγου.

Τίνι τρόπῳ ὅμως δυνάμεθα νὰ κάμωμεν τὰς γυναῖκας νὰ μὴν ἔχωσιν εἰμὴ ὁρμὰς λογικὰς, ἢ τοὐλάχιστον νὰ χαλινώσωσι καὶ νὰ κανονίσωσιν ἐκείνας, τὰς ὁποίας αἰσθάνονται; Τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι τὸ αὐτὸ, ὡς ἐὰν τὰς ἠναγκάζομεν νὰ μὴν ἔχωσι παντάπασι, διότι ἠθέλομεν τὰς ὑποχρεώσει νὰ μὴ παραδίδωνται εἰς τὰς ἐντυπώσεις των εἰμὴ κατόπιν τῆς σκέψεως· ἐὰν ἐσκέφθησαν, ἀποφασίζουσι διὰ τῆς βουλήσεως, δὲν παρασύρονται· ἐὰν δὲ παρασύρωνται, δὲν ἐσκέφθησαν, ὥστε πάλιν ἀπετύχομεν τοῦ σκοποῦ. Ἡ φύσις λοιπὸν ἐκφεύγει πάντοτε τοὺς ἀμφιβόλους ἐκείνους κανόνας, δι' ὧν συνήθως νομίζουσιν ὅτι συμβιβάζουσι τὰς ἀντιφάσεις, καὶ προσεγγίζουσι τὰ ἐναντία ἄκρα. Ἂς ἴδωμεν ὅμως μήπως ἦναι δυνατὸν νὰ κάμωμεν ἄλλην τινὰ καλλιτέραν θεραπείαν.

Μία τῶν ἰδιοτήτων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἶναι καὶ ἡ ἐν ἡμῖν ὑπάρχουσα δεκτικότης μιᾶς αὐθορμήτου κινήσεως καὶ μιᾶς προαιρετικῆς, ἥτις μᾶς καθιστᾷ, οὕτως εἰπεῖν, ἀπερισκέπτους καὶ ἐσκεμμένους. Εἰς ταύτην τὴν διπλῆν διάθεσιν ἀναγνωρίζει τις τὴν πρόνοιαν τοῦ δημιουργοῦ. Ὁ ἀνθρώπινος βίος ἐπιζητεῖ καὶ προκαλεῖ ἀλληλοδιαδόχως ἑκατέραν τῶν δύο τούτων δυνάμεων, ἐπειδὴ ἀλληλοδιαδόχως ἔχομεν ἀνάγκην πράξεων ποτὲ μὲν ὁρμητικῶν ποτὲ δὲ περιεσκεμμένων. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐδύνατο νὰ ἀποφασίσῃ εἰμὴ μόνον κατὰ σταθμὸν καὶ μέτρον, ἐὰν ἡ σκέψις ἔπρεπε νὰ προηγῆται πασῶν τῶν πράξεων αὐτοῦ, δὲν ἤθελε δυνηθῇ οὔτε νὰ διατηρηθῇ οὔτε νὰ ὁδηγηθῇ ἐν τῷ μέσῳ τῶν κατεπειγουσῶν καὶ αἰφνιδίων περιςάσεων, ἐξ ὧν ἡ ἀνθρωπίνη ὕπαρξις εἶναι

διεσπαρμένη. Προσβαλλόμενος συνεχῶς ὑπὸ ἀπροσδοκήτων περιστάσεων, ἴσως ἤθελε διὰ τῆς σκέψεως προδιατάττει ἐπὶ τὸ κανονικώτερον τὴν διαγωγήν του, ἀλλ' ἀμφιβάλλω ἐὰν ἠδύνατο νὰ προφυλάξῃ ἐπὶ πολὺ τὴν ζωήν του. Μὴ ἀποκρινόμενος εἰς τὰς αἰφνιδίους ἐρωτήσεις, οὐδεμίαν μηχανὴν ἔχων εἰς τὰς ἀπροσδοκήτους δυσκολίας, ἤθελεν ἀφήσει νὰ τοῦ ἐκφεύγωσιν ὅλαι αἱ εὐκαιρίαι, νὰ δεινωθῶσιν ὅλοι οἱ κίνδυνοι, νὰ τελειοποιηθῶσιν ὅλα τὰ ἐγκλήματα. Οὐδέποτε ἤθελε δυνηθῇ νὰ ἀπομακρύνῃ τὸ βέλος, τὸ ὁποῖον ἀκοντίζεται ἐναντίον του, οὐδὲ νὰ σώσῃ παιδίον πνιγόμενον, οὐδὲ νὰ σταματήσῃ τὸν βραχίονα, ὅστις μέλλει νὰ κατασπαράξῃ τὴν ἀθωότητα.

Ἐὰν ἐξ ἐναντίας δὲν ἐλάμβανε παρὰ τῆς φύσεως εἰμὴ τὴν ζωηρότητα τοῦ πνεύματος, τὴν ἑτοιμότητα ἐκείνην τοῦ πράττειν, ἥτις, ἵνα ἐξυπνήσῃ, ἔχει χρείαν στιγμιαίας τινὸς καὶ σφοδρᾶς περιστάσεως, ἤθελεν εὑρεθῇ ἄνευ μέσων ἐναντίον τῶν διαρκῶν καὶ πολυχρονίων δυσκολιῶν, ἐναντίον τῶν πολυπλόκων ἀλλ' ἀνεπαισθήτων ἀμηχανιῶν, αἵτινες ὁμοιάζουσι μὲ τὰς βραδυπορούσας νόσους, καὶ κατὰ τῶν ὁποίων τὸ σύστημα τῆς σκέψεως ἰσχύει πολὺ περισσότερον παρὰ ἐκεῖνο τῶν ἀχαριαίων ἐμπνεύσεων.

Τὸ πνεῦμα ἡμῶν ἐκτεθειμένον εἰς τὰ δύω ταῦτα ἄκρα ἄλλοτε μὲν ἀναπαύεται, ἄλλοτε δὲ ἐφορμᾷ, ὡς καὶ ἡ ζωὴ αὐτὴ, καὶ τὸν νόμον τοῦτον τῆς φύσεως εἰς μάτην ἡ ἀνατροφὴ ἤθελε πειραθῇ νὰ ἀλλοιώσῃ· καὶ ἵνα δικαιώσω τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνατροφῆς, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐλάλησα, ἀρκεῖ νὰ ὑποδείξω ὅτι τὰ ἐξ αὐτῆς ἐπαπειλούμενα ἀτοπήματα ἔχουσι τὸ πλεονέκτημα τοῦ νὰ ἦναι ἀδύνατα.

Ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ προβῶμεν περαιτέρω· δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν ἐὰν τὰ ἐπίφοβα ταῦτα ἀποτελέσματα εἶναι πραγματικῶς συνέπειαι τοῦ συστήματος τῆς πεφωτισμένης καὶ ἐλλόγου ἀνατροφῆς, καθ' ἣν περίπτωσιν ἤθελεν ἐπιτύχει.

Ὅτι αἱ γυναῖκες εἶναι μᾶλλον διατεθειμέναι εἰς τὰς πρώτας ἐκείνας κινήσεις, ἃς ἀρνούμεθα νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸν λόγον, ἐπειδὴ εἶναι ὀλιγώτερον σκεπτικαὶ παρὰ οἱ ἄνδρες, τοῦτο οὐδεμίαν ἐπιδέχεται ἀμφισβήτησιν. Ἀσθενέστεραι οὖ-

σαι, εἶναι εὐκινητότεραι καὶ πλέον ἀνυπόμονοι. Ἡ ζωηρότης των τὰς ἀπαλλάττει συνήθως ἀπὸ τὴν σκέψιν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἄλλως τὸ πνεῦμά των δὲν εἶναι προσφυῶς διατεθειμένον· διότι ἐπιμένει ὀλίγον, καὶ δὲν ἐμβαθύνει πολύ. Ἕνεκα ταύτης τῆς ἀσθενείας, καὶ πρὸς ἀναπλήρωσιν, οὕτως εἰπεῖν, αὐτῆς, φαίνεται ὅτι τὰ ἀντικείμενα, ἅτινα τὰς προσβάλλουσι τὰς συγκινοῦσι ζωηρότερον. Τὸ θέαμα, τὸ ὁποῖον ἀφίνει εἰς τὸν ἄνδρα ἀτάραχον ὅλην αὐτοῦ τὴν ἀπάθειαν, ἢ τὸ ὁποῖον δὲν τῷ διεγείρει εἰμὴ μετρίαν τινα συγκίνησιν, κάμνει εἰς τὰς γυναῖκας νὰ ῥεύσωσι τὰ δάκρυα, νὰ τρέμωσιν αἱ χεῖρες, καὶ ἡ καρδία νὰ πάλλῃ· αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ταυτισθῶσι μὲ τὴν χαράν, μὲ τὴν λύπην, μὲ τὴν ὀργήν· νὰ λαμβάνωσι μέρος εἰς τὴν σκηνήν, ἥτις δραματίζεται ἐνώπιόν των, καὶ ἔχουσι τὴν συναίσθησιν ὅτι εἰς τὴν πρώτην ἐμφάνισιν μιᾶς ζωηρᾶς ἐντυπώσεως εἶναι ἀδύνατον νὰ μείνωσιν ἀκίνητοι· παρασύρονται καὶ ὁρμῶσι πρὶν ἔτι διαταχθῶσιν ὑπὸ τῆς φρονήσεως.

Ἐντεῦθεν πηγάζουσιν ὅλοι οἱ χαρακτῆρες τῶν αἰσθημάτων των ἐπίσης δὲ καὶ τῶν ἀρετῶν των, αἵτινες συγχέονται συνήθως μὲ τὰ αἰσθήματά των. Ταῦτα δὲ ἀείποτε ὑπερβολικὰ καὶ ἀποκλειστικά, ἅμα τεθῶσιν εἰς ἐνέργειαν οὐδεμίαν ἀφίνουσιν ἐλευθερίαν εἰς τὸν λόγον, δι' ὃ εἶναι σπάνιον αἱ γυναῖκες νὰ δυνηθῶσι νὰ κρίνωσι τὴν καρδίαν των. Ἡ ἀμεροληψία εἶναι τὸ σπανιώτερον αὐτῶν πλεονέκτημα· ἡ ἀνδρεία των δὲν εἶναι συνήθως παρὰ ἡ ἀφοσίωσις, καὶ αὕτη τὰς ἐγκαταλείπει, ἐκεῖ ὅπου δὲν τὰς ἐμψυχόνει οὔτε ἡ ὀργὴ οὔτε ἡ ἀγάπη. Ἡ εὐσπλαγχνία των ἔχει τι ἀκούσιον, τὸ ὁποῖον μετέχει μᾶλλον ἐκ τοῦ αἰσθηματικοῦ παρὰ ἐκ τοῦ καθήκοντος. Ἡ εὐστάθειά των δὲν διατηρεῖται ἄνευ ἐνθουσιασμοῦ. Εἶναι ἕτοιμοι νὰ θυσιάσωσι τὰ συμφέροντά των, οὐδέποτε ὅμως τὰ αἰσθήματα αὐτῶν· εἶναι μᾶλλον ἐπιδεκτικαὶ εἰς τὴν μακροθυμίαν παρὰ εἰς τὴν δικαιοσύνην· ἐπειδὴ μεταξὺ πασῶν τῶν ἀρετῶν ἡ δικαιοσύνη εἶναι ὀλιγώτερον ἐνθουσιώδης.

Ὑπάρχουσι καθήκοντα εἰς τὸ γυναικεῖον φῦλον ἁρμόζοντα, τὰ ὁποῖα δεικνύουσι σαφέστερον ταύτην των τὴν ἰδιότητα. Πόσαι γυναῖκες ἐξεπλήρωσαν τὰ καθήκοντα ταῦτα πιστῶς

χωρὶς ποτὲ νὰ φαντασθῶσιν ὅτι αὐτὰ ἦσαν καθήκοντα! Μία ἀποστροφὴ ὅλως φυσικὴ τὰς προφυλάττει κατὰ τῶν πταισμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων μόνος ὁ λόγος δὲν ἤθελεν ἴσως δυνηθῆ νὰ τὰς ἀπαλλάξῃ. Πολλοὶ ἄνθρωποι πιστεύουσιν ὅτι αἱ ἀρχαὶ δὲν δύνανται νὰ προφυλάξωσιν ἀσφαλέστερον τὰς γυναῖκας κατὰ τῆς ἀπάτης. Εὐαρεστοῦνται μᾶλλον νὰ τὰς διατηρῶσιν εἰς τὴν ἀμάθειαν, εἰς τὴν ἀποστροφὴν ἐκείνην τοῦ κακοῦ, ἥτις δὲν τὰς προφυλάττει τοῦ κινδύνου, εἰμὴ κρύπτουσα αὐτόν· ἐπιθυμοῦσι τέλος πάντων ἡ συζυγικὴ πίστις νὰ ἐμπιστεύηται εἰς τὸ αἴσθημα, καὶ ἡ ἀρετὴ νὰ μὴν ἦναι ἄλλο παρὰ ἀθωότης.

Ἐνόσῳ διαρκεῖ ἡ πρώτη ἡλικία, ὁ ἠθικὸς οὗτος ὅρος εἶναι εὔκολον νὰ διατηρηθῇ εἰς γυναῖκα, προικισμένην ὑπὸ τῆς φύσεως μὲ κλίσεις ἀγαθάς. Ἡ πεφωτισμένη φρόνησις δὲν ἤθελεν εἶσθαι οὔτε πλέον ἀσφαλὴς οὔτε πλέον ἐπαγωγὸς τῆς φυσικῆς ταύτης ἀφελείας· αὕτη εἶναι ἡ δρόσος τῆς ψυχῆς καὶ ἀναπληροῖ τὴν ἀρετὴν, καθὼς τὰ χρώματα τῆς νεότητος ἀναπληροῦσι τὴν ὡραιότητα. Ποία μήτηρ ἤθελε διακινδυνεύσει νὰ ἀφαιρέσῃ οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον μέρος τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης παρθενίας, νὰ διαταράξῃ τὸ γλυκὺ τῆς ἀθωότητος ὄνειρον, ὅπερ φέρει μεθ' ἑαυτῆς ἡ νέα γυνὴ, καὶ νὰ ἀλλοιώσῃ διὰ τῶν πρακτικῶν συμβουλῶν της τὴν ἁπλότητα μιᾶς ἁγνῆς φύσεως; Βεβαίως δὲν θέλει κάμει ποσῶς τοῦτο ἡ μήτηρ, ἥτις παραδέχεται τὸ σύστημά μου, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκείνη ἥτις θέλει ἀκολουθήσει δουλικῶς τοὺς τύπους τῆς ἀνατροφῆς, τὴν ὁποίαν καθιέρωσεν ἡ συνήθεια. Ἐπειδὴ τῳόντι ἡ γενικῶς σήμερον ἐνεργουμένη οὐδεμίαν καταβάλλει προσοχὴν ἵνα προφυλάξῃ τὰς αὐθορμήτους τάσεις καὶ ἐντυπώσεις τῶν κοράσίων μας. Ἐξ ἐναντίας ἡ ὅλως τυπικὴ αὕτη ἀνατροφὴ, ἥτις ἐπιβάλλεται εἰς αὐτὰ σήμερον, καταγίνεται νὰ ἀντικατασήσῃ τὰ αἰσθήματα διὰ τῶν κανόνων· καὶ ἀληθῶς ἠδυνάμην νὰ ἐρωτήσω ποία σέβεται περισσότερον τὴν φύσιν, ἡ ἀνατροφὴ, ἥτις δεσμεύει τὸ λογικὸν, ἢ ἐκείνη ἥτις τὸ ἀναπτύσσει, καὶ ποία κινδυνεύει μᾶλλον νὰ καταστρέψῃ εἰς τὰ κοράσια τὸ ἠθικὸν αὐτῶν θέλγητρον, ἡ ἐμπνέουσα ἀρχὰς, ἢ ἡ ἐπιβάλλουσα προλήψεις;

Τίς ἄρά γε ἔδωσε πρῶτος τὸ παράδειγμα τοῦ νὰ ἐπιβάλληται σιωπὴ εἰς ὅλας ἐκείνας τὰς μυστηριώδεις φωνὰς, αἵτινες τόσον σφοδρῶς ἀντηχοῦσιν εἰς τὴν νεανικὴν καρδίαν; τίς πρῶτος ἐδίδαξε νὰ δώσωμεν εἰς τὰς γυναῖκας ἐπὶ παντὸς αἰσθήματος ἕνα κανόνα, καὶ ἐπὶ παντὸς κινήματος, ἕνα χαλινόν; νὰ τὰς κάμωμεν νὰ δυσπιστῶσι περὶ ὅλων τῶν πραγμάτων, νὰ διασπείρωμεν τὸ πνεῦμά των ὑπὸ οὐτιδανῶν καὶ σχολαστικῶν ἀξιωμάτων, νὰ καταπνίγωμεν ὑπὸ τὸ βάρος τῶν παραδεδεγμένων ἰδεῶν πᾶσαν ἐλευθερίαν τοῦ πνεύματος αὐτῶν, πᾶσαν πρωτοτυπίαν τῶν αἰσθημάτων αὐτῶν, καὶ νὰ μεταβάλλωμεν τέλος πάντων τὰ ζωηρότερα καὶ ἀθωότερα πλάσματα εἰς ἐπιτετηδευμένας καὶ ἐπιπλάστους μηχανὰς, αἵτινες νὰ χρησιμεύωσι πρὸς στολισμὸν τῆς κοινωνίας καὶ πρὸς διασκέδασιν τῶν ἀνδρῶν;

Τοιαύτη εἶναι ἡ θέσις ἐκ τῆς ὁποίας πρέπει νὰ ἀπαλλάξωμεν τὰς γυναῖκας· ἡ ὀρθὴ ἀνατροφὴ ἐπαναφέρουσα εἰς αὐτὰς τὸν λόγον ἤθελεν, οὕτως εἰπεῖν, τὰς ἐπαναφέρει εἰς τὴν ζωήν. Αὐτὰ τὰ συμβάντα κατώρθωσαν ἤδη πολὺ ὑπὲρ αὐτῶν· πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν ἤρχισαν αἱ γυναῖκες νὰ διαφέρωσι πολὺ ἀπὸ τὰς πρὸ αὐτῶν. Σήμερον δὲ ὅτε ἡ νέα τάξις τῶν πραγμάτων τείνει νὰ ἀποκατασταθῇ διαρκὴς, πρέπει ἡ ἀνατροφὴ νὰ ἐκτελέσῃ μεθοδικῶς ὅ,τι ἔσπευδον νὰ πραγματοποιήσωσιν ἀφ' ἑαυτῶν αἱ περιστάσεις καὶ ὁ χρόνος.

Ἐὰν τολμήσωμεν νὰ δώσωμεν μικράν τινα φιλοσοφίαν εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν χορασίων, δὲν ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι διϊσχυριζόμεθα νὰ τὰς κάμωμεν φιλοσόφους. Δύναταί τις νὰ πειραθῇ εἰς τὸ σύγγραμμά του νὰ δώσῃ λόγον ὅλων τῶν πραγμάτων, καὶ νὰ θέσῃ ἀρχάς τινας, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ θέλῃ νὰ καταστήσῃ τοὺς νέους σοφοὺς περὶ τῆς φύσεως καὶ περὶ τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν. Εἶναι βεβαίως ὡραῖον πρᾶγμα ἡ πεφωτισμένη ἐκείνη φρόνησις τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις γνωρίζει τὸ πῶς καὶ τὸ διατί ὅλων τῶν πραγμάτων, καὶ ὅστις προσδιορίζει τὰς πράξεις του κατὰ τὰς γενικὰς αὐτοῦ ἰδέας. Πλὴν οὐδέποτε δύναται νὰ ἦναι τόσον ἐντελῶς φωτισμένος περὶ παντὸς πράγματος, οὐδὲ τόσον ἀκριβῶς παρεσκευασμένος πρὸς ἅπαντα, ὥστε νὰ μὴ παρουσιασθῶσιν ἀναρίθμητοι περι-

στάσεις, ἐν αἷς δὲν θέλει δυνηθῆ νὰ ἀποφασίση παρὰ διὰ τοῦ αὐθορμήτου αὐτοῦ ἐνστίγματος. Καθ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος φωτίζεται, γενόμενος ἐνάρετος μεταχειρίζεται καὶ ἐκτιμᾷ ὀλιγώτερον τὰ φυσικὰ αὐτοῦ πλεονεκτήματα, ἀλλὰ δὲν δύναται καὶ ὁλοσχερῶς νὰ τὰ ἀπορρίψη· καὶ ἐὰν ἔχη δίκαιον νὰ ἀντικαταστήση καὶ νὰ ὑπερνικήση τὰς κακὰς αὐτοῦ κλίσεις διὰ τῶν ἐκ τῆς παιδείας ἀποκτηθέντων ἀρετῶν, ἔχει ὅμως μέγα ἄδικον νὰ μὴν ἀφήση καὶ μικράν τινα ἐνέργειαν εἰς τὰς ἀρετὰς ἐκείνας, τὰς ὁποίας ἡ φύσις τῷ ἐδώρησε· αὐταὶ εἶναι ὡς κληρονομία, ἣν ὀφείλει νὰ διαφυλάξη καὶ νὰ διατηρήση, χωρὶς νὰ παραμελήση νὰ τὴν ἐπαυξήση διὰ τῆς παιδείας του.

Τοιοῦτον εἶναι κατὰ τὴν ἐμὴν ἰδέαν τὸ σχέδιον τῆς ἀνατροφῆς, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἀναπλάση τὴν γυναῖκα. Προσπαθοῦντες, ἐνόσῳ εἶναι νέα, νὰ καθιδρύσωμεν ἐν αὐτῇ ἀρχὰς γενικὰς, θέλομεν ἀφήσει εἰς πλήρη ἐνέργειαν τὰς ἐμφύτους αὐτῆς ἰδιότητας, καὶ ἐὰν μέλλωσιν ἐνίοτε νὰ τὴν παρασύρωσιν ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς μετριότητος· ἐπειδὴ εἶναι φόβος μήπως τὴν ἐξασθενίσωμεν, ἐὰν τὴν κάμωμεν νὰ δυσπιστῇ πολὺ εἰς ἑαυτήν. Πρὸς τούτοις καθόσον παρατείνεται ἡ ζωὴ, ἐξαντλεῖ ἀδιαλείπτως ταύτας τὰς δυνάμεις τῆς νεότητος· αὗται εἶναι κεφάλαιον τὸ ὁποῖον δαπανᾶται, οὕτως εἰπεῖν, καὶ δὲν ἀνανεόνεται ποσῶς· ὥστε ἡ ἡλικία μόνη ἀρκεῖ διὰ νὰ ψυχράνη τὴν θερμότητα ταύτην, διαλύουσα τὴν ἀμάθειαν, τὰς δοξασίας ἢ τὰς ἀπάτας, αἵτινες τὴν ὑποστηρίζουσι. Ἐκ τῆς παρατηρήσεως βεβαιοῦταί τις ὅτι ἡ τοῦ κόσμου ἐμπειρία ἐλαττόνουσα τὰς φυσικὰς ἰδιότητας, ἐνισχύει τὰς ὑπὸ τοῦ λόγου ἀποκτηθείσας. Ἡ ζωὴ ἀφαιρεῖ σχεδὸν πάντοτε μικρόν τι μέρος τοῦ φυσικοῦ ἡμῶν χαρακτῆρος· δύναται πάντοτε νὰ φωτίση, νὰ καθαρίση τὸ πνεῦμα, καὶ κατὰ τοῦτο τοὐλάχιστον ἐσμὲν ἐλεύθεροι. Τίς δὲν ἐδοκίμασεν ὅτι μὲ τὴν πρόοδον τῆς ἡλικίας ἀπώλεσε πολλὰς εὐγενεῖς ἀνάγκας, πολλὰς εὐγενεῖς ἀποσροφὰς, αἵτινες ἄλλοτε ἀπετέλουν τὴν ὑπερηφάνειαν τῆς νεότητος αὐτοῦ; Ἀλλ' ἐπίσης τίς δὲν ἐδοκίμασεν ἐν ἑαυτῷ τὴν καθ' ἑκάστην αὐξάνουσαν ἐκείνην δύναμιν, δι' ἧς ἀπορρίπτομεν μίαν πλάνην καὶ ἐπανορθόνομεν μίαν ἔλλειψιν; Ἡ ἐνέργεια λοιπὸν τοῦ λόγου δύναται νὰ αὐξάνῃ

καθ' ὅσον αἱ φυσικαὶ ἰδιότητες ἐλαττόνονται· καὶ τὸ μυστήριον τῆς ἀνατροφῆς εἶναι τὸ νὰ προπαρασκευάσῃ μακρόθεν ταύτην τὴν ἀντιστάθμισιν. Τοιαύτη πρέπει νὰ ἦναι ἡ πρόνοια τῆς μητρὸς καὶ τοῦ συζύγου. Τῷόντι ἔρχεται καιρὸς, καθ' ὃν αἱ ἀθῶαι ἐντυπώσεις δὲν θέλουσιν ἐξαρκέσει νὰ ὁδηγήσωσι καὶ νὰ προφυλάξωσι τὴν γυναῖκα ἐν τῷ μέσῳ τῶν δυσχερειῶν τοῦ βίου. Πρὸ πάντων δὲ ἅμα γείνῃ μήτηρ, πρέπει μᾶλλον νὰ σκέπτηται παρὰ νὰ ὑποχωρῇ· πρέπει ὁπωσοῦν νὰ δύναται νὰ κυβερνᾷ ἑαυτὴν, ἵνα κυβερνήσῃ καὶ τὸ τέκνον της, τὸ ὁποῖον, περιβεβλημένον ὂν ἀπὸ ἀμάθειαν καὶ ἀσθένειαν, δὲν δύναται νὰ κυβερνήσῃ αὐτὸ ἑαυτό, ἐπειδὴ ἡ ἀνατροφὴ δὲν εἶναι ἔργον τῆς στιγμιαίας ἐμπνεύσεως. Καὶ αὐτὰ τὰ καθαρὰ τῆς ἀφελείας αἰσθήματα, τὰ τοσοῦτον ἐπαγωγὰ εἰς τὴν νεάνιδα, δὲν δύνανται εἰμὴ ἀσθενῶς νὰ προφυλάξωσι τὴν χρηστότητα αὐτῆς ἐν τῷ μέσῳ τῶν γοητειῶν τοῦ κόσμου. Αἱ γοητεῖαι αὗται εἶναι πολυειδεῖς, ἡ δὲ φοβερωτέρα εἶναι τὸ σόφισμα· οἱ ἄνθρωποι δὲν ἀπέρριψαν ἀκόμη τὴν χρῆσιν τῶν δολίων ἐκείνων διδαγμάτων, τὰ ὁποῖα ἀφοπλίζουσι τὸ ἀσθενὲς πνεῦμα, καὶ τὰ ὁποῖα τότε μόνον ἀπαμβλύνονται ὅταν ἐνεργῶνται ἐναντίον τοῦ λόγου. Ἡ καρδία εἶναι ὁ ἐπισφαλέστερος σύμβουλος· ἡ γυνὴ ἥτις ἐσυνείθισε νὰ μὴ συμβουλεύηται παρὰ τὴν ἰδικήν της, μικρὰν ὑπεράσπισιν δύναται νὰ εὕρῃ εἰς τὴν ἀθωότητά της. Ἐὰν ἔχῃ πρὸς τὸν σύζυγόν της ἀφοσίωσιν πραγματικὴν μὲν, στερημένην ὅμως ἐλλόγου ἐνθουσιασμοῦ, πῶς θέλει δυσπιστήσει πρὸς τὰς ἀπατηλὰς ἀποπλανήσεις τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς φαντασίας, αἵτινες μὲ ὅλην αὐτῶν τὴν ἀγνότητα δύνανται νὰ τὴν ἐνοχοποιήσωσι; Ἡ ἀφοσίωσις, τὸ αἴσθημα, ἡ συμπάθεια, εἶναι ἀληθῶς στηρίγματα, εἶναι θέλγητρα καὶ συνήθως συμπληρώματα τῆς ἠθικῆς, πλὴν ὄχι ἡ βάσις αὐτῆς· μέγας κίνδυνος περιμένει ἐκείνην, ἥτις νομίζει ὅτι αἱ ἐντυπώσεις τῆς καλῶς ἀνατεθραμμένης ψυχῆς εἶναι πάντοτε καθήκοντα· τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτως· ἐπειδὴ αἱ γυναῖκες ἤθελον εἶσθαι πολλὰ εὐδαίμονες!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Προεισαγωγικαὶ παρατηρήσεις περὶ τῆς νεότητος, περὶ τῆς ὡραιότητος, καὶ περὶ τοῦ γήρατος τῶν γυναικῶν.

Σκοπὸς τοῦ συγγράμματός μου δὲν εἶναι ποσῶς νὰ παραλάβῃ τὸ κοράσιον ἐκ τῶν κόλπων τῆς μητρὸς, καὶ νὰ τὸ καθοδηγήσῃ μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν, ἀφοῦ γίνῃ μήτηρ, θέλει μεταχειρισθῇ εἰς τὰ τέκνα της τὰς φροντίδας, τὰς ὁποίας ἄλλοι ἔλαβον περὶ αὐτῆς.

Δὲν προτίθεμαι ποσῶς, βοηθουμένη ὑπὸ τῶν ἀλλοτρίων συγγραμμάτων, νὰ δώσω λεπτομερὲς σχέδιον πρακτικῆς ἀνατροφῆς (1)· ἀλλὰ μόνον νὰ συναθροίσω ὅλας τὰς ὑπαγορευθείσας καὶ παραδεχθείσας τελειότητας πανταχοῦ ὅπου ἡ ἀνατροφὴ μοὶ παρουσιάζει αὐτὰς, καὶ δὲν θέλω ὁμιλήσει λεπτομερῶς εἰμὴ περὶ τῶν πταισμάτων, ἅτινα εἰσέτι ὑπάρχουσι, πρὸ πάντων δὲ ὁσάκις μοὶ φαίνονται ἀντιμαχόμενα πρὸς τὰς παραδεδεγμένας ἀρχάς μου.

Τὰ μικρὰ καὶ ὅλως πρακτικὰ βοηθήματα, τὰ ὁποῖα φαίνονται εἰς τὰ περὶ ἀνατροφῆς βιβλία εἶναι μᾶλλον ἀντικείμενον διαχύσεως τοῦ συγγραφέως, ὅστις τὰ συντάττει κατ' ἀρέσκειαν, παρὰ βοήθημα ἐπωφελὲς πρὸς τοὺς γονεῖς, οἵτινες τὰ σπουδάζουσι. Σπανίως δὲ αἱ περιστάσεις ἐπιτρέπουσι τὴν χρῆσίν των, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συμβαίνει νὰ ἀηδιάζωσιν οἱ ἄνθρωποι ἓν σύστημα, τοῦ ὁποίου εἶδον τὴν ἐφαρμογὴν ἀποτυγχάνουσαν· καὶ τοῦτο ἀληθῶς συμβαίνει, διότι περιορίζονται νὰ ἀκολουθήσωσι δουλικῶς τὸ σύστημα, χωρὶς πρῶτον νὰ εἰσδύσωσιν εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ. Ὅθεν νομίζω ὅτι ἡ

---

(1) Δύναταί τις περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου νὰ εὕρῃ ἐπωφελεῖς διδασκαλίας εἰς τὸ σύγγραμμα ἐπιγραφόμενον « πρακτικὴ ἀνατροφὴ », μεταφρασθὲν ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ τῆς Μαρίας. Edgeworth. Σ. Σ.

ἀνατροφὴ τῶν κοράσιων μας εἶναι πάντη ἄμοιρος σπουδαιότητος. Ὅ,τι οὐσιωδῶς μὲ ἐνδιαφέρει, εἶναι τὸ νὰ ἀποδειχθῇ ἐὰν ἔχω ἄδικον ἢ δίκαιον, τὸ δὲ μέσον εἶναι τὸ νὰ ἐξετάσωμεν ὅ,τι μέχρι τοῦδε ἐγίνετο, παραλληλίζοντες αὐτὸ, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, μὲ ὅ,τι ἔπρεπε νὰ γίνηται. Ἡ μήτηρ ἥτις ἤθελε καταδικάσει τὰς ἰδέας μου, βεβαίως ἤθελεν ἀπορρίψει καὶ τὰ μικρὰ ἢ μεγάλα μέσα, τὰ ὁποῖα ἤθελον βάλει εἰς ἐνέργειαν, ἵνα καταδείξω τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν· ἐκείνη δὲ, ἥτις θέλει τὰς παραδεχθῇ, θέλει εὑρεῖ μόνη της τὴν εὐκαιρίαν νὰ τὰς ἐφαρμόσῃ.

Ἀλλὰ, πρὶν ἔτι εἰσέλθω εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς συζητήσεως, πρέπει ἐπὶ μικρὸν νὰ σταματήσω, καὶ νὰ ἐξετάσω τινὰς ἐκ τῶν ὅρων τῆς ζωῆς, οἵτινες ἐπιβάλλονται εἰς ἅπαντα τὰ πλάσματα, καὶ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ὁποίων τὸ ἀσθενέστερον ἐκφεύγει ὀλιγώτερον τοῦ ἰσχυροτέρου.

Οἱ θεῖοι καὶ οἱ κοινωνικοὶ νόμοι προώρισαν τὰς γυναῖκας εἰς τριῶν εἰδῶν καταστάσεις, εἰς τὴν τῆς θυγατρὸς, τῆς συζύγου καὶ τῆς μητρός. Ὁ δὲ ἀναλλοίωτος τῆς φύσεως νόμος διαιρεῖ τὴν ὕπαρξίν των εἰς δύο περιόδους λίαν διακεκριμένας καὶ ἀνομοίας, εἰς τὴν τῆς νεότητος καὶ εἰς τὴν τοῦ γήρατος. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀνάρμοστον νὰ ἐξετάσωμεν τὰς ἀναποφεύκτους μεταβολὰς, τὰς ὁποίας αὐταὶ ἐπιφέρουσιν εἰς τὴν κατάστασιν τῶν γυναικῶν, καὶ νὰ ἴδωμεν τίνι τρόπῳ ἡ αὐτὴ ἀνατροφὴ εἶναι ὠφέλιμος πρὸς ὅλας τὰς ἡλικίας.

Τὸ γῆρας ἐπέρχεται βραδέως εἰς τοὺς ἄνδρας, τοὺς λαφυραγωγεῖ δὲ κλοπηδὸν καὶ ἀνεπαισθήτως τὰ ἀντικείμενα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐνδιαφέρονται καὶ ἡδύνονται· ἡ νεότης τῶν γυναικῶν ἀπ' ἐναντίας εἶναι ὀλιγοχρόνιος, ἡ δὲ καχεξία καὶ ἡ δυσμορφία ἔτι μᾶλλον τὰς κατακρημνίζει· εἶναι δὲ ὁμολογούμενον ὅτι κανὲν πρᾶγμα δὲν δύναται νὰ ἀντικαταστήσῃ τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ πλεονεκτήματα, τὰ ὁποῖα ἐγκαταλιμπάνει ἡ γυνὴ ὁμοῦ μὲ τὴν ὡραίαν αὐτῆς ἡλικίαν· ἡ πτῶσις εἶναι ἀνεπανόρθωτος. Τί ἀξίζει νὰ ὑπῆρχέ τις νέος, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει πλέον; « Πόσον ὀλίγαι γυναῖκες ὑπάρχουσιν, εἶπε γυνή τις, αἵτινες, καὶ μετὰ τὴν ὡραιότητα αὐτῶν, ἔχουσιν ἀκόμη

τινὰ ἀξίαν!» (1). Ἡ θέσις μας τότε εὑρίσκεται εἰς τόσον μεγάλην ἀπόστασιν ἐκείνης, ἐν ᾗ εὑρισκόμεθα πρότερον, ὥστε πρέπει νὰ λησμονήσωμεν τὴν λαμπρὰν ἐκείνην ἐποχήν μας, καθὼς τὴν λησμονεῖ καὶ ὁ κόσμος δι' ἡμᾶς. Ἡ διάβασις αὕτη εἶναι πικρά· πᾶσα στέρησις ἀπαιτεῖ γενναιότητα· καὶ ἵνα ἀποφύγωμεν τὴν λύπην τοῦ ἀπροσδοκήτου, πρέπει νὰ τὴν μετριάσωμεν προβλέπουσαι αὐτὴν μακρόθεν.

Πολὺ ἀπέχω ὅμως ἀπὸ τοῦ νὰ φαντασθῶ ὅτι πρέπει νὰ καταθλίψωμεν τὰς ἀθώας ἀπολαύσεις τῆς νεανικῆς ἡλικίας μὲ τὴν ἀδιάλειπτον μέριμναν τῶν στερήσεων, τὰς ὁποίας μέλλει εἰς τὸ γῆρας νὰ ὑποστῇ· ὄχι, δὲν πρέπει ὁλόκληρον τὸ ἐνεστὼς νὰ θυσιασθῇ ἀπέναντι τοῦ ἀβεβαίου μέλλοντος· ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπολαμβάνῃ τις τὰ παρόντα ἀγαθὰ μὲ τρόπον, ὅσις νὰ συγχωρῇ ἐν ταυτῷ εἰς τὸ πνεῦμά του νὰ συνδυάζῃ ἀταράχως καὶ τὰς διαφόρους περιόδους τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ; Καὶ ἐπειδὴ αἱ ἠθικαὶ ἡμῶν δυνάμεις διατηροῦσιν ἐπὶ πολὺν χρόνον βαθμόν τινα ἐνεργείας δυσανάλογον πρὸς τὰς φυσικὰς, δὲν πρέπει νὰ ἀπευθυνθῶμεν πρὸς αὐτὰς, ἵνα ἀπολαύσωμεν τὴν ἀναγκαίαν δύναμιν τοῦ νὰ διέλθωμεν θαρραλέως τὸν χρόνον τῆς παρακμῆς;

Ἡ ἡδονὴ ὡς καὶ ἡ λύπη ἔχουσι ποικίλας μορφάς. Ἐὰν ἡ γυνὴ ἐν τῇ νεότητι αὐτῆς ἔδωκε πᾶσαν σπουδαιότητα εἰς τὰς στιγμιαίας ἐντυπώσεις, ἐὰν ὑπεχώρησεν εἰς τὰ δελεάσματα τῆς ἀπερισκεψίας, καὶ παρέδωκε τὸ ἀσθενὲς πνεῦμά της εἰς τὰς μικρολογίας τῶν ἀνθρώπων τοῦ συρμοῦ, θέλει παρουσιασθῇ πολλὰ ἐλαφρῶς ὡπλισμένη ἀπέναντι τῶν προσβολῶν τοῦ χρόνου· δὲν ἔμαθε νὰ ὑπομένῃ τὰ δεινὰ τῆς φύσεως, καὶ ἀναμφιβόλως θέλει πέσει εἰς τοιαύτην ἀμηχανίαν, εἰς τόσον βαθεῖαν ἀπόγνωσιν, ὥστε πιθανῶς ἤθελεν ὑποφέρει θαρραλεώτερον τὴν θέαν τοῦ θανάτου παρὰ τὴν θέαν τοῦ γήρατος. Ἀλλ' ἐὰν ἐξ ἐναντίας ἐθεώρησεν ὁλόκληρον τὸν βίον της ὡς σοβαράν τινα καὶ ἀδιάλειπτον ἀποστολήν, τότε αἱ ἀναπόφευ-

---

(1) Madame de Lambert.

χτοι περιστάσεις, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων μέλλει νὰ τὸν διέλθῃ, θέλουν φανῇ εἰς αὐτὴν ἐξωτερικὰ καὶ ἐπουσιώδη πράγματα, καὶ ἐπομένως δὲν θέλουσι συγκινήσει βαθέως τὴν ψυχήν της· τὸ πνεῦμά της καὶ ἡ καρδία της θέλουν τῇ προσφέρει πάντοτε τὰ μέσα τοῦ νὰ σταθμίσῃ αὐτὰς, νὰ τὰς μεταχειρισθῇ, ἢ νὰ τὰς παραβλέψῃ.

Ὅταν τὸ ἐνεστὼς ἦναι παραδεδομένον ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν ἡδονὴν, ἀποχωρίζεται ἀπὸ τὸν λοιπὸν βίον, καὶ καθίσταται ἀσυνάρτητος σειρὰ συμβάντων, ἥτις δὲν ἀφίνει ἄλλο εἰμὴ συγκεχυμένην τινὰ καὶ θλιβερὰν ἀνάμνησιν. Τοὐλάχιστον πᾶν ἄλλο πάθος, ἂν καὶ καταστρέψῃ τὴν νεότητα, ἀφίνει εἰς τὴν ψυχὴν μικρότερον κενὸν καὶ περισσοτέραν ἐνέργειαν· εὐλόγως λοιπὸν ὁ χριστιανισμὸς ἐμεγάλυνε τὴν μετάνοιαν τοῦ ἀνθρώπου, ἐπειδὴ αὕτη συνήθως ἐξαρχεῖ ἵνα τῷ ἐξαγοράσῃ τὸ μεγαλεῖόν του.

Ἐνίοτε παρατηροῦσα τόσους νέους νὰ παραδίδωνται ἀθώως καὶ ἀφρόνως μόνον εἰς τὰς ἡδονὰς τοῦ κόσμου τούτου, μοὶ συμβαίνει νὰ ἐρωτήσω ἐμαυτὴν, πῶς θέλουν δυνηθῇ οὗτοι νὰ γηράσωσι, καὶ μολαταῦτα πρέπει νὰ γηράσωσι! Ἡ ζωὴ αὕτη ἀληθῶς ἐκ τίνος σύγκειται; ἐξ ἀναριθμήτων μικρολογικῶν πράξεων ἀναξίων νὰ τεθῶσιν εἴτε εἰς τὴν τάξιν τοῦ κακοῦ, εἴτε εἰς τὴν τάξιν τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ μὴ ἐχουσῶν ἄλλην σπουδαιότητα εἰμὴ ἐκείνην, ἣν ταῖς χορηγεῖ ὁ κώδηξ τῆς ἐθιμοτυπίας, ὅστις εἶναι ὁ μόνος γνώμων τῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ διακοσμήσεως, καὶ ὁ ὁποῖος ἴσως ὠφελεῖ εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' εἶναι ἀνεπαρκὴς πρὸς ἀρετήν. Ἡ ἠθικὴ τοῦ κόσμου τείνει πάντοτε εἰς τὴν εἰρήνην· θέλει νὰ ὑπομένωμεν ἀλλήλους, πλὴν δὲν μᾶς διατάττει καὶ νὰ βοηθῶμεν ἀλλήλους· καθιστᾷ τὸν βίον εὔκολον, ἀλλ' ἐγωϊστικόν· ἡ εὐαγγελικὴ ἠθικὴ μόνη κάμνει τὸν βίον ἐλευθέριον, συμπληροῦσα καὶ μεγαλύνουσα αὐτόν.

Διὰ τῆς πρώτης τὸ πᾶν τελευτᾷ ἐνώπιον τοῦ τάφου, διὰ τῆς δευτέρας ἡ μέλλουσα ζωὴ δίδει ἰσχὺν εἰς τὴν παροῦσαν. Ποσάκις εὑρισκόμενός τις μέσα εἰς τὸν κόσμον τῶν Παρισίων, δὲν ἤθελε δυνηθῇ νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ ῥητὸν ἑνὸς εὐφυοῦς ἀνθρώπου· « Ὅταν παρατηρήσω τοὺς ἀνθρώπους,

εὑρίσκω πολλὰ ὀλίγους, οἵτινες μὲ φαίνονται ἄξιοι νὰ ἀποθάνωσι! »

Ἡ φιλοσοφία τοῦ τελευταίου αἰῶνος φαίνεται ὅτι ἐθεώρησέν ὡς κυριώτερον σκοπόν της νὰ διδάξῃ τοὺς ἀνθρώπους νὰ λαμβάνωσιν ἀπαθῶς καὶ ἄνευ ἐνθουσιασμοῦ μέρος εἰς τὰ πράγματα τοῦ κόσμου. Ἡ χαρτερία, τὴν ὁποίαν ἐδίδασκεν, ἐφαίνετο λαμβάνουσα ταχέως τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀδιαφορίας· ὁ στίχος οὗτος « διαβαίνετε, θνητοί, ποσῶς μὴ σταματᾶτε, » ἐθεωρήθη ὡς δόγμα τῆς ἀληθοῦς κοινωνικότητος. Ἀλλ' ἐν τοσούτῳ ὑπάρχει τι εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς ἡμῶν, τὸ ὁποῖον μαρτυρεῖ ὅτι ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ τόσον ἐπιπολαίως, καὶ ὅτι τὰ ἐλατήρια τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς ἀνδρείας ἡμῶν δύνανται νὰ καταβῶσιν ἀπὸ τὰ ὑψηλά. Καὶ τῷ ὄντι, διαβαίνετε θνητοί, ἐφαρμόζεται εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην τῆς κοινωνίας, ἥτις ἀπαλλοτριόνει τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα καθήκοντα. Ὁ χριστιανικὸς ὅμως βίος, τουτέστιν ὁ βίος τῆς εὐσπλαγχνίας, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς συνειδήσεως, ἀπαιτεῖ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν τήρησιν τῶν ὅρων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ἐδόθη εἰς τοὺς ἀνθρώπους· ἡ δὲ φιλοσοφία στηριζομένη ὑπὸ τῆς ἰδέας ὅτι ἡ ὕπαρξις εἶναι καθῆκον ὀφειλόμενον πρὸς τὸν δημιουργόν, θέλει ἀναμφιβόλως ἐμπνεύσει εἰς τὸν ἄνθρωπον ἕτερόν τι εἶδος χαρτερίας πληρέστερον καὶ εὐγενέστερον τῆς ἀδιαφορίας.

Τὸ μυστήριον τῆς εὐδαιμονίας δι' ἕκαστον ἄνθρωπον συνίσταται ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὸ νὰ ἐκτιμᾷ τὰ πλεονεκτήματα τῆς φυσικῆς ἢ κοινωνικῆς αὐτοῦ θέσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἐπιφυλάττῃ εἰς ἑαυτὸν τὰ μέσα τοῦ νὰ ἐγχαρτερήσῃ εἰς τὴν ἀπώλειαν καὶ εἰς τὴν ἀποτυχίαν αὐτῶν. Τὰ ἀγαθὰ εἶναι τόσον ἐφήμερα, ὥστε, καὶ ἐνῷ ἀκόμη τὰ ἔχομεν εἰς τὰς χεῖράς μας πρέπει νὰ προβλέπωμεν ὅτι μέλλουν νὰ μᾶς ἐκφύγωσιν. Ἡ ἰδέα αὕτη εἰς πνεῦμα συνειθισμένον νὰ σκέπτηται, δὲν ἐξασθενεῖ τὴν ἀπόλαυσιν, ἀλλὰ μόνον τὴν καθιστᾷ ἐπωφελεστέραν. Ὅθεν ἂς μὴ φαντασθῇ τις ὅτι ἡ σκέψις δύναται νὰ διαταράξῃ τὴν εὐθυμίαν τοῦ χαρακτῆρος, ἢ νὰ ἀμαυρώσῃ τὴν γαλήνην τῆς νεότητος· τὰ ἀπροσδόκητα δεινὰ προξενοῦν τὰς μεγαλητέρας θλίψεις, καὶ ἡ συνέχεια αὐτῶν γεννᾷ τὴν ἀ-

πελπισίαν. Ὁποίας παραμυθίας δύνανται νὰ ἀφήσωσιν εἰς πνεῦμα ἐπιπόλαιον καὶ ἀπερίσκεπτον; Ἡ ἀργία ἐπαυξάνει ὅλας τὰς λύπας καὶ ὅλα τὰ ἐλαττώματα· ὅστις ὅμως ἠξεύρει νὰ σκέπτηται, δὲν φοβεῖται νὰ εὑρεθῇ ἀργός· ἡ ἐργασία γεννᾷ τὴν εἰρήνην, ἡ εἰρήνη ἀναπληροῖ τὴν εὐδαιμονίαν, ὁ δὲ χαρακτὴρ τοῦ ἀνθρώπου μένει πάντοτε ἴλαρὸς καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ πρὸς ἑαυτόν.

Ἡ νηπιότης καὶ ἡ παιδικὴ ἡλικία, ἂν δὲν τὴν παραπικραίνωμεν, εἶναι ἐποχαὶ εὐφροσύνης καὶ εὐδαιμονίας· εἶναι εὔκολον, χωρὶς νὰ τὴν ἀποστερήσωμεν τῶν φυσικῶν αὐτῆς πλεονεκτημάτων, νὰ τὴν ἐφοδιάσωμεν μὲ σοβαράς τινας ἰδέας, αἵτινες θέλουν προπαρασκευάσει τὴν γαλήνην καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τῶν τελευταίων στιγμῶν τῆς ζωῆς. Ἂς μάθῃ τὸ χοράσιον, καὶ ἂς καταλάβῃ ὅσον ἔνεστι ταχύτερον τὴν ἀσθένειαν τῆς νηπιότητος, τὰ δίκαια, τὰ ὁποῖα ἀπολαμβάνει ἡ νεότης, πλὴν ἂς μάθῃ ἐν ταὐτῷ καὶ ὑπὸ ποῖον ὅρον καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν τὰ δίκαια ταῦτα τῇ ἐδόθησαν. Ἂς ῥίψῃ τὰ βλέμματά του εἰς τὸν μετὰ ταῦτα βίον, εἰς τὸ ἀμαυρότερον ἐκεῖνο μέλλον, τὸ ὁποῖον βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἀποσβενύμενον μέλλει νὰ τὸ ὁδηγήσῃ διὰ τοῦ γήρατος εἰς τὸ κοινὸν ἐκεῖνο τῶν ἀνθρώπων τέρμα, εἰς τὸν ἀναπόφευκτον ἐκεῖνον θάνατον, ὅστις θέλει ἔχει τὸ μεγαλεῖόν του, ἐὰν περιφρουρῆται ὑπὸ τῆς ἐλπίδος. Ἰδοὺ ὁλόκληρος ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ μάθωμεν ἀδιαλείπτως καὶ ἐγκαίρως νὰ ταυτίζωμεν μὲ τὴν κοινωνικὴν ἡμῶν ζωήν.

Ἀλλ' ἵνα κατορθώσῃ νὰ κάμῃ ὥς ε σοβαρά τις ἰδέα νὰ λάβῃ χώραν ἐν μέσῳ τῶν ἐντυπώσεων τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ζωῆς, εἶναι ἀνάγκη ἡ εἰλικρινὴς καὶ ἐπιεικὴς μήτηρ νὰ ἐνθυμηθῇ ὅ,τι ἀλλοτε αὐτὴ ἐδοκίμασε, καὶ νὰ ἀφήσῃ εἰς ἐλευθέραν ἐνέργειαν τὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα εἶναι φύσει ἀναπόσπαστα πρὸς τὴν νεανικὴν ἡλικίαν, ὡς καὶ ὅταν αὐτὰ ἔμελλον νὰ διεγείρωσι τὸν ἐνθουσιασμὸν ἢ τὴν ματαιότητα.

Τὰ θέλγητρα καὶ αἱ εὐφροσύναι αἵτινες παρακολουθοῦσι τὴν νεότητα εἶναι λίαν πραγματικαὶ καὶ ἑπομένως λίαν ἐπαισθηταὶ πρὸς ἐκείνην, ἥτις τὰς ἀπολαμβάνει· ὅθεν ἡ μέλλουσα νὰ συμβουλεύσῃ τὴν ὀρθὴν αὐτῶν ἀπόλαυσιν δὲν πρέπει νὰ

προσποιηθῇ ἄγνοιαν αὐτῶν. Ἡ πεφωτισμένη μήτηρ παριστᾷ ἐνώπιον τῆς θυγατρὸς αὐτῆς τὴν ἄγρυπνον ἐκείνην θεότητα, τὴν ὁποίαν οἱ παλαοὶ ἔθετον πλησίον τῶν θνητῶν. Εἶναι ἡ σοφία, εἶναι ἡ φρόνησις παριστανομένη μὲ χαρακτῆρας γλυκυτέρους καὶ ἐρασμιωτέρους παρὰ ἐκείνους τοῦ Μέντορος. Αὕτη χρεωστεῖ νὰ βοηθήσῃ τὴν συνείδησιν χωρὶς νὰ τὴν παραμορφώσῃ, πρέπει νὰ ἦναι ἐπιεικὴς πρὸς τὴν νεότητα, ὅπως αὐτὴ ἀκροασθῇ τὰς συμβουλάς της· πρέπει νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἀθῶαν αὐτῆς ὑπερηφάνειαν καὶ τὴν γλυκεῖαν αὐτῆς παραφοράν· τέλος πάντων ὀφείλει νὰ συνταυτισθῇ μετ' αὐτῆς ἵνα δυνηθῇ νὰ τὴν χειραγωγήσῃ. Ὁποῖα ἐπιῤῥοῆς μέσα καὶ ὁποίαν πειθὼ δὲν θέλει ἐνεργήσει ἡ μήτηρ ὡπλισμένη οὕτω μὲ μόνην τὴν ἀλήθειαν, ἀναγνωρίζουσα τὰς δικαίας ἀπολαύσεις τῆς νεότητος, καὶ διδάσκουσα συγχρόνως τὸ θυγάτριόν της τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ; Διότι ἡ ἁρμονία τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν ἀπαιτεῖ, ὥστε ἅμα ἀναφανῇ ἐν ἡμῖν δύναμίς τις περισσοτέρα, εὐθὺς καὶ ἡ ἠθικὴ νὰ μᾶς δείξῃ ἓν καθῆκον περισσότερον· ἡ δύναμις συνεπιφέρει ὑποχρέωσιν, ἡ δὲ νεότης εἶναι δύναμις.

Ἡ λέξις αὕτη προκειμένου λόγου περὶ γυναικῶν μᾶς ὑπενθυμίζει παρευθὺς καὶ ἄλλην τινα δύναμιν, ἥτις δὲν ἐδόθη εἰμὴ εἰς ὀλίγας μόνον, ἀλλ' ἥτις εἰς τὰς ὀλίγας ταύτας εἶναι τόσον ἀναμφισβήτητος, ὥστε ἐξαρκεῖ ἵνα μεταδώσῃ καὶ πρὸς ὅλας τὰς λοιπὰς δεσποτικήν τινα ὑπόληψιν. Ἀνωτέρω ἔλεγον περὶ τῆς νεότητος, καὶ δυσκόλως ἠδυνάμην νὰ εὕρω μέσα ἵνα ἀναχαιτίσω τὴν κακὴν χρῆσιν τοῦ πλεονεκτήματος τούτου, τὸ ὁποῖον εἶναι κοινὸν πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλὰ πόσον διάφορος περίστασις ἢ μᾶλλον πόσον διάφορον συμβεβηκὸς τῆς νεότητος εἶναι ἡ ὡραιότης! Τί θέλει γίνει τὸ σύστημα τῆς διδασκαλίας μου ἐνώπιον τῆς δυνάμεως αὐτῆς; δὲν θέλει ὁμοιάζει τοὺς νόμους ἐκείνους, οἵτινες πίπτουν πρόῤῥιζα ἐνώπιόν τινος κατακτητοῦ;

Νομίζω ὅτι ἐκ τῆς ὡραιότητος δύναταί τις νὰ παράξῃ μεγίστην ὠφέλειαν διὰ τὴν ἠθικήν. Πλὴν χρειάζεται μεγάλη προσοχὴ, ὅταν ἀνατρέφῃ τις ὡραίαν τινα νεάνιδα, ἵνα μὴ μεταχειρισθῇ τὴν ὑποκρισίαν. Πολλαὶ μητέρες νομίζουσιν ὅτι

ἔχουσι χρέος νὰ ἐξαπατήσωσι τὸ τέκνον των περὶ τῶν ἐξωτερικῶν αὐτοῦ χαρίτων, καὶ, ἐνῷ ἐσωτερικῶς ὑπερηφανεύονται δι' αὐτὰς, δίδουσι τὰ πρῶτα μαθήματα τῆς ψευδοῦς μετριοφροσύνης, ἀρνούμεναι μετὰ πλείσης σκαιότητος τὸ προτέρημα ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου ἔτι μᾶλλον ἐπαυξάνουσι τὴν σημασίαν διὰ τῆς μυστικότητος. Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ἡ ὡραιότης εἶναι δύναμις, καὶ πᾶσα δύναμις δὲν δύναται νὰ κρυφθῇ, ἐπειδὴ ἀποκαλύπτεται διὰ τῆς εἰς αὐτὴν προσφερομένης πανταχόθεν ὑπακοῆς. Ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ἡ φύσις καὶ ἡ κοινωνία συμβιβάζονται· πῶς λοιπὸν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴν ὑπερηφανευθῇ τις δι' ἓν πλεονέκτημα γενικῶς ἀναγνωριζόμενον καὶ οὐδαμοῦ ἀμφισβητούμενον; Νὰ κρύψῃ τις εἰς ἓν ὡραῖον πρόσωπον τὸ προσδοκώμενον αὐτοῦ μέλλον, εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς νὰ ἀνατρέφῃ ἡγεμόνα κρύπτων εἰς αὐτὸν ὅτι μέλλει νὰ βασιλεύσῃ.

Ἡ ὡραιότης ἑλκύει τὰ βλέμματα τῶν ἀνθρώπων, δὲν δύναται λοιπὸν νὰ λανθάσῃ τὴν φέρουσαν αὐτὴν, οὐδὲ νὰ μὴ διεγείρῃ ἐν αὐτῇ βαθμόν τινα ματαιοφροσύνης, ἐγωϊσμοῦ, δι' οὗ θέλει νὰ συγκεντρώσῃ τὰ πάντα εἰς ἑαυτὴν καὶ νὰ καταστραθῇ ἡ πρωτεύουσα ἰδέα ὅλων τῶν πλησιαζόντων. Ἡ ὡραιότης προσέτι διευκολύνουσα πᾶσαν ἐπιτυχίαν ἐκνευρίζει τὴν φαντασίαν, καὶ διὰ τοῦ λόγου τούτου δύναται νὰ διαχύσῃ βραδύτητά τινα εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν διανοητικῶν δυνάμεων, τῶν ὁποίων τὸ κράτος ἐλαττούμενον καθίσταται τότε δευτερεῦον· ἡ ὡραιότης λοιπὸν ἔχει τὰς ὠφελείας της καὶ τὰς βλάβας της, ἔχει τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰ πλεονεκτήματα αὐτῆς· τοῦτο πρέπει νὰ γνωρίζῃ τὸ κοράσιον, καὶ τοῦτο πρέπει νὰ ἐπαναλαμβάνῃ συνεχῶς ἡ μήτηρ αὐτοῦ.

Ἡ ἀληθῶς ὡραία νεᾶνις ἐνδιαφέρει ὅλον τὸν κόσμον, τὴν ἐπαινοῦσιν οἱ ἄνθρωποι μὲ εὐχαριστήσιν, τὴν θεωροῦσι μετ' εὐφροσύνης, τὴν εἰδοποιοῦσι περὶ τῆς ὡραιότητος αὐτῆς· ἡ μήτηρ αὐτῆς ταράττεται, καὶ ἐνῷ διὰ τῶν ὀμμάτων αὐτῆς ὁμολογεῖ ὅ,τι καὶ οἱ λοιποὶ ὁμολογοῦσι, προσπαθεῖ ὅμως διὰ τῶν λόγων της νὰ ψεύσῃ τὴν ὁμολογίαν ταύτην. Τί προκύπτει ἐκ τούτου; ἡ νεᾶνις ταχέως αἰσθάνεται ὅτι θέλουν νὰ τὴν ἐξαπατήσωσι, καὶ συνειθίζει νὰ πιστεύῃ μᾶλλον εἰς τοὺς

ὀφθαλμοὺς παρὰ εἰς τοὺς λόγους τῆς μητρός· εἶναι εὔκολον νὰ σιωπήσῃ τις τὴν ὡραιότητα, δὲν εἶναι ὅμως ἐπίσης εὔκολον καὶ νὰ μὴ τὴν βλέπῃ.

Γενικῶς δὲ ἡ μήτηρ πρέπει νὰ φανερόνῃ ἐξ ἀρχῆς εἰς τὰ τέκνα της, ὅ,τι μετὰ ταῦτα δὲν δύνανται παρὰ νὰ μάθωσι ὑπὸ τῶν ἄλλων. Ἀνήκει εἰς αὐτὴν τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἐξάγῃ τὰς πρώτας ὠφελίμους ἐντυπώσεις μεταχειριζομένη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὰς πρώτας ἀληθείας, ἃς ἀκούει τὸ τέκνον της. Δύναται δὲ κατ' ἀρέσκειαν νὰ ἐπιταχύνῃ ἢ νὰ ἐπιβραδύνῃ τὴν ἀποκάλυψιν ταύτην καθυποβάλλουσα τὸ τέκνον της ὑπὸ τοιούτους ὅρους, δι' ὧν δύναται νὰ παρατείνῃ τὴν ἀμάθειαν αὐτοῦ, μέχρι τῆς στιγμῆς, ἣν προαιρεῖται. Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ νεάνιδες εἶναι πολλὰ ἄγρυπνοι εἰς τὰς ἐξωτερικὰς αὐτῶν χάριτας, πρέπει νὰ τὰς ἀκολουθῶμεν ἐκ τοῦ πλησίον, διὰ νὰ βαδίζωμεν τόσον ταχέως, ὅσον καὶ ἐκεῖναι, καὶ ὅλη ἡ ἐνεργητικότης τῆς μητρὸς θέλει δυσκολευθῇ μεγάλως ἵνα προλάβῃ τὰς ἐρωτοτροπίας αὐτῶν. Ὅθεν ἡ ὀρθοτέρα πρᾶξις τῆς μητρὸς εἶναι τὸ νὰ ὁμολογήσῃ ἐγκαίρως, καθὼς ὅλος ὁ κόσμος, μετὰ πλείστης ἁπλότητος τὴν ὡραιότητα τῆς θυγατρός της, καθὼς καὶ τὴν εὐρωστίαν αὐτῆς. Ἀκολούθως, ἐπειδὴ ἡ τοιαύτη ἐξομολόγησις εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴν ἐκληφθῇ ὡς ἔπαινος, δύναται νὰ ἐλαφρύνῃ τὸν κίνδυνον ἀναμιγνύουσα αὐτὸν μὲ ἕτερον ἔπαινον.

Δὲν πρέπει ποσῶς νὰ ταπεινώσωμεν τὴν ὡραίαν γυναῖκα, ἐπειδὴ ἡ φύσις τὴν προώρισε νὰ ὑπερέχῃ· πρέπει λοιπὸν νὰ μεταχειρίζηται τὴν ὑπεροχήν της καὶ νὰ τὴν ἐφαρμόζῃ καλῶς (1). Εἰς τὴν πρώτην νηπιότητα, οἱ γονεῖς, ἐὰν δὲν βιάζωνται, ὀλίγας ἀφορμὰς ἔχουσι νὰ τιμωρῶσι· ἤθελεν εἶσθαι

---

(1) Ἡ κυρία Σεβινιὲ ὑπενθυμίζει εἰς τὴν θυγατέρα της, τὴν ἀπάντησιν, τὴν ὁποίαν ἔδωκέ ποτε οὖσα ἔτι νήπιον εἰς τὸν ἡγούμενον **De la Mousse**, συγγενῆ αὐτῶν καὶ σφόδρα Ἰανσενιστήν. Ὁ ἡγούμενος ἐπέπληττε τὴν κυρίαν δε-Γριουνιὰν διὰ τὴν ὑπερηφάνειαν, ἣν τῆς ἐνέπνεεν ἡ ὑπερβολικὴ αὐτῆς ὡραιότης. « Πῶς δύνασαι νὰ ἦσαι τόσον ὑπερήφανος, τῆς ἔλεγεν, δι' ἓν πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον μέλλει μίαν ἡμέραν νὰ σαπῇ; — Πολὺ καλά, ἀπεκρίθη ἡ νεᾶνις, ἀλλ' ἐντοσούτῳ ἀκομη δὲν ἐσάπη». Ἡ ἀπάντησις αὕτη εἶναι λίαν εὐφυής. **(Tome IX, lettre 1154).** Σ. Σ.

σοφὸν νὰ κάμωσι τὸ τέκνον των να πιστεύσῃ ὅτι ἡ συστηματικὴ αὐτῶν συγκατάβασις δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ ἀποτέλεσμα τῆς καλῆς αὐτοῦ διαγωγῆς. Θέλουν τὸ προτρέπει εἰς τὸ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθὸν, θέλουν ἐπαινεῖ μὲ τρόπον ἐπαισθητὸν πᾶν ὅ,τι ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ παριστάνει ἄξιον ἐπαίνου, καὶ δὲν θέλουν παραβλέψει τὴν παραμικρὰν εὐκαιρίαν ἵνα τῷ ἀποδείκνύωσιν ἐνίοτε, ὅτι εἶναι προτιμοτέρα ἡ φρόνησις παρὰ ἡ ὡραιότης· διότι ἡ ὡραιότης, ἥτις κάμνει νὰ λάβῃ τις εἰς τὸν δρόμον ἕνα χαιρετισμὸν, δὲν ἐμποδίζει τὴν ὡραίαν γυναῖκα νὰ ὑποβληθῇ ἐνίοτε εἰς ποινὴν, καὶ νὰ ὑπάγῃ νὰ κοιμηθῇ πλήρης ἀνησυχίας καὶ θλίψεως. Ἰδοὺ λοιπὸν προκαταρκτικαί τινες ἰδέαι περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ὡραιότητος, περὶ τοῦ ψόγου, ὃν συνεπιφέρει ἡ κακὴ διαγωγὴ, παριστανομένου ὡς ποινὴ, καὶ ἐξυπνοῦντος τὴν ἐνέργειαν τῆς συνειδήσεως.

Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον σπανίως ἡ νεᾶνις ἤθελε προσηλωθῇ ἀποκλειστικῶς εἰς μόνα τὰ θέλγητρα τοῦ προσώπου της. Ὀλίγον βραδύτερον, πλὴν πάντοτε ὅσον τὸ δυνατὸν ἐν καιρῷ τῷ δέοντι, ἂς προσπαθήσουν νὰ τὴν διδάξωσιν, ὅτι ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ὡραιότης, αἱ δύο αὗται ἁρμονίαι εἶναι φύσει συνδεδεμέναι καὶ ἀναπόσπαστοι. Ἡ ἐμπειρία τοῦ κόσμου δυνατὸν νὰ ψεύσῃ τὴν ὁμολογίαν ταύτην· ἀλλ' ἡ ἐμπειρία αὕτη μέλλει νὰ ἐπέλθῃ ἀργά· ἡ ἕξις θέλει εἶσθαι ἤδη τετελεσμένη· καὶ δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ἴδῃ τις τὴν ἀρετὴν ἀρνουμένην αὐτὴ ἑαυτήν. Ἡ συνάφεια αὕτη ἔχει τὴν ὑπόστασιν αὐτῆς θεωρουμένη ὡς ἀλήθεια ἠθικὴ ἢ θεωρητική· δὲν ἐπιχειρῶ νὰ τὴν ἀποδείξω· μόνος ὁ Πλάτων εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦτο.

Ἀνέφερα περὶ ἀνατροφῆς τοῦ ἡγεμόνος· ἐὰν εἶχα τὴν τιμὴν νὰ ἐπιφορτισθῶ αὐτὴν, ἤθελα προσηλωθῇ ἐντόνως, ἵνα τὸν κάμω νὰ ἐννοήσῃ τὴν βαρύτητα τῶν καθηκόντων, τὰ ὁποῖα συνεπάγεται ἡ ὑψηλὴ θέσις του. Ἤθελα φανῇ αὐστηρὰ ἐπαναλαμβάνουσα εἰς πᾶσαν εὐκαιρίαν τοὺς λόγους τούτους « ἐὰν δὲν ἦσουν βασιλεὺς, ἤθελα ἀπαιτήσει παρὰ σοῦ ὀλιγώτερον » παριστάνουσα πάντοτε τὴν ὑπεροχὴν αὐτοῦ ὡς ἠθικήν τινα δουλείαν. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον πρέπει νὰ μεταχειρισθῶμεν καὶ τὴν ὡραιότητα· πρέπει νὰ τῆς ἀναγγείλωμεν ὅτι μέλλει νὰ ἐκτεθῇ εἰς τὰ ὄμματα τοῦ κόσμου, θέ-

λει γίνει ἀντικείμενον ἐρεύνης, θέλει διεγείρει ζηλοτυπίας, θέλει ἑλκύσει εἰς ἑαυτὴν τὸν σεβασμὸν τῶν ἀνθρώπων, καὶ τέλος θέλομεν τῇ ἀποδείξει ὅτι ἡ ἐντολή της περιβάλλεται μὲ καθήκοντα ἰδιάζοντα εἰς πᾶν πρόσωπον προωρισμένον νὰ βασιλεύσῃ. Εἰς τὸν κόσμον τὰ πλεονεκτήματα μιᾶς ἐξεχούσης δυνάμεως ἀντισταθμίζονται διὰ τῆς δυσπιστίας, τὴν ὁποίαν διεγείρει.

Εἶπον ἤδη ὅτι ἡ ὡραιότης κλίνει πρὸς τὸν ἐγωϊσμόν. Ἡ ὡραία γυνὴ εἶναι συνήθως εὐμενὴς, ἀλλὰ σπανίως εἶναι εὐαίσθητος. Ὀλίγον συλλογίζεταί τις τοὺς ἄλλους, ὅταν εὑρίσκῃ τοσαύτην ἡδονὴν νὰ θεωρῇ τὸν ἑαυτόν του, οὐδὲ φροντίζει νὰ ἀγαπᾷ τοὺς ἄλλους ὅταν ἦναι βέβαιος ὅτι ἀγαπᾶται. Ἡ ἁπλῆ καὶ ξηρὰ ἠθικὴ δὲν ἀρκεῖ μόνη ἵνα ἀντιπαλαίσῃ τὴν διάθεσιν ταύτην· ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν τοιαύτην περίπτωσιν πρόκειται ὀλιγώτερον νὰ καταστρέψωμεν παρὰ νὰ βελτιώσωμεν τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ὑπερηφανείας, ἂς μὴ φοβηθῶμεν νὰ ἐπικαλεσθῶμεν εἰς βοήθειαν ἡμῶν τὴν φαντασίαν.

Παράστησον λοιπὸν ζωηρῶς ὅ,τι εὐγενὲς καὶ θελκτικὸν ὑπάρχει εἰς τὸν συνδυασμὸν τῆς ὡραιότητος τῆς ψυχῆς καὶ ἐκείνης τοῦ σώματος· εἰπὲ ὅτι ὁ φθόνος τῶν ἀνθρώπων ἐθελοκακῶν τὰς νομίζει πάντοτε κεχωρισμένας. Γύμνησον τὴν ἐπιθυμίαν τῆς εἰς ἓν ἑνώσεως ὅλων τῶν πλεονεκτημάτων· ἔμπνευσον μετὰ πάθους εἰς τὸ χοράσιόν σου τὴν ἰδέαν ὅτι εἶναι ἀποκλειστικῶς προωρισμένον νὰ θέλξῃ πρὸς ὠφέλειαν τῆς ἀρετῆς· τέλος πάντων ἕνωσον ἐπιδεξίως τοὺς ἐπαίνους καὶ τὰς συμβουλὰς, τὰς ἐπιπλήξεις καὶ τὰς ἐνθαρρύνσεις, ἀπότρεψον τὰς ἐρωτοτροπίας του, διεγείρων ἐν αὐτῷ τὴν κλίσιν τῆς τελειοποιήσεως. Τοιουτοτρόπως παρασκευάζων εἰς αὐτὸ ἐπιτυχίας ἧττον ἐπικινδύνους θέλεις τῷ προφυλάξει ἱκανὴν παρηγορίαν διὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον, καθ' ὃν ἡ ὡραιότης του μέλλει νὰ τὸ ἐγκαταλείψῃ, διότι ἡ ἀπώλεια αὕτη ὁμοῦ μὲ ἐκείνην τῆς νεότητος διπλασιάζει τὴν στέρησιν καὶ τὴν θλῖψιν.

Τοιουτοτρόπως δύναταί τις νὰ ταυτίσῃ εἰς μίαν νέαν ψυχὴν τὴν συνείδησιν τοῦ καθήκοντος μὲ τὸ αἴσθημα τῶν δικαιωμάτων του. Ὡραιότης, πλοῦτος, ὑψηλὴ καταγωγὴ, εὐ-

τυχία, εἶναι περιστάσεις αἴτινες συνεπιφέρουσιν ὑποχρεώσεις. Ὅπου αὐτὰ λείπουσιν, αἱ ἀρεταὶ καὶ τὰ πνευματικὰ πλεονεκτήματα προσφέρονται ὡς παρηγορία. Τὰ προτερήματα τοῦ πνεύματος ἔχουσι τοῦτο ὡς ἴδιον, τὸ νὰ ἁρμόζωσιν εἰς ὅλας τὰς καταστάσεις. Αὐτὰ συνιστῶσι τὴν ἀληθινὴν διάκρισιν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἀσφάλειαν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ· αὐτὰ ἀρχίζουσι τὴν ἀθανασίαν του, ἅπαντα τὰ λοιπὰ θνήσκουσιν εἰς πᾶν βῆμα.

Ὅταν ἀπεφάσισα νὰ ὁμιλήσω περὶ γυναικῶν, τοῦτο δὲν προῆλθε μόνον ἐπειδὴ παρετήρησα ἔλλειψίν τινα ἰσορροπίας μεταξὺ τῆς φύσεως τῶν γυναικῶν καὶ τῆς θέσεως αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διότι ἠσθάνθην τὴν ἀηδίαν, ἣν δοκιμάζουσι, καὶ τὴν ὁποίαν αἱ πλέον εἰλικρινεῖς ἐξ αὐτῶν δὲν διστάζουσι νὰ ὁμολογήσωσι. Ὅσαι ὑπέστησαν ταλαιπωρίας δὲν μεμψιμοιροῦσι ποσῶς ὅτι ἡ τύχη τὰς ἄφησεν εἰς τὴν ἀδράνειαν· διότι ἡ ταλαιπωρία δὲν καταβάλλει τὰς δυνάμεις εἰμὴ ἀφοῦ τὰς ἐξαντλήσῃ, καὶ ἡ ἐκ τῆς ἀπραξίας ἀνάπαυσις εἶναι γλυκεῖα εἰς τοὺς κεκμηκότας. Ἀλλ' αἱ γυναῖκες, αἵτινες φαίνονται τεθλιμμέναι, αἵτινες μέμφονται τὴν παράτασιν τῆς ζωῆς, αἵτινες εὑρίσκουσι τὰς ἡμέρας των τόσον κενὰς, τὰς στιγμάς των τόσον μακρυνὰς, εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖναι, αἵτινες ἔλαβον ὅλας τὰς εὐτυχίας, ὅσας δύναται νὰ δαψιλεύσῃ ὁ κόσμος. Εἴτε εἶναι ὡραῖαι, εἴτε πλούσιαι, εἴτε εὔρωστοι, εἴτε στολισμέναι μὲ προτερήματα, εἴτε ἀνατεθραμμέναι, ὡς διατάττει ἢ ὡς ἀνέχεται ἡ κοινωνία, ὅλα ταῦτα οὐδόλως ἐμποδίζουσι τὰς πλείστας ἐξ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ νὰ μελαγχολῶσι. Τὰς ἀκούει τις νὰ στενάζωσι διὰ τὸ βάρος τοῦ χρόνου, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁμολογοῦσιν ὅτι, ἐὰν πράττωσί τι, τὸ πράττουσιν ὄχι ἵνα ἐνασχολήσωσι τὸν χρόνον, ἀλλ' ἵνα δαπανήσωσιν αὐτόν. Νὰ δαπανήσωσι τὸν χρόνον, φεῦ τῆς ἀφροσύνης των! Ἐνῷ φρικιῶσι νὰ ἴδωσι τὸ τέρμα τῆς ζωῆς των, τὴν καταβιβρώσκουσι χωρὶς νὰ ἔχωσι τὴν πρόφασιν σφοδρᾶς τινος αἰτίας!

Ταραχθεῖσα ἐκ τοῦ ἀτοπήματος τούτου ἐζήτησα νὰ ἀνεύρω τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ἐνόμισα ὅτι τὸν εὗρον εἰς τὴν διηνεκῆ ἔλλειψιν σοβαρᾶς τινος καὶ ἐσωτερικῆς ἰδέας, ἀνεξαρτήτου

τῆς ἡλικίας καὶ τῶν περισπάσεων, ἥτις νὰ παρουσιάζηται εἰς ὅλας τὰς περιόδους τῆς ζωῆς, νὰ ἐνασχολῇ ἀδιαλείπτως τὴν συνείδησιν, καὶ νὰ θέτῃ εἰς ἐνέργειαν ἐκείνην τὴν μερίδα ἡμῶν, ἥτις δὲν ἐπλάσθη ἵνα μένῃ ἀδρανὴς, ἐπειδὴ δὲν μέλλει ποσῶς νὰ ἀποθάνῃ.

Ἡ ἀδράνεια τῆς ψυχῆς, ἥτις μαραίνει καὶ αὐτὴν τὴν νεότητα τῶν γυναικῶν, εἶναι ἔτι ὀδυνηροτέρα εἰς τὴν προβεβηκυῖαν ἡλικίαν, καὶ αὕτη εἶναι ἡ πλέον μακρυνή. Ἵνα μὴ γίνωμεν καταγέλασοι καὶ προσέτι χάριν τῆς εὐδαιμονίας ἡμῶν πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι δὲν εἴμεθα νέοι παρὰ μίαν μόνην στιγμήν. « Ὅταν τις ὁμολογῇ τὸ γῆράς του, εἶναι ὀλιγώτερον γέρων » εἶπεν ἡ κυρία δὲ Λαμπέρτ. Ἐπειδὴ ἐπανορθόνεταί τις ἐκ τῶν ἀτοπημάτων, τὰ ὁποῖα ὁμολογεῖ· ἡ χειρίστη τῶν καταστάσεων ἡμῶν, εἶναι πάντοτε ἐκείνη, καθ' ἣν ἐκφεύγει τις ἑαυτὸν μὲ τὴν ἐλπίδα τοῦ νὰ ἐκφύγῃ τὴν ἀλήθειαν· τοῦτο εἶναι ἐπίπονον ὡς καὶ ὅταν ἔχῃ τις ἀκμαίαν τὴν δύναμιν αὐτοῦ· ἀργότερον δὲ ἐξαντλεῖται πάντοτε χωρὶς ἐπιτυχίαν.

Ἡ κοινωνία προσέφερεν εἰς τὰς γυναῖκας διάφορα μέσα, ἵνα ἀντικαταστήσωσι τὴν στέρησιν τῆς νεότητος· ἀλλὰ ταῦτα δὲν δύνανται ποτὲ νὰ ἦναι τόσον γενικὰ, ὥστε νὰ ἐφαρμοσθῶσιν εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις. Τέλος πάντων ὁποιανδήποτε φιλοσοφίαν καὶ ἂν ἐπικαλεσθῶσι πρὸς βοήθειαν αὐτῶν, εἴτε ζητοῦν νὰ εὕρωσι παρηγορίαν ψέγουσαι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν δύνανται πλέον νὰ ἔχωσι, καὶ, καθὼς λέγει ὁ Μονταὶν « ἐκδικοῦνται διὰ τῆς κακολογίας », εἴτε ἕνεκα τῶν τύψεων τοῦ συνειδότος καὶ τῆς ἀπογνώσεως βυθίζονται εἰς τὴν ἀκηδίαν τῆς ἀπιστίας, εἴτε παραδίδονται καθ' ἑκάστην ὥραν εἰς μειρακειώδεις διασκεδάσεις, εἴτε ἐπιβάλλουσιν εἰς ἑαυτὰς τὴν ἐπανειλημμένην ἄσκησιν τετριμμένης τινὸς καὶ παχυλῆς θεοσεβείας, οὐδὲν ἐξ ἁπάντων τούτων ἐξαρκεῖ ἵνα ἀποδιώξῃ τὴν θλῖψιν ἐκ τοῦ βάθους τῆς ψυχῆς των· διότι ἅπαντα ταῦτα δὲν εἶναι οὐσιωδῶς ἄλλο, εἰμὴ ψιλὴ ὀκνηρία κακῶς μετημφιεσμένη· καὶ διατί τοῦτο; διότι τὸ λογικὸν πλάσμα δὲν ἦλθε ποσῶς εἰς τὸν κόσμον πρὸς διασκέδασιν αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα ἐργασθῇ ἐν αὐτῷ.

Ἡ κυρία δὲ Σεβινιὲ ἔλεγεν ὅτι δὲν ἐννοιεῖ ποσῶς τὴν φράσιν ταύτην. « Εἶναι πολὺ ἀργὰ ἵνα διορθωθῇ τις »· ἤθελα ἐννοήσει καλλίτερα, ἐπρόσθετεν ἡ ἰδία, ἐὰν ἡ νεότης ἔλεγεν Εἶναι πολλὰ ἐνωρίς. Ἡ φράσις αὕτη ἐμπεριλαμβάνει πολλὴν ἔννοιαν· ἐμβαθύνων τις εἰς αὐτὴν ἀνευρίσκει τὸ μυστήριον τοῦ προορισμοῦ μας καὶ τὴν ἐξήγησιν τῆς λύπης, ἣν δοκιμάζομεν, ἅμα ζητήσωμεν νὰ ἀπομακρυνθῶμεν ἀπὸ αὐτόν. Σκέψις, πόλεμος καὶ νίκη, ἰδοὺ ἡ ἀληθινὴ ζωὴ, ἰδοὺ ἡ πηγὴ ἐξ ἧς ἀπορρέει πᾶσα ἡ ἀνθρωπίνη ἐνέργεια, ἐκτὸς αὐτῆς δὲν ὑπάρχει ἄλλο εἰμὴ νέκρωσις καὶ ἀπόγνωσις. Ἡ γυνὴ, ἥτις δὲν διεγείρει πλέον τὴν παραμικρὰν συγκίνησιν, εἶναι ἀκόμη δεκτικὴ τοῦ νὰ συγκινηθῇ αὐτή. Ἀγνοῶ ἐὰν ἡ ἀντίφασις αὕτη προέρχεται ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς ἢ ἐκ τῆς κοινωνίας· δὲν τολμῶ νὰ ἐρωτήσω τὴν θείαν πρόνοιαν ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο, φοβουμένη μήπως τὴν αἰτιασθῶ διὰ τὰς δυσκολίας, μεθ' ὧν περιέβαλε τὴν κλῆσιν ἡμῶν. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε καὶ ἂν ἔχῃ, εἴτε φυσικὰ εἶναι εἴτε ἐπίκτητα, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν τὰ καθήκοντα ταῦτα, νὰ ὠφεληθῶμεν ἐξ αὐτῶν, νὰ ζήσωμεν· τουτέστι πρέπει νὰ γνωρίσωμεν τὰ μέσα τῆς πληρώσεως αὐτῶν, καὶ τοὺς κινδύνους τῆς ἐλλείψεώς των, πρέπει νὰ γνωρίσωμεν τὰ καθήκοντα καὶ τὰ πάθη ἡμῶν, τὴν χαρὰν καὶ τὸν φόβον τῆς συνειδήσεως, καὶ νὰ διατηρῶμεν ἀεννάως τὴν ἐσωτερικὴν ἐκείνην ἐνέργειαν, ἥτις μόνη δύναται νὰ ἀποδιώξῃ ἀφ' ἡμῶν τὴν θλῖψιν, καὶ νὰ καθυποτάξῃ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ χρόνου.

Πολλαὶ γυναῖκες μεμψιμοιροῦσι διὰ τὴν ἀνατροπὴν τῆς τάξεως, ἣν διέγραφεν ἡ παρελθοῦσα κοινωνία, καὶ νομίζουσιν ὅτι ἔχουν δίκαιον λέγουσαι, ὅτι τὰ προνόμια ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα παρεχωροῦντο εἴς τινας μόνον κλάσεις, αἱ ἀριστοκρατικαὶ προλήψεις, αἱ συνήθειαι ἐκεῖναι, αἱ κατασταθεῖσαι δικαιώματα ὡς πρός τινας, εἶχον τοὐλάχιστον τὸ πλεονέκτημα τοῦ νὰ ὑπερασπίζωνται τὰς γυναῖκας καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς τῆς ζωῆς αὐτῶν.

Δὲν ἀναφέρω ποσῶς ὅτι πολλὰ μικρὰν μακροθυμίαν δεικνύουσιν ὅσαι γυναῖκες θρηνοῦσι τὴν στέρησιν τοιαύτης καταστάσεως πραγμάτων, ἥτις ὠφελοῦσε μικρόν τινα μόνον ἀ-

ριθμὸν ἀνθρώπων, καὶ ὅτι εἶναι πιθανώτερον νὰ πιστεύσωμεν ὅτι, ὅσαι μεμψιμοιροῦσι διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ παρελθόντος, ἠγνόησαν τὰ ἐλλείμματα αὐτοῦ. Ἐρωτῶ μόνον εἰς ποίαν ἐποχὴν πρέπει νὰ θέσωμεν τὸ παρελθὸν τοῦτο, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξε τοσοῦτον ἀγαπητὸν εἰς τὸ φῦλόν μας. Βλέπει τις εἰς τὰς ἐπισολὰς τῆς Κυρίας du Deffant ὅτι « ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων κατέστη ὀκνηρὰ καὶ ἄκαρπος, ὅτι δὲν δύναταί τις νὰ ἐλπίσῃ μικρὰν συναναστροφὴν παρὰ εἰς τὸ τέλος τῆς ἡμέρας, καὶ ὅτι πρέπει νὰ ζῇ μεμονωμένος καὶ ὅπως δύναται τὸ ἐπίλοιπον τοῦ χρόνου. » Ἡ Κυρία du Châtelet ὡσαύτως εἰς τὰς ἐπιστολάς της θρηνεῖ « τὴν ἀψηφησίαν τῶν ἀνδρῶν κατὰ τῶν γυναικῶν, ἐκτὸς ἐὰν ἡ φιλοτιμία των ἤθελε τοὺς ἀναγκάσει νὰ τὰς ἐνθυμηθῶσι μίαν στιγμὴν, διὰ νὰ τὰς ἐγκαταλείψωσι τὴν ἄλλην. » Εὑρίσκει τις τὰς αὐτὰς λέξεις εἰς μικρόν τι πονημάτιον τῆς Κυρίας Δὲ Λαμπέρτ. « Οἱ ἄνδρες ἀπεμακρύνθησαν ἐκ τῶν γυναικῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπώλεσαν τὴν εὐγένειαν αὐτῶν καὶ τὴν λεπτὴν ἐκείνην κομψότητα, ἥτις δὲν ἀποκτᾶται εἰμὴ διὰ τῆς συναναστροφῆς αὐτῶν. » Εἶναι ὡσαύτως γνωστὸν τί ἔγραφεν ἡ Κυρία de Maintenon περὶ τοῦ κενοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο ἡ ψυχὴ ἐν τῷ μέσῳ τῆς κοινωνίας τῆς ἐποχῆς της. Εἰς δὲ τὰς ἐπιστολὰς τοῦ de Bussy ὑπάρχουσι χαριεντισμοί τινες περὶ τῆς ἀνάγκης εἰς ἣν εὑρέθη ἡ Κυρία Λαφαϋὲτ νὰ θέσῃ τὸ μυθιστόρημα αὐτῆς εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἐρρίκου Β', ἵνα δυνηθῇ νὰ δώσῃ εἰς τὰ πρόσωπα αὐτῆς χαρακτῆρας κομψοτέρους καὶ φιλοφρονητικωτέρους πρὸς τὰς γυναῖκας. Τέλος πάντων ἄνευ πολλῆς δυσκολίας ἠδυνάμην νὰ ἀποδείξω ὅτι αἱ γυναῖκες εἰς πᾶσαν ἐποχὴν ἐδοκίμασαν θλίψεις καὶ ἠσθάνθησαν τὸ βάρος τῆς ζωῆς, ὁσάκις δὲν ἐζήτησαν νὰ εὕρωσιν ἐντὸς ἑαυτῶν τὰ μέσα τῆς παρηγορίας των.

Ἀλλὰ μᾶς λέγουσιν ὅτι ἄλλοτε αἱ προβεβηκυῖαι γυναῖκες, ἀφοῦ ἤθελον διατρέξει τὸ λαμπρὸν στάδιον τῆς νεότητος, ἐλάμβανον μετὰ ταῦτα τὴν θέσιν τοῦ εἰρηνικοῦ καὶ ἀμερίμνου βίου, ἀπαράλλακτα καθὼς βλέπομεν τὴν οἰκοδέσποιναν ἀναπαυομένην εἰς τὴν γωνίαν τοῦ οἴκου της. Οἱ νεώτεροι ἤρχοντο πέριξ αὐτῶν, ἔζων ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς

αὐτῶν, ἐσυμβουλεύοντο τὴν ἐμπειρίαν των περὶ τῶν ἀντικειμένων τῶν ἀφορώντων τὴν φιλοκαλίαν καὶ τὴν κοσμιότητα, καὶ ἐζήτουν τὴν ἐπιδοκιμασίαν των· ὥστε ἡ λύπη ὅτι ἔπαυσαν πλέον νὰ ἀρέσκωσιν ἀντεσταθμίζετο ἐν αὐταῖς ἐκ τῆς ἡδονῆς τῆς ἐξουσίας. Αἱ τιμαὶ αὗται αἱ ἀπονεμόμεναι εἰς τὰς γηραιὰς γυναῖκας, ἡ λεπτὴ αὕτη φιλοφροσύνη, ἥτις τὰς ἐθεώρει ὡς δικαστὰς, εἶχεν ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἠθικὴν, ἐπειδὴ παρέτεινε τὴν ὑπόληψιν τὴν ὀφειλομένην εἰς τὰ λογικὰ πλάσματα, ὡς καὶ ὅταν αὐτὰ ἔπαυσαν τοῦ νὰ λαμβάνωσιν ἐνεργητικὸν μέρος εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν. Ναὶ, ἀλλ' αὕτη ἡ ὁμοιότης πρὸς τὴν ἠθικὴν δὲν εἶναι ποσῶς ἡ ἠθικὴ αὐτὴ, πρὸ πάντων εἰς ἐκείνην τῆς ζωῆς τὴν περίοδον, καθ' ἣν ψυχρανθείσης τῆς φαντασίας δὲν δύναται νὰ ἔχῃ τις οὐδεμίαν ἡδονὴν ἐξ αὐτῆς. Ὕλαι αὗται αἱ συνήθειαι τοῦ παρελθόντος χρόνου φέρουσι τὸν ἴδιον χαρακτῆρα, πανταχοῦ δηλαδὴ θέτουσι τὸ φαινόμενον εἰς τὸν τόπον τῆς οὐσίας· φαίνεται ὅτι ἐπενοήθησαν ὑπὸ ἀνθρώπων, οἵτινες ἔχαμνον τὴν πρώτην μελέτην τῆς ζωῆς, καθὼς βλέπομεν τοὺς ὑποκριτὰς, ὅταν ἀπαγγέλλωσι κατὰ πρῶτον παιδιᾶς χάριν σοβαρόν τι δρᾶμα, νὰ ἀπορρίπτωσι τοὺς μεγάλους μονολόγους (tirades) καὶ τὰς ζωηρὰς κινήσεις, νὰ μὴ φυλάττωσι κατ' ἀρχὰς εἰμὴ τὸ ὀνομαζόμενον σύνθημα καὶ τὰς ἀπαντήσεις, καὶ νὰ ἀναβάλλωσι δι' ἄλλην φορὰν τὴν ἐμβρίθειαν, τὴν δύναμιν καὶ τὸ πάθος. Νὰ ὑποληπτώμεθα τὸ γῆρας, νὰ συμβουλευώμεθα τὴν ἐμπειρίαν αὐτοῦ, νὰ κάμνωμεν ἀντιπερισπασμὸν τῆς λύπης του, νὰ ζητῶμεν εὐκαιρίαν νὰ παρηγορήσωμεν τὰς πικρίας του, νὰ ἀνακουφίζωμεν τὰ φυσικὰ αὐτοῦ παθήματα, νὰ τῷ ἀποδεικνύωμεν γλυκεῖάν τινα συμπάθειαν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, τὸν ὁποῖον μέλλει μετ' ὀλίγον νὰ ἐγκαταλείψῃ, ὅλα ταῦτα εἶναι ἀναμφιβόλως ἀγαθὰ, καὶ δύνανται νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν φυσικῶν καὶ χριστιανικῶν καθηκόντων. Ἀλλ' ἐὰν τοιαῦται φιλοφροσύναι ἐκτελῶνται ἕνεκα ἁπλῆς φιλαρεσκείας καὶ κοσμιότητος, ἐὰν ἦναι συνέπειαι ἐπιπολαίου τινὸς ἐθιμοτυπίας, ἥτις ἀποκλείει τοὺς λόγους, οἱ ὁποῖοι τὴν δικαιόνουσιν, ἐὰν δὲν θεωρῶνται ὡς καθήκοντα, ἀλλ' ὡς ἐξωτερικὸς στολισμὸς, τότε ἀμφιβάλλω ἐὰν δύνανται νὰ καταστήσωσι

τοὺς κοινωνικοὺς δεσμοὺς στερεοὺς καὶ συμπαθητικοὺς, καὶ νὰ χορηγήσωσι πρὸς ἐκείνας, αἵτινες τὰς ἀπολαμβάνουσι, τέρψεις ἱκανὰς νὰ παρηγορήσωσι τὸν βίον των.

« Αἱ προβεβηκυῖαι γυναῖκες ἐθεωροῦντο ἄλλοτε εὐδαίμονες, ἦσαν ἐράσμιαι εἰς τὸν κόσμον. » — Τὸ πιστεύω, πρέπει νὰ εἶχον τὰς αὐτὰς διαθέσεις, τὰς ὁποίας ἔχουσιν οἱ τυφλοί· ἐπειδὴ παρετηρήθη ὅτι οἱ τυφλοὶ λυποῦνται ὀλιγώτερον παρὰ οἱ κωφοὶ, διότι ἐν τῷ μέσῳ τῆς κοινωνίας ἡ στέρησις τὴν ὁποίαν δοκιμάζουσιν, ἀντισταθμίζεται ὑπὸ τῆς ἐνεργείας τῶν λοιπῶν αἰσθήσεων. Ἀλλ' ἐάν τις θελήσῃ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν ἐρημίαν των, καὶ πάντοτε ὑπάρχει ἐρημία εἰς τὴν ἡμέραν μιᾶς γυναικὸς, ἐὰν ἀναγνώσῃ τὰ συγγράμματα, ὅπου ἐτόλμησαν νὰ διηγηθῶσιν ὅσα ἐδοκίμασαν, ἐὰν ἐξετάσῃ τὰς ἐπιστολάς των, ἢ μᾶλλον ἐὰν συμβουλευθῇ τις ἑαυτὸν, θέλει ἰδεῖ, ὅτι τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ζωῆς, ὅλως ἐπίπλαστον, δὲν δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ψυχῆς, ἥτις ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἵνα ἀνακαλύπτῃ πάντοτε καὶ πάντοτε νὰ τελειοποιῆται. Γνωρίζω νέαν τινὰ γυναῖκα, ἥτις, εἰς τὴν ἔξαψιν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ αὐτῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν, ὑπέσχετο καθ' ἑαυτὴν νὰ τὸ ἐπιδιώξῃ ἀδιαλείπτως, καὶ ἐὰν δὲν ἔμελλε νὰ ἀποκτήσῃ τὰς ἀναγκαίας ἰδιότητας πρὸς τελειοποίησίν της, εἰμὴ τὴν παραμονὴν τοῦ θανάτου της. Ἐὰν ἐγχαρτερήσῃ τις, δύναται νὰ ἐλπίσῃ, ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν συμβῇ, ὅτι θέλει ἀπολαμβάνει ὕπαρξιν πλήρη καὶ ἐνεργητικήν. Πᾶσα γυνὴ αἰσθανομένη τὴν αὐτὴν ἐπιθυμίαν, ἔστω καὶ τῆς ἐλαχίστης τάξεως, θέλει γίνει ἀνεξάρτητος καὶ τῆς ἡλικίας καὶ τοῦ χρόνου καὶ τῶν περιστάσεων, καὶ αὕτη ἡ ἀνεξαρτησία εἶναι ἐνταυτῷ καὶ τὸ ἀσφαλέστερον καὶ τὸ πρώτιστον ἀγαθόν. Τὸ δὲ νὰ ἀποθάνῃ τις πρόωρα, τὸ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν σκέψιν διὰ τῆς ματαιότητος, τὸ νὰ ζητῇ εἰς ἄλλους τὰς ἀφορμὰς, δι' ὧν δύναται νὰ ἔχῃ εἰς ἐνέργειαν τὸ πνεῦμά του, ἀντὶ νὰ τὰς εὑρίσκῃ ἐντὸς αὐτοῦ, πάντα ταῦτα ἀπαιτοῦσι μεγάλους ἀγῶνας καὶ μικρὰν παρέχουσι τὴν εὐχαρίστησιν. Τὸ γῆρας δὲν δύναται νὰ ἐκφύγῃ τὸ αἴσθημα τῆς λύπης, ἥτις διεγείρεται ἐκ τῆς παραχμῆς του· ἐὰν δὲ παραλληλισθῇ καὶ μὲ τὴν νέαν γενεὰν, ἥτις τὸ περικυκλόνει, θέλει αἰσθανθῇ

ἔτι μᾶλλον τὴν στέρησιν· ἡ ἡδονὴ τοῦ δεσπόζειν δὲν θέλει τὸ παρηγορήσει ποσῶς, διότι δύναται πρὸς τούτοις καὶ αὕτη νὰ τὸ ἐγκαταλείψῃ. Τὸ μόνον πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν μᾶς ἐγκαταλείπει ποτὲ, εἶναι τὸ καθῆκον, ἡ συνείδησις, τὸ λείψανον ἐκεῖνο τῆς ἐντολῆς μας, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ καλλιεργῶμεν μέχρι τῆς τελευταίας ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν, διότι ἐντὸς αὐτῆς εὑρίσκομεν καὶ τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ νὰ ἀποθάνωμεν καλῶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Περὶ ἀνατροφῆς τῶν κορασίων εἰς τὴν νηπιότητα αὐτῶν.

Ὅστις γνωρίζει ἑαυτὸν, εἶναι ἱκανῶς προωδευμένος εἰς τὴν τέχνην τοῦ νὰ ἐμβαθύνῃ καὶ νὰ διαγινώσκῃ τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἄλλων, αὕτη δὲ ἡ τέχνη εἶναι τὸ θεμέλιον πάσης ἀνατροφῆς. Ἀλλ' ἵνα γνωρίσῃ τις ἑαυτὸν, πρέπει νὰ ἐρευνήσῃ τὰς ἰδέας του καὶ τὰς πράξεις του. Ἡμεῖς ὑπανδρεύομεν τὰ κοράσιά μας εἰς τόσον τρυφερὰν ἡλικίαν, ὥστε δὲν λαμβάνουσι καιρὸν νὰ σπουδάσωσι τὸ παραμικρόν· ἐκτὸς τῶν Παρισίων τὰ ὑπανδρεύουσιν ὀλίγον ἀργότερον, πλὴν τὰ κρατοῦσιν εἰς ἓν εἶδος ἀμαθείας καὶ ὑποταγῆς, ἥτις παρατείνει μόνον τὸν νεανικὸν χαρακτῆρα τοῦ κορασίου· καὶ ἡ μικρὰ αὕτη πονηρία, ἥτις ἐν τοσούτῳ δὲν ἀπατᾷ οὐδένα, ἐκθέτει τοὺς γονεῖς εἰς τὸν κίνδυνον τοῦ νὰ ἐγκαταστήσωσιν αὐτὰ εἰς τὴν τάξιν τῶν συζύγων καὶ τῶν μητέρων, τουτέστι νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς αὐτὰ τὰ σπουδαιότερα καθήκοντα πρὸς ἄλλα ὄντα, πρὶν ἔτι ἐκμάθωσι τὸν τρόπον τοῦ νὰ φέρωνται φρονίμως πρὸς ἑαυτά. Ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ θραύσωμεν αἴφνης τὰς παραδεδεγμένας συνηθείας καὶ νὰ συμβουλευθῶμεν τὴν φύσιν, νομίζω ὅτι αὐτὴ προσδιορίζει τὸ εἰκοστὸν πέμπτον ἔτος ὡς ὅρον ὑπανδρείας τῶν γυναικῶν· πλὴν, ἐπειδὴ τὰ ἤθη ἡμῶν ἀντίκεινται εἰς τόσον τραχείας μεταβολὰς ἐθίμων, τοὐλάχιστον ἔπρεπε νὰ ἀφίνωμεν τὸ κοράσιόν μας νὰ συμπλη-

ροῖ τὸ εἰκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του, καὶ μέχρι τοῦ καιροῦ ἐκείνου νὰ μὴ παραλείψωμεν οὐδὲν ἵνα ἐπισπεύσωμεν τὴν λογικὴν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν.

Εἶναι πολλὰ δύσκολον ἡ νεᾶνις νὰ ῥιφθῇ ὡς ἐξ ἀπροόπτου εἰς τὸν θόρυβον τοῦ συζυγικοῦ βίου, χωρὶς νὰ φέρῃ καὶ εἰς τὴν μητρικὴν αὐτῆς κατάστασιν μικρόν τι μέρος τῶν μειρακιωδῶν ἕξεων τῆς προσφάτου νηπιότητος αὐτῆς. Τὸ ἐσπαργανωμένον βρέφος της θέλει τῇ φανῇ ὡς ἔμψυχον εἴδωλον, καὶ τὸ πρῶτον αἴσθημά της πρὸς αὐτὸ θέλει ταυτισθῇ μὲ τὴν ἡδονὴν, τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται νὰ τὸ στολίζῃ καὶ νὰ διασκεδάζῃ μὲ αὐτό. Ἐπειδὴ ὅλαι σχεδὸν αἱ ἡδοναὶ τῆς ζωῆς ταύτης συνεπιφέρουσι μεθ' ἑαυτῶν καὶ κινδύνους τινὰς, ἕπεται ἐκ τούτου ὅτι καὶ οἱ πλέον σύμφωνοι μὲ τὴν φύσιν δὲν πρέπει νὰ ἀπομακρυνθῶσιν ἀπὸ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τοῦ λογικοῦ.

Ὁ Ῥουσὼ ἐμέμφθη τὰς μητέρας τῆς ἐποχῆς του, ὅτι ἀπομακρύνονται ἐκ τῆς κοιτίδος τοῦ βρέφους αὐτῶν· σήμερον ἴσως ἤθελε τὰς μεμφθῇ ὅτι προσκολλῶνται πολὺ, καὶ ὅτι ταράττουσι τὴν ἀναγκαίαν ἡσυχίαν του· τοὐλάχιστον ἤθελεν ἐξάπαντος μεμφθῇ τὴν νεοφανῇ ἐκείνην πολυτέλειαν, ἥτις μὲ τόσην φιλοκαλίαν στολίζει τὴν ἐνδυμασίαν τῶν νεογεννημένων· ἡ φιλοκαλία ἔκαμε μεγάλας προόδους ἐν Γαλλίᾳ, ἠνώθη δὲ μὲ τὴν ὑπερβολικὴν καθαριότητα τοσοῦτον ἀναγκαίαν εἰς τὰ παιδία. Πλὴν, ἐὰν ἄλλοτε τὰ νήπια παρίσανον θέαμα γελοιωδέστατον, ἄλλα μὲν ἐνδεδυμένα μὲ πεποικιλμένα φορέματα καὶ ὡπλισμένα μὲ ξίφος, ἄλλα δὲ βοσρυχισμένα, κεκονιαμένα καὶ βεβαρημένα μὲ βαρέα ὑφάσματα, ὡς αἱ μητέρες των, δὲν νομίζω ὅμως ὅτι εἶναι λογικώτερον τὴν σήμερον μὲ τὰ ἀναπαυτικώτερα φορέματα, μὲ τὰ ὁποῖα ἐνδύομεν τὰ τέκνα μας, νὰ τὰ στολίζωμεν μὲ ὅλην τὴν πολυτέλειαν, ὅσην δύνανται νὰ προσφέρωσιν αἱ ἀποθῆκαι τῶν ὑφασματοποιῶν μας. Οὐδὲν πλέον εὐάρεστον, ὅσον ἡ πληθὺς ἐκείνη τῶν νηπίων, τὰ ὁποῖα εἰς τοὺς περιπάτους φαίνονται παιγνιδίζοντα· τὸ δροσερὸν καὶ καθαρὸν αὐτῶν πρόσωπον μαρτυρεῖ τὴν περιποίησιν, ἥτις δαψιλεύεται εἰς αὐτά· τὰ βοσρυχωμένα μαλλία των περιῆλθον δὶς καὶ τρὶς τὰς χεῖρας τῆς μητρός· τὸ σεμνοπρεπές των ἔνδυμα δίδει εὐκολίαν εἰς τὰς κινήσεις

των· τοῦτο εἶναι καλόν. Ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καταργήσωμεν καὶ τὴν πλησμονὴν ἐκείνην τῶν δαντέλλων καὶ τῶν πολυπτύχων (falbalas), ἕνεκα τῶν ὁποίων τὰ μικρὰ χοράσια φαίνονται τόσον ὑπερήφανα, καὶ τὰ ὁποῖα τὰ καθιστῶσιν ὅμοια μὲ ἀγάλματα; Αὕτη ἡ πολυτέλεια ἔχει ἐξωτερικήν τινα μόνον ἁπλότητα, ἥτις ἐξαφανίζεται εἰς τὰ ὄμματα τῶν εἰδημόνων. Ὅσον περισσότερον ἡ φιλοκαλία τὴν περικαλύπτει, τόσον περισσότερα εἶναι ἴσως καὶ τὰ ἀτοπήματα. Ἐνθυμοῦμαι ἔτι ἡμέραν τινὰ ἐθαύμασα τὴν ἐσθῆτα καὶ τὰς ἐκ περκαλίου περισκελίδας ὀκταετοῦς τινος κορασίου, τοῦ ὁποίου τὰ κεντητὰ καὶ πεποικιλμένα ὑποῤῥάμματα (garnitures) εἶχον τοσαύτην πολυτέλειαν, ἥτις ἀναμφιβόλως πρέπει νὰ ἐστίχισε πολὺ ἀκριβά. Τὸ κοράσιον, τὸ ὁποῖον ἡδύνετο βλέπον τὴν στολὴν αὐτοῦ γενομένην ἀντικείμενον μεγάλης ἐρεύνης, μοὶ ἀπεκρίθη μὲ τὸ ὑποκριτικὸν καὶ αὐτάρεσκον ἐκεῖνο σχῆμα, τὸ ὁποῖον εἶδε νὰ λαμβάνωσί τινες γυναῖκες, αἵτινες ὡς πρὸς τὸ κεφάλαιον τοῦ στολισμοῦ μεταχειρίζονται πάντοτε ἐκφράσεις ψευδοῦς ταπεινώσεως καὶ μετριοφροσύνης· « Τοῦτο ὅμως εἶναι κατὰ πολλὰ ἁπλοῦν! » Δὲν γνωρίζω ἐὰν τὸ κοράσιον ἐκαμάρονεν, ἢ ἐὰν ἡ συνήθεια τὸ κατήντησε νὰ πιστεύῃ, ὅτι ἓν λευκὸν φόρεμα, τόσον πολυτελῶς ἐστολισμένον, ἦτο κοινὸν στολίδιον· ἀλλ' εἰς ταύτην τὴν περίστασιν δὲν ἦτο διόλου ὠφέλιμον νὰ τῷ δώσωσι τὴν ἰδέαν, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐξοδεύσῃ πολλὰ χρήματα διὰ νὰ ἐνδυθῇ φόρεμα ἁπλοῦν. Ἐνῷ αὐτὸ μοὶ ὡμίλει, πλησίον του ἵστατο ἕτερόν τι κοράσιον τῆς αὐτῆς σχεδὸν ἡλικίας, τοῦ ὁποίου τὸ λευκὸν ἔνδυμα δὲν εἶχε κανὲν στολίδιον, καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐβλέποντο εἰς ἐκείνην τὴν στιγμὴν τὰ δύο ταῦτα κοράσια δὲν ἐφαίνετο ποσῶς ἀνήκων εἰς τὴν νηπιώδη ἡλικίαν· τοῦτο μοὶ ἐπροξένησεν αἴσθημα ἐλέους καὶ πρὸς τὸ ἓν καὶ πρὸς τὸ ἄλλο.

Ἡ πολυτέλεια αὕτη, γινομένη εἰς τὸν ἱματισμὸν τῶν νηπίων, γίνεται ἐνίοτε ἀφορμὴ δαπάνης, ἥτις πιθανῶς ἀπαρέσκει εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ συζύγου, πλὴν δὲν δύναται νὰ κάμῃ τὴν παραμικρὰν ἀντίστασιν, ὑποχωρῶν εἰς τὰς ἀδυναμίας τῆς μητρός. Ἀλλὰ διατί νὰ ἦναι ἀνάγκη, ὥστε ἐνώπιον τοῦ

ἀνδρὸς ἡ πρώτη ἀρχὴ τῶν μητρικῶν αἰσθημάτων νὰ ἐμφανίζηται ἀληθῶς τόσον μειρακιώδης;

Ὁ Ῥουσὼ ἐκήρυξεν ὁριστικῶς ὅτι ὁ καλλωπισμὸς εἶναι ἔμφυτος εἰς τὰς γυναῖκας, αἱ δὲ γυναῖκες τόσον ἰσχυρῶς συγκατετέθησαν ν' ἀποδείξωσι τοῦτο διὰ τοῦ ἔργου, ὥστε δὲν θέλω ἐπιχειρισθῆ νὰ ψεύσω οὔτε τὰς γυναῖκας οὔτε τὸν Ῥουσώ. Θέλω περιορισθῆ μόνον νὰ εὐχηθῶ ὅ,τι καὶ περὶ τῆς ὡραιότητος, νὰ προσπαθήσωμεν δηλαδὴ νὰ καταστήσωμεν ὠφέλιμον τὴν κλίσιν ταύτην τοῦ καλλωπίζεσθαι τῶν γυναικῶν· εἶναι μεγάλη καὶ ἀναγκαία δεξιότης τὸ νὰ στρέφωμεν τὰ πάντα πρὸς ὠφέλειάν μας, τὰ καλὰ ὡς καὶ τὰ κακὰ, τὰ πλεονεκτήματα ὡς καὶ τὰς ἐλλείψεις. Εἶναι δυνατὸν νὰ περιορίσωμεν κατὰ πρῶτον τὸν καλλωπισμὸν τῶν κορασίων μας εἰς τὸ νὰ περιποιῶνται ἑαυτὰ καὶ τὰ ἐνδύματά των, ὕστερον διὰ τῶν συμβουλῶν καὶ τῶν παραδειγμάτων δυνάμεθα νὰ τὰ συνειθίσωμεν νὰ ἐκλέγωσιν ὅ,τι πρέπει εἰς αὐτὰ μᾶλλον, παρὰ ὅ,τι ἀγοράζεται ἀκριβὰ ἢ ἐπιδοκιμάζεται ὑπὸ τοῦ συρμοῦ. Αἱ ἰδέαι τῆς ἀναλογίας καὶ τῆς ἁρμονίας ἐφαρμοζόμεναι εἰς ἅπαντα τὰ πράγματα δίδουσιν ἠθικήν τινα βαρύτητα καὶ εἰς τὰ παραμικρότερα ἐξ αὐτῶν. Ὁ ςολισμὸς τῆς γυναικὸς δυνατὸν νὰ συναρμολογῆται ἢ νὰ ἀντιμάχηται πρὸς τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου της, πρὸς τὴν φύσιν τοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς καὶ πρὸ πάντων πρὸς τὸν ὁποῖον κατέχει ἐν τῇ κοινωνίᾳ βαθμόν. Τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἀνδρὸς ἀπαιτεῖ καὶ διάφορον ἐξωτερικὸν πρὸς τὴν γυναῖκα, τοῦτο δὲ ἐφαρμόζεται εἰς ὅλας τὰς κλάσεις τῆς κοινωνίας. Ἡ γυνὴ τοῦ πρώτου ἄρχοντος πόλεώς τινος δὲν πρέπει νὰ ἑλκύῃ τὰ βλέμματα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὅπως ἐκείνη τοῦ θαλαμηπόλου τοῦ βασιλέως· καὶ ἐκεῖ ὅπου ἡ ὑπόληψις ἀναφέρεται πρὸ πάντων εἰς τὰς πατριωτικὰς ὑπηρεσίας, τὸ παραχωρηθὲν δικαίωμα εἰς τὴν γυναῖκα τοῦ αὐλικοῦ ἀνθρώπου νὰ ἑλκύῃ τὴν προσοχὴν διὰ τῆς λαμπρᾶς πολυτελείας της ἐδύνατο νὰ παύσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ θεωρῆται ὡς προνόμιον.

Αἱ λεπτομέρειαι αὗται δεικνύουσι, νομίζω, ἱκανῶς, πόσον σοβαρά τις ἰδέα δύναται πανταχοῦ νὰ ἀναμιχθῇ καὶ νὰ διευ-

θύνη ὅλας τὰς περιστάσεις τῆς ἀνατροφῆς. Τινὲς θέλουσιν εἰπεῖ, καὶ εἰς τοῦτο δὲν ἀμφιβάλλω ποσῶς, ὅτι καταχρῶμαι τῆς σοβαρότητος, ὅτι εἶναι σχολαστικότης νὰ φέρωμεν τὴν ἠθικὴν μέχρι τοῦ καλλωπισμοῦ. Οἱ ἐπιπόλαιοι ἄνθρωποι θέλουσιν ἐλεεινολογήσει τὰς συμβουλὰς ταύτας· αἱ δὲ νέαι γυναῖκες θέλουσιν ἴσως παροργισθῆ κατ' ἐμοῦ ὅτι θέλω νὰ ἐπιβάλω κανόνας συστηματικοὺς καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἐμφύτους ὁρμὰς τῆς μητρός.

Ὅταν ἀσχολῆταί τις εἰς τὴν ἀνατροφὴν, ἤθελε νομίσει ὅτι ἡ ἀσχολία του αὕτη ἔχει ἀντικείμενον τοὺς παῖδας, καὶ ὅμως ταχέως αἰσθάνεται ὅτι πρέπει νὰ ἐπαναλάβῃ ἐκείνην τῶν γονέων. Τωόντι ἵνα ἀναθρέψω τὸ μικρὸν κοράσιον, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται εἰς τὰ σπάργανα, ἔχω ἀνάγκην, ὥστε ἡ μήτηρ του νὰ ἀνετράφῃ ὅμοια μὲ αὐτό· ὅθεν εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο, εἰς τὸ ὁποῖον προεθέμην νὰ διαγράψω τοὺς κανόνας τῆς πρώτης ἡλικίας, ἀναγκάζομαι νὰ διδάξω τὰς νεάνιδας, αἵτινες ἤδη ὑπανδρεύονται. Θέλουν μοὶ συγχωρήσει ἴσως τὴν φαινομένην ταύτην ἔλλειψιν τῆς μεθόδου, ἥτις κατ' οὐσίαν δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ ἡ φυσικὴ τάξις τοῦ ἀντικειμένου· ἐπειδὴ, ἵνα διδάξῃ τις τὰ τέκνα, πρέπει νὰ φωτίσῃ τὰς μητέρας.

Πῶς δύναμαι νὰ ἐλπίσω ὅτι θέλουν τωόντι μὲ ἀκροασθῆ αἱ νέαι γυναῖκες, ὅσαι ἀνετράφησαν κατὰ τὸν συρμὸν, ὅστις δὲν τὰς θεωρεῖ ἁγνὰς, παρὰ ὅταν ἦναι κοῦφαι, οὐδὲ λογικὰς, παρὰ ὅταν ἦναι πανοῦργοι; Ἔχω ἀνάγκην νὰ ἦναι σκεπτικαὶ καὶ εἰλικρινεῖς· καὶ πρὸ πάντων ἔχω ἀνάγκην τῆς μητρικῆς τρυφερότητος, ὅταν ἐπιχειρῶ νὰ δείξω τοὺς κανόνας τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἐλευθερωτέρου καὶ ἰσχυροτέρου αἰσθήματος.

Αἱ γυναῖκες εἶναι προωρισμέναι νὰ δοκιμάζωσι πλέον παρὰ ἓν εἶδος αἰσθημάτων, ἐκεῖνα τῶν ὁποίων αἱ παρεκτροπαὶ δὲν βλάπτουσι παρὰ αὐτὰς τὰς ἰδίας μένουσιν εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔπρεπε νὰ ἦναι ἀνεξάρτητα τῆς κρίσεως τῶν ἀνθρώπων. Ἔπρεπεν οἱ ἄνθρωποι νὰ σεβασθῶσιν ἐν αὐταῖς τὴν μυστικὴν πάλιν, ἣν μέλλουσι τότε νὰ ὑποστῶσι μὲ τὰς ἡδονάς των καὶ μὲ τὰς λύπας των, καὶ νὰ ἀφήσωσι τὴν πάλην ταύτην τεθαμμένην εἰς τὰ βάθη τῆς καρδίας αὐτῶν. Πλὴν ὅταν τὰ αἰσθήματα ἡμῶν δύνανται, κατὰ τὸν τρόπον

δι' οὗ ἐμφανίζονται, νὰ ἐπηρεάσωσι διαφόρως ἐκείνους, οἵτινες τὰ ἐμπνέουσιν, εἶναι ἀνάγκη, ἢ μᾶλλον καθῆκον νὰ τροπολογῶνται ὑπὸ τοῦ λόγου καὶ νὰ καθυποβάλλωνται εἰς αὐτόν. Εἶναι γνωστὸν πόσον ἡ φύσις ἐξυπνεῖ πᾶν εἶδος τρυφερότητος καὶ ἀφοσιώσεως εἰς τὴν γυναῖκα εὐθὺς ἅμα καταστα θῇ μήτηρ· καὶ οὐδεμία σχεδὸν ὑπάρχει, ἥτις ἐκ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς γεννήσεως τοῦ τέκνου της νὰ μὴν ἦναι πρόθυμος νὰ θυσιάσῃ δι' αὐτὸ τὰς ἰδικάς της. Εἰς τὴν παραμικρὰν αὐτοῦ ἀσθένειαν χυριεύεται ἀπὸ φρίκην, ἐὰν τὰ κλαυθμυρίσματα αὐτοῦ παραταθῶσι, τῆς ἀποσπῶσι τὰ δάκρυα· ὅλη ἔντρομος διὰ τὸν ἀγαπητὸν καὶ νέον αὐτῆς θησαυρὸν, ἡ μήτηρ νομίζει ὅτι βλέπει τὸν κίνδυνον τοῦ θανάτου εἰς τὴν παραμικρὰν ἀλλοίωσιν τῆς ὑγείας τοῦ τέκνου της. Εἰς τὸ ἔαρ τῆς ζωῆς συρομένη ὑπὸ αἰσθήματος τοσοῦτον δικαίου καὶ τοσοῦτον φυσικοῦ ἡ νέα γυνὴ δὲν σκέπτεται ποσῶς ὅτι χρεωστεῖ νὰ τὸ μετριάσῃ· ἀντὶ δὲ τούτου, ἐξ ἐναντίας παραδίδεται εἰς αὐτὸ μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Οὐαὶ εἰς τὸν σύζυγον, εἰς τὴν μητέρα ἢ εἰς τοὺς φίλους, οἵτινες ἤθελον φαντασθῆ νὰ τὴν χάμωσι νὰ αἰσθανθῇ τὰ ἀτοπήματα τῆς ὑπερβολικῆς τρυφερότητος! Καὶ μολαταῦτα αἱ πραγματικώτεραι εὐφροσύναι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἶναι τοσοῦτον συνδεδεμέναι μετά τινος θυσίας, ὥστε καὶ εἰς τὰς ἀθωοτέρας ἐξ αὐτῶν ἀνακαλύπτομεν ὑψηλὰ καθήκοντα· αὐτὸ τὸ φίλτρον, τὸ ὁποῖον τὸ τέκνον ἐμπνέει τόσον περιπαθῶς εἰς τὴν καρδίαν τῆς μητρὸς, πρέπει νὰ συγκερασθῇ μὲ ὅλα τὰ ἀποτελέσματα τῆς φρονήσεως. Εἰς τὴν μητέρα δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ ἀγαπᾷ. Αἱ νέαι γυναῖκες εἶναι ὀλίγον δεκτικαὶ νὰ ἐννοήσωσιν ἀφ' ἑαυτῶν τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ἢ νὰ θελήσωσι νὰ καθυποβληθῶσιν εἰς αὐτήν· αἱ πλεῖσται ἐξ αὐτῶν ἤθελον ἀπωθήσει μετὰ περιφρονήσεως ἢ ὀργῆς τὰς συμβουλὰς τῆς μετριότητος. Ἡ περιέργεια καὶ ἡ τέρψις τῶν καθαρῶν τούτων αἰσθημάτων τὰς καταπείθει, ὅτι εἶναι παρεπόμενον τῆς φύσεως αὐτῶν νὰ παραδίδωνται εἰς τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν τὸ παραμικρὸν συμβὰν δύναται νὰ ταῖς προξενήσῃ, καὶ ἥτις ἀποβαίνει ἐνίοτε τόσον ἰσχυρὰ, ὥστε ἂν καὶ αὐταὶ ἦναι αἱ πλέον ἐνδιαφερόμεναι, εἶναι ὅμως αἱ ὀλιγώτερον ἱκαναὶ νὰ βοηθήσωσι καὶ

νὰ διατηρήσωσι τὸ εὔθραυστον ὄν, τὸ ὁποῖον ἡ φύσις ἐμπιστεύεται εἰς αὐτάς. Τὸ μητρικὸν φίλτρον εἶναι θαυμάσιον, δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὰ πάντα, ὅταν ὑποστηρίζηται ὑπὸ τῆς ἕξεως τοῦ νὰ δύναταί τις νὰ ἀντιπαλαίῃ ἑαυτόν· ἀλλ' ὅταν ἀναμιχθῇ μὲ τὴν ἔξαψιν τῆς φαντασίας, ἅπασαι αἱ ἐνέργειαι ταράσσονται, σφοδρόν τι πάθος τὰς συνοδεύει καὶ τὰς συγχέει, καὶ τὸ μητρικὸν φίλτρον γίνεται τότε σχεδὸν ἐλάττωμα, ἐπειδὴ παρεμποδίζει τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς τῆς μητρός.

Ἡ γυνὴ λοιπὸν πρέπει καλῶς νὰ πληροφορηθῇ ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον βλάπτει τοὺς ἄλλους, ἔστω καὶ αἴσθημα ἀγάπης, ἔχει χρείαν νὰ μετριασθῇ. Ἀλλὰ ποῖος ἄλλος εἶναι ἐρασμιώτερος τῶν τέκνων της! Πρέπει ἐξ ἀρχῆς νὰ γνωρίσῃ ὅτι ἐξ αὐτῶν τῶν πρώτων περιστάσεων, ἐν αἷς ἤθελεν εἶσθαι φυσικὸν καὶ συγγνωστὸν εἰς αὐτὴν νὰ δείξῃ τὴν ἀδυναμίαν της, θέλει ἀποκτήσει μεγάλα δίκαια εἰς τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ συζύγου της, ὅστις ἀκόμη δὲν τὴν ἐγνώρισεν ὁλοσχερῶς, ἐὰν τῷ ἀποδείξῃ πόσην δύναμιν μεταδίδει εἰς αὐτὴν ἡ πεφωτισμένη συναίσθησις τῶν καθηκόντων της. Εἶναι μεγίστη ὠφέλεια νὰ φανῇ ἐξ ἀρχῆς φρονίμη καὶ γενναιόκαρδος ἐνώπιον τοῦ συντρόφου τῆς ζωῆς αὐτῆς, ὅστις δὲν θέλει λησμονήσει τὸν ἀγῶνα, τὸν ὁποῖον αὐτὴ ἀναδέχεται χάριν ἐκείνου καὶ χάριν τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Δὲν λέγω ὅτι ἡ γυνὴ πρέπει νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν μίαν ὑπερβολὴν δι' ἄλλης ὑπερβολῆς, καὶ νὰ ἐπιβάλῃ εἰς ἑαυτὴν τὴν στοϊκότητα ἀντὶ τῆς μητρικῆς εὐαισθησίας. Δὲν ἀπαιτῶ ποσῶς μητέρας Σπαρτιάτιδας, ἀλλὰ μητέρας χριστιανικὰς, αἵτινες νὰ δύνανται νὰ σκέπτωνται ἐν μέσῳ τῆς ταραχῆς ὡς καὶ ἐν μέσῳ τῆς ἀγαλλιάσεως, νὰ δύνανται νὰ περιστέλλωσι, νὰ κυβερνῶσιν ἑαυτὰς εἰς τὴν μέθην τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς θλίψεως.

Εἶναι περιττὸν νὰ ἐνδιατρίψω περὶ τῶν σωματικῶν περιποιήσεων, τὰς ὁποίας ἀπαιτεῖ ἡ πρώτη ἡλικία· παρῆλθεν ὁ καιρὸς, κατὰ τὸν ὁποῖον αἱ τοιαῦται συμβουλαὶ ἦσαν ἀναπόφευκτοι. Ἡ φιλοσοφία τῶν αἰσθήσεων, ἥτις κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα ἔφθασεν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω, καὶ ἥτις ἐν Γαλλίᾳ στηριζομένη ὑπὸ τῆς ἐπιπολαιότητος καὶ τοῦ σκεπτισμοῦ

ὀλίγον ἔλειψε νὰ ἀπαλλοτριώσῃ τὴν ψυχὴν πάσης ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ ἐνεργείας, ἡ φιλοσοφία, λέγω, αὕτη, ἥτις τοσοῦτον μᾶς ἀπεπλάνησεν, ἔσχε τοὐλάχιστον τὸ προτέρημα νὰ ἐξυπνήσῃ ἐπωφελῆ τινα μέριμναν πρὸς πᾶν ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς τὰ ὄργανα τοῦ σώματος καὶ εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ· καὶ ἤθελεν εἶσθαι ἄτοπον μετὰ τοσαύτην σπουδαιότητα, ἣν ἀπέδιδον εἰς τὴν ὕλην, νὰ μὴν ἐπινοήσωσι καὶ τὰ μέσα τοῦ νὰ διατηρήσωσιν αὐτὴν ἀνέπαφον καὶ ὑγιᾶ. Αἱ ἐπιστῆμαι, ὅσαι ἔχουν σχέσιν πρὸς τὴν συντήρησιν τοῦ σώματος καὶ πρὸς τὴν βελτίωσιν τῆς ζωῆς, ὠφελήθησαν μεγάλως, καὶ πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν εὑρίσκονται εἰς διηνεκῆ πρόοδον. Ὁ Ῥουσὼ ἐνησχολήθη μετ' ἐπιτυχίας εἰς τὴν δίαιταν τῶν παίδων. Τὰ δύο πρῶτα βιβλία τοῦ Αἰμιλίου του μοὶ φαίνονται ἱκανὰ νὰ ὁδηγήσωσι τὰς μητέρας· δὲν πιστεύω ὅμως ὅτι αὐταὶ ὀφείλουσι τυφλῶς νὰ καθυποβληθῶσιν εἰς τὴν ὑποχρέωσιν, ἣν ἐπιβάλλει εἰς αὐτὰς, τοῦ νὰ διατρέφωσι μόναι των τὰ τέκνα των. Ὅταν ἐκεῖνος ἔγραφεν, εἶδός τι δυστροπίας, ἐκ διαμέτρου ἀντικείμενον πρὸς τὴν φύσιν καὶ πρὸς τὴν ἠθικὴν, ἔθραυε τοὺς μητρικοὺς δεσμούς· ἔμελλε νὰ πολεμήσῃ ἀπονενοημένας συνηθείας, ἤθη διεφθαρμένα, βεβιασμένην τινὰ ἀκηδίαν, τὴν ὁποίαν ὑπεστήριζεν ὁ συρμός· ἐν ἑνὶ λόγῳ, ἔπρεπε νὰ ὁμιλήσῃ δυνατὰ ἵνα τὸν ἀκούσωσι, καὶ νὰ καταπατήσῃ ὅλας τὰς ἰδέας, αἵτινες δικαίως τὸν παρώξυνον. Σήμερον ὅμως ὅτε τὰ φυσικὰ αἰσθήματα ἐπανέλαβον τὴν ἰσχύν των, ὅτε αἱ γυναῖκες μέλλουν νὰ ἀντιπαλαίσωσι τὴν ὑπερβολικὴν φιλοστοργίαν των μᾶλλον, δὲν χρεωστοῦσιν ἀπολύτως νὰ γαλακτοτροφῶσι μόναι των τὰ τέκνα των. Κανὲν πρᾶγμα, νομίζω, δὲν ὑποχρεόνει τὴν γυναῖκα, ἥτις ἔχει τρυφερὰν ὑγείαν καὶ πολὺ νεαρὰν ἡλικίαν, νὰ ἐξαντλήσῃ ἀνεπανορθώτως τὸ ἤδη ἐξησθενημένον σῶμα αὐτῆς, ἵνα μεταδώσῃ πιθανῶς καὶ εἰς τὸ βρέφος της καχεκτικήν τινα ἰδιοσυγκρασίαν. Χωρὶς νὰ ἐφαρπασθῇ ἀπὸ τὴν πρώτην ἡδονὴν τοῦ μητρικοῦ αἰσθήματος, θέλει εἶσθαι φρονιμώτερον νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὅλας τὰς περιστάσεις, νὰ ἀκολουθήσῃ τὰς συμβουλὰς τῶν ἰατρῶν, τὴν θέλησιν τοῦ συζύγου της, καὶ τὴν γνώμην ἐκείνων, οἵτινες τὴν ἀγαπῶσι. Τὰς προλήψεις, αἵτινες μεγαλοποιοῦσι τὰς ὑπο-

χρεώσεις τῶν διαφόρων ὅρων τῆς ζωῆς, πρέπει νὰ τὰς ἀποφεύγωμεν ἐξ ἴσου μὲ ἐκείνας, αἵτινες ζητοῦσι νὰ τὰς ἐλαττώσωσι.

Ἂν καὶ ἦναι ἀναντίῤῥητον ὅτι ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν ἠθῶν πρὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου ἠλάττωσε τὸν πρόωρον θάνατον τῶν παίδων, καὶ ἐνίσχυσε τὴν ὑγείαν τοῦ σώματος, μόλον τοῦτο, διὰ παραδόξου τινὸς ἀντιφάσεως, τὰ παιδία ταῦτα, μετὰ τοσαύτην περιποίησιν, δὲν ἀποτελοῦσι τὴν γενεάν μας τόσον ἰσχυρὰν, ὅσον ἠδύνατό τις νὰ ἐλπίσῃ. Τὰ κοράσια πρὸ πάντων τῶν Παρισίων κατέστησαν σχεδὸν ὅλα γυναῖκες ἀσθενεῖς ἢ καχεκτικαὶ μητέρες. Χωρὶς νὰ ἀναζητήσω τοὺς ἰατρικοὺς λόγους ταύτης τῆς φαινομένης ἀντιφάσεως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καλῶς ἤθελον ἐπιχειρισθῆ, νομίζω ὅτι περιστάσεις τινὲς ἐξηγοῦσιν ἐν μέρει τὴν ἀντίφασιν ταύτην. Πρὸ πάντων αἱ περιποιήσεις, ἡ δίαιτα καὶ ἡ ἐπιστήμη ἠδυνήθησαν ἴσως νὰ χαρίσωσι ζωὴν εἰς πολλὰ ἐξησθενημένα ὄντα, τὰ ὁποῖα εἰς ἄλλην ἐποχὴν δὲν ἤθελον δυνηθῆ νὰ ἀντιπαλαίσωσι τοσοῦτον ἐπιτυχῶς κατὰ τῆς ἀσθενείας αὐτῶν. Κατὰ δεύτερον δὲ λόγον, αἱ ἠθικαὶ ἐπιῤῥοαὶ, αἵτινες κατετάραξαν τὴν γενεὰν ἡμῶν, ἠδυνήθησαν νὰ ποικίλλωσι καὶ νὰ πολλαπλασιάσωσι τὰς συγκινήσεις εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε ἐξασθενήσασαι τὰς μητέρας, ἠλλοίωσαν τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς ζωῆς τῶν τέκνων· τέλος πάντων (καὶ ὁ λόγος οὗτος ἔχει πλειοτέραν σχέσιν μὲ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀντικείμενον) ἐπειδὴ ὑπανδρεύομεν τὰς θυγατέρας ἡμῶν μόλις ἀρχίσουν τὴν ἔφηβον ἡλικίαν των· πρὶν ἔτι ἡ φύσις τελειώσῃ τὴν ἐργασίαν, ἥτις εἶναι ἀναγκαία διὰ τὴν μίαν, τὴν ἀναγκάζομεν νὰ διαμοιράσῃ τὰς δυνάμεις της πρὸς διατήρησιν δύο ὑπάρξεων. Ἐντεῦθεν βλέπομεν ὅτι τὸ πλεῖστον μέρος τῶν νέων μητέρων, ἀφοῦ κυοφορήσωσι τὸ πρῶτον τέκνον των, περιπίπτουσιν εἰς καχεξίαν ἀξιολύπητον, ἥτις καταθλίβει τὴν ὕπαρξίν των, καὶ τὰς καθιστᾷ ἀνικάνους νὰ ἐκτελέσωσι μέγα μέρος τῶν ὑποχρεώσεων, ἃς ἔχουσι πρὸς τὸν σύζυγον, πρὸς τὴν κοινωνίαν καὶ πρὸς ἑαυτάς.

Ἐνταῦθα δύναται πιθανῶς νὰ λάβῃ χώραν συμβουλή τις τῆς ὁποίας ἡ πεῖρα μοὶ ἀπέδειξε τὰς ὠφελείας· αἱ γυναῖκες

εἶναι κατάλληλοι διὰ τὰς σωματικὰς περιποιήσεις, τὰ παθήματα τῶν ἄλλων τὰς συγκινοῦσι, καὶ ἀντὶ νὰ τρομάξῃ τὴν ἀδυναμίαν των ἡ λυπηρὰ θέα τῶν ἀσθενειῶν, διεγείρει ἀπ' ἐναντίας ἐν αὐταῖς παρήγορόν τινα ἐπαγρύπνησιν. Εἰς ὁποιονδήποτε βαθμὸν καὶ ἂν τὰς ἐξενεύρισεν ἡ τρυφὴ καὶ ἡ πολυτέλεια, οὐδέποτε ὅμως ἀπεσβέσθη ἐντελῶς εἰς αὐτὰς τὸ αἴσθημα τῆς εὐσπλαγχνίας. Πλὴν καὶ κατὰ τοῦτο ἀκόμη, ὅσον φαίνονται εὐχαριστημέναι καὶ ὑπερήφανοι ἀκολουθοῦσαι τὴν φιλάνθρωπον κλίσιν, ἥτις τὰς κυριεύει, ἄλλο τόσον εἶναι δύσκολον νὰ δυνηθῶσι νὰ διευθύνωσι καὶ νὰ περιστείλωσιν αὐτὴν διὰ τῆς σκέψεως. Ὅταν βοηθῶσι τοὺς δυστυχεῖς ἢ τοὺς ἀσθενεῖς, ὁ πόθος, ὅστις τὰς ἐμψυχόνει, νομίζουσιν, ὅτι δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὰ πάντα, καὶ ὁ ζῆλός των δὲν ἀκολουθεῖ πάντοτε τὴν ἐπιστήμην. Ἐνίοτε μάλιστα ἀκούουσι μὲ ἀνυπομονησίαν τὰς συμβουλὰς, καὶ ἀντιτάττουσιν ὑπερηφάνως πως εἴτε τὴν ἐμπειρίαν τῆς φιλανθρωπίας των, εἴτε τὴν κατ' ἔμπνευσιν ἰατρικήν των. Ἰδοὺ λοιπὸν μία ἐκ τῶν περιστάσεων ἐν αἷς πρέπει νὰ τὰς προφυλάξωμεν ἀπὸ τὰς παρεκτροπὰς τῆς ἀγαθοεργίας καὶ ἀπὸ τὴν ἀποπλάνησιν ἑνὸς ἀγαθοῦ αἰσθήματος. Ἐπειδὴ πραγματικῶς ἀκατάσχετόν τι αἴσθημα τὰς ὠθεῖ εἰς τὸ νὰ ἐπιμελῶνται τοὺς πάσχοντας, πρὸ πάντων τὰ τέκνα των, τοὺς συζύγους των, τοὺς ὑπηρέτας των, τὸ καθῆκον τότε κεῖται ἐκτὸς τοῦ αἰσθήματος, καὶ ὑφίσταται κυρίως εἰς τὴν καλὴν, τουτέστιν εἰς τὴν λογικὴν ἐκπλήρωσιν αὐτοῦ.

Οἱ ἰατροὶ συνήθως μεμψιμοιροῦσι διὰ τὴν ἀμηχανίαν, ἣν δοκιμάζουσιν ἕνεκα τῆς πολλῆς ἀμαθείας ἢ τῆς πολλῆς ἀδυναμίας τῶν μητέρων· θρηνοῦσι δικαίως τὴν δαπάνην τοῦ χρόνου τὴν ὁποίαν τοῖς προξενοῦσι, τὰς μειρακιώδεις παρατηρήσεις τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἀντιπαλαίσωσι, τὰς προλήψεις, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ νικήσωσι, τὰς συγκαταβάσεις, τὰς ὁποίας ἀπαιτοῦσι παρ' αὐτῶν, τοὺς ἀναρμόστους τρόμους ἢ τὰς ἀναρμόστους ὀλιγωρίας. Ὅλα ταῦτα ἠδύναντο νὰ προληφθῶσι μὲ τὸ φῶς τῆς σκέψεως. Ἤρκει μόνον ἡ γυνὴ διὰ μικρᾶς μελέτης νὰ μάθῃ νὰ τοὺς ἐννοῇ, ἢ, ἐὰν δὲν δύναται νὰ κάμῃ τοῦτο, τοὐλάχιστον νὰ γνωρίσῃ ὅτι χρεωστεῖ νὰ ὑ-

πείχη εἰς τὴν δύναμιν τῆς ἐπιστήμης, χωρὶς νὰ φιλονεικῇ ἢ νὰ ὑπεκφεύγῃ τι. Οἱ σημερινοὶ ἰατροὶ δὲν ἔχουσι πλέον τὸ γελοιῶδες ἐκεῖνο, ἐκ τοῦ ὁποίου ὁ Μολιέρος ἐπροσπάθησε νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ· ἐγκατέλιπον ὡσαύτως τὸ ἐπίπλαστον ἐκεῖνο ἦθος, τὸ ὁποῖον τοῖς μετέδωκε βραδύτερον ὁ ἀλλόκοτος ἐκεῖνος συρμός, ὅστις ἤθελε τὰ πάντα νὰ μεταμορφώσῃ. Δὲν ἀπαντῶμεν πλέον πλησίον τῆς κλίνης τῶν ἀσθενῶν ἢ εἰς τοὺς κοιτῶνας τῶν γυναικῶν τὸν ἀγύρτην τοῦ κατὰ φαντασίαν ἀσθενοῦς, οὔτε τὸν ἐπιτετηδευμένον ἰατρόν, ὅστις σατυρίζεται εἰς τὸ περιοδικὸν σύγγραμμα ὀνομαζόμενον λέσχη (cercle). Οἱ ἰατροί μας ἐκτελοῦσι σήμερον ἁπλῶς καὶ φυσικῶς τὰ χρέη τοῦ εὐγενοῦς αὐτῶν ἐπαγγέλματος· ἐν τῷ μέσῳ τῶν νοσοκομείων, ἢ εἰς τὴν συνοδίαν τῶν στρατευμάτων γενόμενοι μακρὸν χρόνον μάρτυρες τῶν παθημάτων τοῦ πτωχοῦ καὶ τοῦ στρατιώτου, οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἐπλησίασαν εἰς τὴν φύσιν, συνέζησαν μὲ ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ παρουσιάζονται εἰς τὸν κόσμον μὲ τὴν πεποίθησιν τῆς ἐπιστήμης καὶ μὲ τὸ αἴσθημα τῶν ἀρετῶν, τὰς ὁποίας ἐξασκοῦσιν. Ἐν γένει διεγείρουσι τὴν ὑπόληψιν καὶ τὸν σεβασμόν, ἐπειδὴ ἐθεώρησαν μετὰ σπουδαιότητος τὴν ἐντολήν των, ὥστε δύναταί τις μετὰ πλείστης ὠφελείας νὰ τοὺς ὑποδεχθῇ ἐντὸς τοῦ οἴκου του. Ἡ συναναστροφὴ τοῦ πεφωτισμένου ἰατροῦ, καὶ εἶναι σήμερον πολλοὶ τοιοῦτοι, βοηθεῖ μεγάλως τὴν μητέρα τῆς οἰκογενείας· ἀκούουσα τὰς ὁμιλίας αὐτοῦ μὲ σκοπὸν πρακτικῆς ὠφελείας, δύναται νὰ προφυλαχθῇ ἀπὸ ἀναρίθμητον πλῆθος ἀτοπημάτων καὶ κινδύνων, οἵτινες παρακολουθοῦσι τὴν ἀμάθειαν αὐτῆς, καὶ θέλει διδάσκεσθαι πρὸς ὄφελος ὅλων ἐκείνων, οἵτινες τὴν περικυκλόνουσιν.

Ἡ γυνὴ ἠδύνατο νὰ κατηγορηθῇ ὡς πολυπράγμων ἢ ὡς σχολαστικὴ, ἐὰν ἤθελεν ἀδιακρίτως νὰ πληροφορηθῇ περὶ πραγμάτων μὴ ἀναγκαιούντων εἰμὴ πρὸς ἐπίδειξιν πνεύματος, ἢ πρὸς ἁπλῆν δαπάνην τοῦ χρόνου· ἐπειδὴ ἡ γυνὴ δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ χρόνον διὰ ματαίαν δαπάνην· πλὴν μικρά τις γνῶσις εἶναι ἀναγκαία δι' ἐκεῖνον, ὅςις δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ πράττῃ τὰ πάντα μετὰ σκαιότητος. Ὅσοι ἐξόλισαν τὸν νοῦν των

μὲ ὠφελίμους γνώσεις, σπανίως ἀποβαίνουν φιλοτάραχοι, ἐπειδὴ ἡ μάθησις καθησυχάζει τὸ πνεῦμα.

Τίς λοιπὸν ἠδύνατο νὰ λοιδορήσῃ ἢ νὰ χλευάσῃ τὴν γυναῖκα, ἥτις ἤθελε ζητήσει εἰς τὴν συνομιλίαν ἑνὸς πεπαιδευμένου ἀνδρὸς ἰδέας ὀρθοτέρας περὶ τῶν μέσων, δι' ὧν δύναται νὰ διατηρήσῃ ὅ,τι ἔχει εἰς τὸν κόσμον ἐρασμιώτερον; Ἐὰν ἦναι πεπεισμένη, ὅτι αἱ γνώσεις τῶν γυναικῶν δὲν πρέπει νὰ ἀποκτῶνται εἰμὴ μὲ σκοπὸν πρακτικῆς τινος ὠφελείας, θέλει σταματήσει ἐκεῖ, ὅπου δὲν βλέπει τὴν ἀνάγκην τῆς μαθήσεως. Ἐκ φύσεως σχεδὸν αἱ γυναῖκες ἔχουσι λεπτόνοιαν εἰς ὅλα τὰ πράγματα, καὶ εἶναι πολλὰ εὔκολον νὰ τὰς διδάξωμεν τὸ παράγγελμα τοῦτο τοῦ Φενελῶνος. « Δίδαξον αὐτὰς ὅτι πρέπει νὰ ἔχωσιν αἰδὼ πρὸς τὴν ἐπιστήμην, καὶ τοσοῦτον ἀκροσφαλῆ, ὅσον εἶναι καὶ ἐκείνη, τὴν ὁποίαν ἐμπνέει ἡ ἀποστροφὴ τῆς κακίας. » Πλὴν δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι ὁ ἴδιος Φενελὼν ἔλεγεν· « ἡ ἀμάθεια τῆς γυναικὸς γίνεται αἰτία διὰ τὴν ὁποίαν ἀηδιάζει, καὶ δὲν δύναται νὰ εὕρῃ ἀθῴαν ἐνασχόλησιν ». Ἀμφότερα ταῦτα συμβιβάζονται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

Περὶ τοῦ δεσποτισμοῦ ἐν τῇ ἀνατροφῇ.

Τὸ νὰ ἐκπαιδεύσωμεν καλῶς τὸ τέκνον μας, κατὰ τὴν ἠθικὴν σημασίαν τῆς λέξεως, θέλει νὰ εἴπῃ νὰ τῷ μεταδώσωμεν χλίσιν καὶ ἕξιν τῶν ἐναρέτων θελήσεων· ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ δώσωμεν εἰς αὐτὸ τὸν λόγον τῶν θελήσεων τούτων; Ἡ ἀνατροφὴ πρέπει νὰ ὑπαγορεύσῃ ἀρχῆθεν τὴν διατύπωσιν ὅλων τῶν καθηκόντων, ἢ πρέπει νὰ φέρῃ τὴν ψυχὴν εἰς κατάστασιν νὰ τὰ διακρίνῃ, νὰ τὰ γνωρίζῃ καὶ νὰ θέλῃ νὰ τὰ ἐκτελῇ εἰς τὰς διαφόρους περιστάσεις; Ἰδοὺ οὐσιωδῶς τὸ μέγα ζήτημα, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ λυθῇ, πρὶν

τολμήσῃ τις νὰ παρουσιάσῃ ὁποιονδήποτε περὶ ἀνατροφῆς σύστημα. Πλέον παρὰ μίαν φορὰν ἐξέφρασα ἤδη ἐλευθέρως τὴν γνώμην μου· ἀλλὰ σήμερον ὅτε ἐξήλθομεν τοῦ κύκλου τῶν γενικῶν ἰδεῶν, σήμερον ὅτε διέβημεν τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἡ ἀνατροφὴ ἦτο καθαρῶς σωματικὴ, καὶ ἡ ἠθικὴ ζωὴ ἤρξατο νὰ ἀνατέλλῃ διὰ τοὺς νέους, ἤθελα προσκόψει εἰς πᾶν βῆμά μου, ἐὰν δὲν ἀπεκάλυπτον μὲ ὅλην τὴν δυνατὴν ἐνέργειαν τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐμπνέει ὁλόκληρον τοῦτο τὸ σύγγραμμα.

Τὸ αἴσθημα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ ὑπάρχει ἐν ἡμῖν· εἶναι τὸ ὄργανον, τὸ ὁποῖον μᾶς ἐδόθη, ἵνα διακρίνωμεν τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν, ἀλλὰ πρέπει νὰ μάθωμεν νὰ τὸ ἐννοήσωμεν καὶ νὰ τὸ μεταχειρισθῶμεν· πολλὰ συνεχῶς εἰς τὴν ἀνατροφὴν ζητοῦμεν νὰ τὸ ἀναπληρώσωμεν. Ἀρχίζομεν ἀπαγορεύοντες ἢ ἐπιτρέποντες εἰς τὰ τέκνα ἡμῶν νὰ πράττωσι, καθ' ὃν τρόπον ἀπαγορεύουσιν ἢ ἐπιτρέπουσιν αἱ συνήθειαι ἡμῶν· ἔργον ἀνωφελὲς καὶ ἄκαρπον, ἐπειδὴ ἡ ἐκ τούτου ἡδονὴ ἐν ἡμῖν ὁμοιάζει μὲ ἐκείνην, ἣν αὐτὰ δοκιμάζουσιν, ὅταν βάλλωσιν εἰς κίνησιν ἑτεροκίνητόν τινα μηχανήν. Παραίνεσις βασιζομένη ἐπὶ τῆς κοινῆς συνηθείας δὲν δύναται νὰ μεταδοθῇ εἰμὴ μὲ τὸν τύπον ἱστορικοῦ συμβεβηκότος.

« Τοῦτο ἔχει οὕτως, ἐπειδὴ ὁ κόσμος τὸ ἐκανόνισε. » Τοιαύτη εἶναι κυρίως ἡ ἔκφρασις, τὴν ὁποίαν μετασχηματίζουσι κατὰ τὸ δυνατόν. Καὶ ἐγὼ πολὺ ἀπέχω ἀπὸ τοῦ νὰ τὴν θεωρήσω ὡς κακήν· δὲν εὑρίσκω μάλιστα ἄλλην καταλληλοτέραν, ἵνα προκαλέσῃ, ἂν ὄχι τὴν ἐπιδοκιμασίαν, τοὐλάχιστον τὴν ὑποταγὴν, τὴν ὁποίαν γενικῶς οἱ ἄνθρωποι ἐπιθυμοῦσιν· ἀλλ' αἱ συνήθειαι δὲν δύνανται νὰ ἀποτελέσωσιν εἰμὴ δευτερεύουσάν τινα καὶ ὅλως ἐξωτερικὴν ἠθικὴν, περὶ τῆς ὁποίας ἐπεθύμουν νὰ ἀσχολῶνται τὰ παιδία βραδύτερον, καὶ ἀφοῦ προκαταρτισθῶσιν εἰς ἕτερόν τι εἶδος καθηκόντων, τὰ ὁποῖα κατ' ἄλλον τρόπον ἀποδεικνύονται, καὶ ἐγγίζουσι πλησιέστερον αὐτά. Μεταξὺ τῶν πολλῶν αἰτίων τούτου ὑπάρχει καὶ ἓν ἀποκλειστικῶς ἀποδιδόμενον εἰς τὴν ἐποχὴν, ἐν ᾗ ζῶμεν. Ὁ ὑπερβολικὸς πολιτισμὸς ἐξενεύρισεν ἐπαισθητῶς τοὺς χαρακτῆρας· βεβαίως ὅ,τι δύναται σήμερον νὰ διαταράξῃ τὴν ἡ-

ρεμίαν τῶν λαῶν καὶ τὴν διαγωγὴν τῶν ἀτόμων δὲν εἶναι ἡ ὑπερβολικὴ ἐνέργεια· ἴσως μάλιστα ἡ γενικὴ δυσαρέσκεια, ἥτις ἀναδεικνύεται πανταχοῦ μὲ ὅλην τὴν ὑπάρχουσαν γενικὴν εὐπορίαν, εἶναι συνέπεια τῆς βεβιασμένης ἀκινησίας, εἰς ἣν ἐγκαταλιμπάνομεν τὰς ἐνεργητικωτέρας ἡμῶν δυνάμεις. Ὁ τρόπος τοῦ ζῆν κατέσησε τὸν βίον εὔκολον καὶ ὅλως συνθηματικόν· δὲν ὑπάρχει πλέον χώρα εἰς τὴν ἐλευθέραν σκέψιν· αἱ πλεῖσται τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς μένουσιν ἄχρηστοι, καὶ ἐὰν τὸ Εὐαγγέλιον δὲν διέταττε τὴν ἀριστερὰν χεῖρα νὰ κρύπτηται ἀπὸ τὴν δεξιάν, νομίζω ὅτι ἕνεκα φρονήσεως καὶ ἵνα μὴ κατηγορηθῇ τις ὡς ἰδιότροπος, ἤθελε φυλαχθῇ ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκτελέσῃ δημοσίως πολλὰς τῶν μεγάλων ἀρετῶν (1). Ἐνόσῳ ὁ βαρβαρισμὸς ὁδεύει πρὸς τὸν πολιτισμόν, ὁ σεβασμὸς τῶν ἕξεων καὶ ἡ εἰς ταύτας ὑποταγὴ εἶναι τελειοποίησις διὰ τὸ ἄτομον· ἀλλ' ὅταν ὁ πολιτισμὸς ἔφθασεν εἰς ὅρον τινὰ, ὅ,τι ζωοποιεῖ τοὺς ἀνθρώπους, ὅ,τι τοὺς κάμνει νὰ ἐξέχωσιν, ὅ,τι τοὺς κάμνει νὰ μένωσι πρωτότυπα καὶ ὄχι ἀντίτυπα τῆς κοινωνίας, τοῦτο καὶ τοὺς τελειοποιεῖ.

Ἡμεῖς παραμορφόνομεν τὰ μικρά μας κοράσια, ἵνα προσελκύσωμεν εἰς αὐτὰ ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον τοὺς ἐπαίνους τῆς κοινωνίας, ἐντὸς τῆς ὁποίας κατέχουσιν ἐλαχίστην χώραν. Εἶναι τόσον καλῶς διδαγμένα, ὥστε γνωρίζω μερικὰ τὰ ὁποῖα ἐν περιπτώσει δύνανται νὰ ἀναπληρώσωσι τὴν ἐν τῷ οἴκῳ ἀπουσίαν τῆς μητρὸς, νὰ κάμωσιν ὅλας τὰς συνειθισμένας ὑποκλίσεις, καὶ νὰ μεταχειρισθῶσι μὲ ὀξύνοιαν ὅ-

---

(1) Τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀμφισβητήσιμον, ἐὰν δὲν παρατηρήσῃ τις ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται μόνον λόγος περὶ τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς. Ὁ πολιτικὸς βίος εἶναι ἐξ ἐναντίας σήμερον πολὺ ἐνεργητικὸς καὶ δύσκολος. Ἐπειδὴ κυρίως ἡ ὕπαρξις κατέστη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὔκολος, ἐπειδὴ ἕκαστος δύναται ἄνευ πολλῆς δυσκολίας νὰ καλλιεργήσῃ τὸ πνεῦμά του, νὰ ἐπιμελῆται τὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ, νὰ ἐπαγρυπνῇ εἰς τὰς ὑποθέσεις του, εἰς τὴν διατήρησίν του, εἰς τὰς ἡδονάς του, διὰ τοῦτο, λέγω, ζητοῦσι πανταχοῦ τὸν πολιτικὸν βίον καὶ ἐπιδιώκουσι θεσμοὺς ἱκανοὺς νὰ τὸν ἐπεκτείνωσιν εἰς ὅλας τὰς τάξεις τῶν πολιτῶν. Οἱ ἄνθρωποι ἀγαπῶσι τὴν εὐημερίαν, ἀλλ' ἀποστρέφονται τὴν ἀηδίαν. Ἰδοὺ διατί οἱ εὐπορούντες λαοὶ φαίνονται συνήθως δυσηρεστημένοι· ἰδοὺ διατί αἱ κυβερνήσεις, αἵτινες δὲν ἐπιθυμοῦσι ποσῶς νὰ δώσωσιν τὴν ἐλευθερίαν, ἐνδιαφέρονται νὰ ἐμποδίζωσι τὴν εὐπορίαν τῶν λαῶν (σημ. τοῦ ἐκδότου. 1824.)

λας τὰς διατυπώσεις τοῦ συρμοῦ. Δὲν παύομεν νὰ τὰ μεταβάλλωμεν εἰς ὡραῖα αὐτόματα κινούμενα κατὰ τὸν γενικὸν ῥυθμόν, ὁ δὲ ῥυθμὸς οὗτος λαμβάνει ἐν τῇ ψυχῇ τὴν θέσιν τῆς ἀληθοῦς ἠθικῆς ἁρμονίας. Ὅλοι οἱ χαρακτῆρες ταυτίζονται, ὅλα τὰ πνεύματα ἰσοπεδοῦνται, ἡ ποικιλία ἐκλείπει, ἡ μονοτονία ἐπέρχεται. Ἴσως δὲ ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ αὐτοῦ νόμου πρὸς ὅλας τὰς ἡλικίας καὶ πρὸς ὅλας τὰς περιστάσεις τῆς ζωῆς προκύπτει ἡ μεγάλη ἐκείνη διαφορὰ μεταξὺ τῶν συμβάντων, ὧν ἐσμὲν μάρτυρες, καὶ τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες μέλλουν νὰ τὰ ὑποστῶσιν.

α Ἓν ἐκ τῶν ἄρθρων τῆς ἀνατροφῆς ἡμῶν, τὸ ὁποῖον μοὶ φαίνεται κακὸν καὶ γελοῖον ἐνταὐτῷ, εἶπεν ὁ κύριος Τουργὸτ, εἶναι καὶ ἡ αὐστηρότης, ἣν δεικνύομεν εἰς τὰ ἄθλια τέκνα ἡμῶν .... Ἐὰν πράξωσι μωρίαν τινὰ, τὰ ἐπιπλήττομεν ὡς νὰ ἦτον ἔγκλημα. Ἡ ἡλικία μόνη θέλει ἐπανορθώσει ἀναρίθμητον πλῆθος τῶν πταισμάτων αὐτῶν· ἀλλ' ἡμεῖς δὲν ἐξετάζομεν τοῦτο· θέλομεν τὸ τέκνον μας νὰ ἐκπαιδευθῇ καλῶς, τὸ ἐπιβαρύνομεν μὲ τοὺς λεπτολογικοὺς κανόνας τοῦ πολιτισμοῦ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνοήτους, οἵτινες τόσῳ μᾶλλον τὸ καταθλίβουσι, καθ' ὅσον ἀγνοεῖ τοὺς λόγους αὐτῶν. Τὸ κατ' ἐμὲ νομίζω ὅτι ἤθελεν ἀρκεῖ μόνον νὰ τὸ ἐμποδίζωμεν ἀπὸτ οῦ νὰ ἦναι ὀχληρὸν εἰς τοὺς ἄλλους· τὰ δὲ λοιπὰ ἔρχονται βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον. Ἐμπνευσον εἰς αὐτὸ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ἀρέσκῃ, καὶ ἐντὸς ὀλίγου θέλει μάθει πολὺ περισσότερα, παρ' ὅσα ὅλοι οἱ διδάσκαλοι δύνανται νὰ τὸ διδάξωσι. Θέλουσι προσέτι νὰ ἦναι τὸ παιδίον σοβαρόν· θέτουσι τὴν φρόνησίν του εἰς τὸ νὰ μὴ τρέχῃ παντελῶς, φοβοῦνται κατὰ πᾶσαν στιγμὴν μήπως πέσῃ. Ἀλλὰ τί προέρχεται ἐκ τούτου, οὐδὲν ἄλλο, παρὰ ὅτι αὐτὸ ἀηδιάζει καὶ ἐξασθενεῖται. »

Ἐὰν εἶχον κοράσιον νὰ ἀναθρέψω, δὲν ἤθελον ἀρχίσει ποσῶς ἀπὸ τοῦ νὰ τὸ στερήσω τὴν ἀτομικότητα αὐτοῦ, καὶ πεισμένη ὅτι ἤθελε μάθει ταχέως νὰ πράττῃ ὅ,τι πράττει ὁ κόσμος ὅλος, δὲν ἤθελον ἐξαντλήσει οὔτε τὴν ὑπομονήν του οὔτε τὴν ἐξουσίαν μου πρὸς τὴν διδασκαλίαν ταύτην. Ἀφήσασα αὐτὸ κατὰ πρῶτον νὰ ζήσῃ ὡς νήπιον, καὶ ὄχι ὡς μικρομεγάλος ἄνθρωπος, ἔπω καὶ μόνον διὰ νὰ σπουδάσω τὰς

φυσικάς του ὁρμὰς, δὲν ἤθελον πειραθῆ νὰ καταστρέψω τὴν ἐλευθερίαν του εἰς αὐτὴν τὴν ἀρχήν της. Βεβαίως δὲν θὰ ἐπιτυγχάνῃ τότε εἰς τὰς συναναστροφὰς, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι πολὺ δυσάρεστον· εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐνίοτε δύναται νὰ καταστραθῇ ὀχληρὸν, καὶ ἡ ὀχληρότης δὲν πρέπει νὰ ἦναι ἀνεκτὴ εἰς καμμίαν ἐποχὴν τῆς ζωῆς. Ὥστε ἠθέλαμεν συμπεράνει ὁμοῦ μὲ τὸν Ῥουσὼ, ὅτι δὲν πρέπει νὰ εἰσάγωμεν ποτὲ τὸ παιδίον εἰς τὴν συναναστροφήν· ἀλλ' ἡμεῖς δὲν σπρώχνομεν τὴν συνέπειαν εἰς τοιαύτην ὑπερβολὴν, ὥστε νὰ τὸ μεταφέρωμεν εἰς τὴν ἐρημίαν· ἂς τὸ θέσωμεν ἐνώπιον ἡμῶν μεταξὺ τῶν παίδων τῆς αὐτῆς ἡλικίας, ἐχόντων τὴν κλίσιν καὶ τὸ δικαίωμα ἴσης ἐλευθερίας μὲ αὐτό. Ἐντοσούτῳ ἐπειδὴ ἡ μήτηρ δὲν δύναται νὰ διαθέσῃ ὁλόκληρον τὸν βίον της μόνον εἰς τὸ τέκνον αὐτῆς, ὡς συμβουλεύουσι μυθιστορήματά τινα περὶ ἀνατροφῆς, ἂς ἐπιφυλάξωμεν τὸ αὐθαίρετον, τουτέστι τὰς αὐστηρὰς ἀπαγορεύσεις, διὰ τὴν στιγμὴν καθ' ἣν τὸ θυγάτριόν μας θέλει ἐξ ἀνάγκης εὑρεθῆ ἐνώπιον ξένων προσώπων, καὶ ἂς μὴν ἀπαιτήσωμεν νὰ πράξῃ τι διὰ τὸ ὁποῖον νὰ ἐπαινεθῇ, ἀλλὰ μόνον νὰ μὴ πράξῃ τι διὰ τοῦ ὁποίου νὰ τοὺς ἐνοχλήσῃ. Εἶναι εὔκολον νὰ διδάξωμεν τὸ παιδίον, ὅτι δὲν πρέπει ποσῶς νὰ ἐνοχλῇ, ὄχι λέγοντες εἰς αὐτὸ ὅτι τοῦτο εἶναι ἀπολίτευον, ἀλλὰ κάμνοντές το νὰ ἐννοήσῃ ὅτι εἶναι ἄδικον.

Πολὺ ἀπέχω ἀπὸ τοῦ νὰ εἴπω, ὅτι εἰς τὴν ἀνατροφὴν πρέπει ἀπολύτως νὰ ἀποκλείσωμεν τὸνδεσποτισμὸν, ἀλλὰ λέγω ὅτι πρέπει νὰ τὸν μετριάζωμεν, ἐπειδὴ οὐσιωδῶς τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ περιορίζονται μόνον εἰς τὸ παρὸν, καὶ εὐαρεστοῦσιν ἐκεῖνον, ὅστις τὰ μεταχειρίζεται μᾶλλον παρὰ ὅτι διορθόνουσιν ἐκεῖνον πρὸς τὸν ὁποῖον ἐφαρμόζονται (1).

Εἰς τὴν ἀνατροφὴν δὲν πρόκειται μόνον νὰ διδάξωμεν τοὺς

---

(1) « Αἱ εἰς τὴν νηπιότητα ἡμῶν δοθεῖσαι συμβουλαὶ ἐγένοντο πάντοτε ὑπὸ τὸ σχῆμα τῆς ἐπιπλήξεως, τῆς τιμωρίας, μὲ τὸν τόνον τοῦ δεσποτισμοῦ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῆς ἀπειλῆς· ἐντεῦθεν ὁ νέος ἐξερχόμενος ἐκ τῆς ὑποταγῆς τῶν κυρίων του, τουτέστι τῶν γονέων του, θεωρεῖ ὅλην αὐτοῦ τὴν εὐδαιμονίαν εἰς τὸ ὅτι δὲν μέλλει νὰ δώσῃ λόγον τῶν πράξεών του εἰς οὐδένα· ἡ πλέον φιλικὴ συμβουλὴ τῷ φαίνεται ὡς δε-

παῖδας νὰ πράττωσι τὸ ἀγαθὸν, ἀλλὰ νὰ τὸ θέλωσι καὶ νὰ τὸ πράττωσι. Ἐὰν μεταχειριζώμεθα πάντοτε τὴν προσαγὴν, θεραπεύομεν μόνον τὸ ἐνεστώς. Ἀναμφιβόλως ἡ μήτηρ ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς προσταγῆς, καὶ ἡ ὑπακοὴ πρὸς τοὺς γεννήτορας εἶναι καθῆκον, τὸ ὁποῖον δὲν πρέπει νὰ ἀφίνωμεν ἀνενέργητον· πλὴν δὲν εἶναι καὶ τὸ μόνον· πρέπει νὰ σκεφθῶμεν καὶ περὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καθ' ἣν τὸ τέκνον μέλλει νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τοὺς γεννήσαντας αὐτὸ, νὰ κατασταθῇ ἀνεξάρτητον, καὶ ἴσως κυριαρχεῦον. Πῶς θέλει τότε μεταχειρισθῇ τὰς ἰδέας καὶ τοὺς κανόνας, τοὺς ὁποίους δὲν ἐκατάλαβε ποσῶς, καὶ τῶν ὁποίων τὴν ἀλήθειαν γνωρίζει μόνον ὑπὸ τῆς μαρτυρίας ἐκείνων, τοὺς ὁποίους πάντοτε ἐσεβάσθη, καὶ τοὺς ὁποίους μολαταῦτα δύναται ἐπὶ τέλους καὶ νὰ ἐπιχρίνῃ; Τόσον λοιπὸν πρὸς τὴν ἀσφάλειαν, ὡσὰν καὶ πρὸς τὴν ἀξιοπρέπειαν αὐτοῦ εἶναι προτιμότερον ἐκ τῆς πρώτης ἡλικίας νὰ τὸ διδάξωμεν, καὶ ὄχι νὰ ἐπιβάλωμεν εἰς αὐτὸ τὸ καθῆκον.

Τοῦτο εἶναι τοσοῦτον ἀληθὲς, ὥστε καὶ ἡ δεσποτικωτέρα μήτηρ, ἡ πλέον συνεπτυγμένη εἰς τὰς διαταγάς της πολλάκις συνδιαλέγεται μετὰ τῆς θυγατρός της· ὥστε ἡ ὅλως δεσποτικὴ ἀνατροφὴ εἶναι πρᾶγμα ἀδύνατον. Ὅ,τι λοιπὸν ἀποκρούομεν ἐνταῦθα, εἶναι ἡ ἀνατροφὴ, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπικρατεῖ τὸ αὐθαίρετον, τῆς ὁποίας εἶναι τὸ πρώτιστον ἐλατήριον, ὁ ἔσχατος λόγος, ἐνῷ δὲν πρέπει νὰ ἦναι εἰμὴ ὡς μέσον δευτερεῦον, τὸ ὁποῖον αἱ περιςάσεις μᾶς ἀναγκάζουσιν ἐνίοτε προσωρινῶς νὰ μεταχειρισθῶμεν.

Τὸ σύστημα τοῦτο ἔχει πρὸς τὰ κοράσια ἐξαιρετικόν τι ἀτόπημα· κρατεῖ δηλαδὴ τὴν νεότητα αὐτῶν τόσον ἀδρανῆ, ὥστε ἀναγκαίως ἡ μέριμνα αὐτῶν προσηλοῦται εἰς τὸ μέλλον, τὸ ὁποῖον τοῖς ὑπόσχεται ὕπαρξιν ἐνεργητικὴν καὶ ἐλευθέραν, ἐπειδὴ τὰ πταίσματα αὐτῶν καταδικάζονται, ἵνα μόνον προληφθῶσι τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἐνεςῶτος. Ἐντοσούτῳ

σποτισμὸς, ὡς ζυγὸς, ὡς συνέχεια τῆς νηπιότητος αὐτοῦ. Ἔ! διατί λοιπὸν νὰ μὴ συνειθίζωμεν τὰ τέκνα ἡμῶν νὰ ἀκούωσι τὰς συμβουλὰς μὲ γλυκύτητα, συμβουλεύοντες αὐτὰ ἄνευ πικρίας; ἐν ἑνὶ λόγῳ διατί νὰ μεταχειριζώμεθα τὸν δεσποτισμόν; (Turgot, Lettre à madame de Graffigny) Σ. Σ.

τὸ νὰ πράττῃ τὸ μικρὸν κοράσιον εἰς τὴν τρυφερὰν αὐτοῦ ἡλικίαν τὸ κακὸν ἢ τὸ ἀγαθὸν, ἢ τὸ νὰ ἦναι πολὺ φρόνιμον, δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει τόσον πολὺ, ὅσον τὸ νὰ μάθῃ ἐνωρὶς, ὅτι ὑπάρχει τὸ κακὸν καὶ τὸ ἀγαθὸν, καὶ ὅτι πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ τὸ μὲν, καὶ νὰ ἐκπληροῖ τὸ ἄλλο. Ἡ παθητικὴ ὑποταγὴ μεταφέρει τὴν προσοχὴν ἐκ τοῦ προσταζομένου πράγματος ἐπ' αὐτῆς τῆς προσταγῆς. Ὥστε ἡ συνείδησις καθίσταται νεκρὰ, καὶ ἡ ζωὴ μονότονος· ἐντεῦθεν προέρχεται ἡ ἀηδία ἐκείνη τῆς ψυχῆς, ἥτις εἶναι πασῶν τῶν ἄλλων ἡ χειρίστη. Μᾶς παραγγέλλουσι νὰ γυμνάζωμεν τὰς σωματικὰς δυνάμεις τοῦ παιδίου, ἐνῷ αἱ λογικαὶ αὐτοῦ δυνάμεις ἔχουσι περισσοτέραν χρείαν τούτου· ἡ σκέψις εἶναι ἡ ὠφελιμωτέρα ὅλων τῶν ἄλλων ἀσκήσεων.

Τῇ ἀληθείᾳ μεγάλως μὲ ἐκπλήττει ἡ παράδοξος αὕτη μανία, ἣν ἔχουσι τοῦ νὰ ἐξασθενίζωσι τοὺς ἠθικοὺς χαρακτῆρας, οἵτινες εἶναι ἤδη τοσοῦτον ἐξησθενημένοι. Τίς λοιπὸν μᾶς ἔδωκε τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἀπεκδύωμεν τὴν ἀνθρωπότητα τῆς ἐνεργείας, ἥτις εἶναι παρεπόμενον αὐτῆς; Εἶναι ἆρά γε σκοπὸς ἀσφαλείας; ἐλπίζουσιν ἆρά γε ὅτι δεσμεύοντες τὸ λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἐλαττόνοντες τὴν ἐν αὐτῷ δύναμιν τῆς θελήσεως καὶ τὴν προαιρετικὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν, δύνανται νὰ τὸν προφυλάξωσι ἀπὸ τὰς παρεκτροπὰς παρατόλμου τινὸς ἰδέας καὶ ἀπὸ τὰ ἀτοπήματα, ἅτινα τὴν παρακολουθοῦσι; Ὁ συλλογισμὸς οὗτος εἶναι πολλὰ ψευδής. Ὁ τελευταῖος αἰὼν δὲν παρημέλησε ποσῶς τὸν ἀπόλυτον δεσποτισμὸν, ὄχι μόνον μερικῶς ὡς πρὸς τὴν ἀνατροφὴν, ἀλλὰ καὶ δημοσίως εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς πολιτείας, καὶ μολαταῦτα ἡ ἐλευθερία τοῦ σκέπτεσθαι ὑπερεπήδησε πᾶν ὅριον καὶ ὑπῆρξε τοσούτῳ μᾶλλον ἐπικίνδυνος, καθ' ὅσον ἐβάδιζεν ἐξίσου μὲ τὴν χαύνωσιν τῶν χαρακτήρων. Ἡ πρόσφατος αὕτη ἐμπειρία μᾶς ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ κοινωνία ἐκνευρίζουσα αὐτοὺς δὲν κατορθόνει οὔτε περισσοτέραν ἀσφάλειαν, οὔτε πλειοτέραν εἰρήνην, καὶ ὅτι ἐλαττόνουσα τὴν δύναμιν τῶν ἀτόμων δὲν δύναται νὰ ἐλαττώσῃ καὶ τὴν δύναμιν τῶν συμβάντων. Ποτὲ ἔθνος ἀσθενέστερον τοῦ ἐδικοῦ μας δὲν εὑρέθη ἀπέναντι φοβερωτέρων μεταβολῶν, καὶ, ἵνα ἐπανέλθω εἰς τὴν ὑπόθε-

σιν τοῦ λόγου μου, οὐδέποτε γυναῖκες ὀλιγώτερον προπαρεσκευασμέναι δὲν ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποςῶσι μεταβολὴν πληρεστέραν καὶ σκληροτέραν· τί ἐκέρδησαν δώσαντες εἰς αὐτὰς ἀνατροφὴν ὅλως ἐξωτερικὴν, ὅλως τυπικὴν καὶ μὴ ἔχουσαν οὐδεμίαν ἐσωτερικὴν σπουδαιότητα καὶ ἠθικήν;

Ἐὰν ἐκ τῆς πρώτης ἡλικίας ἡ μήτηρ εἶναι φειδωλὸς τῆς ἐξουσίας της, καὶ δὲν τὴν ἐπιβάλλῃ εἰμὴ εἰς τὰς κατεπειγούσας περιστάσεις, θέλει λύσει τότε τὰ δεσμὰ τῆς ψυχῆς, περὶ ὧν λέγει ὁ Μονταίν· καὶ ἡ ἀνατροφὴ θέλει γίνει σοβαρωτέρα, μονιμωτέρα, καὶ διαρκέσερα θέλουν ἀποβῆ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς. Γνωρίζω ὅτι, ἵνα ἐπιτύχῃ τις τὰ πράγματα, περὶ τῶν ὁποίων δὲν θέλει νὰ προστάξῃ, ἀπαιτοῦνται περισσότεραι λέξεις καὶ περισσότερος χρόνος. Πλὴν ὅσον ἀφορᾷ τὰς λέξεις, δύναταί τις πάντοτε νὰ μεταχειρισθῇ, ὅσαι εἶναι ἀναγκαῖαι· ὡς πρὸς τὸν χρόνον δύναταί τις νὰ οἰκονομήσῃ πολὺν, ἐὰν δὲν ἀπαιτῇ νὰ κατορθώσῃ εἰμὴ τὰ ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα. Δὲν λέγω βέβαια ὅτι πρέπει νὰ ἀφήσωμεν τὸ παιδίον νὰ καυστηριασθῇ, ἵνα λάβῃ σωτήριόν τινα φόβον τοῦ πυρὸς, ἢ νὰ ἀσθενήσῃ ἐκ τῆς γαστριμαργίας του, ἵνα μάθῃ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς, ἢ νὰ ὑποφέρωμεν τὰς θορυβώδεις χραυγὰς αὐτοῦ ἐντὸς δωματίου, ὅπου εὑρίσκονται ἄνθρωποι συνηθροισμένοι πρὸς συναναστροφήν· ἀλλὰ λέγω, ὅτι ἡ μήτηρ δὲν πρέπει νὰ μεταχειρίζηται τὴν φράσιν τὸ θέλω εἰς μέγα πλῆθος μηδαμινῶν περιστάσεων, αἵτινες δὲν εἶναι εἰμὴ παρατυπίαι, τὰς ὁποίας μόνη ἡ ἐθιμοταξία καταδικάζει. Μετάβαλον τὰ ἤθη, καὶ ἴσως τὰ ἀπαγορευόμενα ταῦτα πράγματα εὐθὺς θέλουν γίνει θεμιτά· ὥστε εἶναι ὀρθώτερον νὰ προσέξωμεν κατὰ πρῶτον εἰς ἐκεῖνα τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα ἅπαξ δύνανται νὰ κανονισθῶσι διὰ παντός.

Ἐὰν ἡ συνήθεια δὲν καθίστανε τὰ πάντα δυνατὰ, ἤθελε φανῇ παράδοξον τὸ νὰ πιστεύωσιν οἱ ἄνθρωποι τόσον γενικῶς, ὅτι πρέπει νὰ ἀρχίσωσι νὰ εἰσαγάγωσι τὴν τάξιν ἐκεῖ, ὅπου δὲν ὑπάρχει ἀκόμη ἐνέργεια. Λέγετε εἰς τὰ τέκνα σας τί δὲν πρέπει νὰ κάμνωσι, πρὶν ἀκόμη σκεφθῶσι νὰ πράξωσί τι· πόθεν ἄρα γε προέρχεται ὁ φόβος οὗτος; δὲν εἶσθε τέλος πάντων κύριοι τοῦ ἐνεστῶτος; ποῦ λοιπὸν ὑπάρχει ὁ κίνδυ-

νος;—Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ἀφήσωμεν νὰ παρέλθῃ ὁ χρόνος ἵνα μεταδώσωμεν αὐτοῖς τὰς ἕξεις τῆς ἡμερότητος καὶ τῆς κανονικότητος. — Πολὺ καλά! πλὴν προσέξατε, μήπως τὸ τέκνον σας ἀποκτήσῃ χαρακτῆρα ὑπερβολικὰ ταπεινὸν καὶ πλέον τοῦ δέοντος κανονισμένον· ἐπειδὴ ἡ ὑπερβολικὴ πραότης ἐξασθενίζει τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἡ ὑπερβολικὴ κανονικότης τὸν καθιστᾷ ἀνίκανον νὰ ἀντιπαλαίσῃ τὰς ἀπροσδοκήτους περιστάσεις. Πανταχοῦ ἀπαντῶμεν τὸν φόβον τῆς ἐνεργείας, καὶ μολαταῦτα θνήσκομεν ἕνεκα τῆς χαυνότητος καὶ τῆς ἀδρανείας.

Εἰς σπουδαῖόν τι σύγγραμμα πρό τινων ἐτῶν ἐπιχειρισθὲν καὶ δυστυχῶς μὴ τελειωθὲν (1), εὑρίσκω τὴν σκέψιν ταύτην, τὴν ὁποίαν δυνατὸν νὰ μοὶ προτείνωσιν ὡς ἀντίρρησιν· « τὰ πταίσματα τῶν νηπίων εἶναι καθαρῶς ἀρνητικά· αἱ κλίσεις των δὲν ἔχουσι ποσῶς δύναμιν· ἀλλὰ καὶ τὸ λογικόν των εἶναι ἀσθενές· παρουσιάζει μυρίας εὐκολίας, ἵνα ἀποτρέψωμεν τὰς κακάς των ἕξεις, πλὴν δὲν μᾶς δίδει κανὲν ὑποστήριγμα διὰ νὰ τὰς ἀντιπαλαίσωμεν. »

Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν νηπίων καὶ τῶν τελείων ἀνδρῶν δὲν εἶναι τοιαύτη, ὥστε τὰ πταίσματα τῶν μὲν νὰ ἔχωσί τι θετικώτερον παρὰ τὰ πταίσματα τῶν ἄλλων. Ὁ τέλειος ἄνθρωπος ἀποφασίζει συνήθως νὰ συμβιώσῃ μετὰ τῶν ἐλαττωμάτων αὐτοῦ ἀπαράλλακτα, καθὼς συνθηκολογεῖ τις μὲ τὸν ἐχθρὸν, τὸν ὁποῖον δὲν δύναται νὰ ἀπομακρύνῃ. Καὶ αὐτὰ τὰ ἐλαττώματα εἶναι τὸν πλεῖστον χρόνον ἀρνητικὰ εἰς αὐτὸν, τουτέστι δὲν ἔχει ἱκανὴν δύναμιν ἢ θέλησιν, οὐδὲ ἰσχύει ὁ λόγος αὐτοῦ ἵνα περιστείλῃ τὰ πάθη του. Εἰς πᾶσαν ἡλικίαν αἱ κακαὶ κλίσεις δὲν ἔχουσι πραγματικὴν ἰσχὺν εἰμὴ καθ' ὅσον ὁ λόγος εἶναι ἐξησθενημένος. Ἐὰν ἄνθρωπός τις τοῦ ὄχλου παραδίδεται σφοδρότερον εἰς τὴν παραφορὰν τοῦ θυμοῦ, τοῦτο δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι τὸ μέρος ἐκεῖνο τῶν ἀνθρώπων, τὸ ὁποῖον εἶναι προωρισμένον νὰ ζῇ ἐκ τῆς ἐργασίας τῶν χειρῶν αὐτοῦ ὑπόκειται εἰς πάθη ἄγρια καὶ ἀδά-

---

(1) Annales de l'Education, par madame Guizot.

μαστα, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὅτι τὸ λογικὸν αὐτοῦ εἶναι ἐστερημένον τῆς ἰσχύος, ἥτις δύναται νὰ βελτιώσῃ τὰς κλίσεις του. Τὰ πλεῖστα τῶν παθῶν ἡμῶν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀποπλανήσεις τῆς φύσεως ἡμῶν, τὰς ὁποίας ἡ ἀνίσχυρος καὶ διεφθαρμένη διάνοια ἄφησε νὰ αὐξήσωσι.

Κατανοῶ ὅτι τὸ νὰ ἀποτρέψωμεν τὰς κακὰς ἕξεις σημαίνει τὸ νὰ ἐπιβάλλωμεν καὶ νὰ παραινέσωμεν ἄλλας καλλιτέρας, αἵτινες νὰ καθέξωσι τὴν θέσιν τῶν προτέρων. Ἀναμφιβόλως ἤθελεν εἶσθαι εὔκολον νὰ παρουσιάσωμεν εἰς μικρόν τι κοράσιον τρόπον ζωῆς κανονικὸν ἐνταὐτῷ καὶ εὐάρεστον, τὸν ὁποῖον τέλος πάντων ἤθελεν ἀποφασίσει νὰ παραδεχθῇ· εἰς ἐκεῖνο π. χ. τὸ ὁποῖον ἤθελεν ἐμφαίνει κλίσιν πρὸς τὴν ἀταξίαν, ἠθέλαμεν δώσει δῶρα εὐάρεστα ἐπὶ συμφωνίᾳ τοῦ νὰ ἦναι εἰς τὸ ἑξῆς προσεκτικώτερον, καὶ ἠθέλαμεν προσπαθήσει νὰ καταστήσωμεν ἀναγκαῖον εἰς αὐτὸ δι' ὡρισμένην τινὰ ἡμέραν τὸ πανίον, τὸ ὁποῖον ἤθελεν ἀφήσει τυχὸν νὰ σχισθῇ... κτλ. διὰ τοῦ μέσου τούτου ἠθέλαμεν τὸ ἀποτρέψει τῶν πταισμάτων του, χωρὶς νὰ τὸ διορθώσωμεν, καὶ ἴσως ἠθέλαμεν κατορθώσει νὰ τὸ κατασήσωμεν γυναῖκα χρηστῆς διαγωγῆς καὶ ἀγαθῆς ὑπολήψεως. Πλὴν δὲν ἤθελεν εἶσθαι φόβος μήπως τὴν συνειθίσωμεν νὰ ἐνεργῇ ὅλως μηχανικῶς; καὶ ἐὰν ἤθελεν ἀπαντήσει εἰς τὸν βίον αὐτῆς περιστάσεις ἐναντίας ἢ καὶ εὐνοϊκὰς, δὲν θὰ ἦτον ἐνδεχόμενον νὰ φανῇ ἀνίκανος νὰ τὰς ἐπικρίνῃ, νὰ τὰς σταθμίσῃ καὶ νὰ ὠφεληθῇ ἐξ αὐτῶν; ἐν ἑνὶ λόγῳ δὲν θὰ ἦτο κίνδυνος μήπως καταντήσῃ εἰς τὴν παθητικὴν ἐκείνην κατάστασιν τῆς ψυχῆς, εἰς ἣν ἀποδίδω τὴν ἀηδίαν, τὴν ὁποίαν φέρομεν μεθ' ἡμῶν, καὶ τὴν ὁποίαν μετὰ πάσης θυσίας προσπαθοῦμεν νὰ ἀποφύγωμεν;

Δὲν ἀρκεῖ λοιπὸν, τοὐλάχιστον διὰ τὸ μέλλον, νὰ ἀποτρέπωμεν μόνον τὰς κακὰς ἕξεις καὶ νὰ τὰς ἀντικατασταίνωμεν διὰ τῶν ἀγαθῶν· ἐπειδὴ πρόκειται νὰ δώσωμεν εἰς τὸ τέκνον μας ἐνεργητικήν τινα ἠθικὴν, ἱκανὴν νὰ τὸ χειραγωγήσῃ εἰς τὰς δυσκολίας καὶ εἰς τὰς ἀπροσδοκήτους περιστάσεις τῆς ζωῆς, καὶ νὰ βάλῃ εἰς ἐνέργειαν ὅλας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις. Ἵνα κατορθώσωμεν δὲ τὸν σκοπὸν τοῦτον, πρέπει νὰ πολε-

μήσωμεν ἀπ' εὐθείας τὰ πταίσματα αὐτοῦ, τὰς ἀδυναμίας του, τὰ πάθη του· τὸ δὲ ὑποστήριγμα δὲν θέλει μᾶς λείψει, ἐπειδὴ ἔχομεν τὴν συνείδησιν αὐτοῦ. Ἡ συνείδησις δὲν εἶναι ποσῶς προνόμιον τῆς ὡρίμου ἡλικίας, ἐπειδὴ πολλάκις εἶναι τόσον ἀνωφελὴς καὶ τόσον διεφθαρμένη εἰς τὸν κακῶς ἀνατεθραμμένον ἄνδρα, ὅσον καὶ εἰς τὸ νήπιον, καὶ νομίζω ἔτι περισσότερον· ἐπειδὴ εἰς τὸ νήπιον, δυνατὸν νὰ εἴπη τις, ὅτι ἡ ἀδυναμία τῆς συνειδήσεως εἶναι ὁ ὕπνος αὐτῆς, ἐνῷ εἰς τὸν τέλειον ἄνδρα εἶναι ἡ αὐτοχειρία αὐτῆς.

Συνήθως ἀποτεινόμεθα εἰς τὸ λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν θέλωμεν νὰ ἐπιτύχωμεν παρ' αὐτοῦ τι· δυνάμεθα ἐπίσης νὰ ἀποτεινώμεθα μετὰ πεποιθήσεως καὶ εἰς τὸ λογικὸν τοῦ παιδίου, φθάνει μόνον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον τοῦ ζητοῦμεν νὰ ἀναλογῇ μὲ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ μᾶς δώσῃ. Ὁ Μονταὶν λέγει· « ἡ ἐπιστήμη μου εἶναι νὰ διδάξω τὸ ζῆν· τὸ νήπιον ἅμα ἐξέλθῃ ἀπὸ τὰς ἀγκάλας τῆς τροφοῦ, εἶναι πολὺ πλέον δεκτικὸν εἰς τοῦτο, παρὰ εἰς τὸ ἀναγινώσκειν καὶ εἰς τὸ γράφειν. » Ἰδοὺ δὲ τί λέγει καὶ ἓν ἄλλο χωρίον τῶν Χρονικῶν τῆς ἀνατροφῆς· «ὁ Ῥουσὼ νομίζει, ὅτι τὸ παιδίον ἐστερημένον πάσης ἠθικότητος εἰς τὰς πράξεις του, δὲν δύναται νὰ πράξῃ τι τὸ ὁποῖον νὰ ἦναι ἠθικῶς κακόν. Εἶναι βέβαιος ὅτι δὲν ἔχει τὴν ἰδικήν μας ἠθικότητα, ἀλλὰ δὲν ἔχει τοὐλάχιστον τὴν ἰδικήν του; ἐὰν τῷ ἐλλείπῃ ἡ πεφωτισμένη γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, δὲν ἔχει τὸ αἴσθημα αὐτῶν; Εἶναι δύσκολον νὰ προσδιορίσωμεν εἰς ποίαν ἐποχὴν τῆς ζωῆς ἄρχεται τὸ αἴσθημα τοῦτο· βλέπομεν ὅμως ὅτι τὸ παιδίον καὶ ἐν τοῖς σπαργάνοις εὑρισκόμενον μὲ ἓν σοβαρὸν σχῆμα δυνάμεθα νὰ τὸ φοβίσωμεν, καὶ πάλιν μὲ ἓν μειδίαμα νὰ τὸ ἐνθαῤῥύνωμεν, καὶ ἡ ἰδέα, τὴν ὁποίαν λαμβάνει κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, εἶναι τόσον διακεχριμένη τοῦ ὑλικοῦ αἰσθήματος, ὥστε πολλάκις τὸ βλέπομεν νὰ ζητῇ ἀνυπομόνως ἐπὶ τοῦ προσώπου τῆς μητρὸς, ἐὰν ὁ σοβαρὸς αὐτῆς τόνος γίνηται χάριν παιδιᾶς, ἢ ἦναι ἀποτέλεσμα δυσαρεσκείας. Τὸ παιδίον γνωρίζει ἀκριβῶς ὅτι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον τοῦ ἐμποδίζομεν, εἶναι κακόν· ἐν περιπτώσει τιμωρίας αἰσθάνεται πικρίαν, ἔτι μᾶλλον ἐπαυξάνουσαν ἐκείνην τῆς στερήσεως·

ὁθενδήποτε καὶ ἂν προέρχηται εἰς αὐτὸ ἡ ἰδέα τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ὁ φόβος τοῦ ἑνὸς καὶ ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἄλλου, ἔχει γνῶσίν τινα καὶ αἴσθημά τι ἱκανὸν νὰ κανονίσῃ πολλὰς τῶν πράξεων αὐτοῦ, ἠθικότητά τινα προωρισμένην νὰ τὰς διευθύνῃ. Πλὴν ἡ ἠθικότης αὕτη δὲν εἶναι ἀρκούντως ἰσχυρά, ὥστε νὰ μὴν ἔχῃ ἀνάγκην νὰ τὴν ὑποστηρίζωμεν ἀδιαλείπτως διὰ τῶν αὐτῶν μέσων, τὰ ὁποῖα μετεχειρίσθημεν ἵνα τὴν σχηματίσωμεν. »

Ἰδοὺ λοιπὸν ὅτι ἔχομεν ἓν ὑποστήριγμα διὰ νὰ ἀντιπαλαίσωμεν τὰς κακὰς ἕξεις· εἶναι βέβαιον ὅτι κατ' ἀρχὰς δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ μᾶς ὑπηρετήσῃ τόσον, ὅσον ἐπιθυμοῦμεν, πλὴν πρέπει νὰ τὸ μεταχειρισθῶμεν· τὸ δὲ αὐθαίρετον πρέπει φειδωλῶς νὰ μεταχειριζώμεθα, μὲ σκοπὸν νὰ τὸ ἀπορρίψωμεν ἐντελῶς, ἅμα ἐννοήσωμεν τὴν κατάλληλον στιγμὴν νὰ τὸ ἀντικαταστήσωμεν διὰ τοῦ λόγου. Δὲν γνωρίζω κανένα νόμον, ὅστις νὰ δίδῃ τὸ δικαίωμα εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐὰν ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἦναι μήτηρ, νὰ προσδιορίσῃ τὴν ἐποχήν, τὴν ἡμέραν καὶ τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν θέλει συγχωρήσει εἰς ἄλλον ἄνθρωπον, ἔστω καὶ θυγάτηρ αὐτῆς, νὰ ἀρχίσῃ νὰ προστρέχῃ εἰς τὰ φῶτα τῆς συνειδήσεως. Πρέπει λοιπὸν νὰ τὴν ἐνεδρεύωμεν, καὶ νὰ ἀποχριθῶμεν εἰς αὐτὴν εὐθὺς ἅμα ἀκούσωμεν τὴν φωνήν της. Ἡ θρησκεία προσδιορίζει εἰς τὸ ἕβδομον ἔτος τὴν πρώτην ἐξομολόγησιν τῶν παίδων· παραδέχεται λοιπὸν ὅτι εἰς ταύτην τὴν ἡλικίαν ἡ δύναμις τῆς μετανοίας, τουτέστιν ἡ ἐσκεμμένη γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, εἶναι ἤδη ἐσχηματισμένη· ἀλλὰ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου οἱ γονεῖς πρέπει νὰ ἐξύπνησαν ταύτην τὴν γνῶσιν, ἄλλως ἡ πρώτη ἐξομολόγησις θέλει γίνει κακῶς καὶ ἀνωφελῶς.

Εἶναι ἀδιάφορον νὰ προσδιορίσωμεν, ἐὰν πολὺν καιρὸν πρὸ τοῦ ἑβδόμου ἔτους οἱ γονεῖς πρέπῃ νὰ μεταχειρισθῶσι τὰς λέξεις ἀγαθὸν καὶ κακὸν, κατ' ἄλλην σημασίαν παρ' ἐκείνην τῆς τιμωρίας καὶ τῆς ἀμοιβῆς· οὔτε δύναται, οὔτε πρέπει τὸ τοιοῦτον νὰ κανονισθῇ. Πᾶσα μήτηρ ἐννοεῖ παραδείγματος χάριν τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὸ κοράσιόν της τὸ αἴσθημα τῆς αἰδοῦς, καὶ νὰ μὴν ἀπορρίψῃ ποτὲ πολὺ μα-

χρὰν τὰ πρῶτα αὐτοῦ μαθήματα. Ἐπειδὴ δὲ ἤθελεν εἶσθαι ἀδύνατον νὰ τὸ κάμῃ νὰ ἐννοήσῃ τὴν βαρύτητα καὶ τὸ θέλγητρον τοῦ αἰσθήματος τούτου, καταλαμβάνω ὅτι κατ' ἀρχὰς δὲν δύναται νὰ κάμῃ ἀλλέως εἰμὴ νὰ τῷ μεταδώσῃ τὴν ἕξιν αὐτοῦ· ἀλλὰ πᾶς τις συμφωνεῖ ὅτι τὴν ἕξιν ταύτην θέλει τὴν ἀποκτήσει εὐκόλως, ἐπειδὴ τὸ ἔνστικτον τῆς θυγατρὸς θέλει βοηθήσει θαυμασίως τὰς προσπαθείας τῆς μητρός. Ὑπάρχουσι μὲν ὡς πρὸς τὸ εἶδος τοῦτο ἐμπόδια δυνάμενα νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἔμφυτα εἰς τὰ χοράσια· ἀλλὰ πάλιν τὸ αὐτὸ ἔνστικτον δύναται νὰ βοηθήσῃ τὴν μητέρα εἰς διαφόρους περιστάσεις, ἐὰν, ἀπαλλάττουσα τὴν πρώτην ἀνατροφὴν ἀπὸ τὰς πολυειδεῖς φροντίδας τοῦ νὰ προληφθῇ καὶ νὰ τιμωρηθῇ ἡ παραμικρὰ παρεκτροπὴ, ἤθελε μεταχειρισθῇ κατ' ἀρχὰς μεγάλην συγκατάβασιν, ἐπιφυλαττομένη τὴν αὐστηρότητα αὐτῆς εἰς μικρόν τινα ἀριθμὸν περιστάσεων, ἴσως δὲ καὶ εἰς μίαν μόνην, τὴν πραγματικῶς σπουδαιοτάτην. Καὶ τῳόντι, ἐὰν μίαν μόνην φορὰν τὸ παιδίον αἰσθανθῇ ἐντὸς ἑαυτοῦ τὴν συναίσθησιν τοῦ πταίσματός του ὡς τι ἕτερον καὶ ἀνεξάρτητον τοῦ αἰσθήματος τῆς τιμωρίας, τότε ὅλαι αἱ δυσκολίαι ἐλύθησαν· ἡ μήτηρ δύναται νὰ εἴπῃ ὅτι καὶ αὐτὴ καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτῆς εὑρίσκονται ἤδη εἰς τὸν δρόμον· ἡ δυσκολία λοιπὸν δὲν συνίσταται εἰμὴ εἰς τὸ νὰ κάμωμεν τὸ θυγάτριον νὰ δοκιμάσῃ μίαν μόνην φορὰν τὴν συναίσθησιν ταύτην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

Περὶ τῶν μέσων, δι' ὧν ἀναπτύσσεται ἡ συνείδησις.

Οἱ ἄνθρωποι γεννώμεθα μὲ τὸ αἴσθημα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, καὶ τοῦτο εἶναι τὸ ἠθικὸν ἔνστικτον, δὲν ἠδύνατο λοιπὸν νὰ εἴπῃ τις, ὅτι καθῆκον τῆς ἀνατροφῆς εἶναι νὰ μεταμορφώσῃ τὸ αἴσθημα τοῦτο ἢ τὸ ἔνστικτον τοῦτο εἰς ἔλλογόν τινα γνῶσιν;

Ἵνα δώσῃ τὴν γνῶσιν τοῦ κακοῦ εἰς τὰ παιδία, ἡ ἀνατροφὴ ἄρχεται συνήθως ἀπαγορεύουσα εἰς αὐτὰ πλεῖστα πράγματα· ἤθελεν εἶσθαι καλλίτερον νὰ δώσῃ κατὰ πρῶτον τὴν γνῶσιν τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ὁποίου μετὰ ταῦτα ἤθελεν ἀποδείξει ὅτι τὸ κακὸν εἶναι ἐναντίον· τοιουτοτρόπως ἀχυρόνουσα τὰ ἀνωφελῆ μαθήματα ἤθελε δώσει τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὸ παιδίον, καὶ δὲν ἤθελε μεταχειρισθῇ τὸ αὐθαίρετον εἰμὴ εἰς ἐξαιρετικάς τινας καὶ κατεπειγούσας περιστάσεις. Ὀλίγον βραδύτερον καὶ ἄνευ ἀργοπορίας ἤθελε προσπαθήσει διὰ παντὸς μέσου, ἵνα διεγείρῃ ἐν αὐτῷ τὸ εὐάρεσον αἴσθημα, ὅπερ παρακολουθεῖ τὴν ἀγαθὴν πρᾶξιν· ἐὰν ἀπατώμεθα πολλάκις εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων μας, τοῦτο προέρχεται ἐπειδὴ θέλομεν νὰ βάλωμεν εἰς χρῆσιν τὰς ἀγαθὰς ἰδιότητας τῆς φύσεως αὐτῶν, καὶ νὰ καταστρέψωμεν τὰς ἄλλας· ἐνῷ ἀπ' ἐναντίας ἠδυνάμεθα νὰ μεταχειρισθῶμεν καὶ ταύτας πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἀγαθοῦ· ἐνῷ, παραδείγματος χάριν, δυνάμεθα ν' ἀποδείξωμεν εἰς τὸ χοράσιόν μας, ὅτι τὸ πλῆρες τῆς ἀρετῆς εἶναι ἡ ἀφιλοκέρδεια, δυνάμεθα συγχρόνως νὰ μεταχειρισθῶμεν καὶ τὴν ὑπερηφάνειαν αὐτοῦ, ἵνα τὸ κρατῶμεν προσηλωμένον πάντοτε εἰς τὴν ἕξιν τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐὰν ἦναι μωρία τὸ νὰ θέλωμεν νὰ ἐπιβάλλωμεν τὰ αἰσθήματα, δὲν εἶναι ὅμως δύσκολον νὰ τὰ κάμωμεν νὰ γεννηθῶσι, καὶ δυνάμεθα εὐκόλως νὰ κάμωμεν τὸ παιδίον νὰ ἦναι εὐχαριστημένον μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἀγαθοῦ, δίδοντες εἰς αὐτὸ ἔπαινόν τινα, ἀμοιβήν τινα εἰς τρόπον, ὥστε νὰ διεγείρῃ τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ παιδὸς εὐχαρίστησιν· δυνάμεθα δὲ νὰ ἐπαναλάβωμεν ἀμφότερα ταῦτα συνεχῶς μὲ τρόπον, ὥστε τὸ εὐάρεσον τοῦτο αἴσθημα νὰ γίνῃ συνήθεια εἰς αὐτὸν, ἡ δὲ συνήθεια μετ' οὐ πολὺ νὰ καταςαθῇ ἀνάγκη. Ὁ Ῥουσὼ λέγει ὅτι πρέπει νὰ κάμνωμεν τὰ παιδία εὐδαίμονα, καὶ ἐγὼ προσθέτω ὅτι πρέπει νὰ τὰ κάμνωμεν εὐχαριστημένα, ἐπειδὴ ἡ εὐχαρίστησις εἶναι τὸ αἴσθημα τῆς εὐδαιμονίας. Ἐὰν θέλῃ τις νὰ ἐννοήσῃ ὅτι τὸ παιδίον του δύναται νὰ περιπέσῃ εἰς πολλὰ σφάλματα, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ πράξῃ τι κακὸν, τότε πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν γενναιότητα νὰ μὴ ζητήσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ τὰς φιλοφροσύνας (compliments) τῆς κοινωνίας. Ἐπειδὴ ἡ κοινωνία δὲν τὸ ἐπαινεῖ συνήθως, εἰμὴ ἂν

ἐφρόντισαν νὰ τὸ μορφώσωσιν ἐξωτερικῶς καὶ νὰ τῷ δώσωσι τὴν σκιὰν τῶν προσόντων, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχει ποσῶς, καὶ τῶν ὁποίων ὅμως μόνη ἡ ἐπιφάνεια ἀρκεῖ νὰ τὸ καταστήσῃ ἀγαπητὸν εἰς αὐτήν. Αὕτη θεωρεῖ τὴν πρόωρον ταύτην μόρφωσιν ὡς νέον δεῖγμα ὑποταγῆς πρὸς τὰς διαταγάς της, καὶ ἐπευφημεῖ τὴν νέαν αὐτῆς κατάκτησιν· ἀλλὰ πόσον ἀκριβὰ ἀγοράζεται διὰ τὸ ἄθλιον παιδίον ἡ ὑπόληψις αὕτη τῆς καλῆς ἀνατροφῆς! πόσην θυσίαν πρέπει νὰ κάμῃ τῆς εὐδαιμονίας του, τοῦ φυσικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος, καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ! Ἐὰν ἀφήσωμεν τὸ παιδίον νὰ ἦναι παιδίον, τουτέστι νὰ ἀγνοῇ τὰς συνηθείας καὶ τοὺς κανόνας τῆς ἐθιμοτυπίας, θέλουν παρουσιασθῇ πολλὰ ὀλίγαι περιστάσεις νὰ τὸ ἐπιπλήξωμεν, ἐκτὸς ἐκείνης, καθ' ἣν ἤθελε κινδυνεύσει τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ, ἢ ἤθελε μᾶς παρενοχλήσει μὲ τὸν μικρὸν δεσποτισμόν του, τὸν ὁποῖον οὐδέποτε πρέπει νὰ συγχωρήσωμεν νὰ καθιδρυθῇ ἐν αὐτῷ. Προστούτοις ἐπειδὴ δὲν εἶναι κακὸν νὰ πράττῃ τις ὅ,τι δὲν γνωρίζει ὅτι εἶναι κακὸν, πρέπει βεβαίως νὰ ἐμποδίζωμεν τὸ παιδίον ἀπὸ τοῦ νὰ βλάπτῃ ἑαυτὸ, καὶ νὰ παρενοχλῇ τοὺς ἄλλους, χωρὶς ὅμως αὐστηρῶς νὰ τὸ ἐπιπλήττωμεν· ὥστε ἵνα μὴ κινδυνεύσωμεν νὰ ὑποπέσωμεν εἰς τὴν ἐπωνυμίαν τῆς μητρὸς, ἥτις βλάπτει τὸ τέκνον της, νομίζω ὅτι πρέπει νὰ χορηγῶμεν εἰς αὐτὸ τὰς εὐκαιρίας τοῦ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθὸν, καὶ νὰ μὴ παραμελῶμεν οὐδ' ἐκείνας, δι' ὧν δυνάμεθα μετὰ ταῦτα νὰ τὸ ἐπαινέσωμεν δι' αὐτό. Ἡ διδομένη εἰς τὸ παιδίον ἀμοιβὴ εἶναι ἡ ὕλη τοῦ ἐπαίνου, ἡ ἀπόδειξις τῆς ἐπιδοκιμασίας, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν εἰς τοῦτο καὶ ὅ,τι δύναται νὰ διεγείρῃ τὴν σκέψιν, καὶ ὅσον τὸ δυνατὸν νὰ ἐξασκῶμεν τὰς ἀγαθὰς διαθέσεις, δίδοντες βαρύτητα εἰς αὐτάς. Εἰς τρόπον ὥστε, ἐὰν τὸ παιδίον ἀναγινῶσκον ἢ γράφον ἀναγινώσκῃ ἢ γράφῃ κακῶς, δεικνύει ὅμως ἐπιθυμίαν τινὰ καὶ ἐπιμέλειαν τοῦ νὰ τὰ ἐκτελέσῃ καλῶς, μεταχειρίσθητι αὐτὸ ὡς νὰ ἤθελε τὰ πράξει καλῶς· εἰπὲ εἰς αὐτό· « Εἰς τὸ ἑξῆς δὲν θέλεις σφάλει, ἢ διὰ νὰ μάθῃς νὰ ἀναγινώσκῃς καὶ νὰ γράφῃς καλῶς, πρέπει νὰ ἀναγινώσκῃς καὶ νὰ γράφῃς πολύ· σὺ εἶσαι ἐπιμελὴς, καὶ τοῦτο εἶναι καλὸν, εἶμαι πολὺ εὐχαριστημένος ἀπὸ ἐσέ. » Ἀκολού-

θως φρόντισον νὰ παρατείνῃς τὴν εὐχαρίστησίν του ταύτην, ἀποδίδων πάντοτε τὰς μικρὰς πρὸς αὐτὸ φιλοφροσύνας σου εἰς τὴν εὐχαρίστησιν, τὴν ὁποίαν ὡσαύτως σοὶ ἐπροξένησεν ἡ ἀγαθὴ αὐτοῦ θέλησις· ὁ τρόπος οὗτος ἔχει ταύτην τὴν εὐκολίαν, ὅτι, ἐὰν ἀκολούθως τὸ παιδίον σφάλῃ εἴς τι, ἢ ἐὰν φανῇ κατηφὲς ἢ ὠργισμένον, δύνασαι νὰ τῷ εἴπῃς μετὰ ἱλαρότητος ἢ καὶ μετὰ εὐθυμίας, ὅτι πρέπει νὰ προσέξῃ νὰ μὴ διαταράξῃ τὴν εὐχαρίστησιν, εἰς ἣν ἀμφότεροι εὑρίσκεσθε, καὶ τὴν ὁποίαν θέλεις φροντίσει νὰ καταστήσῃς αἰσθητὴν διὰ τῆς φιλοφροσύνης σου. Εἶμαι πεπεισμένη ὅτι τοιουτοτρόπως ἤθελε κατορθώσει τις νὰ ἐξοικειώσῃ τὸ παιδίον μὲ τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ χρηστὴ διαγωγὴ προξενεῖ ἐσωτερικήν τινα εὐχαρίστησιν, καὶ τοῦτο ἀρκεῖ. Δὲν βλάπτει ἐὰν ἡ ἀρτιγενὴς αὐτοῦ συνείδησις θέλῃ εὐχαριστηθῇ εἰς μικρὰ πράγματα· δὲν εἶναι ἀκόμη καιρὸς νὰ τὴν κάμωμεν πλέον ἀπαιτητικήν· τοῦτο εἶναι ἔργον τοῦ μεμορφωμένου λόγου. Πρὸς τὸ παρὸν ἀρκεῖ ὁ φόβος τῆς τιμωρίας νὰ μὴν ἦναι τὸ μόνον μέσον, τὸ ὁποῖον διεγείρει τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἀγαθοῦ.

Ἐνθυμοῦμαι ὅτι εἰς τὴν νηπιότητά μου μοὶ συνέβη πολλάκις νὰ μεταχειρισθῶ ὅλην μου τὴν δυνατὴν ἐπιμέλειαν καὶ προσοχὴν, ἵνα γράψω μίαν σελίδα ἀπὸ τὰ μεγάλα ἐκεῖνα γράμματα, τὰ ὀνομαζόμενα νόθα (bâtarde), πρᾶγμα εἰς πᾶσαν ἡλικίαν δύσκολον, πρὸ πάντων δὲ εἰς τὰ παιδία, τῶν ὁποίων ἡ χεὶρ εἶναι ἐν ταὐτῷ ἀσθενὴς καὶ δύσκαμπτος· ἔχουν συνήθως δίκαιον νὰ ἀναγκάζωσι τὰ παιδία εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην, ἐπειδὴ δίδει ἱκανὴν εὐκαμψίαν εἰς τοὺς δακτύλους των· πλὴν ἔχουσιν ἄδικον νὰ τὰ ἐπιπλήττωσιν ὅταν δὲν τὴν ἐπέτυχον καλῶς. Κατὰ δυστυχίαν, μὲ ἔκρινον ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος, καὶ ὁσάκις ἐπαρουσίαζον τὰ γράμματά μου κακῶς κατεσκευασμένα, ὅλως τεθλιμμένη διὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν προσπαθειῶν μου, δὲν ἔλειπον νὰ μὲ ἐπιπλήττωσιν, ἐνῷ ἐσωτερικῶς ἠσθανόμην ἐμαυτὴν ἀξίαν ἐπαίνου. Πᾶσα μήτηρ, ἥτις δὲν εἶναι παροῦσα εἰς τὸ μάθημα τοῦ διδασκάλου, μὲ ὅλην τὴν συγκαταβατικὴν αὐτῆς θέλησιν, δύναται τοιουτοτρόπως νὰ ἐξαπατηθῇ· τοὐλάχιστον θέλει εἶσθαι καλὸν νὰ ἐρωτᾷ τὸν διδάσκαλον μετὰ τὸ μάθημα, ὄχι ἐὰν τὸ παιδίον της

ἔκαμε καλῶς τὰ μαθήματα αὐτοῦ, ἀλλ' ἐὰν ἐστάθη προσεκτικὸν καὶ ἐπιμελές· τοιουτοτρόπως τὸ παιδίον θέλει λάβει συγχρόνως δύο μαθήματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ δεύτερον δὲν θέλει εἶσθαι τὸ ὀλιγώτερον ὠφέλιμον.

Μέγα εἶναι τὸ ὄφελος νὰ στρέψωμεν τοιουτοτρόπως τὴν προσοχὴν τῆς νεάνιδος εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐκείνην τῆς μητρὸς καὶ τῆς θυγατρὸς εὐχαρίστησιν, κοινὴν εἰς δύο ὄντα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ φύσις ἔθεσε τοσοῦτον ἰσχυροὺς δεσμοὺς, καὶ ἥτις ἤθελε συντελέσει νὰ συσφίγξῃ αὐτοὺς μὲ τρόπον ἔτι συγκινητικώτερον. Ἀφοῦ ἅπαξ ἡ θυγάτηρ ἤθελεν ἐννοήσει τὸ ἀποτέλεσμα, τὸ ὁποῖον ἡ ἀγαθὴ αὐτῆς διάθεσις ἐπροξένησεν εἰς τὴν καρδίαν τῆς μητρὸς, τότε τὰ βλέμματά των, τὰ ἀμοιβαῖα μειδιάματα αὐτῶν, θέλουν ἐξηγεῖ εἰς διαφόρους περιστάσεις τὴν ἐσωτερικὴν εὐχαρίστησιν, τὴν ὁποίαν συγχρόνως ἀμφότεραι αἰσθάνονται· αἱ γλυκεῖαι ἀδυναμίαι τοῦ μητρικοῦ φίλτρου ἠδύναντο ἀκινδύνως τότε νὰ ἐνεργηθῶσιν, ἐπειδὴ αἱ φιλοφροσύναι τῆς μητρὸς ἤθελον θεωρηθῆ ὡς ἀμοιβὴ τῶν ἀγαθῶν θελήσεων τῆς θυγατρός.

Ἡ τοιαύτη ἀγάπη στηριζομένη εἰς τὸ εὐάρεστον αἴσθημα τῆς ἀρετῆς καὶ εἰς τὴν συμπάθειαν ἣν αὐτὴ ἐμπνέει, προπαρασκευάζει εἰς τὸ μέλλον τὴν γνῶσιν τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ δυσαρέστου αἰσθήματος, τὸ ὁποῖον προξενεῖ, καὶ θέτει τὰ θεμέλια τοῦ μεγάλου καὶ ὑψηλοῦ μαθήματος, τὸ ὁποῖον μέλλει μίαν ἡμέραν νὰ ἀναχαλύψῃ ὅλην τὴν ἄλυσσον τῶν καθηκόντων, ἅτινα συνδέουσι τοὺς ἀνθρώπους. Ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ ἰδία ἀγάπη διεγείρει ὡσαύτως τὴν λύπην, ἐνίοτε δὲ καὶ τὸν ἔλεγχον εἰς τὴν μητέρα, ἅμα ἴδῃ σοβαρόν τι ἀτόπημα εἰς τὸ τέκνον της.

Τὸ μικρὸν κοράσιον συσχετιζόμενον μόνον μετὰ τῆς μητρὸς, μετὰ καλῆς τινος τροφοῦ, καὶ συναναστρεφόμενον μετὰ τῶν συνηλικιωτῶν παιδίων πάντοτε ὑπὸ τὴν ἐπαγρύπνησιν τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης, δύναται νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἕξιν τοῦ νὰ σπουδάσῃ ἑαυτό· ὑπάρχει ὡς πρὸς τὰ παιδία εὐκολία τις, τὴν ὁποίαν δὲν εὑρίσκομεν εἰς τοὺς τελείους ἄνδρας· αὕτη δὲ συνίσταται εἰς τὸ ὅτι τὰ παιδία αἰσθάνονται μεγίστην εὐχαρίστησιν εἰς τὴν ἐπανάληψιν τοῦ αὐτοῦ πράγ-

ματος. Ἐπειδὴ ἡ ἀσθένεια τῆς διανοίας των καὶ ἡ εὐκινησία τοῦ χαρακτῆρός των τὰ ἐμποδίζει τοῦ νὰ συλλάβωσι παρευθὺς καὶ νὰ ἐξαντλήσωσιν, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἀντικείμενον, δὲν εἶναι φόβος νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τις συνεχῶς εἰς αὐτὰ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα. Ἐὰν συνήθως δὲν ἐδιεγείρομεν εἰς αὐτὰ καὶ σχεδὸν ἀκόντων αὐτῶν τὴν ἔφεσιν τοῦ νεωτερισμοῦ, τοσοῦτον εὐάρεστον εἰς ὄντα κεκορεσμένα (blasés), ἠθέλαμεν πάντοτε τὰ βλέπει ζητοῦντα νὰ εὕρωσι τὰς αὐτὰς διασκεδάσεις, νὰ ἀκούσωσι τὴν αὐτὴν ἱστορίαν, τὴν ὁποίαν ἄλλοτε ἤκουσαν, τὰ αὐτὰ τραγῳδια, τὰ ὁποῖα γνωρίζουσιν. Εἶναι εὔκολον καὶ εὐάρεστον ἐν ταὐτῷ νὰ ἀναγινώσκῃ τις ἐπὶ τοῦ προσώπου των τὴν πρόοδον τῆς διανοίας αὐτῶν τοσοῦτον εὐαρεστότερως διατιθεμένην, καθ' ὅσον ἐπαναλαμβάνει τις εἰς αὐτὰ τὴν αὐτὴν ὁμιλίαν· ὥστε ἤθελεν εἶσθαι ἐπίσης παράλογον τὸ νὰ θέλωμεν νὰ γίνωμεν καταληπτοὶ εἰς αὐτὰ ἐκ πρώτης ὄψεως, ὡς καὶ τὸ νὰ μὴ τοῖς λέγωμεν, εἰμὴ ὅσα δύνανται παρευθὺς νὰ ἐννοήσωσιν. Ἄρχισον λοιπὸν νὰ σπείρῃς, ἂν καὶ μ' ἐλπίδα πολὺ μεμακρυσμένην· μὴ ταραχθῇς ποσῶς, ἐὰν τὸ ψυχρὸν καὶ ἀδιάφορον ἦθος τοῦ παιδίου σοὶ φανερόνῃ ὅτι εἶσαι ἀκόμη ἀκατάληπτος εἰς αὐτό· ἐπανάλαβε εἰς ἄλλην στιγμὴν, τὴν ἐπαύριον, μᾶλλον δὲ καθ' ἑκάστην ἀδιαλείπτως τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον· μὴ ζητήσῃς νὰ παρουσιάσῃς συγχρόνως εἰς αὐτὸ πολλὰς ἀληθείας, ἀλλ' ἔκλεξον μίαν μόνην· ὅλη σου ἡ ἐπιμέλεια π. χ. ἂς προσπαθήσῃ νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸ πνεῦμά του ἐκείνην, περὶ τῆς ὁποίας πρὸ ὀλίγου ἐλάλησα· ἅπασαι αἱ προσπάθειαί σου ἂς τείνωσι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, καθὼς ὅλαι αἱ ἀκτῖνες φέρονται πρὸς τὸ αὐτὸ κέντρον· καὶ ἐὰν ἤθελε σὲ χρειασθῇ ὁλόκληρον ἔτος, ἵνα κατορθώσῃς ἓν μόνον βῆμα, ἡ συνείδησίς σου ἂς ἦναι ἀτάραχος, ἐπειδὴ δὲν ἔχασες ποσῶς τὸν καιρόν σου. Ἀφοῦ κατορθώσῃ τις νὰ κάμῃ τὸ μικρὸν κοράσιον νὰ συνάψῃ ἰδέαν τινὰ, ἔσω καὶ ἐπιπόλαιον, εἰς τὴν φράσιν ταύτην: « εἶμαι εὐχαριστημένη εἰς ἐμαυτήν! » τὴν ὁποίαν ἡ μήτηρ θέλει μεταφράσει παρευθὺς διὰ ταύτης: « εἴμεθα εὐχαριστημένοι ἀπὸ ἐσὲ, » τότε δύναταί τις νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν διδασκαλίαν τῶν καθηκόντων. Ἐνταῦθα δὲ συσταίνω μεγίστην προσοχὴν ἵνα δώσῃ τις εἰς τὸ παιδίον ἀφορ-

μὴν νὰ συμπεράνῃ, ὅτι ἕκαστος ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἵνα ἐκπληρώσῃ τι, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται καθῆκον· τὴν δὲ ἀφορμὴν ταύτην πρέπει ἀκριβῶς νὰ λάβῃ ἐκ τῆς διαγωγῆς τῆς μητρός. Λέγουσί τινες δικαίως ὅτι τὰ παιδία δὲν δύνανται νὰ συλλάβωσι γενικὰς ἰδέας, ὅταν ἐφαρμόζωνται εἰς αὐτὰ, ἐνῷ τὰς καταλαμβάνουσιν, ὅταν ἐφαρμόζωνται πρὸς ἄλλους. Ἡ πρώτη ἐσφαλμένη ἰδέα, τὴν ὁποίαν αἱ περιστάσεις, ἐνίοτε δὲ καὶ ἡ ἀπερισκεψία ἡμῶν, ἐμπνέουσιν εἰς τὰ τέκνα μας, εἶναι ὅτι ἡ μήτηρ τοῖς παριστάνεται ὡς πρόσωπον, εἰς τὸ ὁποῖον χρεωστεῖ νὰ ὑπακούῃ ὁ κόσμος ὅλος, ἀπηλλαγμένη πάσης ὑποχρεώσεως τοῦ νὰ πράξῃ ἐναντίον τῆς θελήσεως αὐτῆς, ἐπιπλήττουσα ἢ δυναμένη νὰ ἐπιπλήττῃ ἅμα τις τῆς ἐναντιωθῇ, τέλος πάντων ὅτι δὲν ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον, εἰμὴ διὰ νὰ πράττῃ ὅ,τι θέλει, καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ συγχωρῇ εἰς ἑαυτὴν ὅ,τι ἀπαγορεύει εἰς τὸ τέκνον της.

Δὲν ὑπάρχει σχεδὸν κοράσιον τὸ ὁποῖον νὰ μὴν ἐπεπλήχθη ὅτι ἐπῆρε κρυφίως καὶ ἔφαγε τὸ πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἡ μήτηρ τρώγει ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἢ ὅτι ἐσύντριψε κανὲν σκεῦος, ἢ ὅτι ἔσχισε κανὲν φόρεμα, ἐνῷ βλέπει τὴν μητέρα αὐτοῦ νὰ συντρίβῃ τὸ ποτήριον ἀτιμωρητὶ, νὰ χύνῃ τὴν μελάνην εἰς τὸ φόρεμά της, νὰ παροργίζηται κατὰ τοῦ βραδύνοντος ὑπηρέτου, νὰ μὴ θέλῃ νὰ ἀφήσῃ εὐχαρίστως τὴν κλίνην της κτλ. Τί συμπεραίνει ἐκ τούτου; ὅτι εἶναι εὐάρεστον πρᾶγμα νὰ ἦναί τις μεγάλος, τοὐτέστιν ἀπηλλαγμένος πάσης ὑποχρεώσεως, ὅτι θέλει εἶσθαι εὐτυχὴς ὅταν καὶ αὐτὴ μεγαλώσῃ· καὶ ἡ πρώτη αὕτη ἐπιθυμία εἶναι τὸ θεμέλιον τῆς λίαν ἐσφαλμένης ἰδέας, τὴν ὁποίαν ἀποκτᾷ περὶ τῆς ἐλευθερίας.

Ἔπρεπεν ἐξ ἐναντίας, ἐὰν ἦτο δυνατὸν, νὰ κάμωσι τὸ παιδίον νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ἡ ἀνεξαρτησία τῶν πράξεων τοσούτῳ μᾶλλον περιορίζεται, ὅσῳ προχωροῦμεν εἰς τὴν ἡλικίαν, καὶ ὁ βίος ἡμῶν καθίσταται σπουδαιότερος, ὅτι ἡ ἐλευθερία, ἣν αὐτὸ σήμερον ἀπολαμβάνει εἶναι καθαρὸν ἀποτέλεσμα τῆς συγκαταβάσεως τῆς μητρός της, καὶ ὅτι μίαν ἡμέραν θέλει περιορισθῇ ἀπὸ τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς συνείδησιν, καὶ ὅτι τὰ καθήκοντα πολλαπλασιάζονται κατὰ λόγον τῆς ἡλικίας. Δὲν

ἐννοῶ ποσῶς, ὅτι τὸ μικρὸν θυγάτριον δύναται διὰ μιᾶς νὰ διδαχθῇ τὰς τοιαύτας ἀληθείας, αἵτινες θέλουν ἀποτελέσει εἰς τὸ μέλλον τὸν κανόνα τῆς διαγωγῆς της, ἀλλὰ λέγω ὅτι εἶναι ὠφέλιμον νὰ τὸ εἰσάξωμεν εἰς τὸν δρόμον, ὅστις μέλλει νὰ τὸ ὁδηγήσῃ εἰς αὐτάς. Ὥστε εἶναι ἀνάγκη κατὰ πρῶτον νὰ μάθῃ, τουτέστι νὰ ἴδῃ ὅτι ὑπάρχουσι καθήκοντα, καὶ θέλει τὰ ἰδεῖ ἀναντιρρήτως, ἐὰν, ὡς προεῖπον, ἐπιβάλλωσιν ὀλίγα εἰς αὐτὸ, καὶ ἐὰν ἡ μήτηρ του φαίνηται ὅτι ἔχει περισσότερα. Τῳόντι ἐπειδὴ ἡ μήτηρ ἔχει πολυάριθμα καθήκοντα καὶ πολὺ ὁρατὰ, εἶναι εὔκολον νὰ κάμῃ τὸ κοράσιόν της νὰ τὰ παρατηρήσῃ, νὰ τῷ δείξῃ ἀλληλοδιαδόχως τὴν ἡδονὴν ἢ τὸν κόπον, τὸν ὁποῖον προξενοῦσιν εἰς ἐκεῖνον, ὅστις θέλει νὰ τὰ ἐκπληρώσῃ, τὸν θρίαμβον, τὸν ὁποῖον ἀποκτῶμεν ἐναντίον τῆς ὀκνηρίας μὴ παραμελοῦντες αὐτὰ, τὴν ἐνέργειαν τὴν ὁποίαν λαμβάνομεν, καὶ τὴν εὐταξίαν, ἥτις προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτῶν· ἡ διδασκαλία αὕτη οὖσα ἐντελῶς πρακτικὴ, δύναται εὐκόλως νὰ γίνῃ καταληπτὴ καὶ νὰ ἐκτελεσθῇ καθ' ἑκάστην μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιτυχίας· ὅλα ταῦτα δύνανται νὰ ἐμβῶσιν εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ παιδίου, τοῦ μικροῦ κορασίου πρὸ πάντων, τὸ ὁποῖον εἶναι τόσον φυσικῶς περίεργον πρὸς πᾶν ὅ,τι συμβαίνει τριγύρω του· πλὴν ἀπαιτοῦσι μεγάλην διαγωγῆς κανονικότητα, μεγάλην προφύλαξιν εἰς τοὺς λόγους καὶ εἰς τὰς πράξεις τῆς μητρός. Τέλος πάντων ἐὰν αἱ γυναῖκες δικαίως μεμψιμοιρῶσιν, ὅτι ἡ ἐν τῇ κοινωνίᾳ σημασία των εἶναι συγκατάβασις μᾶλλον πρὸς αὐτὰς παρὰ σέβας τῶν ἀνθρώπων, ἐὰν δικαίως ἐπιθυμῶσιν ἕτερόν τι εἶδος ὑπολήψεως, ἀνάγκη πᾶσα νὰ ἐννοήσωσιν ὅτι αὐτὴ δὲν ἀποκτᾶται εἰμὴ δι' ἔργων σπουδαιοτέρων· τὸ νὰ ἔχωσιν ἀξιώσεις καὶ νὰ μὴν ἔχωσι προσόντα ὑπῆρξεν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ ἀδυναμία τῆς φιλοτιμίας των, καὶ ἡ πηγὴ τῆς συνεχοῦς αὐτῶν ἀηδίας ἐναντίον τῆς ζωῆς.

Ὅταν τὸ κοράσιον βλέπῃ ἀδιαλείπτως τὴν μητέρα αὐτοῦ κανονίζουσαν τὰς πράξεις της, πράττουσαν ἐπανειλημμένως τὰ αὐτὰ πράγματα διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου, καὶ αὐτὰ τὰ πράγματα παράγοντα πέριξ αὐτοῦ τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν, θέλει αἰσθανθῇ ἐν ἑαυτῷ διεγειρομένην τὴν σκέψιν. Εἶμαι

μάλιστα πεπεισμένη ὅτι μόνον του θέλει φθάσει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι δὲν γίνεται ἄνευ αἰτίας ἡ ἐπανάληψις αὕτη τῶν αὐτῶν πράξεων, αἵτινες ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὸν σύζυγον, πρὸς τὰ τέκνα, πρὸς τοὺς ὑπηρέτας· ἡ δὲ μήτηρ δύναται εὐκόλως νὰ βοηθήσῃ καὶ νὰ ἐπισπεύσῃ τὸ συμπέρασμα τοῦτο, καὶ νὰ σχηματίσῃ τοιουτοτρόπως εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ τέκνου της τὴν ἰδέαν τοῦ καθήκοντος, πρὶν ἔτι προφέρει τὴν λέξιν αὐτοῦ, εἰς τρόπον ὥστε καθ' ἣν ἡμέραν ἡ λέξις αὕτη ἐκφωνηθῇ νὰ ἐξηγῇ γνῶσιν ἤδη ἀποκτηθεῖσαν. Εἶναι πιθανὸν ὅτι τὸ μικρὸν κοράσιον, πρὶν ἔτι φθάσῃ εἰς τὴν γενικὴν ἰδέαν τοῦ καθήκοντος, ἤθελε κατὰ πρῶτον νομίσει ὅτι τὸ σύνολον ὅλων τῶν καθηκόντων συγκεφαλαιοῦται εἰς τὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ἡ γυνὴ χρεωστεῖ νὰ πράττῃ ἐντὸς τοῦ οἴκου· τοῦτο δὲν ἤθελε τὴν ἀπομακρύνει πολὺ τῆς ἀληθείας· ἡ φιλοσοφία (1), ἥτις εἶπεν, ὅτι αἱ γυναῖκες ἀνήκουσιν εἰς τὴν οἰκογένειαν καὶ ὄχι εἰς τὴν κοινωνίαν, θέλει εὕρει τὸ μικρόν μας κοράσιον τοσοῦτον σχεδὸν προωδευμένον, ὅσον πρέπει νὰ ἦναι πρὸς τὸν ἐπίλοιπον αὐτοῦ βίον. Πραγματικῶς καὶ ἐγὼ πιστεύω ὅτι ἡ γυνὴ δὲν ἀνήκει ἀμέσως εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν· πλὴν δὲν πρέπει ποσῶς νὰ λησμονήσωμεν, ὅτι κατὰ τὰς ἐθνικὰς ἡμῶν συνηθείας καὶ κατὰ τὰ χριστιανικὰ ἤθη ἡ κοινωνία ἔχει μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς τύχης τῆς γυναικὸς, καὶ ἑπομένως μεγάλα καθήκοντα πρὸς αὐτήν· ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ γυνὴ ἐξασκεῖ μέγα κράτος πρὸς ἐκείνους, οἵτινες τὴν περιστοιχοῦσι, ὥστε δὲν πρέπει ἐντελῶς νὰ ἀγνοῇ, τί χρεωστεῖ πρὸς τὴν κοινωνίαν· ἐπειδὴ ἑκατέρωθεν ὑπάρχει δύναμις, πρέπει ἐπίσης ἑκατέρωθεν νὰ ὑπάρχῃ καὶ κανών.

Τὸ μικρόν μας κοράσιον τοιουτοτρόπως ὡς προεῖπον παρεσκευασμένον, θέλει ἀγνοεῖ ἐπί τινα χρόνον, πόσην τὰ καθήκοντα αὐτοῦ ἀποκτῶσιν σπουδαιότητα, ὅταν τὰ θεωρήσῃ ὡς συνέπειαν τῆς φύσεώς του, καὶ ὡς προερχόμενα παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὅστις τὸ ἔπλασε· πλὴν εἶναι βέβαιον ὅτι θέλει εἶσθαι ἤδη εἰς τὸν δρόμον τῆς ἀληθείας. Ἡ θέσις εἰς ἣν εὑρίσκεται

(1) M. de Bonald.

ἡ μήτηρ δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὸ νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ καθήκοντος, καὶ τοῦτο θέλει τὸ φέρει ταχύτερον εἰς τὴν γενικὴν ἰδέαν αὐτοῦ. Ὁ πλοῦτος π. χ. τὴν ὑποχρεοῖ εἰς τὴν εὐσπλαγχνίαν, καὶ τοῦτο τὸ πρῶτον μάθημα δύναται νὰ δοθῇ μὲ εὐχαρίστησιν καὶ εὐκολίαν, ἐπειδὴ δύναται εὐθὺς νὰ συζευχθῇ μὲ τὸ μάθημα τῆς τάξεως· πρέπει ὅμως νὰ σημειώσω, ὅτι ὀνομάζω μάθημα ὄχι τὴν ἐπιβαλλομένην ὑποχρέωσιν τῆς μιμήσεως, ἀλλὰ τὴν ἰδέαν, ἥτις ἐμπνέεται διὰ τοῦ παραδείγματος, καὶ βοηθεῖται ὑπὸ τοῦ λόγου. Ἐὰν τὸ παιδίον βλέπῃ τὴν μητέρα του νὰ κάμνῃ ἐλεημοσύνην, χωρὶς νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς ἑαυτὴν καμμίαν στέρησιν, θέλει συμπεράνει, ὅτι αὐτὴ ἔχει πολλὰ χρήματα, ἵνα ἐκπληροῖ τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰ καθήκοντα αὐτῆς· καὶ ἡ ἰδέα αὕτη, κατ' ἀρχὰς ἀνυπόστατος, ἤθελε τὸ συνειθίσει νὰ ἐνεργῇ τὰς ἀρετὰς μὲ σκοπὸν ἀντίθετον πρὸς τὰς ἀρχὰς, τὰς ὁποίας διαγράφει ἡ θρησκεία. Ἐνῷ, ἂν καὶ ἡ θρησκεία δὲν ἦναι εἰσέτι γνωστὴ εἰς τὸ παιδίον, πρέπει ὅμως νὰ διευθύνῃ ἀρχῆθεν τὴν ζωὴν εἰς τὸν δρόμον, τὸν ὁποῖον τῆς διαγράφει. Ἐὰν ὅμως ἡ μήτηρ, ἵνα βοηθήσῃ τὴν δυστυχίαν καθυποβάλληται ἑκουσίως εἰς στέρησίν τινα, τότε θέλει ἐμπνεύσει εἰς τὸ τέκνον της ἰδέαν ἀληθῆ καὶ σύμφωνον πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἥτις δὲν ἀναγνωρίζει ποτὲ ἐλεημοσύνην ἄνευ θυσίας. Τέλος πάντων τὸ ἔργον θέλει λάβει τότε τὸν ἀληθῆ χαρακτῆρά του καὶ τὴν ἀναγκαίαν αὐτοῦ σοβαρότητα· διότι τὸ μυστήριον τῆς ἀληθοῦς ἀρετῆς εἶναι τὸ νὰ μὴ πράττωμέν τι μὲ ἐπιπολαιότητα καὶ ἄνευ σκέψεως.

Δὲν ἔχω σκοπὸν νὰ ἐπεμβῶ εἰς ὅλας τὰς λεπτομερείας· ἀρκεῖ νὰ δείξω τὰς ἀρχάς. Εἶναι εὔκολον νὰ καταλάβῃ τις, ὅτι ἐκ τῆς γνώσεως τῶν ἀλλοτρίων καθηκόντων λαμβάνει τὴν γνῶσιν τῶν καθηκόντων ἑαυτοῦ· καὶ ἐπειδὴ ἡ φιλοτιμία εἶναι μέσον τελειοποιήσεως τῆς ἀτελοῦς ἡμῶν φύσεως, δυνάμεθα εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν χορασίων νὰ τὴν μεταχειρισθῶμεν, διεγείροντες προσέτι καὶ τὴν ἡδονὴν, τὴν ὁποίαν γενικῶς αἰσθάνονται τὰ παιδία, ὅταν τὰ μεταχειρίζωνται ὡς ὄντα λογικά. Ὅταν ἡ φιλοτιμία διεγείρηται ἀπὸ σκέψιν ὅλως ἀτομικὴν, τότε πρέπει νὰ τὴν μεταχειριζώμεθα μὲ μεγάλην

προφύλαξιν καὶ ἐπιδεξιότητα· ἀλλ' ὅταν αὕτη ἐξυπνῇ ἀπὸ ἰδέαν τινα καθολικὴν, ὅταν παραδείγματος χάριν κάμνωμεν τὸ κοράσιόν μας νὰ ἴδῃ, ὅτι τὰ μικρὰ κοράσια ἀρχίζουν νὰ μὴν ἦναι πλέον μικρὰ, ἅμα ἔχωσι καὶ αὐτὰ καθήκοντα, τότε ἡ φιλοτιμία εἶναι βάσιμος, προσέτι δὲ καὶ ἀκίνδυνος, ἐπειδὴ τὸ κοράσιον δὲν ὑπερηφανεύεται εἰμὴ διὰ τὴν μετάβασιν ἐκ τῆς θέσεως, εἰς ἣν εὑρίσκετο, πρὸς ἐκείνην, εἰς ἣν μεταβαίνει. Πρέπει ὅμως νὰ προσέξωμεν νὰ μὴ τῷ παρουσιάσωμεν εἰμὴ εὔκολα καθήκοντα, νὰ ἀπαιτῶμεν παρ' αὐτοῦ ὄχι τόσον νὰ τὰ ἐκτελέσῃ καλῶς, ὅσον τὸ νὰ ἐπιθυμήσῃ νὰ τὰ ἐκτελέσῃ καλῶς· πρέπει νὰ τὰ λάβωμεν ἐκ τῶν σχέσεων τῆς θυγατρὸς πρὸς τὴν μητέρα, διότι ταῦτα βεβαίως θέλουν γίνει ταχύτερον καὶ εὐκολώτερον καταληπτά· πρέπει προσέτι νὰ προσέξωμεν ὅσον τὸ δυνατὸν νὰ μὴ τὸ προσκολλήσωμεν πολλὰ πρωΐμως εἰς τὴν ἰδέαν τῆς μεταρρυθμήσεως τῶν ἐλαττωμάτων καὶ τῶν κακῶν αὐτοῦ κλίσεων· ἰδοὺ διατί εἶπον ἀνωτέρω ὅτι δὲν πρέπει συγχρόνως νὰ ἐπιχειρισθῶμεν τὰ πάντα. Τὸ παιδίον περιπίπτει εἰς ἀτόπημά τι, πράττει κακήν τινα πρᾶξιν, χωρὶς νὰ ἀποδίδῃ ποσῶς εἰς ἑαυτὸ τὴν κακὴν κλίσιν, ἥτις ἐσάθη ἡ αἰτία τῆς κακῆς αὐτοῦ πράξεως. Ἡ κυρία Guizot εἰς τὰ χρονικὰ τῆς ἀνατροφῆς, πολλὰ δικαίως ἐσυμβούλευσε, νὰ προφυλαττώμεθα ἀπὸ τοῦ νὰ συνειθίσωμεν τὸ τέκνον μας νὰ πιστεύῃ, ὅτι θέλει περιπέσει εἰς τὸ αὐτὸ πταῖσμα, ἐπειδὴ ἡ φύσις του τὸ ὠθεῖ εἰς τοῦτο. Αὐτὴ δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ διδάξωμεν τὸ ἀδηφάγον παιδίον, τὸ ὁποῖον καταβιβρώσκει πᾶν τὸ προστυχὸν, ὅτι ὑπάρχει ἐλάττωμα ὀνομαζόμενον λαιμαργία, καὶ ὅτι αὐτὸ εἶναι λαίμαργον. Ἔχει δίκαιον, καὶ τόσῳ περισσότερον, καθ' ὅσον πολλὰ σπανίως ἡ πρᾶξις τοῦ παιδίου εἶναι ἀποτέλεσμα κακίας. Ἐὰν ψεύδηται, ἢ ἐὰν ὀργίζηται, δὲν σημαίνει ὅτι ἐπιθυμεῖ τὸ ψεῦδος, ἢ ὅτι εἶναι ὀργίλον, ἀλλ' ὅτι πράττει τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο ἕνεκα ἀδυναμίας ἢ ἕνεκα κακῆς ἀνατροφῆς. Ἐὰν τὸ παιδίον παραδεχθῇ τὴν κατηγορίαν, ἣν συνεπάγεται ἡ ἐπωνυμία τοῦ ψεύστου, διεφθάρη ἤδη, ἐὰν δὲ εὐτυχῶς δὲν ἐννοήσῃ ὅλην αὐτῆς τὴν σημασίαν, τότε εἰς μάτην ἐκοπίασες, ἢ παρεσκεύασες ἑκουσίως εἰς ἑαυτὸν ἀπερίσκεπτόν τινα λύπην. Τὸ παιδίον

ψεύδεται καὶ δὲν εἶναι ποσῶς ψεύστης, κτυπᾷ, καὶ δὲν εἶναι ποσῶς κακὸν, κλαίει, ἵνα ἀπολαύσῃ τὸ παιγνίδιον ἢ τὸ στολίδιον τοῦ ἄλλου παιδίου, καὶ ὅμως δὲν εἶναι ποσῶς φθονερόν. Ἀλλ' ἡ διάνοια αὐτοῦ εἶναι ἀσθενὴς, ἐξηρτημένη, περιωρισμένη, καὶ δὲν δύναται νὰ φθάσῃ μακράν· δυνατὸν μάλιστα νὰ ἀνεύρῃς τὴν αὐτὴν διαγωγὴν εἰς αὐτὸ καὶ κατὰ τὴν ἀνδρικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν, ἐὰν δὲν ἐγύμνασες ἀρκούντως τὴν σκέψιν αὐτοῦ, καὶ ἐὰν κατεχράσθης ἐπ' αὐτοῦ τὸν ζυγὸν τῆς αὐθαιρεσίας. Πολλοὶ ἐθεώρησαν τὴν ἐλευθερίαν ὡς πηγὴν τῆς ἀταξίας· βεβαίως εἶναι δυνατὸν ἡ ἐλευθερία, ὡς καὶ πᾶν ἄλλο πρᾶγμα, νὰ διαφθαρῇ ἢ νὰ ἀποπλανηθῇ· πλὴν ἂς μοὶ εἴπωσιν ἐὰν ἄνευ αὐτῆς ὑπάρχῃ τρόπος νὰ ἐνεργηθῇ εἰς τὸν κόσμον ἡ πλέον παραμικρὰ ἀρετή. Μολαταῦτα, θέλει εἰπεῖ τις, σὺ δὲν θέλεις ποσῶς νὰ ἀφήσῃς τὸ παιδίον νὰ λάβῃ τὴν ἕξιν τῶν ἐλαττωμάτων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ τιμωρηθῶσιν, ἂν ὄχι ὡς κακαὶ, τοὐλάχιστον ὡς ἀφορμαὶ ἱκαναὶ νὰ γεννήσωσι τὴν κακίαν. Βεβαίως πρέπει νὰ προλάβωμεν τὰς ἀφορμὰς τοῦ ψεύδους, καὶ νὰ ἐπαγρυπνῶμεν ἵνα μὴ ἐπαναληφθῇ· πλὴν τότε ἁρμόζει νὰ μεταχειρισθῶμεν τὴν ἀνατροφὴν ἐκείνην τῶν περιστάσεων, τὴν ὁποίαν μᾶς συμβουλεύει ὁ Ῥουσὼ, ἥτις μόνη μὲν εἶναι ἀτελεσφόρητος, ἡνωμένη ὅμως μετὰ τῶν λοιπῶν μεθόδων δύναται νὰ κατασταθῇ ὠφέλιμος. Παραδείγματος χάριν, τὰ ἀτοπήματα τοῦ ψεύδους ἐδύναντο νὰ ἀποδειχθῶσιν ἐκ τῆς δυσπιστίας, εἰς ἣν ἤθελεν εὑρίσκεσθαι ὁ κόσμος ὅλος πρὸς τὸ παιδίον, τὸ ὁποῖον ἤθελε ψευσθῇ· ἡ βιαιοπραγία ἤθελε προξενήσει εἰς τὸ προσβληθὲν πρόσωπον μακρυνὴν ἀνάμνησιν, σφοδρὰν μνησικακίαν, ἡ ὁποία ἤθελεν ἀποστερήσει τὸν ἔνοχον τῶν περιποιήσεων καὶ τῶν τέρψεων, τὰς ὁποίας ἐδύνατο νὰ περιμένῃ παρ' αὐτοῦ. Τὸ πνεῦμα τοιουτοτρόπως ἤθελεν αἰσθανθῇ τὸ ἀτόπημα τῆς κακίας, πρὶν ἔτι ὑποπτευθῇ τὴν ὕπαρξιν αὐτῆς. Ἡ ἠθικὴ εἶναι πρᾶγμα τοσοῦτον ὠφέλιμον εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὥστε εὐκόλως ἀποδεικνύει τὰς δυσκολίας, τὰς ὁποίας παρασκευάζει εἰς ἑαυτὸν, ὅστις τὴν παραβαίνει. Ἡ ἀλήθεια αὕτη ἐφαρμοσθεῖσα δύναται πρακτικῶς νὰ γίνῃ καταληπτὴ εἰς τὴν νεανικὴν ἡλικίαν. Γνωρίζω βέβαια ὅτι τὸ παιδίον, τὸ ὁποῖον κατὰ τοῦτον

τὸν τρόπον ἤθελε διορθωθῇ, τουτέστιν ἕνεκα τῶν παθημάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ἤθελον τὸ ῥίψει τὰ πταίσματα αὐτοῦ, δὲν ἤθελε λάβει ἀκριβῆ ἰδέαν τῆς βαρύτητος αὐτῶν· π. χ. ἐὰν κατεγίνετο εἰς ὁποιανδήποτε ἐργασίαν ἀναγκαστικῶς ἐπιβαλλομένην εἰς αὐτό, ἤθελε πράξει τοῦτο μᾶλλον πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἐντεῦθεν προσδοκωμένης ποινῆς, παρὰ πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ψεύδους, εἰς τὸ ὁποῖον πιθανῶς ἤθελε τὸ φέρει ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ ἀπολογηθῇ. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖον νὰ δίδωσι τὰ παιδία εἰς τὰ πταίσματά των τὴν στάθμησιν, ἥτις ἀπαιτεῖται εἰς τοὺς μεμορφωμένους ἄνδρας. Τὰ λάθη των προέρχονται ἐκ τῆς ἀθωότητος αὐτῶν. Ἐὰν ἐγνώριζον τοὺς κινδύνους τινῶν κλίσεων καὶ τὴν ἀδικίαν τινων ἐκ τῶν πράξεων αὐτῶν, ἔπρεπε πολλὰ πρωΐμως νὰ ἐξυπνῇ ἐν αὐτοῖς καὶ ἡ τύψις τοῦ συνειδότος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι ἀδύνατον. Ὁ πόνος τῆς συνειδήσεως ἐπέρχεται πολὺ βραδύτερα παρὰ ἡ χαρὰ αὐτῆς, καὶ εἶναι μὲν ἐλπὶς νὰ ἐξυπνήσωμεν εἰς τὸ παιδίον τὴν ἡδονὴν αὐτῆς, πλὴν ἡ λύπη αὐτῆς ἀνήκει εἰς πλέον ἀνεπτυγμένην διάνοιαν. Τέλος πάντων, ἐὰν ὁ καταλληλότερος τρόπος τοῦ νὰ φθάσῃ τὸ παιδίον εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ κακοῦ, εἶναι τὸ νὰ διέλθῃ τὴν γνῶσιν τοῦ ἀγαθοῦ, πρέπει νὰ τῷ διεγείρωμεν τέρψεις ἀναφερομένας εἰς μικρὰς αἰτίας, παραδεχόμενοι ἐπί τινα χρόνον τὴν ἀμάθειαν ἐκείνων τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἀργότερον μόνον δύνανται νὰ σταθμηθῶσιν.

Πλὴν ἵνα μὴ βαδίζωμεν ταχύτερον τοῦ ἀσθενοῦς πνεύματος, τοῦ ὁποίου ἠθέλομεν ἀκολουθεῖ τὰς προόδους, ἔπρεπε καὶ ἡμεῖς νὰ μετρῶμεν τοὺς ἐπαίνους, τοὺς ὁποίους δίδομεν εἰς πᾶσαν πρᾶξιν τοῦ παιδίου, κατὰ τὴν ἀξίαν, ἣν αὐτὸ τὸ παιδίον ἀποδίδει εἰς αὐτὴν, καὶ νὰ μὴν ὑπερεκτιμήσωμεν παραδείγματος χάριν τὴν ἐξομολόγησιν τῆς ἀληθείας, τοὐλάχιστον καθ' ὅσον αἱ ἀνωτέρω περιστάσεις μεταδίδουσιν εἰς αὐτὴν μέρος τι ὑλικοῦ συμφέροντος. Ὅταν ἡ αἰσχύνη ὀχληρᾶς τινος ἐξομολογήσεως κατέσῃ ἰσχυροτέρα τοῦ φόβου τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἐγκλήματος, καὶ μολαταῦτα ἡ ἐξομολόγησις αὕτη γίνεται, τότε ἡ πρᾶξις γίνεται πραγματικῶς ἐνάρετος, τότε ὁ ἔπαινος δύναται νὰ κραταιώσῃ τὴν ἐσωτε-

ρικὴν τοῦ παιδὸς εὐχαρίστησιν, καὶ τὸ καθῆκον νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ λέγειν τὴν ἀλήθειαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

Περὶ τῆς χρήσεως τῶν διαφόρων περὶ ἠθικῆς συστημάτων εἰς τὴν πρώτην ἀνατροφήν (1).

Ὑπάρχουσιν εἰς τὸν κόσμον πολλὰ τὰ αἴτια, τὰ ὁποῖα φέρουσιν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἴσως ὑπάρχουσι πολλὰ περὶ ἠθικῆς συστήματα. Δύναταί τις τωόντι νὰ παρατηρήσῃ ὅτι τὰ συστήματα ταῦτα διαφέρουσι μᾶλλον ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν τῶν καθηκόντων, παρὰ ὡς πρὸς τὰ καθήκοντα αὐτὰ, καὶ ὅτι ὅλα παρισάνουσι τὰς αὐτὰς σχεδὸν διδασκαλίας, πλὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα ἄλλης αὐθεντίας. Ἐὰν παρουσιασθῇ ὁποιαδήποτέ τις ἀγαθὴ πρᾶξις, ὅλοι ἐν γένει ὁμοφωνοῦσιν ὅτι ἡ πρᾶξις αὕτη εἶναι ἀγαθή. Ἐὰν ὅμως τοὺς ἐρωτήσῃ

---

(1) Εἰς τὴν πρώτην ἔκδοσιν τοῦ βιβλίου τούτου παρελείφθη τὸ κεφάλαιον τοῦτο πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ὄγκου καὶ ὡς περιέχον σκέψεις, τινὲς τῶν ὁποίων ἐλέχθησαν εἰς τὰ προηγούμενα. Ἐπειδὴ ὅμως πραγματεύεται ἓν μέρος τόσον οὐσιῶδες τοῦ ὅλου ζητήματος, καταχωρεῖται πάλιν σήμερον. Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τοῦ σημείου δι' οὗ ἡ ἐπιστήμη τῆς ἀνατροφῆς συνάπτεται μετὰ τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας, σημεῖον, τὸ ὁποῖον μεγάλως ἀπησχόλησε τοὺς δύο συγγραφεῖς οἵτινες μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ βιβλίου τούτου, ἐδημοσίευσαν τὰ σπουδαιότερα συγγράμματα περὶ ἀνατροφῆς. Δύο γυναῖκες, αἵτινες πλέον δὲν ὑπάρχουσι, καὶ αἱ ὁποῖαι ἐθεώρησαν τὴν ἀνατροφὴν, ἡ μὲν ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς φιλοσοφίας, ἡ δὲ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς θρησκείας, χωρὶς οὔτε ἡ μία οὔτε ἡ ἄλλη νὰ ἦναι ἐλλειπὴς τῆς φιλοσοφίας ἢ τῆς θρησκείας· ἡ κυρία **Guizot** εἰς τὸ σύγγραμμά της οἰκιακὴ ἀνατροφὴ, καὶ ἡ κυρία **Necher de Saussure** εἰς τὸ σύγγραμμα αὐτῆς ἀνατροφὴ βαθμολογικὴ, ἐπραγματεύθησαν μετ' ἐπιμελείας τὸ ἠθικὸν μέρος τῆς ἀνατροφῆς. Εὑρίσκεται κυρίως εἰς τὸ σύγγραμμα τῆς πρώτης συγκριτική τις ἔρευνα καὶ ἐξαιρετική τις συζήτησις ὅλων τῶν ἠθικῶν συστημάτων. Ἐκρίθη λοιπὸν εὔλογον νὰ δείξωμεν ἐπίσης πόσον ἡ συγγράψασα τὸ βιβλίον τοῦτο σπουδαίως ἐνησχολήθη, ἵνα ἐμβαθύνῃ τὰς μεγαλητέρας δυσκολίας τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς.

(Σημ. τοῦ ἐκδότου).

τις, διατί ἡ πρᾶξις αὕτη πρέπει νὰ γίνηται, ὁ μὲν λέγει, ἕνεκα τῆς ἐσωτερικῆς ἀνάγκης τῆς ἐπιβεβλημένης εἰς τὸ λογικὸν ὄν ἵνα ἀκολουθήσῃ τὸν νόμον, ὅσις λαλεῖ ἐντὸς αὐτοῦ, ὁ δὲ, ἵνα διὰ τῆς στιγμιαίας θυσίας ἀπολαύσωμεν τὴν διαρκεστέραν ἡδονὴν τῆς ἀγαθῆς συνειδήσεως. Οὗτος μὲν τὴν στηρίζει εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ὑπηρετήσωμεν τὴν κοινωνίαν, ἥτις δὲν ὑπάρχει εἰμὴ διὰ τῆς ἐναλλαγῆς τῶν καθηκόντων· οὗτος δὲ, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς καρδίας ἔνστικτον, εἰς τὴν γλυκεῖαν φωνὴν τῆς εὐσπλαγχνίας, ἥτις μᾶς ἱκετεύει ὑπὲρ τῶν ὁμοίων μας. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν ἕκαστος κατὰ τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ διϊσχυρίζεται νὰ ἀποδώσῃ τὴν ἀγαθὴν πρᾶξιν ἢ εἰς τὸ κράτος τῆς συνειδήσεως, ἢ εἰς τὴν ὠφέλειαν τῆς κοινωνίας, ἢ εἰς τὴν εὐχαρίστησιν τῆς ἀρετῆς, ἢ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς καλῆς ὑπολήψεως, ἢ εἰς τὴν ἔφεσιν τῆς τάξεως, ἢ εἰς τὸ θέλγητρον τῆς συμπαθείας· κανὲν ἐκ τῶν προειρημένων αἰτίων δὲν ὑπάρχει, τὸ ὁποῖον νὰ μὴν ἔχῃ ἰσχὺν, καὶ ἑπομένως νὰ μὴν ἔχεται ἀληθείας. Τὸ λάθος δὲν συνίσταται λοιπὸν εἰς τὸ νὰ τὰ μεταχειρισθῶμεν ἢ εἰς τὸ νὰ τὰ πιστεύσωμεν, ἀλλ' εἴτε εἰς τὴν θεωρίαν εἴτε εἰς τὴν πρᾶξιν τὸ νὰ δώσωμεν εἰς ὅλα τὴν αὐτὴν βαρύτητα, ἢ νὰ ἐκλέγωμεν ἓν ἐξ αὐτῶν ἀποκλειστικῶς πάντων τῶν ἄλλων.

Ταῦτα τὰ διάφορα περὶ ἠθικῆς συστήματα δύνανται νὰ κυοφορήσωσι καὶ ἴσον ἀριθμὸν περὶ ἀνατροφῆς συστημάτων. Δὲν νομίζω ὅτι πρέπει τις νὰ ἀποδιώξῃ κανὲν τούτων· ὅσον πολυάριθμοι καὶ ἂν ἦναι οἱ λόγοι τῆς χρηστῆς διαγωγῆς, ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων ἀποδεικνύει προφανῶς ὅτι καὶ πάλιν δὲν ἀρκοῦσι, ἢ ὅτι δὲν εἶναι ἱκανῶς ἰσχυροί, ἵνα ἀντισταθμίσωσι τὸ πλῆθος τῶν πειρασμῶν καὶ νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν. Ὡσαύτως ὁσοςδήποτε καὶ ἂν ἦναι ὁ ἀριθμὸς τῶν μέσων τοῦ νὰ πειθαναγκάσωμεν τὸ παιδίον εἰς τὰ καθήκοντα αὐτοῦ, πάντοτε ὅμως εἶναι ἐλλειπής. Ὅλα ταῦτα τὰ μέσα ἔχουσι τὴν ἰσχύν των, πλὴν ἕκαστον ἔχει τὴν στιγμήν του, καὶ τὸ πᾶν συνίσταται εἰς τὸ νὰ γνωρίζωμεν νὰ τὸ ἐκλέγωμεν.

Τὰ μέσα τῆς ἀνατροφῆς δὲν ἔχουσιν ὅλα ἴσην δύναμιν, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν ὅλα τὰ αἴτια δὲν ἔχουσι τὴν αὐτὴν

ἰσχύν. Δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν οὔτε τὰ μέσα οὔτε τὰ αἴτια, ἀλλὰ πρέπει νὰ τὰ καθυποβάλλωμεν εἰς κανόνα τινά. Δυνατὸν νὰ εἴπωμεν, εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ὅτι τὸ δόγμα τοῦ καθήκοντος, ἢ τὸ ἀφιλοκερδὲς, τὸ ἀνεξάρτητον καὶ δεσπόζον αἴσθημα τῆς ἠθικῆς ὑποχρεώσεως εἶναι τὸ κέντρον, πέριξ τοῦ ὁποίου κατατάσσονται ὅλα τὰ λοιπὰ ἠθικὰ αἴτια, τὰ ὁποῖα θεωροῦνται μὲν ὡς ἀρχαὶ, δὲν εἶναι ὅμως ἴσως εἰμὴ περιστάσεις. Ὡσαύτως καὶ εἰς τὴν ἀνατροφὴν πρέπει νὰ συστήσωμεν τὸ αὐτὸ δόγμα, καὶ εἰς τὸ ἀνταποκρινόμενον αἴσθημα αὐτοῦ πρέπει κατὰ πρῶτον νὰ ἀποταθῶμεν καὶ πάντοτε εἰς αὐτὸ νὰ ἐπανερχώμεθα. Τὸ αἴσθημα τοῦτο ὑπάρχει εἰς τὸ παιδίον, καὶ ἐὰν ἀπ' εὐθείας τὸ ἐρωτήσωμεν, θέλει μᾶς ἀποκριθῇ. Ὅλα τὰ λοιπὰ μέσα δὲν πρέπει νὰ ζητῶσι νὰ τὸ ἀναπληρώσωσιν, ἀλλὰ νὰ τὸ βοηθήσωσι, νὰ τὸ ἐνισχύσωσι καὶ νὰ τὸ ὑποστηρίξωσιν, ἄνευ αὐτοῦ τὰ πάντα ἤθελον εἶσθαι ἀνίσχυρα, αὐτὸ δὲ μόνον τὰ συνέχει καὶ τὰ κραταιοῖ.

Λοιπὸν ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον καὶ συνεχέστερον πρέπει, ἵνα ἀναγκάσωμεν τὸ παιδίον νὰ ἐκτελῇ τὸ καθῆκον, νὰ τῷ λέγωμεν ἁπλῶς καὶ καθαρῶς ὅτι τοῦτο εἶναι χρέος του. Αἱ λέξεις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην νὰ ἐξηγηθῶσιν ἵνα γίνωσι καταληπταί· αὐτὸ τὰς παραδέχεται εὐθὺς ὅταν τοῦ τὰς προφέρωσιν· ἅμα τῷ δείξωσι τὴν μητέρα του, δὲν ἐρωτᾷ τί θέλει νὰ εἴπῃ μήτηρ, ἀλλὰ τὴν ἀναγνωρίζει καὶ τὴν ἀγαπᾷ· ὡσαύτως καὶ ὅταν τῷ δεικνύωσι τὸ ἀγαθὸν, φαίνεται ὅτι τὸ ἀποδέχεται καὶ τὸ ἀγαπᾷ. Ἐντεῦθεν ἕπεται ὅτι δὲν πρέπει νὰ τῷ ἐπιβάλλωμεν τὸ καθῆκον δεσποτικῶς, παριστάνοντες αὐτὸ ὡς θέλησιν τινὸς ἀρχηγοῦ· τὸ καθῆκον φέρον ἐκ φύσεως ἐν ἑαυτῷ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀπολύτου ὑποχρεώσεως, δὲν ἔχει ποσῶς ἀνάγκην τῆς αὐθαιρέτου προσταγῆς· ἐπειδὴ εἶναι πρᾶγμα ἐξ ἴσου κοινὸν καὶ εἰς τὸν ἀνώτερον καὶ εἰς τὸν κατώτερον, καὶ τὸ ὁποῖον ὁ ἀνώτερος ἀναφέρει ἁπλῶς εἰς τὸν κατώτερον. Ἡ διαστολὴ αὕτη εἶναι λίαν οὐσιώδης καὶ ἀκροσφαλής· αὐτὴ μόνη ἀρκεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὴν διαφορὰν, ἥτις ὑπάρχει μεταξὺ τῆς παθητικῆς καὶ τῆς ἐλλόγου ὑποταγῆς, τουτέστι τῆς δουλείας καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Ἐντοσούτῳ, ὁπωσδήποτε καὶ ἂν πράξωμεν, τὸ παιδίον δύναται νὰ παρακούσῃ· εἶναι ἀσθενὲς, ἄπειρον, κοῦφον, ἀστάθμητον, δὲν σκέπτεται συγχρόνως πολλὰ πράγματα· αἱ ἐντυπώσεις του εἶναι ζωηραὶ καὶ μεμονωμέναι, καὶ ἐκείνη τῆς ἡδονῆς ἐπισκιάζει τὴν ἰδέαν τοῦ καθήκοντος· λέγω προσέτι ὅτι ἐνδέχεται νὰ μὴν αἰσθάνηται ποσῶς τὴν ὑποχρέωσιν τῆς ὑπακοῆς, καὶ νὰ ἀποκριθῇ μὲ μίαν ἄρνησιν, ἢ νὰ ἀντιτείνῃ, χωρὶς νὰ ἀποκριθῇ εἰς τὴν ἠθικὴν προσταγήν. Ἂς ἴδωμεν ποῖαι δύνανται νὰ ἦναι αἱ ἀποκρίσεις του, ἤ, ἐὰν σιωπᾷ, ποῖαι ἰδέαι ἐσωτερικῶς τὸ ταράττουσιν. Ἡ φυσικωτέρα καὶ ἡ ἁπλουστέρα ἤθελεν εἶσθαι βεβαίως ἡ ἀκόλουθος· διατί πρέπει νὰ πράξω τὴν πρᾶξιν, τὴν ὁποίαν μὲ διατάττεις; — Αὐτὴ ἡ πρᾶξις εἶναι ἀγαθὴ, καὶ τὸ ἀγαθὸν εἶναι χρέος σου. — Ἡ εὐθυτέρα ἀπάντησις ἤθελεν εἶσθαι τότε αὕτη· — διατί πρέπει νὰ πράξω τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ χρέος μου; — Ἀλλὰ τὸ παιδίον δὲν θέλει κάμει ποτὲ τὸ ἐρώτημα τοῦτο· εἶναι χάριτι θείᾳ ἀνώτερον τῆς διανοίας του. Τὸ ἐρώτημα τοῦτο τοῦ διαστάγμου ἀνήκει εἰς τὰ πνεύματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα διεφθάρησαν ὑπὸ τοῦ σοφίσματος ἢ ὑπὸ τῶν παθῶν, εἰς τὴν στρεψόδικον ἐκείνην διάνοιαν, ἥτις ζητεῖ νὰ δικαιώσῃ τὴν διεφθαρμένην αὐτῆς συνείδησιν· εἶναι πολὺ ἀφῃρημένη καὶ θεωρητικὴ δι' ἓν παιδίον. Ἐνδέχεται νὰ ἀγνοῇ, ἐὰν πρέπῃ νὰ πράξῃ πρᾶξίν τινα, καὶ διατί πρέπει νὰ τὴν πράξῃ, δύναται νὰ ἀμφιβάλλῃ ὅτι αὐτὴ εἶναι χρέος του, καὶ νὰ ἐρωτήσῃ διατί εἶναι χρέος του· πλὴν δὲν θέλει ἐρωτήσει ποτὲ, διατί πρέπει νὰ ἐκτελέσῃ τὸ χρέος του, ἅμα παραδεχθῇ τὴν ἰδέαν τοῦ καθήκοντος, καὶ θέλει τὴν παραδεχθῇ πολλὰ πρωΐμως· ἐὰν λοιπὸν παραβαίνῃ τὸ καθῆκόν του, τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι δὲν σὲ ἐννοεῖ, ἐκ τοῦ ὅτι εἶναι ἐπιπόλαιον, ἀπρόσεκτον καὶ κυριευόμενον ὑπὸ πάθους τινός· ἐὰν ἐναντιόνηται, κατέχεται ἀπὸ πεῖσμα, καὶ τότε πιθανὸν νὰ λέγῃ περισσότερα τῶν ὅσα διανοεῖται. Ἀλλ' ἂν τὸ ὑποθέσωμεν ἀτάραχον καὶ ὁπωσοῦν σκεπτικὸν, τότε τὸ πολὺ δύναται νὰ ἀποκριθῇ εἰς τὴν διαταγήν σου· — διατί ἡ πρᾶξις τὴν ὁποίαν μὲ διατάττεις εἶναι χρέος μου; — Δύναταί τις εὐκόλως νὰ θεραπεύσῃ τὸ ἐρώτημα τοῦτο, ἐὰν προσέξῃ νὰ μὴ δώσῃ ἠθικότητα εἰμὴ εἰς καθήκοντα

ἐναργῆ, διακεκριμένα καὶ καταληπτὰ εἰς τὸ λογικὸν τοῦ παιδίου. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ λοιπὰ καθήκοντα, πρέπει νὰ ἀνεχώμεθα τὸ παιδίον νὰ τὰ παραβαίνῃ, ἐνόσῳ τὰ ἀγνοεῖ, ἢ νὰ τὰ καθυποβάλλωμεν εἰς αὐτὸ μὲ πολλὴν ἐπιδεξιότητα, καὶ ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἄλλης προφάσεως παρὰ ἐκείνης τῆς ἠθικῆς ὑποχρεώσεως· τὰ πρῶτα ὅμως δύνανται εὐκόλως νὰ δικαιολογηθῶσιν, ἀρκεῖ νὰ βοηθήσωμεν τὸ παιδίον νὰ ἀνεύρῃ τὰς αἰτίας αὐτῶν ἐντὸς τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ καρδίας. Ὅσον καὶ ἂν διισχυρίζωνταί τινες, ἡ ἀλήθεια δὲν εἰσέρχεται εἰς ἡμᾶς ἄνευ ἀφορμῆς τινος εὑρισκομένης ἐν ἡμῖν, οὐδὲ μεταβαίνει ἐκ τοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον τὴν ἀποκαλύπτει, εἰς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον τὴν δέχεται· ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου, ἡ παράδοσις δὲν ἤθελεν ἔχει τὴν παραμικρὰν ἰσχύν, καὶ ἡ διδασκαλία ἤθελε κτυπᾷ εἰς μάτην τὰς θύρας τῆς διανοίας, οὔσας πανταχόθεν κεκλεισμένας. Ὁ ἐκπαιδεύων τότε ἤθελεν ὁμοιάζει τὸν μωρὸν γεωργόν, ὅστις ἤθελε πεισματωδῶς νὰ καλλιεργήσῃ ἀγρὸν, εἰς τὸν ὁποῖον ποτὲ δὲν ἔσπειρε. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἔχωμεν πεποίθησιν εἰς τὴν ἀλήθειαν, καὶ νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι θέλει εἶσθαι καταληπτὴ, καὶ νὰ μὴ τὴν κρύπτωμεν εἰς τὸ παιδίον, ὅταν δὲν ὑπερβαίνῃ τὰς δυνάμεις του· ἐὰν δὲ τὰς ὑπερβαίνῃ, δύναται ἀκόμη νὰ ἦναι ὠφέλιμον καὶ ἀναγκαῖον νὰ τὴν καθυποβάλλωμεν εἰς αὐτὸ, πλὴν δὲν δύναται νὰ ἦναι ποσῶς ὑποχρεωτική· τὸ παιδίον δὲν ὑποχωρεῖ εἰμὴ δι' ἀσθένειαν ἢ δι' εὐπιστίαν. Ἐὰν ἦναι εὔπιστον, ἔχει δίκαιον νὰ ἦναι, ἐκτελεῖ νέον τι καθῆκον, τὸ ὁποῖον ἀναπληροῖ ἄλλο καθῆκον· ἐὰν ὅμως ὑποχωρῇ ἕνεκα ἀσθενείας, τότε δὲν ἐκτελεῖ κανὲν καθῆκον· δὲν κάμνει οὔτε καλὸν, οὔτε κακόν. Ἀλλὰ πρὶν προστρέξωμεν εἰς τὴν βίαν, καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχῃ κατεπείγουσα ἀνάγκη, παρουσιάζονται πολλὰ μέσα τοῦ νὰ προσδιορίσωμεν τὴν θέλησίν του, διεγείροντες τὸν λόγον. Ἐνταῦθα τὰ διάφορα συστήματα τῆς ἠθικῆς χορηγοῦσιν εἰς τὴν ἐκλογὴν ἡμῶν πολλὰ ἐπιχειρήματα, πλὴν πρέπει νὰ τὰ προσαρμόζωμεν εἰς τὰς περιστάσεις.

Πρόκειται νὰ πειθαναγκάσῃς τὸ παιδίον εἰς τὸ καθῆκον τῆς δικαιοσύνης; δύνασαι νὰ ἀναφέρῃς ἐπωφελῶς τοὺς λόγους τοῦ συμφέροντος. Θέλεις, παραδείγματος χάριν, νὰ τὸ

ἐμποδίσῃς τοῦ νὰ σφετερισθῇ τὸ παιγνίδιον ἄλλου παιδίου; ἵνα τῷ ἀποδείξῃς ὅτι ὑπάρχει ἐνταῦθα ἓν δικαίωμα, τὸ ὁποῖον τῷ ἐπιβάλλει ἓν καθῆκον, θέλεις τὸ ἐρωτήσει ἐὰν εὑρίσκῃ δίκαιον νὰ ἀφαιρέσῃ ἄλλος τὸ ἰδικόν του· οὕτω πράττων δὲν θέλεις θέσει τὸ συμφέρον ὡς βάσιν τῆς ἠθικῆς, ἀλλ' ὑποχρεόνεις τὸ παιδίον νὰ ἔλθῃ εἰς ἑαυτὸ, νὰ τεθῇ εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἄλλου, τουτέστιν, ἀναβαίνεις ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν πηγὴν πάσης δικαιοσύνης, εἰς τὸ αἴσθημα τοῦ δικαίου. Ἐὰν ὁ λόγος οὗτος δὲν ἀρκέσῃ, παράστησον εἰς αὐτὸ, ὅτι παραβαῖνον τὴν δικαιοσύνην, κινδυνεύει νὰ κάμῃ καὶ τοὺς ἄλλους νὰ τὴν παραβῶσι πρὸς ἐκεῖνο, καὶ ὅτι, ἵνα καταστήσῃ σεβαστὰ τὰ δίκαιά του, πρέπει νὰ σέβηται τὰ δίκαια τῶν ἄλλων. Ἡ ἀρχὴ τοῦ κοινωνικοῦ συμφέροντος ἀποδεικνύει ἐναργῶς, ὅτι ἡ δικαιοσύνη εἶναι ὠφέλιμος εἰς τὴν κοινωνίαν, ὄχι ὅμως ὅτι τὸ συμφέρον ἢ ἡ κοινωνία στηρίζουσι τὴν δικαιοσύνην· ἐξ ἐναντίας λέγοντες ὅτι ἡ κοινωνία πάσχει ἐκ τῆς παραβάσεως τῆς δικαιοσύνης, λέγομεν ὅτι ἡ δικαιοσύνη εἶναι ὠφέλιμος, ὄχι ὅμως ὅτι τὸ ὠφέλιμον εἶναι δικαιοσύνη.

Ἐὰν δὲ πρόκηται νὰ διδάξωμεν τὸ παιδίον κανὲν ἐκ τῶν καθηκόντων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται ὄχι εἰς τὴν δικαιοσύνην, ἀλλ' εἰς τὴν εὐμένειαν, δυνάμεθα νὰ ἐπικαλεσθῶμεν εἰς βοήθειαν ἡμῶν τὴν συμπάθειαν μᾶλλον παρὰ τὴν ἰδέαν τοῦ ὠφελίμου, καὶ ἡ ἠθικὴ τῶν αἰσθημάτων θέλει τότε ἐπέχει τὸν τόπον ἐκείνης τοῦ συμφέροντος. Ἐὰν τὸ παιδίον ἠδύνηται μὲ ἓν παιγνίδιον ἐπικίνδυνον εἰς τὸν σύντροφον αὐτοῦ, ἢ ἐὰν περνᾷ ὅλως ἀναισθητοῦν καὶ ἀδιάφορον πλησίον ἑνὸς πτωχοῦ παιδίου πάσχοντος καὶ γεγυμνωμένου, πρέπει νὰ τὸ συγκινήσωμεν μὲ τὴν δυστυχίαν, ἣν δύναται νὰ προξενήσῃ, ἢ τὴν ὁποίαν περιφρονεῖ· πρέπει νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν φαντασίαν του ἢ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θεάματος τούτου· τοιουτοτρόπως θέλομεν διεγείρει ἐν αὐτῷ πολὺ ζωηροτέραν καὶ ἰσχυροτέραν συγκίνησιν, παρὰ ἐὰν θελήσωμεν νὰ τῷ ἀποδείξωμεν ὅτι εἶναι ὠφέλιμον νὰ μὴ κακοποιήσῃ ἐκεῖνον, ὑπὸ τοῦ ὁποίου δύναται νὰ κακοποιηθῇ, ἢ νὰ βοηθήσῃ πάσχοντας ἐκείνους, οἵτινες δύνανται νὰ τὸν βοηθήσωσι πάσχοντα. Ἐξ ὅλων τῶν αἰτίων τὰ ὁποῖα κινοῦσι τὸν ἄνθρωπον εἰς ἐνέρ-

γειαν τὸ δραστικώτερον καὶ ἰσχυρότερον εἶναι ἡ εὐσπλαγχνία· διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἐνίοτε αἱ ψυχαὶ, αἵτινες εἶναι μόνον εὐαίσθητοι φαίνονται καλήτεραι τῶν ἐναρέτων.

Τὰ παραδείγματα ταῦτα δὲν ἀποκλείουσι ποσῶς τὰ ἄλλα δευτερεύοντα μέσα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ βοηθήσωσι τὴν συνείδησιν, τὸ συμφέρον, ἢ τὴν συμπάθειαν. Ποῦ ἤθελεν εἶσθαι παραδείγματος χάριν τὸ ἄτοπον τοῦ νὰ κάμωμεν τὸ παιδίον νὰ αἰσθανθῇ πόσον εἶναι γλυκὺ διὰ τῆς χρηστῆς διαγωγῆς του νὰ ἑλκύσῃ εἰς ἑαυτὸ τὸν ἔπαινον καὶ τὴν ἀγάπην τῶν ἄλλων; διατί νὰ μὴ διεγείρωμεν εἰς αὐτὸ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς καλῆς ὑπολήψεως; διατί μάλιστα νὰ μὴ προσπαθήσωμεν μετὰ προσοχῆς καὶ φρονήσεως νὰ ἐξυπνήσωμεν εἰς τὴν καρδίαν του ἐπαινετήν τινα ἄμιλλαν; διατί τέλος πάντων νὰ μὴ ζητήσωμεν νὰ τὸ ἐνθαρρύνωμεν μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θέλει εὐαρεστήσει τοὺς γεννήτορας αὐτοῦ; ἐξ ὅλων τῶν μέσων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐκτὸς τοῦ καθήκοντος, τοῦτο ἴσως εἶναι τὸ καθαρώτερον, ἡ δὲ χρῆσίς του δὲν εἶναι ποσῶς ἐπικίνδυνος. Τὰ παιδία εἶναι κατ' ἐξοχὴν εὐαίσθητα εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῶν γονέων των· ἐνασμενίζονται νὰ ἦναι σώφρονα ἕνεκα ἀγάπης καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς αὐτούς. Ἐπειδὴ αὗται αἱ δύο κλίσεις πλησιάζουσιν ὅσον ἐνδέχεται εἰς τὴν εἰκόνα τῆς ἀληθοῦς ἀρετῆς.

Ἐὰν ἐκ τῆς νηπιώδους ἡλικίας ταυτίσωμεν τοιουτοτρόπως τὴν χρηστὴν διαγωγὴν μὲ τὸ υἱϊκὸν καθῆκον, τότε καθυποβάλλομεν ὁλόκληρον τὸν βίον ὑπὸ τὸ κράτος ταύτης τῆς λέξεως, ἥτις δύναται νὰ προλάβῃ πᾶν ἔγκλημα· « ἄθλιε! ἐὰν ὁ πατήρ σου σὲ ἔβλεπεν!

Δυνάμεθα ὡσαύτως νὰ ἀναφέρωμεν τὸν Θεὸν, ἵνα πειθαναγκάσωμεν τὰ παιδία εἰς τὸ καθῆκον. Ἀλλὰ τὸ ἱερὸν τοῦτο ὄνομα δὲν πρέπει συνεχῶς νὰ δαψιλεύηται· εἶναι λίαν ὑψηλὸν, καὶ τὰ πταίσματα τῶν παιδίων εἶναι λίαν μικρά· αὐτὰ τὰ ἴδια ἤθελον δυσπιστήσει καὶ δὲν ἠθέλαμεν δυνηθῇ ἄνευ κινδύνου νὰ μεγαλοποιήσωμεν τὰ πταίσματά των μὲ τὴν ἀπειλὴν τῆς θείας τιμωρίας. Δὲν πρέπει νὰ παρουσιάσωμεν τὸν Θεὸν εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν ἵνα τὴν καταπλήξωμεν, ἀλλ' ἵνα τὴν ἐνθαρρύνωμεν καὶ τὴν ὑποστηρίξωμεν. Εἰς ἐποχὴν

ὁμοίαν μὲ τὴν σημερινὴν, ἐὰν διϊσχυρισθῶμεν νὰ προσκολλήσωμεν πολὺ τὸ παιδίον εἰς τὸν τρόμον τῆς μελλούσης ζωῆς, εἶναι φόβος μήπως τὸ καταστήσωμεν ἄθρησκον εἰς τὸ μέλλον. Ἵνα διαμένῃ εὐσεβὲς καὶ πιστὸν, πρέπει νὰ τὸ κάμωμεν νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι παραμελοῦν τὴν θρησκείαν του δὲν θέλει ἀπορρίψει ζυγὸν, ἀλλὰ θέλει ἀπολέσει τὸ ὑποστήριγμά του· δὲν πρέπει τέλος πάντων νὰ τὸ κάμωμεν νὰ νομίσῃ τὴν ἀπιστίαν του ὡς ἀπαλλαγήν· καὶ τοῦτο εἶναι κίνδυνος νὰ συμβῇ, ἐὰν ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ ἐμπνέηται εἰς αὐτὸ ὡς φόβος καταδίκης. Παράστησον εἰς αὐτὸ ὅτι τὸ κακὸν δὲν εἶναι μόνον κίνδυνος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀχαριστία πρὸς αὐτόν· ἐὰν ἐνίοτε προφέρῃς τὸ ἱερὸν τοῦτο ὄνομα πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ παιδίου ἀπό τινος πταίσματος, μεταχειρίσθητι πάλιν τὴν προειρημένην λέξιν· « ἄθλιε! ἐὰν ὁ πατήρ σου σὲ ἔβλεπεν!

Μεταξὺ τῶν διαφόρων μέσων, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ φέρωσιν εἰς τὸ ἀγαθὸν, ἐκεῖνο τοῦ ὁποίου ἡ χρῆσις ἀπαιτεῖ μεγίστην προφύλαξιν εἶναι τὸ δέλεαρ τῶν ἀμοιβῶν· εἶναι ἐπίφοβον νὰ ἀναμίξωμεν τὴν ἀρετὴν μὲ τὴν ὑλικὴν ὠφέλειαν, διότι, ἀντὶ νὰ ὡώσωμεν τὴν ἀρετὴν, κινδυνεύομεν νὰ ἀφαιρέσωμεν τὸ κυριώτερον αὐτῆς γνώρισμα, τὴν ἀφιλοκέρδειαν. Δυνάμεθα μὲν διὰ τῆς ἀμοιβῆς νὰ κατορθώσωμεν τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος, ἀλλ' ἀντὶ νὰ βελτιώσωμεν, διαφθείρομεν τὸ παιδίον καθιστῶντες οὕτω τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ ὠνίαν. Δὲν λέγω ὅτι προσφέροντες εἰς αὐτὸ τέρψιν τινὰ πρέπει νὰ μὴ τὴν παριστάνωμεν ὡς δεῖγμα εὐχαριστίας τῶν γονέων του· ἀλλ' ὁ κίνδυνος εἶναι τὸ νὰ προτείνωμεν πρὸ τῆς ἀγαθῆς πράξεως βραβεῖον, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι εἰμὴ συνέπεια αὐτῆς. Ἂς μὴ σερήσωμεν τὴν ἀρετὴν τῶν πλεονεκτημάτων τὰ ὁποῖα τὴν παρακολουθοῦσι, οἷον τῆς ἡρεμίας, τῆς γαλήνης, τῆς γενικῆς τῶν ἀνθρώπων εὐνοίας· πλὴν ἀφ' ἑτέρου ἂς μὴ τὴν καταβιβάσωμεν ἕως εἰς τὴν σκέψιν τοῦ ὑλικοῦ συμφέροντος. Τί θέλεις κερδίσει, ἐὰν, ἵνα περιστείλῃς ἓν πταῖσμα, προτείνῃς ἀμοιβὴν τοιαύτην, ἥτις προκαλεῖ ἄλλο πταῖσμα, τὸν φθόνον παραδείγματος χάριν, τὴν ὀκνηρίαν, τὴν ἀδηφαγίαν, τὴν λαιμαργίαν; Τοιοῦτον εἶναι τὸ ἐλάττωμα

τῶν πλείστων διδακτικῶν βιβλίων, τὰ ὁποῖα σήμερον μεταχειρίζονται πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν παίδων· τὸ μικρὸν παιδίον, τὸ ὁποῖον μανθάνει τὸ μάθημά του, εἶναι πάντοτε βέβαιον ὅτι θέλει λάβει ζαχαρωτά· ἡ μικρὰ κόρη ἥτις δίδει ἐλεημοσύνην εἰς τὸν πτωχὸν θέλει ἀπολαύσει ἓν ὡραῖον φόρεμα. Εἰς τί χρησιμεύουσι τὰ τοιαῦτα παραδείγματα; εἰς τὸ νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς τὰ παιδία ἐσφαλμένην ἰδέαν τῆς ζωῆς· ἡ κοινωνία δὲν μᾶς δίδει οὔτε ὡραῖα στολίδια οὔτε ὡραῖα φαγητὰ εἰς ἀμοιβὴν τῶν ἀγαθῶν ἡμῶν πράξεων, καὶ ἡ ἀμοιβὴ τῆς ἀρετῆς εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοσοῦτον ἀφιλοκερδὴς, ὅσον καὶ αὐτὴ ἡ ἀρετή.

Ὑπάρχει ψευδές τι σύστημα ἀνατροφῆς ἀπὸ τὸ ὁποῖον εἶναι πολλὰ δύσκολον νὰ προφυλαχθῶμεν. Φαίνεται ὅτι ἡ ἐντολὴ τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι προσδιωρισμένη εἰς τὰ παιδία καὶ ἐντὸς ὡρισμένου τινὸς χρόνου πρέπει νὰ ἐκτελέσωσι καὶ ὡρισμένον τινὰ ἀριθμὸν καθηκόντων· ἵνα δὲ τὰ κάμωσι νὰ τελειώσωσι ταχύτερον τὸ ἔργον των, ὅλα τὰ μέσα φαίνονται πρόσφορα· τὸ συμφέρον, ὁ φόβος, ἡ ὑπερηφάνεια, ἡ φιλαργυρία, εἰς ὅλα καταφεύγουσι· θέλουν νὰ κατορθώσωσιν εἰς αὐτὰ τὴν καλὴν διαγωγὴν, ὅσον ἀκριβὰ καὶ ἂν τὴν ἀγοράσωσι, καὶ ὅταν τὴν κατορθώσωσι ἐνασμενίζονται νὰ ἀπαριθμῶσι τὰ καθήκοντα, τὰ ὁποῖα ἐξεπλήρωσαν, τὰ πταίσματα, τὰ ὁποῖα ἀπέφυγον. Ἀλλὰ τίς μᾶς βεβαιοῖ ὅτι τὰ πραχθέντα ὑπ' αὐτῶν ἦσαν ἀρεταί; τίς μᾶς βεβαιοῖ περὶ τῶν ἀγαθῶν διαθέσεων, τὰς ὁποίας ἀναγκαίως προϋποθέτουσιν αἱ ἀγαθαὶ πράξεις; τίς οἶδε πρὸ πάντων ἐὰν τὰς ἀγαθὰς ταύτας πράξεις των τὰς κατώρθωσαν διὰ μέσου ἐλαττωμάτων; Ὑπῆρξαν ἐπιμελῆ, διότι τὰ ἠπείλησας· δὲν ἐπεθύμησαν τὴν σπουδὴν, ἀλλ' ἐφοβήθησαν τὴν τιμωρίαν σου· ὑπῆρξαν ἥμερα καὶ καρτερικὰ, ἀλλ' ἐπειδὴ ὤθησας τὴν δειλίαν των μέχρι ἀδυναμίας, καὶ τὰ ἔκαμες νὰ ἀποκτήσωσι τὴν ὀλέθριαν συνήθειαν τοῦ νὰ μὴν ἔχωσι τὴν παραμικρὰν θέλησιν· ὑπῆρξαν εὔσπλαγχνα, ἀλλ' εἶχον τὴν ἐλπίδα τινὸς ἀνταμοιβῆς, καὶ ὡς βραβεῖον τῆς εὐσπλαγχνίας των, τοῖς προσέφερες τὴν ἕξιν τῆς αἰσχροκερδείας· ἰδοὺ ποῦ μᾶς φέρει ἡ μανία τοῦ νὰ καταστήσωμεν πρωίμως τὰ τέκνα μας σοφά. Πρέπει νὰ χρί-

νωμεν τὸ παιδίον ὄχι τόσον ἐκ τῶν ἔργων, ὅσον ἐκ τῶν αἰσθημάτων αὐτοῦ· δὲν πρέπει νὰ πολλαπλασιάζωμεν πέριξ αὐτοῦ τὰ ἐξωτερικὰ καθήκοντα, ἐπειδὴ συνειθίζει νὰ τὰ παραμελῇ, ἢ νὰ τὰ ἐκτελῇ διὰ λόγους στερουμένους ἠθικότητος· ἡ δεσποτικὴ καὶ αὐστηρὰ ἀνατροφὴ εἰς τὰ παραμικρότερα πράγματα καταθλίβει τὸ παιδίον χωρὶς νὰ τὸ βελτιόνῃ· αὐτὸ ἐκτελεῖ μὲν εὐπειθῶς τὰς κανονικὰς συνηθείας, ἀλλ' ἐπισωρεύει καὶ ἐπιφυλάττει πάθη καὶ κακίας διὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐλευθερίας του.

Ὄχι ὀλιγώτερον τῶν βραβείων πρέπει νὰ μὴ καταχρώμεθα καὶ τῶν τιμωριῶν. Αὐταὶ ἀποβαίνουσιν ἀνωφελεῖς, ἐπιζήμιοι μάλιστα, ὅταν δὲν συντελῶσιν εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νὰ ἀπελπίσωσι, νὰ σκληρύνωσι καὶ νὰ καταβάλλωσι τὸ φρόνημα τοῦ παιδίου. Μόνη ἡ κατεπείγουσα ἀνάγκη δύναται νὰ δικαιώσῃ τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ καταναγκασμοῦ, καὶ ἡ ἀνάγκη αὕτη ἐνίοτε παρουσιάζεται. Ὅταν πρόκηται περὶ πταισμάτων ἐπικινδύνων, ἡ ἠθικὴ τιμωρία δὲν ἤθελε τελεσφορήσει ταχέως. Εἰς τὰς μεγάλας περιστάσεις χρησιμεύουσιν αἱ ποιναὶ, φέρουσι ταχύτερον ἀποτέλεσμα· ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τείνουσι νὰ ἐξασφαλίσωσι τὸ παιδίον οὐχὶ δὲ καὶ νὰ ἠθικοποιήσωσιν αὐτό. Τιμωροῦσι τὸ παιδίον διὰ νὰ ἀπαλλαχθῶσιν ἀπὸ αὐτὸ, καὶ ὅλαι αἱ ἐξουσίαι παντὸς εἴδους εἶναι διατεθειμέναι πρὸς εὐκολίαν περισσοτέραν νὰ διορθόνωσι διὰ τοῦ φόβου μᾶλλον παρὰ διὰ τῆς πειθοῦς ἐκείνους, οἵτινες ἐναντιόνονται ἢ παρενοχλοῦσιν αὐτάς. Ἐν γένει ὅμως ἐὰν ὁ καιρὸς τὸ ἐπιτρέπῃ, θέλει εἶσθαι ὠφέλιμον νὰ ἐξαντλῶνται ὅλα τὰ λοιπὰ μέσα πρὸ τῆς τιμωρίας, καὶ, ἐὰν ἦναι δυνατὸν, δὲν πρέπει νὰ προστρέχῃ τις εἰς ταύτην, εἰμὴ ὅταν ἦναι βέβαιος ὅτι θέλει φανῇ δικαία, καὶ ὅτι θέλει διεγείρει περισσοτέραν λύπην καὶ μετάνοιαν παρὰ ὀργὴν καὶ ἀγανάκτησιν. Ἡ ὑπακοὴ, ἥτις ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ φόβου τῆς τιμωρίας δὲν εἶναι ποσῶς πολύτιμος· καὶ ἐπαναλαμβάνω νὰ εἴπω ὅτι, ἐὰν δὲν ἦναι ἀναγκαία πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ παιδίου, δὲν εἶναι προτιμοτέρα οὐδὲ αὐτῆς τῆς παραχοῆς. Προσέτι δὲν εἶναι πολὺ ὠφέλιμον νὰ καλλιεργῶμεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν διάθεσιν τοῦ νὰ ὑποχωρῶσιν εἰς τὴν βίαν. Ὁ λόγος καὶ ἡ συνείδησις δὲν θέ-

λουν συγχέει τοῦ λοιποῦ τὸν δουλικὸν φόβον τῆς τιμωρίας καὶ τῆς βίας μὲ τὸ πρὸς τὴν δικαιοσύνην σέβας καὶ μὲ τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν ἀνάγκην.

Ἤθελεν εἶσθαι εὔκολον νὰ ἀποδείξω ἤδη ποία ἀναλογία ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ ἠθικοῦ τούτου συςήματος τοῦ κυβερνᾶν τὰ παιδία καὶ ὁποιουδήποτε ἄλλου διαφέροντος τούτου· ἀλλ' ὁ παραλληλισμὸς οὗτος δὲν εἶναι ἴσως εἰς κανένα ἄγνωστος. Ἡ ἠθικὴ εἶναι ὁ κοινὸς νόμος τῆς ἰδιωτικῆς εὐκοσμίας, ὡς καὶ τῆς πολιτικῆς τάξεως.

ΤΕΛΟΣ.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Σελ. δ' στίχ. 12 ἀνάγνωθι αὐτῆς—ἀντὶ αὐτῆς.—Σελ. δ' στ. 20 Ὁ ἀντὶ Ὀ.—Σελ. ε στ. 13 αὐτῶν ἀντὶ αὐτῶν.—Σελ. 7 στ. 21 τινος ἀντὶ τινός.—Σελ. 9 στ. 7 αὐτοῦ ἀντὶ αὐτοῦ.—Σελ. 9 στ. 25 αὐτῶν ἀντὶ αὐτῶν.—Σελ. 11 στ. 13 αὐτῆς ἀντὶ αὐτῆς.—Σελ. 15 στ. 18 αὐτοῦ ἀντὶ αὐτοῦ.—Σελ. 19 στ. 5 αὐτοῦ ἀντὶ αὐτοῦ.—Σελ. 19 στ. 7 ὑπηρετοῦντα ἀντὶ ὑπηρέτουντα.—Σελ. 44 στ. 21 ῥαδιουργίας ἀντὶ ῥαδιουργίας.—Σελ. 51 στ. 7 ἐντεῦθεν ἀντὶ ἐνταῦθεν.—Σελ. 52 στ. 5 μετημφιεσμένη ἀντὶ μετεμφιεσμένη.—Σελ. 54 στ. 25 τινος ἀντὶ τινός.—Σελ. 57 στ. 13 ἀφ' ἧς ἀντὶ ἀφ' ἧς.—Σελ. 63 στ. 3 μὲ τὸν χρυσὸν πᾶν ὅ,τι, ἀντὶ τὸν χρυσὸν μὲ πᾶν ὅ,τι.—Σελ. 114 στ. 26 ἀποδείξω ἀντὶ ὑποδείξω.—Τὰ λοιπὰ ἀφίνονται εἰς τὴν ἐπιείκειαν τοῦ ἀναγνώστου.